T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MUHALİF BİR GAZETE: SERBESTİ (1908-1909)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN YALVAÇ

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MUHALİF BİR GAZETE: SERBESTİ (1908-1909)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. BÜLENT BAKAR

İSTANBUL

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Hasan YALVAÇ'ın **II. Meşrutiyet Döneminde Muhalif Bir Gazete: Serbesti (1908-1909)** konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Bülent BAKAR	.....
Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	
Üye	: Doç. Dr. Ali SATAN	.....
Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	
Üye	: Doç. Dr. Metin ÜNVER	.....
Üniversitesi	İstanbul Üniversitesi	

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24/06/ 2019 tarih ve 2019/14-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Orhan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **V**

ÖZET ..... **VII**

ABSTRACT ..... **VIII**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **IX**

GİRİŞ **1**

A. MATBAA GELİŞİMİ 1

B. DÜNYADA GAZETE'NİN ORTAYA ÇIKMASI 4

C. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASININ ORTAYA ÇIKMASI 5

1. Osmanlı Devleti'nde Yabancı Basın 5

2. Osmanlı Devleti'nde Türkçe Basın Ortaya Çıkması 7

2.1. Tanzimat Dönemi 7

2.2. Meşrutiyet Dönemi 10

2.2.1. 1908 Sonrası Basın 12

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBESTÎ GAZETESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. SERBESTÎ GAZETESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ 13

1.1.1. Gazetenin İsmi 13

1.1.2. Serbestî Gazetesinin Yayın Hayatına Başlaması 14

1.1.3. Serbestî Gazetesinin Basıldığı Matbaalar 16

1.1.4. Tiraj, Dağıtımı ve Abonelik 17

1.1.4.1. Tiraj 17

1.1.4.2. Dağıtım ve Abonelik 17

1.1.5. Ücreti 19

1.1.6. İlan ve Reklam 20

1.1.7. Fotoğraflar ve Ekler 22
1.2. SERBESTÎ GAZETESİNİN TEKNİK ÖZELLİKLERİ 23
1.2.1. Sayfa Sütun ve Ebat 23
1.2.1.1. Sayfa 23
1.2.1.2. Sütun 24
1.2.1.3. Ebat 24
1.2.2. Mizanpaj 24
1.3. Amacı Yayın Politikası ve Yazarları 30
1.3.1. Gazetenin Amacı ve Yayın Politikası 30
1.3.2. Gazetenin Sahibi ve Yazarları 33
1.3.2.1. Mevlânzâde Rıfat Bey(1869-1930) 33
1.3.2.2. Hasan Fehmi Bey(1874-1909) 38
1.3.2.3. Dr. Şerafettin Mağmumi(1869-1927) 40
1.3.2.4. Muammer Ferdi (1891-1915) 42
1.3.2.5. Ali Ulvi 43

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE MECLİS-İ MEBUSANIN AÇILMASI

2. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ 45
2.1. II. Meşrutiyet'in İlanı 45
2.2. Mebusan Meclisi Seçimleri 46
2.2.1. Serbestî Gazetesinde Meclis-i Mebusan Seçimleri 48
2.2.1.1. Taşra Seçimleri 49
2.2.1.2. İstanbul Seçimleri 52
2.2.1.2.1 Müntehib-i Evvel ve Müntehib-i Sani Seçimleri 52
2.2.1.2.2. Meclis-i Mebusan Seçimleri 58
2.3. Meclis-i Mebusanın Açılması 62

2.3.1 Padişahın Açılış Nutuk'u 65
2.3.2. Meclis-i Mebusan Müzakereleri ve Bir Davet 67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBESTÎ GAZETESİNDE FİKRİ VE POLİTİK GELİŞMELER

3.1. İÇ POLİTİK GELİŞMELER 70
3.1.1. Serbestî Gazetesinin Gayrimüslimlere Bakışı 70
3.1.2. Şehzade Mehmed Reşad'in Gazete ile ilişkisi 75
3.1.3. Gazetenin Sultan Abdülhamid'e Bakışı 80
3.1.4. Gazetenin Prens Sabahaddin ile İlgili Düşünceler 85
3.1.5. Serbestî Gazetesi ve Ahrar Fırkası 90
3.1.6. Kamil Paşa Hükümeti 96
3.1.6.1. Kamil Paşa Kabinesinin Düşürülmesi 100
3.1.7. İttihat Ve Terakki Cemiyeti 105
3.1.8. Serbestî Gazetesinde 31 Mart Olayı 121
3.1.8.1. Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi 121
3.1.8.2. Hasan Fehmi Bey'in Katli 125
3.1.8.3. 31 Mart Vakası Gelişimi ve Gazetenin Kapanması 132
3.2. DIŞ POLİTİK GELİŞMELER 139
3.2.1. Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İşgali 140
3.2.2. Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı 144
3.2.3. Girit'in Meselesi 146

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SERBESTÎ GAZETESİNDE SOSYAL, EĞİTİM VE SAĞLIK İLE İLGİLİ KONULAR

4.1. Sosyal Konular 149
4.1.2. Boykotaj 155
4.1.3. Çırçır Yangını 163

4.2. Eğitime Dair Konular 168

4.3. Sağlık ile İlgili Konular 171

SONUÇ 174

KAYNAKLAR 177

EKLER 185

ÖNSÖZ

Çalışmamızda II. Meşrutiyet ilanından sonra basın hayatına giren *Serbestî* gazetesini ele almaya çalıştık. Bu konuda bizi çalışmaya sevk eden temel etken, kaynaklarda *Serbestî* gazetenin, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifi olduğu, sert muhalefeti nedeniyle başyazarının cinayete kurban gittiği sıkça tekrarlanmıştır. Ancak muhalif olmasının gerekçesi ve hangi argümanları kullanmış olduğu konusunda kaynaklardaki eksikliğin mevcudiyeti, bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Çalışmamızın kapsamı Kasım 1908, Nisan 1909 arasında çıkan 158 sayının incelenmesinden oluşmaktadır.

Sanayi devriminden itibaren modern gazeteciliğin kitleler üzerinde etkisi anlaşılmasından sonra hem iktidarlar hem de özel teşebbüsler neticesinde gazete ve gazetecilik hayatın bir parçası haline geldi. Osmanlı Devleti'nde ilk defa yabancıların girişimleri ile çıkarılan gazeteler, Osmanlı devlet adamları tarafından etkisi anlaşılmıştır. 19. yy. başlarında ilk Türkçe gazete Mısır'da çıkarıldı. Kırım Harbi neticesinde dünyada gazetecilikte hızlı bir gelişim gösterdi. Osmanlı Devleti de bu hızlı gelişimden payını aldı. Osmanlı Devleti'nde ilk özel gazetelerin kurulmasından sonra yeni fikri akımlar ortaya çıktı. Bu fikri akımlar gazeteler sayesinde hızlı bir şekilde toplumsal hayatta yerini aldı. Dünya ve Türkiye'de basın tarihine tekabül eden bu süreçler giriş bölümünde ele alınmıştır.

Serbestî gazetesinin basın hayatına atılmasının amacı, gazetenin teknik özellikleri, gazeteye katkıda bulunan yazarlar birinci bölümde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Mebusan seçimleri ve sonuçları değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olmasının gerekçeleri, Kamil Paşa ve Hilmi Paşa hükümetlerine bakışı, gayrimüslimlere yaklaşımı, 31 Mart Vakası karşındaki tavrı ve dış politik meseleler incelenmiştir. Gazetenin ilk çıktığı dönemde nispeten ağır olmayan eleştiri dili zamanla sertleştirmesinin nedenleri izah edilmiştir. Gazetenin Sultan Abdülhamid'e bakışı ile beraber incelemelerimiz neticesinde Şehzade Mehmet Reşat Efendi ile olan ilişkisi de zaruri olarak bir başlık altında değerlendirilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde sosyal, eğitim ve sağlık konuları ele alınmıştır. Seçilen bütün başlıklar, *Serbestî* gazetesinin İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifliği bağlamında ele alınmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilk senesi hararetli bir dönem olması nedeniyle gazetede mevcut olan bütün konulara değinmek güçtür. Bundan dolayı tezin başlığı bağlamına uygun şekilde konular sınırlandırılmıştır.

Serbestî gazetesi hakkında literatürü incelediğimizde Hasan Fehmi Duman tarafından 2018 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde Dr. Öğr. Üyesi Ali Karaca danışmanlığında hazırlanan *'II. Meşrutiyet Döneminde Serbestî Gazetesi ve Başyazarı Hasan Fehmi Bey'in Misyonu'* adlı bir yüksek lisans çalışması mevcuttur. Bu çalışma genel itibariyle *Serbestî* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey ve misyonu üzerinde durmuştur. Bizim yaptığımız bu çalışma ise 1908-1909 yılları arasında *Serbestî* gazetesinin ilk dönemde basındaki yeri, amacı, olaylara yaklaşımı, izlediği muhalefetin gerekçeleri ve dayanakları ile beraber gazetenin ilişki içerisinde bulunduğu odakları ve gazeteye göre 31 Mart Vakasına giden sürecin nedenleri üzerinde durmaya çalıştık. Bu çalışmada yeri geldikçe *'II. Meşrutiyet Döneminde Serbestî Gazetesi ve Başyazarı Hasan Fehmi Bey'in Misyonu'* adlı çalışmadan istifade edilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok kişinin katkısı bulunmaktadır. En başta tez danışmanım değerli Prof. Dr. Bülent Bakar hocamın konun seçilmesinden başlayarak her aşamada ilgisi ve katkısından dolayı kendisine müteşekkirim. Tezin değişik aşamalarında yardım ve yönlendirmelerinden dolayı Prof. Dr. Davut Hut'a teşekkür ederim. Tezin hazırlanması ve tashihinde maddi ve manevi desteklerinden dolayı Fatih Erdal, Emrah Nurçin, Ömer Faruk Çakar ve Ömer Anık'a teşekkür ederim. Ayrıca İSAM kütüphanesine ve çalışanlarına kaynaklara ulaşmamda sağladıkları kolaylık ve uygun çalışma ortamı için kendilerine teşekkür ederim.

Bu tezin ortaya çıkmasında başlangıçtan son halini alana kadar her aşamada fikirleri, desteği ve yardımları ile bana çok büyük destek sağlayan kıymetli dostum Muzaffer Kılıç'a ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak bana okuma aşkı kazandıran, bütün zor şartlarda arkamda duran her zaman olduğu gibi bugün bile manevi desteklerini hissettiğim Annem ve Babamı rahmetle yad etmek istiyorum.

Hasan Yalvaç

İstanbul 2019

ÖZET

Bu yüksek lisans tezinde; Serbestî gazetesinin Kasım 1908'den Nisan 1909'a kadar çıkan 158 sayısı incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Serbestî gazetesi örnek alınarak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra muhalefetin basın üzerinden oluşumu bağlamında bir çalışma yapılmıştır.

Bir gazete olarak Serbestî'nin temel özellikleri, yayınlanma amacı ve yazarları belirtilmiştir. Gazete, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifleri tarafından çıkarılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet üzerinde baskısını kırmak için sert bir eleştiri üslubu kullanmıştır. Çalışmada gazetenin İttihat ve Terakki'ye karşı kullandığı eleştiri argümanları üzerine yoğunlaşılmıştır. Serbestî gazetesinin, Ahrar Fırkası, Prens Sabahaddin ve Şehzade Mehmed Reşad ile olan ilişkisi incelenmiştir. Serbestî gazetesinin, Sultan Abdülhamid'e karşı tavrı üzerinde durulmuştur. Son olarak gazetenin 31 Mart Vakası ile ilgili bakışı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbestî, Basın, İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet Dönemi

ABSTRACT

İn this master's thesis; Serbestî newspaper was examined, which published from November 1908 to April 1909. The studying was conducted in context's rising of oppositions in press after second constitutional inaugurated in Ottoman Empire.

The studying was defined characteristics of Serbestî as a newspaper, described purpose of its publishing and also was indicated writers. Serbestî newspaper was published by opposites of Committee of Union and Progress(CUP). İn order to break power of Committee of Union and Progress over goverment, the newspaper has used serious criticism its Commitee. The studying focused on arguments that used against CUP. Relations among Serbestî Ahrar Party, Prince Sabahaddin and Crown Prince Mehmed Reşad has been scrutinized. The attitude towards Abdulhamid II was emphasized. Finally, the gaze of the newspaper on 31st March Event was discussed.

Key words: Serbestî, Press, Committee of Union and Progress, Second Constitutional Era

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. :Adı geçen eser

a.g.m. :Adı geçen makale

a.g.t. :Adı geçen Tez

a.g.y. :Adı geçen yazı

AÜSBF. :Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

bkz. :Bakınız

BOA. :Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. :Cilt

çev. :Çeviren

DTCF :Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

İTC. :İttihat ve Terakki Cemiyeti

haz. :Hazırlayan

nr. :Numara

MMZC. : Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

s. :Sayfa

S. :Sayı

TDVİA. :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK. :Türk Tarih Kurum

GİRİŞ

A. Matbaa Gelişimi

Matbaa, geçmişi çok eski zamanlara dayanan, insanlığın gelişimi açısından önemli bir araç olmuştur. Geleneksel matbaanın mucidi olarak Çinliler kabul edilmektedir. Tarihi seyir içerisinde doğudan batıya doğru bir yol takip ederken, aynı zamanda sürekli bir gelişim içerisinde olduğuna da tanık olunur. Bu süreç içerisinde İslamiyet öncesi ilk Türkler, daha sonra Müslüman toplumlar matbaadan faydalanmışlardır. Ancak bu geleneksel yöntem maliyetli ve zahmet gerektirdiği için tercih edilmemiştir. Modern Matbaanın mucidi ise 1440'lı yıllarda geliştirdiği hareketli baskı tekniği ile Gutenberg olmuştur.[1] Böylelikle basım kolaylığı ile beraber, maliyeti de azaldığı için matbaa Avrupa'da hızla yayılmaya başlamıştır. Bu hareketin başlaması sosyal ve siyasi hayatın değişimini de beraberinde getirmiş, ilim ve sanat eserleri artık geniş halk kitlelerine ulaşma imkanı yakalamıştır.[2]

15. Yüzyılda matbaanın Avrupa'da hızla yayılmaya başladığı sıralarda Osmanlı topraklarında da ilk örnekleri görülmektedir. İspanya'dan Türkiye'ye göç eden Yahudiler arasında matbaa işi ile uğraşanların girişimi ile 1493-94 yıllarında İstanbul'da bir matbaa kurulmuştur. David ve Samuel ben Asher kardeşlerin bastırdığı Arba'ah Turim Yahudilerin kurduğu matbaanın ilk kitabıdır.[3] Daha sonraki dönemlerde yine gayrimüslimlerin girişimi ile Osmanlı'nın değişik coğrafyalarında matbaaların kurulduğu görülmektedir. Bu matbaalarda yabancı dilde ve daha çok Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili eserler basılmıştır.[4] Bununla beraber bu basımevlerinde hiçbir şekilde Türkçe eser baskısı yapılmasına izin verilmemiştir. Ancak Türkçe eserlerin Avrupa'da basılıp, Osmanlı topraklarında satılmaya çalışıldığı kaynaklara yansımıştır.[5]

18. Yüzyılın başında Osmanlı devleti art arda girdiği savaşlardan sonra Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Sadrazam olmasıyla beraber bu savaş dönemi nihayet bulmuştur. Pasarofça antlaşmasıyla yeni bir döneme başlanmış ve Sultan III. Ahmed ve Sadrazamı

---

[1] Kemal Beydilli, "Matbaa", *TDVİA*, c. 28, Ankara 2003, s.106.

[2] H. Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Tarihi Hareketleri*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 27

[3] Kemal Beydilli, *"Matbaa"* a.*g.m.*, s. 106

[4] Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1969, s.25-28

[5] M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1982, s.150-151

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa öncülüğünde kültürel alanda faaliyetler yürütülmeye başlanmıştır. Lale devri olarak anılan bu devir pek çok yeniliği de beraberinde getirmişti. Bu yeniliklerden bir tanesi de, Osmanlı topraklarında daha önce görülen matbaa olmuştur.

Matbaa konusunda İbrahim Müteferrika'yı destekleyen Çelebizade Said Efendi, babası Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi ile Paris'e gitmiş ve buradan matbaanın faydalarına tanıklık etmiş, kitap basım teknikleri konusu ile yakından ilgilenmiştir. İstanbul'a dönünce matbaa kurmak için çalışmalarına başlayan Said Efendi, İbrahim Müteferrika ile ortak çalışmaya başlamıştır.[6]

Matbaayı, Türkçe eserler basmak için kurmayı düşünen İbrahim Müteferrika, düşüncelerini *Vesiletü't-Tıbaa* adlı bir layihada toplamış ve 1726 yılında Nevşehirli Damat İbrahim Paşaya sunmuştur. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa risaleyi okuduktan sonra matbaanın açılmasını onayladı ve daha sonra risaleyi III. Ahmed'e iletti. Padişah da risaleyi tasdik ettikten sonra Şeyhülislam Abdullah Efendi matbaanın dînî eserler basılmaması koşuluyla açılmasında hiçbir mahsur olmadığını belirtmiştir. Hatta bir fetva ile matbaanın üstün yararlarını ve kurucusuna övgü dolu sözler taşıyan düşüncelerini ifade etmekten geri durmamıştır.[7] Osmanlının ilk Türk matbaası çalışmaları böylece başlamış oldu.

Müteferrika Matbaası'nda, lügat, tarih ve coğrafya gibi alanlarda kitaplar basılmıştır. Matbaadaki ilk kitap 1729 yılında basımı tamamlanan *Vankulu Lügati*'dir.[8] Kitabın giriş kısmında padişahın hatt-ı şerifi ile beraber şeyhülislamın fetvası yer almaktadır.[9] Muhtemelen önceden oluşabilecek tepkilere karşı böyle bir yola başvurulduğunu ifade edebiliriz. Bu matbaada toplam 12.500 adet olmak üzere 23 ciltten oluşan 17 kitap basılmıştır.[10]

Matbaada basılmış ilk kitap hüviyetini taşıyan *Vankulu Lügati* haricinde çıkan kitaplardan birkaçı şöyledir: Tuhfetü'l-Kibar (Katip Çelebi), Tarih-i Seyyah (Judas

---

[6] F. Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922*, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968, s.48

[7] Franz Babinger, *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*, (çev. Nedret kuran Burçoğlu) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 71

[8] Erhan Afyoncu, *"İbrahim Müteferrika", TDVİA*, c. 21, İstanbul 2000, s. 326

[9] Osman Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, Ankara Üniversitesi DTCF yayınları, Ankara 1959, s.33

[10] K. Beydilli, *a.g.m.*, s.109

Krusinsky tercüme eden; İbrahim Müteferrika), Tarih-i Hind-i Garbi,[11] Tarih-i Timur Gürgan (İbn Arapşah), Gülşen-i Hulefa (Nazmizade Hüseyin Efendi), Usulü'l-Hikem fi-Nizamü'l-Ümem (İbrahim Müteferrika), Takvimü't-Tevarih (Katip Çelebi), Tarih-i Naima (Naima), Cihannüma (Katip Çelebi), Lisan ül-Acem (Halepli Hasan Efendi).[12]

İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra matbaayı bir yakını işletmiş ancak bilinmeyen sebeplerden dolayı uzun bir ara verdikten sonra Müteferrika matbaası el değiştirmiştir. 1727'de faaliyete geçtiği tarihten 1794 yılına kadar olan dönemde aralıklarla toplam 18 yıl çalıştırılmış ve bu süre zarfında basılan eserlerin çoğu satılamamıştır.[13]

III. Selim döneminde 1796'da Mühendishane-i Berri-i Hümayun bünyesinde kurulan Mühendishane matbaasının, başına aynı kurumun bünyesinde Geometri hocalığı yapan Abdurrahman Efendi atanmıştır. Müteferrika matbaasından geriye kalan eşyalar satın alınarak bu matbaa bünyesinde kullanılmıştı. Mühendishane matbaasının bastığı ilk kitap Mütercim Asım Efendi'nin Farsça-Türkçe "*Burhan-ı Katı*" sözlüğüdür.[14]

Mühendishane matbaası faaliyetlerine devam ederken, 1802'de devlet tarafından Üsküdar'da bir matbaa kurulması emri verilmiştir. Asıl ismi Darü't-Tıbaatü'l-Âmire olsa da, çoğu kaynakta Üsküdar matbaası olarak anılmaktadır. Üsküdar matbaasının bastığı ilk kitap ise *Vankulu Lügati*'nin 2. cilt baskısıdır. Üsküdar matbaası faaliyetlerine 1831 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra II. Mahmud'un emriyle Beyazıt'taki yerine taşınmıştır. *Takvim-i Vekayi* gazetesinin basılması için Takvimhane-i Amire olarak faaliyetlerine devam etmiştir.[15]

Osmanlı Devleti'inde ilk gazetenin çıkmasından yaklaşık yüzyıl önce matbaa faaliyetlerinin başlaması, bu süreçte matbaayla ilgili gerekli tecrübelerin kazanılması, gazeteciliğin ortaya çıkması için gerekli şartlar oluşmasına zemin hazırlamıştır.

---

*Tarih-i Hind-i Garbi; Müellifi tartışma konusu olan bu kitap III: Murad'a sunulmuş, konusu ise Amerika kıtası ve kıtadaki garipliklerden bahsetmektedir.

[12] Kemal Beydilli, "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası, 18.Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat," *Toplumsal Tarih*, S. 128, s. 46-48

[13]Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın Tarihi*, Literatür Yayınları, İstanbul 2000 s.26

[14] M. Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s. 163

[15] M. Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s.163-164

B. Dünyada, Gazete'nin Ortaya Çıkması

Bir toplumun haber alma ihtiyacı veya bir hakim ve hükümdarın haber verme, faaliyetlerini halka ulaştırma isteği neticesinde gazeteler ortaya çıkmıştır. İdealist hevesler neticesinde olduğu gibi, ticari motivasyon da modern gazeteciliğin ortaya çıkmasında etkili olduğunu ifade edilebilir. Modern anlamda radyo ve televizyonun ortaya çıkmadan önce oldukça etkili olmasının yanında uydu araçları ve gelişmiş yayın teknolojilerinin ortaya çıkmasına rağmen etkilerinden hiçbir şey kaybetmemişlerdir. Ancak internetin etkisiyle bu olgu yavaş yavaş değişmekte, gazeteler baskı yerine artık internet üzerinden yayın hayatlarına devam etmektedirler. Gazete'nin ortaya çıkmasından itibaren bütün dünyada milyonlarca okuyucuya ulaşmış, onları etkilemiş, yeni fikir akımlarının ortaya çıkmasına ve yayılmasına öncülük etmiş önemli bir iletişim, haberleşme aracı olmuştur. Yukarıda üzerinde durulan matbaanın gelişmesi meselesi bunda etkilidir.

Yayın hayatına başlayan bir gazete günlük veya haftalık olarak yayınlanmakla beraber sabahları veya öğleden sonraları şeklinde de yayınlanabilmekteydi. Birkaç yüz kişi için yayınlanabileceği gibi bir şehre, ülkeye ve hatta -günümüzde olduğu gibi- bütün dünya için yayınlanabilecek gazeteler ortaya çıkmıştır. Hedef kitlesine göre bölgesel evrensel gazeteler yayın hayatına girerek çeşitlenmiştir.

Günlük gazete sanayileşmiş toplumun zorunlu bir ihtiyacı olmasının yanında geçmişini Roma İmparatorluğuna kadar dayandıran kaynaklar mevcuttur. Roma İmparatorluğu'nda halkı resmi gelişmelerden haberdar etmek için M.Ö. 59 yılında Julies Casear zamanında *'Acta Diurna/Günlük Olaylar'* adında günlük olarak çıkan gazete vardı. Elle çoğaltılan bu gazete, İmparatorluğun merkezinde olduğu gibi, diğer eyaletlerde de halkın görebileceği yerlere asılırdı. *'Acta Diurna'*larda Senatonun aldığı kararların ilan edilmesinden, gladyatör dövüşleri, astrolojik bilgiler, umumi toplantılar, önde gelenlerin yaptığı evlilikler, doğum/ölüm/idamlar gibi konuların yanı sıra günümüz gazetelerinde verilen astroloji bilgileri, spor hadiseleri ve ölüm ilanları gibi konulara yer vermesi itibariyle modern dönemdeki gazetelerle benzerlik göstermiştir.[16]

Matbaanın ortaya çıkmasından önce belli başlı gazetelere benzer yayınlar mevcuttur. Bunlar genelde elle çoğaltılan ve halkı bilgilendirmeye yönelik faaliyetlerdi.

---

[16] "*Publishing" The New Ensyclopaedia Britannica*, 15th Edition, s. 473-475

Ancak gazete asıl gelişimini matbaanın ortaya çıkmasından sonra yaşamıştır. 15. Yüzyılda modern matbaanın bulunması neticesinde basılı kitaplar her tarafa yayılmış, halk kolayca ve ucuza bu kitaplara ulaşabilmiştir. Bu etki Avrupa'da pek çok şeyi değiştirmiş ve köklü değişikliklerinin önünü açmıştır. Matbaanın ortaya çıkmasından sonra ilk gazetelere 17. yüzyılda rastlamakta ve ilk gazete olarak Belçika'nın Antwerp şehrinde 1605 yılında Johann Carolus tarafından çıkarılan '*Nieuwe Tijdigen'* sayılmaktadır. Bu gazeteden hemen sonra Avrupa'nın diğer şehirlerinde benzer gazeteler ortaya çıktı: İsviçre (1610), Habsburg (1620), İngiltere (1621), Fransa (1631), Danimarka (1634), İtalya (1636), İsveç (1645), Polonya (1661).[17] Sanayi devrimi ile beraber modern anlamda ilk gazeteler ise 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde de modern gazetelerin çıkışı hemen hemen aynı döneme rastlamaktadır. Yukarda saydığımız ülkelerde ilk defa gazete çıkmış olsa da bunlar modern tarzda gazete yapısıyla uyuşmaz, daha çok ticari meseleler üzerinde duran yayınlardır. Dolayısıyla modern anlamda gazeteciliğin ortaya çıkması sanayi devrimi sonrası bir olgudur.[18] Bu bakımdan gazeteciliğin tarihi gelişiminde Osmanlı Devleti'nin bu geri kalmış olduğunu söylemek zordur. Hatta modern anlamda Avrupa'da ortaya çıkan gazetelere bakıldığında gelişmelerin beraber ilerlediği görülmektedir.

C. Osmanlı Devleti'nde Basının Ortaya Çıkması

1. Osmanlı Devleti'nde Yabancı Basın

Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetleri 18. Yüzyılın sonunda yabancılar tarafından başlamıştır. İstanbul'da 1795'te Fransız Elçiliği'nin, Fransız devrimini dünyaya tanıtmak, bu sayede dünyanın desteğini almak amacıyla İstanbul Fransız Elçisi Verninac tarafından '*Bulletin des Nouvelles'* adında bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır.[19] Bu gazete Osmanlı topraklarında yayınlanan ilk gazete olarak bilinmektedir. İstanbul'da çıkarılan ikinci gazete de Fransızlara aittir. Fransız elçisinin değişmesiyle yerine göreve başlayan Aubert Dubayet, gazeteciliğe meraklı bir kişiydi. A. Dubayet'in girişimiyle '*Gazette Française de Constantinople'* adında bir gazete çıkarılmıştır. Ancak Fransızların 1798'de Mısır'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti, Fransız elçiliğini kapatarak, çalışanları gözaltına alması üzerine bu gazetenin yayın hayatı son bulmuştur.

---

[17] "*Publishing"* The New Ensyclopaedia Britannica, a.g.e., s.474

[18] "*Publishing" The New Ensyclopaedia Britannica, a.g.e.,* s. 476

[19] Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003, s.34

İzmir'de 1821'de Fransız elçiliğinden bağımsız olarak çıkarılan ilk gazete, '*Spectateur Oriental'* olmuştur. Alexandre Blacque tarafından çıkarılan gazete, Osmanlı lehine bir yayın politikası izlemiştir. Ancak İzmir Fransız Konsolosluğu, gazetenin yayın politikasından rahatsız olması üzerine Fransa'nın çıkarlarına ters olduğu gerekçesiyle 1824 yılında kapitülasyonlardan faydalanarak gazeteyi kapatmıştır. Yabancı tüccarlar için önemli bir liman olan İzmir'de bir çok gazete çıktığını görülür. Bu gazetelerin bazıları başta Osmanlı aleyhinde bir yayın politikasına sahip olsalar da, çoğunluğu çıkarları gereği Osmanlı Devleti yanlısı bir politika izlemişleridir. Türkiye'de yabancı dilde yayınlanan diğer gazetelerden birkaçı şunlardır: '*Le Smyrneen*'(1824), '*Le Courrier de Smyrne'*(1828), '*Le Moniteur Ottoman'*(1831), '*Journal de Smyrne*'(1833), '*İmpartial*'(1841), '*La Turque'*(1866), *'Levant-Herald*'(1867), '*La Reforme*'(1869), 'Stamboul'(1875)[20] gibi gazetelerle birlikte Türkiye'de etnik ve dini gruplar tarafından birçok dilde yüzlerce gazete çıkarılmış ancak çoğunun önemli bir etkisi olmamıştır.

Osmanlı topraklarında ilk gazete örneklerinin hemen hepsi Fransızca olarak çıkmıştı. Bunun yanında azınlıkların çıkardığı yabancı dilde gazeteler mevcuttu. Azınlıkların çıkardığı gazeteler genelde kendi çıkarlarına yönelik bir yayın politikası gütmelerinin beraberinde Avrupalı devletlerle işbirliği yapmış ve aynı zamanda Avrupalı sermaye sahipleriyle çıkar ilişkilerine yönelik bir politika yürütmüştür.

Osmanlı topraklarında azınlıkların kendi dillerinde çıkardığı pek çok gazeteye rastlanmaktadır. Rumların çıkardığı ilk gazete örneklerinin İzmir'de neşredildiği görülmektedir. Bunlardan 1831'de çıkan *'Filos Ton Neon'* ilk Rumca gazete özelliğini taşımaktadır. 1842'de *'Ljuboslowije'* gazetesi Osmanlı topraklarında çıkan ilk Bulgarca gazete olmuştur. Yine İzmir'de 1842 yılında İspanyol Yahudicesi olan Ladino dilinde çıkarılan 'La Buena Esperansa' Yahudilerin ilk gazetesi olarak tarihe geçmiştir. Bunların dışında Sırpça, Romence gibi pek çok dilde gazeteler bulunmaktadır.[21]

---

[20] M. Nuri İnuğur, *a.g.e,* s.165-172, Ayrıca: Hıfzı Topuz, *a.g.e.,* s.36-40, Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, çev. Erol Üyepazarcı, Müteferrika, İstanbul 1998

[21] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 25-30

2. Osmanlı Devleti'nde Türkçe Basın Ortaya Çıkması

2.1. Tanzimat Dönemi

Osmanlı Devleti'nde yabancı dilde başlayan basın faaliyetleri ve daha önce Avrupa'da başlayan gazetecilik faaliyetleri, gazetenin önemli ve etkili kitlesel bir araç olduğu, kamuoyu oluşturmada kullanılabileceği anlaşıldı ve Türkçe olarak gazete çıkarma faaliyetlerine başlandı. 19. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Türkçe olarak gazetelerin ortaya çıkmaya başlamıştır İlk Türkçe gazete Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın emriyle çıkarılan *'Vekayi-i Mısriye'* olmuştur.

Mısır'da modernleşmenin öncüsü sayılan Mehmet Ali Paşa, Avrupa'da çıkan gazetelerin çoğunda abonelikleri vardı. Bundan dolayı gazetenin etkili bir propaganda aracı olacağının farkındaydı. Mısır'da yeni bir düzen oluşturan Mehmet Ali Paşa bu faaliyetleri halka ulaştırmak için yarı Arapça yarı Türkçe olan *'Vekayi-i Mısriye'* gazetesini çıkarmıştır. İlk Türkçe gazete olma özelliği taşıyan Vekayi-i Mısriye'nin amacı ilk sayılarının birinde şöyle açıklanmıştı: "*Zamanın durum ve koşullarının saptanması toplumların refah sebebi olan ziraat, sanayi ve diğer bütün alanlardaki gelişmelerin gerçekleştirilmesi ve toplumu zarar ve ziyandan korumaya yönelik düzen ve önlemlerin alınması gereklidir. Mısır'da halkın refahını sağlamak efendimizin(Mehmet Ali Paşa) amacıdır. Ülke işlerinin düzeltilmesi amacıyla Velinimetimiz Efendimiz hazretleri "Curnal Divanı" kurmuştur."*[22] 2 Aralık 1828 çıkarılan Vekayi-i Mısriye basın tarihimizin ilk Türkçe gazetesi olmuştur. 1821'de Mora'da başlayan Rum isyanının bastırılmasından sonra ve isyanın bastırılmasında katkısı olan Mehmet Ali Paşa'ya Girit valiliği verildi. Mehmet Ali Paşa tarafından 1830'da yarı Rumca yarı Türkçe olan '*Vekayi-i Giridiye'* adlı bir gazete de çıkarıldı.[23]

İstanbul'da yayınlanan ilk Türkçe gazete *Takvim-i Vakayi*, II. Mahmud'un girişimleriyle 11 Kasım 1831'de çıkmıştır. Gazetenin başına Esad Efendi getirilmişti. Önsöz başlıklı özel sayıda gazetenin çıkış nedenlerinden biri halkın hadiseleri zamanında öğrenmesi olarak ifade edilmişti.[24] Takvim-i Vakayi, Türkçenin yanında Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Fransızca gibi farklı dillerde de çıkmıştır. Belli dönemlerde

---

[22] Orhan Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik*, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara 1989, s.27

[23] Belkıs U. Nalcıoğlu, *Osmanlı Muhalif Basının Doğuşu*, Yeditepe, İstanbul 2013, s.46

[24] Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s. 15-16

çıkmamış olsa da 4 Kasım 1922 tarihine kadar devam eden gazete toplamda 4608 sayı çıkarmıştı.[25] Basın tarihimizde özel sermaye ile çıkarılan ilk gazete '*Ceride-i Havadis'* olmuştur. William Churchill tarafından 3 Temmuz 1840'ta çıkarılan gazete çıkışından belli bir süre sonra devlet desteğini almıştı. Bundan dolayı yarı resmi bir hüviyet kazandı. William Churchill'in Kırım savaşı sırasında gazeteye haberler göndermesiyle gazete popüler olmuş ve ek sayılar çıkarmıştı. Kırım savaşı dünya gazetecilik seyrini de değiştirmiş bir hadisedir. Basın tarihinde *muhabir* unsuru Kırım savaşından sonra ortaya çıktı.[26]

Yukarda Türk Basın tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan öncü gazetelerin hepsi devlet destekli gazete hüviyetine sahiptir. Bundan dolayı bazı kişilerin bunları gazeteden saymadığı bile olmuştur. Şinasi ve Agah Efendi tarafından 21 Ekim 1860'ta çıkarılan '*Tercüman-ı Ahval'* basın tarihimizin ilk özel sermayeli gazetesidir.[27] Kurucuları, Avrupa'da bulundukları sıralarda gazetenin, düşüncelerini yaymak için etkili bir araç olduğunun fark etmişler, yurda döndüklerinde bir gazete kurma planları içerisine girmişlerdi. İlk özel gazete olmasının yanında ele aldığı konular, toplumsal meseleleri değinmesi, okuyucu mektuplarına yer vermesi, geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını sağlamıştı. Edebiyat tarihi acısında önemli bir yere sahip olan tefrikaların ilki(Şinasi-Şair Evlenmesi) bu gazetede tefrika edilmiştir.[28]

Gazeteciliğe Agah Efendi ile Tercümanı Ahval'de başlayan Şinasi, bu gazeteden ayrılarak '*Tasvir-i Efkar'* gazetesini 27 Haziran 1862'den itibaren çıkarmaya başlamıştır. Şinasi bu gazetede özellikle eğitim ve edebiyat alanlarında yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Kamuoyu ihtiyaçlarını ön planda tutması açısından önemli bir yere sahiptir. Namık Kemal, Recaizade Ekrem, Ziya Paşa, Ebbuzziya Tevfik gibi önemli kişiler bu gazetede yazılar yazmıştır. Şinasi'den sonra gazetenin başına Namık Kemal geçmişti.[29] Bu ilk iki özel gazete teşebbüsünden sonra daha sert bir muhalefet izleyen '*Muhbir'* gazetesi Filip Efendi tarafından 1866 yılında çıkarılmaya başlanmıştı. Sarıklı İhtilalci olarak bilinen Ali Suavi bu gazetede yazdığı yazılarında hükümete karşı sert eleştirilerde

---

[25] Orhan Koloğlu, *Takvimi Vekayi Türk Basınında 150 yıl*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1981, s.17

[26] *The New Ensyclopaedia Britannica, a.g.e.,* s. 476

[27] Hıfzı Topuz, *a.g.e.,* s.18-19

[28] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s.45-46

[29] M. Nuri İnuğur, *a.g.e.,* s.192-196

bulunuyordu. Sık sık kapatma kararı alınan Muhbir gazetesi 27 Mayıs 1867'den itibaren çıkmamıştır.[30] Bu dönemin önemli gazetelerinden bir tanesi de *'Basiret'* gazetesidir. Gazeteyi çıkardıktan sonra '*Basiretçi*' adıyla anılacak olan Ali Bey tarafından çıkarılır. 1870 yılında çıkan Alman-Fransız savaşında Almanya'yı destekleyen yazılar yazmıştı. İzlediği bu politika sayesinde Almanya'dan para alarak, basın tarihimizde yabancı bir devletten maddi destek alan ilk gazete olmuştur.[31] Meşrutiyet öncesi dönemin önemli gazetelerinden bir tanesi Namık Kemal'le özdeşleşen, yazdığı yazılar sonucu sürekli kapatılan *'İbret'* gazetesidir. 1860 yılında İstanbul'da devlet destekli ve Arapça olarak çıkan '*El Cevaib'* gazetesi Araplara dönük bir yayın politikası izliyordu. Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını savunan gazete İngilizler ve Fransızlar tarafından kendi sömürgelerinde dağıtımı yasaklanmıştı.

Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde çıkan *Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-i Ahval, Tasvir-i Efkar, Muhbir, İbret, Basiret* gibi basın tarihimizin önemli gazetelerinin yanında pek çok irili ufaklı gazete çıkmıştı. Bunların çoğu bir iki sayıdan sonra ya kapanmış ya da kapatılmıştır. Bu dönemde çıkan belli başlı gazeteler şöyledir: "Resmin yayınlandığı ilk gazete olan Âyine-i Vatan(1866), Ruzname-i Âyine-i Vatan (1867), Muhib (1867), Utarit (1867), İstanbul (1868), Terakki (1868), ilk çocuk gazetesi Mümeyyiz (1869), Vakayi-i Zaptiye (1869), ilk mizah gazetesi Diyojen (1870), Hakayik-ül Vakayi (1870), Asır (1870), Devir (1870), İstikbal (1875), Sabah (1875), Vakit (1875), Tercüman-ı Hakikat (1878), Tarik (1881), Mizan (1886), İkdam (1894)"[32]

Gazetenin yaygınlaşmasından sonra artık Osmanlı payitahtı dışında, çeşitli vilayetlerde yerel gazeteler de çıkmaya başlamıştı. Bunlar genelde hükümetin aldığı yeni kararları halka ulaştırma amacına yönelikti. Devlet aynı zamanda bu gazetelerin basılması için yeni basım evleri kurmuştur. İlk vilayet gazetesi 1860 yılında Beyrut'ta Türkçe-Arapça olarak çıkan *'Hadikat al-Ahbar'*dır. Bunun dışında pek çok yerde vilayetin adını taşıyan gazeteler çıkmıştır. Bunların çoğu devletin öngördüğü şekilde halkın ihtiyaçlarını karşılamak için çıkıyordu. Bu gazetelerin çıktığı bölgenin demografik durumuna göre ikinci bir dil kullanılıyordu. Bunlardan birkaçı şöyle; Erzurum'da 1867 yılında Türkçe-

[30] Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s.49

[31] Perihan Ölker, *Tanzimat Basının Dili*, TDK Yayınları, Ankara 2016, s. 31

[32] Gülin Kırılmaz, *Son Telgraf Gazetesi 1924-1925*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 5-6

Ermenice çıkan *'Envar-ı Şarkiye'*, 1865' yılında Rusçuk'ta Türkçe-Bulgarca çıkan *'Tuna'*, 1876'da Hersek'te Türkçe-Sırpça çıkan 'Neretva' gibi gazetelerin yanında sadece Türkçe çıkan gazeteler de vardı.[33]

2.2. Meşrutiyet Dönemi

II. Abdulhamid dönemi için istibdat devri tanımlaması kullanılırdı. İstibdat söyleminin çıkış noktası II. Meşrutiyet dönemine dayanır. Özellikle Kanun-i Esasi'nin askıya alınmasıyla beraber II. Abdulhamid dönemi özgürlüklerin kısıtlandığı ve basına sert bir sansürün uyguladığı bir dönemdir. Meşrutiyetin tekrar ilan edilmesi beraberinde özgür bir ortamını oluşturmuş, dönemin hemen hemen bütün gazeteleri II. Abdülhamid'in 30 kusur yılık iktidarını "*İstibdat Devri*" olarak tanımlamıştır. Gazetecilik ve basın faaliyetlerinin yavaşladığı, gazetelerde siyasi meseleler yerini edebi faaliyetlere bıraktığı, mizah basının önemli gelişim kat ettiği bir süreç olmuştur. Muhalif gazeteler kapatılmış, geri kalan gazetelerin çoğuna devlet bütçesinden ödenekler ayrılmıştır. Bu sayede gazetelerin muhalif çizgiye kaymalarının önüne geçilmiş, neticede hükümete karşı şantajların türemesine yol açmıştır.[34]

II. Abdülhamid zamanında en yaygın konularından birisi sansür meselesi oluşmuştur. Bunun en önemli göstergesi ise bu dönemde çıkan gazetelerde yer yer boşlukların olması bazen sütunun tamamının boş çıktığı sayıların olması sansürden kaynaklanıyordu. Bu dönemde yazılması ve konuşulması yasak kelimeler de vardı. Bunlardan birkaçı şöyle idi: "Hürriyet, müsavat, uhuvvet, adalet, istiklal, terakki, isyan, grev, ihtilal, intibah, suikast, kanun-i esasi, Namık, Kemal, Mithat Paşa, sakal, bıyık, burun, yıldız gibi[35]…"

27 Haziran 1878'de dönemin önemli gazetelerinden biri olan *Tercüman-i Hakikat* Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Ahmet Mithat Efendi, birçok romanını bu gazetede tefrika etmiş, tarih ve ekonomi dizileri neşretmiştir. Ahmet Mithat Efendi birçok kişiye örnek olmuş, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip, Necip Asım, Ahmet İhsan Tokgöz ve Hüseyin Cahit Yalçın uzun süre *Tercüman-ı*

---

[33] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim yayınları, İstanbul, 1994, s.21-22

[34] Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkisi,* Siyasal Kitapevi, Ankara 2002, s. 66-67

[35] F. Süreyya Oral, *a.g.e.*, s. 153

Hakikat gazetesinde çalışmışlardı. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi Ahmet Mithat Efendi'nin ölümünden sonra yayınlanmaya devam etmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar çıkmıştır.[36] II. Abdülhamid döneminin önemli diğer bir gazetesi ise *Sabah*'tır. İlk olarak 1876 yılında Papadopulos adlı bir Rum tarafından çıkarılmış, başyazarı ise Şemsettin Sami idi. Sabah 1882'de Mihran Efendi tarafından satın alındı. Hüseyin Cahit, Adnan Adıvar, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Rasim gazetede çalışmış, Refik Halit ve Yahya Kemal gazetede başyazılar yazmıştı. Mihran Efendi I. Dünya savaşı döneminde gazeteyi *Peyam* başyazarı Ali Kemal'e bıraktı. 1894'te çıkan *ikdam* gazetesi ise dönemin en önemli gazetelerinden biri olmuştur. Gazetenin sahibi Ahmet Cevdet, *ikdam* gazetesini çıkararak, *Sabah* gazetesine rakip olmuştu. Ahmet Cevdet, sarayla iyi ilişkiler kurmuş, bu da gazetenin ömrünün uzun olmasını sağlamıştı. *İkdam* uzun bir dönem en çok tiraj yapan gazetesi olmuştu. II. Meşrutiyet döneminde 40.000 tiraja ulaşmış, I. Dünya savaşının zor şartlarında 25.000 tiraj yapmıştı. Yazar kadrosu da farklı dönemlerde önemli şahsiyetlerden oluşuyordu. Hüseyin Cahit, Mahmut Sadık, Adnan Adıvar, Veled Çelebi, Yakup Kadri, Falih Rıfkı gibi önemli kişiler *ikdam*'da çalışmıştı. *İkdam* gazetesi cumhuriyet döneminde de yayınlanmış, 1926 yılında ise kesin olarak kapanmıştır.[37]

II. Abdulhamid devrinin önemli bir özelliği ise dergicilik faaliyetlerinin de yaygınlaşmasıdır. Hatta dergilerin gazetelerden daha popüler olduğunu, bunun nedeni olarak dönemin yöneticilerinin dergileri daha az tehlikeli olarak görmeleriydi. Bu dönemin en önemli dergisi ise *Servet-i Fünun* dergisiydi. 27 Mayıs 1891 tarihinde ilk sayısını çıkaran derginin sahibi, aynı isimle matbaa kuran Ahmet İhsan Tokgöz idi. Edebiyat alanında çığır açan bu dergi, Edebiyat-ı Cedide ile Fecr-i Ati akımının öncülerine ev sahipliği yapmıştı. Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Halit Ziya, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit gibi ünlü şair ve yazarları etrafında toplamıştır. 27 Temmuz 1908 yılında günlük olarak çıkmaya başlayan dergi daha sonraları günlük çıkmanın zorluğu dolayısıyla haftalık olarak çıkmaya başladı. Cumhuriyet döneminde de çıkmaya devam eden dergi, harf devrimini benimsemiş, belli bir süre sonra *Uyanış* olarak ismini değiştirmiş ve 1944 yılında ise yayın hayatını sonlandırmıştır.[38]

---

[36] Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s.64-67

[37] Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s.67-70

[38] M. Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s.287-290

II. Abdulhamid döneminde Meşrutiyet taraftarı muhaliflerin yurtdışına kaçtıklarını görüyoruz. Bunların yurtdışında çıkardığı birçok gazete mevcuttur. Ahmet Rıza tarafından Paris'te Türkçe-Fransızca olarak çıkan *Meşveret,* Murat Bey tarafından önce Kahire'de 1896'da sonra Cenevre'de çıkarılan *Mizan,* İshak Sükuti ve Dr. Abdullah Cevdet tarafından Türkçe-Fransızca olarak çıkarılan *Osmanlı gazetesi,* yine Ahmet Rıza tarafında Paris'te çıkarılan *Şura-yı Ümmet* gazeteleri yurtdışında Türkçe çıkan gazeteler olmuştu. Bunların ekseriyeti Jön Türkler tarafından çıkarılan gazetelerdir.

2.2.1. 1908 Sonrası Basın

24 Temmuz 1908'de, Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi basın tarihimiz açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 24 Temmuz'da basın üzerindeki sansürün kaldırılması sonrası ilk defa 25 Temmuz 1908 yılında gazeteler sansürsüz olarak çıkmaya başladı. Her türlü ideolojiye sahip insanlar gazete ve dergi çıkarmaya başladılar. Koloğlu'nun basın patlaması olarak ifade ettiği bu dönemde yüzlerce yeni yayın ortaya çıkmıştır. 1907 yılı sonu ile 1909 yılı arasında bir karşılaştırma yapan Koloğlu, basında yaşanan patlamanın çapını kanıtlaması açısından önemli bir veri olduğu ifade etmiştir. 1907 yılında bütün ülke de yabancı ve vilayet basını dahil toplam 120 yayın varken; 1909'un sonunda bu rakam 730'a çıkmıştır. İstanbul'da 1907 yılında toplam 52 adet yayın varken bu sayı 1909'da 377'ye çıkmıştır.[39] Bütün bu rakamlar, meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı sayesinde hızlı bir şekilde artmıştır. Bu yayınların çoğu birkaç sayı çıkıp kapanırken, bazılar da Cumhuriyet döneminde bile devam edecek kadar uzun ömürlü olmuştur. 31 Mart'a kadar herkes dilediği gibi yayın yapıyor, bunu denetleyen ve sınırlayan bir girişim olmuyor, olursa da bu meşrutiyetin getirdiği özgülüğe aykırı olduğu gerekçesiyle tartışılıyordu. 31 Mart Vakası'ndan sonra 12 Nisan'da Divan-ı Örfî-i Harp kararları gereğince pek çok gazete kapatıldı. 31 Mart Vakası'ndan evvel yeni matbuat nizamnamesi üzerine pek çok tartışma olmuş, hatta bunun sansürü tekrar hortlatacağı gerekçesiyle mitingler bile düzenlenmiştir. Ancak 31 Mart Vakasından sonra 31 Temmuz 1909'da yeni nizamname çıkarılarak basına tekrar bir sınırlama getirilmiştir. Aynı zamanda hükümete gazete ve dergi kapatma yetkisi tanınmıştır. Bu dönemde: *"Serbestî, Tanin, Hukuk-u Umumiye, Yeni Gazete, Mizan, Volkan, Osmanlı*" gibi birçok yeni gazete yayın hayatına girmiştir.[40]

---

[39] Orhan Koloğlu, *1908 Basın Patlaması*, Bas-Haş, İstanbul 2005, s. 20-21

[40] Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın Tarihi*, s.134-136

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBESTÎ GAZETESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Serbestî Gazetesinin Temel Özellikleri

II. Meşrutiyetle beraber oluşan özgürlük havası sonucunda yüzlerce yeni yayın ortaya çıkmıştır. 31 Mart'la son bulacak bu süreçte çıkan gazetelerden bir tanesi de *Serbestî* gazetesidir. *Serbestî* gazetesi ittihat-Terakki cemiyetine muhalif kimliğiyle ön plana çıkar. Aynı zamanda bu süreçte önemli olayların odak noktalarından bir tanesi olmuştur. *Serbestî* gazetesinin ilk sayısı 3 Teşrinisânî 1324 (16 Kasım 1908) tarihinde çıkmıştır.[41]

Serbestî gazetesi ilk sayıdan itibaren 2 yaprak 4 sayfa olarak çıkmıştır. Ancak tek istisna olarak 31 Mart Vakası dolayısıyla 1 Nisan 1325 tarihinde çıkan 148 numaralı sayısı 1 yaprak iki sayfa şeklinde neşredilmiştir.[42] Bunun sebebinin ise 31 Mart'ta başlayan olaylar nedeniyle iş yerine ulaşamayan veya gelmeyen kişilerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Gazetenin bu konuyla alakalı 2 sayfa olarak çıktığı 1 Nisan 148 numaralı sayıda '*itizar'* başlıklı bir yazıda bunun nedeni şöyle açıklamıştır: "*Dün mürettiplerimizden bazıları isbat-ı vücud etmediğinden bizzaruri iki sahife olarak neşredilmiştir."*[43]

1.1.1. Gazetenin İsmi

Serbestî ismi Farsça ser-best ve Arapça –î eki birleşmesinden bir araya gelmiş olup, kelime manası itibariyle Serbestîlik demektir.[44] Gazetenin ilk sayılarında yayınlanan *'meslek'* başlıklı bir yazıda serbestî isminin kullanılmasının nedeni şöyle açıklanmıştır: "*Serbestî bütün manasıyla menafi-i milliyeye mugâyir olduğu taktirde hiçbir şahsın amel-i mekâsıd-ı siyasiye ve şahsa hâdim bulunmayacaktır, Serbestî yalnız hakikati söyleyecektir."* şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında pek çok yazıda serbestî-i matbuat içerikli yazılar yazılmış, gazetenin ismine sürekli bu konu üzerinden atıflar yapılmıştı.

---

[41] *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324 nr.1

[42] *Serbestî*, 1 Nisan 1325, nr.148

[43] *Serbestî*, 1 Nisan 1325, nr.148

[44] Şemsettin Sami, *Kamus-i Türki*, Şifa Yayınevi, İstanbul 2012, s. 734

Gazetenin ismi belirlenirken *Serbestî* adının seçilmesi tesadüf değildir. İlerleyen bölümlerde gazetenin Prens Sabahaddin Bey ile olan ilişkisinden de anlaşılacağı üzere gazeteyi çıkaranların Prens'in fikirlerini esas kabul etmelerinden dolayı bu isimi seçtiği anlaşılmaktadır. *Serbestî* kelimesi teşebbüsü şahsi fikrinin bir tanımı gibi olmuştur. Prens Sabahaddin Bey'in fikirlerini esas alarak kurulan Ahrar fıkrasının da programında bu kelimeye sık sık atıf yaptığı görülmektedir.[45]

1.1.2. Serbestî Gazetesinin Yayın Hayatına Başlaması

Mevlânzâde Rıfat tarafından *'Serbestî'* namıyla Dahiliye Nezaretine siyasi olaylardan bahsedilmek üzere yapılan gazete çıkarma başvurusu kabul edilmiştir.[46] *Serbestî* gazetesi ilk sayısını 3 Teşrinisânî 1324 (16 Kasım 1908) tarihinde çıkarmıştır.[47] 3 Teşrinisânî 1324'ten 13 Nisan 1325 tarihine kadar toplam 158 sayı neşretmiştir. 31 Mart vakasında dahli olduğu gerekçesiyle Divan-ı Harp kararları neticesinde kapatılmıştır. Bu dönem *Serbestî Gazetesi*'nin ilk dönemini teşkil etmekte ve aynı zamanda tezimizin

---

[45] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C.I II. Meşrutiyet Dönemi,* Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 155, Ahrar Fırkası programına baktığımızda girişi şöyledir: *İnsanlar hür ve hukuk-ı beşer nokta-i nazarında müsavi olarak doğduklarından aharın hukukuna tecavüz etmemek şartıyla hürriyet, hakk-ı temellük, emniyet, huzur-ı kanunda müsavat, kanuna mutavaat, asaiş-i umumiyi muhil olmayan ef'al ve harekatta serbest, serbesti-i kelam, serbesti-i matbuat, serbesti-i ticaret, serbesti-i muhaberat, serbesti-i vicdan, serbesti-i seyahat, serbesti-i tedrisat… hukuk-ı umumiyeye maliktirler.*Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler C.I II. Meşrutiyet Dönemi,* Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 155

[46] BOA, DH. MKT. 2655.77.1

[47] *Serbestî* gazetesi hakkında pek çok kaynakta yapılan en temel yanlışlardan iki tanesi şöyledir: Birincisi gazetenin ilk çıktığı tarih hemen bütün kaynaklarda 12 Kasım, 13 Kasım, 6 Aralık, 13 Aralık vb farklı tarihler gösterilmektedir, Basın tarihinin önemli kaynaklarından olan Orhan Koloğlu 13 Aralık, Nuri İnuğur 6 Aralık, Alpay Kabacalı 12 Kasım, başka kaynaklarda ise 13 Kasım'da verilen tarihler arasında bu önemli kaynaklara başvuru yapan diğer ikinci elden kaynaklarda bu yanlışı devam ettirmişlerdir. Ancak gazetede belirtilen nüsha numarası üzerinden 1. Nüshası 16 Kasım 1908(3 Teşrinisani 1324) aittir. *Serbestî* gazetesi ile ilgili ikinci bir yanlış vurgu ise; gazetenin Hukuk-u Umumiye gazetesinin devamı veya bu gazete kapatıldıktan sonra onun yerine çıkan gazete olarak çeşitli kaynaklarda zikredilerek Fedakaranı Millet Fıkrasının resmi yayın organı olduğu ifade edilmiştir. Ancak *Serbestî* gazetesi, Hukuk-u Umum gazetesinin devamı olmadığı gibi Fedakâkaran-ı Millet Fırkasının da resmi yayın organı değildir. *Serbestî* gazetesi çıktığı sırada Hukuk-u Umum gazetesi çıkmaya devam etmiştir. Fedakaranı Millet Fırkası, Sultan Abdülhamid döneminde sürgün edilen, dışlanan daha sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından da dışlananların toplandığı bir fırka olarak kurulmuştu. Bu kişilerden bazıları sonradan buradan ayrılacak olan *Serbesti* gazetesinin sahibi Mevlânzâde Rıfat ve sermuharriri Hasan Fehmi Bey'de vardır. Detaylı bilgi için bkz: *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 1, İletişim, İstanbul 1998, s. 165-169 Ayrıca bkz: Sina Akşin, *"Fedakâran-ı Millet Cemiyeti*", AÜSBF Dergisi, Sayı:1, Cilt: 29, Ankara 1974 s.125-126

konusunu oluşturmaktadır. *Serbestî* gazetesi II. Meşrutiyet döneminde çıkan *İkdam, Tanin, Sabah* ve *Tercüman-ı Hakikat* gibi önemli gazetelerin başında gelmektedir. Gazetenin sahibi Mevlânzâde Rıfat, başyazarı ise Hasan Fehmi Bey idi. *Serbestî Gazetesi* özellikle İttihat Terakki muhalefetinin odak noktalarından birisi oldu. Dolayısıyla çıktığı dönem içerisinde tirajı en yüksek gazeteler arasında yer almıştır. II. Meşrutiyetin getirdiği rahat ortam neticesinde sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti değil; aynı zamanda Sultan Abdülhamid ve istibdat döneminden kalan her şeye muhalif bir yayın politikası izlemiştir. Sadece siyasi konular değil; eğitim, sağlık, ekonomik, sosyal alanlarındaki sorunları sürekli dile getiren bir politika izlemişti. Sadece İstanbul'da değil, Osmanlı topraklarının hepsine abonelik yoluyla ulaşan gazete, aynı zamanda çıktığı dönem içerisinde Bosna, Bulgaristan, Mısır ve Girit gibi işgal edilmiş coğrafyalara da ulaşıyordu.

Mevlânzâde Rıfat anılarında bir gazete çıkarma zaruriyetini şöyle açıklamaktadır:

"Gerçekte büyük bir bayram olan 23 Temmuz 1908 tarihi yüceltilmeye layıktır. Bu muazzez gün, on iki sene sürgünden sürgüne sürüklendikten sonra bizi bu sefil yaşantıdan kurtardı. İki arkadaşımla beraber San'a şehrinden İstanbul'a doğru yola çıktık. Biz daha yoldayken bizi şaşkınlığa düşüren ve cüretimizi kıran bir durumu muhakeme etmekte, yani Sultan Abdülhamid'in Saltanat ve hilafet makamında kalmasında vatan adına büyük tehlikeler görmekteydik. Yeniden kanlı olayların yaşanmasından korkmaktaydık. Bununla beraber kararlılıkla, fakat ciddi bir kararlılıkla hareket ediyor, bütün varlığımızla Sultan Abdülhamid'in tahtan indirilmesine yeminler ediyorduk. İstanbul'a vardığımızda kötü ve tehlikeli işaretler gördük. Evet millet de, hükümet de, hatta 'Nigehbân-ı Millet' sıfatını alan İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri de inkılabın sarhoşluğu içinde çalkalanmaktaydılar. Herkes zevk ve şehveti peşinden koşmaktaydı. Her bir ağızdan 'Yaşansın hürriyet!', 'Yaşasın eşitlik!' 'Yaşasın adalet!' sesleri çıkıyor, bu büyük kavramların ne gibi kuvvetlerle, marifetlerle gerçeğe dönüştürülebileceği düşünülmüyordu. Meşrutiyet bekçiliği sıfatı almış İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisine yıldız casusları karışmaya başlamıştı. Eski kirli unsurlarla yeni temiz unsurlar karışmaya başlamıştı. İstanbul'a varır varmaz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul merkezine başvurup Sultan Abdülhamid'in tahtan sıkıntısızca indirilebileceğini delilleriyle anlatmıştık. İlgi görmeyince kendimiz işe girişmeye karar verdik. Önce 'Hukuk-ı Umumiye' gazetesinin yönetimi aldık. Sultan Abdülhamid'den hesap sormak esasından başladık. Fedakârân Cemiyeti'ne dışardan kişilerin girdiğini görünce cemiyetten ayrıldık. Muhterem arkadaşım Hasan Fehmi Bey ile Serbestî gazetesini

yayınlamaya başladık. Çok kısa bir süre içinde bağımsız yayını sayesinde milletin sevgisini kazandı[48]*… "*

Serbestî gazetesi 3 Teşrinisânî 1324'den (16 Kasım 1908) itibaren çıktığı 5 aylık süre boyunca birkaç gün dışında hemen her gün çıkmıştır. 8 Teşrinisânî (21 Kasım), 23-24 Teşrinisani, 22-23 Kanunuevvel (4-5 Ocak) tarihlerinde ise gazete çıkmamıştır. Bunun iki temel nedeni olduğunu söyleyebiliriz: Birincisi gazetenin çıktığı ilk zamanlarda sürekli matbaa değiştirmesi; ikincisi ise belirli özel günlerde gazete çıkmamıştır. Örneği 22-23 Kanunuevvel (4-5 Ocak 1909) tarihinde çıkmamasının nedeni bu tarihlerin Kurban bayramı gelmesinden dolayıdır.[49] Bunun yanında aynı günde iki sayı birden çıkardığı zamanlar olmuştur. 7.-8. sayısı 10 Teşrinisânî 1324(24 Kasım 1908) aynı gün neşredilmiştir.[50] *Serbestî* gazetesi, 16 Kasım 1908, 23 Nisan 1909 arasında toplamda 158 sayı rakamına ulaşmıştır.[51]

1.1.3. Serbestî Gazetesinin Basıldığı Matbaalar

Serbestî gazetesi yayın hayatı boyunca birçok defa basımevi değiştirmiştir. Gazetenin ilk sayısı Selanik Matbaasında tabedilmiştir.[52] İkinci sayının ise farklı bir matbaada basıldığı kesin olmakla beraber hangi matbaada basıldığına dair bir veri yer almamaktadır. 3-16 (5 Teşrinisânî 1324-18 Teşrinisânî 1324) arası çıkan sayılar *'İkbal-i Millet'* matbaasında,[53] 17-103(19 Teşrinisânî 1324-16 Şubat 1324) arası çıkan sayılar ise *'Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası'*nda neşredilmiştir. Gazete 104. sayıdan itibaren hangi matbaada basıldığına dair bir bilgi vermese de şekil itibariyle birkaç sayı dışında *Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası*'nda çıktığı söylenebilir. Gazetenin sürekli farklı matbaalarda bastırılması şekil itibariyle bir standardın yakalanmasına engel olmuştur. Gazetede çıkan '*İtizâr*' başlıklı yazıda sürekli matbaa değişikliğinden dolayı bir özür yazısı yayınlanmıştı. Özür metninde şöyle demektedir: *"Gazetemizin birinci ve ikinci*

---

[48] Mevlânzâde Rıfat'ın Anıları, (Haz. Metin Martı) Arma Yayınları, İstanbul, 1992, s.7-19

[49] ''Tebrik'' *Serbestî,* 21 Kanunuevvel 1324 Nr:49 *"İd-i ahdanın idraki münasebetiyle umum-u islam kardeşlerimizi tebrik ve tehniye müsareat eyleriz"* diyerek kurban bayramını kutlamış ancak sonraki iki gün çıkmayacağına dair bir bilgi yoktur. Ancak bayramlarda gazetelerin çıkmadığı biliyoruz.

[50] *Serbestî*, 10 Teşrinisânî 1324, nr. 7-8

[51] *Serbestî,* 10 Nisan 1325 nr. 157

[52] *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324, nr.1

[53] *Serbestî*, 5 Teşrinisânî 1324 nr. 3, 18 Teşrinisânî 1324, nr. 16

nüshaları gazetelerin malum olan matbaa zorluklarından dolayı arzu olunduğu gibi musahhah, muntazam olamadı. Gazetemizin her üç nüshasını başka başka matbaalarda bastırmak mecburiyetinde kaldık. Bundan böyle gazetemiz bir nizam ve intizam altına alınacağı gibi münderecat itibariyle de cidden(meşrutiyeti idareye ve bilâ-tefrik cins ve mezhebi Osmanlıların hukukunu hadim) bir tarzda bulunmasına dikkat ve gayret olunacağı kariin-i kirama arz olunur."[54]

1.1.4. Tiraj, Dağıtımı ve Abonelik

1.1.4.1. Tiraj

Osmanlı dönemine yayınlanan gazetelerde günlük kaç baskı yaptığını belirten herhangi bir veri yer almamaktaydı. Dolayısıyla *Serbestî* gazetesinde de buna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak gazetenin çıktığı andan 31 Mart Vakası'ndan sonra kapatılmasına kadar tirajının giderek yükseldiği, 31 Mart Vakası esnasında çıkan gazeteler arasında en yüksek orana sahip gazetelerden birisidir. Bazı kaynaklarda 31 Mart hadisesinde gazetenin tirajının 60 bine çıktığına dair bilgiler de mevcuttur.[55] 26 Mart'ta(8 Nisan 1909) Başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinden sonra ve 31 Mart Vakası sırasında tirajı çok yüksek rakamlara ulaşmıştır. 31 Mart Vakası sırasından gazetenin müvezziler tarafından iki katına satılması[56] göz önünde bulundurulduğunda, yüksek talep nedeniyle tirajı yeterli olmamıştır. Gazetenin tirajı belli bir oranda olsa da bugün dahi gazetelerin elden ele gezdiği düşünülürse, *Serbestî* gazetesinin geniş bir okuyucu kitlesine ulaştığı rahatlıkla dile getirilebilir.

1.1.4.2. Dağıtım ve Abonelik

II. Meşrutiyet'te birçok yeni yayın ortaya çıkmasına rağmen bu yayınların dağıtılması meselesi hala büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Gazetelerin dağıtımı için özel veya resmi bir teşebbüs yoktu. Bunun yanında bazı kıraathane, dükkan ve kitabevleri tarafından gazetelerin okuyucuya ulaşması sağlanıyordu. *Serbestî* gazetesinin de İstanbul'un belli yerlerinde bazı dükkanlar ve şahıslar aracılığıyla satışı yapılıyordu. Yeni

---

[54] *Serbestî*, 5 Teşrinisânî 1324, nr. 3

[55] Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1994, s. 367

[56] *Serbestî***,** 5 Nisan 1325, nr. 152, s. 4

kişiler ve dükkanlar bulundukça gazeteden bunun duyurusu yapılıyordu. O örneklerden bir tanesi şöyledir:

Galata Saray'ındaki Satış Şubemiz

"Gazetemizin mesleğini takdir buyrulan karilerimize bir suhulet-i mahsusa olmak üzere bu defa gazete satışına mahsus olarak Galata Sarayı çeşme karşısındaki tütüncü ve sarraf İrani Latif Ağa'yı tayin eylediğimizi o civarlarda bulunan karilerimize ilan ederiz[57]*."*

Basın tarihimizde önemli bir yer teşkil eden dağıtım araçlarından bir tanesi de müvezziler idi. Müvezziler sokak sokak gezerek haberi sesli olarak duyurup gazete satmaya çalışıyorlardı. Bunların başında başmüvezzi dedikleri bir kişi bulunur ve kendisine bağlı grubu organize ederdi. II. Abdülhamid, bağırarak gazete satılmasına hiç müsaade etmemiştir. Ancak II. Meşrutiyetle birlikte ortadan kalkan bu kaide ve basında yaşanan patlama müvezzilerin sayısının hızlı artmasına sebep olmuştur.[58] II. Meşrutiyet döneminde en önemli dağıtım aracı olan müvezziler zaman zaman çeşitli sıkıntılarla karşılaşabiliyorlardı. Sıkıntıların en başında belediye, müvezzilerin satış yapmasını engellediği ve bazen de kârlarına el koyduğu zamanlar oluyordu. Dolayısıyla gazetede bu tarz eylemlerin kanunsuz olduğunu, müvezzilerin gezici olduklarını, bir yeri işgal etmediklerini bu yüzden şehremanetinin vazifesinin dışında icraatta bulunup bu kişileri ticaretten men etme hakkına sahip olmadığını dile getirmiş; müvezzilerin saadet-i millete hizmet eden evrakı tevzine vasıta olduklarından işlerinin engellenmesi doğru olmadığını ifade eden yazılar yazmıştır. Gazete, en önemli dağıtım görevini icra eden bu kişilere sahip çıkmıştı.[59]

Serbestî gazetesinin dağıtılması yukarıda sıraladığımız yöntemlerle gerçekleşiyordu. Bunun yanında gazetenin dağıtım ve abonelik işlemlerinde bazı şahısların sorumlu olduğuna şahit olunmaktadır. Gazetede birçok sayıda çıkan bir ilanda bazı kişilerin gazete adına abonelik işlemi gerçekleştirdiğini okuyucusuna duyurmuştu. Ancak gazete İstanbul ve Rumeli için iki kişiyi tanıdığını ve bunlardan başka kimseye itibar edilmemesi için okuyucusuna şöyle bir duyuru yapmıştır: "*Gazetemizle asla*

---

[57] *Serbestî*, 12 Teşrinisânî 1324, nr. 10

[58] Orhan Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İÜ İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s.175-191, **Serbestî**, "Müvezziler" 10 Teşrinisânî 1324, nr.7

[59] "Müvezziler" *Serbestî*, 10 Teşrinisânî 1324, nr.7

münasebeti olamayan eşhasın idarehanemiz namına münasebetsiz tasdîatta(rahatsız etme baş ağrıtma) bulunduklarını haber alıyoruz. Gazetemiz Dersaadet için Celaleddin, Rumeli için Yahya Efendilerden başka kimseyi tanımadığından bunlara ellerindeki senetlere mukabil yalnız aboneye itimat, hususat-ı saire için re'sen(doğrudan doğruya) idarehanemize müracaat olunması kerain-i kiramdan rica olunur[60]*."*

Gazetenin Türkiye'deki diğer şehirlerde satışı başladığında, herhangi bir sorun olmaması için okuyucuya gazete üzerinde kimin sorumlu olduğunu dair ilan yazıları bulunmaktadır. Örneğin İzmir'de satışı başladığını *"İzmir satış şubemiz"* başlıklı şöyle bir duyuru çıkmıştır: "*Gazetemizin satış şubesi İzmir'de gazete müvezzi İsmail Efendi olduğunu kariîn-i kirama ilan ederiz.*[61]*"*

1.1.5. Ücreti

Gazetenin sol üst köşesinde *'abone fiyatı'* başlığı altında yurtiçi, yurtdışı ve İstanbul için ücretleri ilk sayıdan itibaren belirtilmiştir. Söz konusu fiyatlar senelik ve altı aylık ücretleri belirtmekteydi. Gazetenin ilk sayısından son sayısına kadar abonelik fiyatlarında herhangi bir ücret değişikliği yaşanmamıştır. Buna göre gazetenin abonelik ücreti ilk sayıdan son sayıya kadar şöyledir: *"Memalik-i Osmaniye ile Bulgaristan, Bosna Hersek, Mısır, Kıbrıs ve Girit için: Senelik 150, altı aylık 80 kuruştur. Memalik-i saire için: Senelik 48 Frank, İstanbul için seneliği 108 kuruş*[62]*"*

Gazetenin ilk iki nüshasında günlük ücreti belirtilmemiş, üçüncü sayıdan itibaren ise gazetenin sol üst köşesinde bulunan *'abonelik fiyatı'* alanın en alt kısmında okuyucular için günlük *'nüshası 10 para'* olarak belirtilmiştir.[63] Bunun yanında başlarda geçmiş sayılarda haftası geçen nüshalardan herhangi bir ücret talep ettiğini belirten bir gösterge yoktur. Ancak 65. Sayıdan itibaren *'haftası geçen nüshaların adedi 2* kuruş' olarak belirtilmiş, bu fiyatta son sayıya kadar herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.[64] İstanbul'da gazetenin dağıtımı konusunda en önemli aracı işlevi gören müvezzilere gazetenin satışı, nüshası 7 paradan satılmaktaydı.

---

[60] *Serbestî*, 31 Kanunuevvel, 1324, nr.57

[61] *Serbestî*, 1 Kânunusani 1324, nr. 58

[62] *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324, nr. 1, Ayrıca bk: *Serbestî*, 10 Nisan 1325, nr.157

[63] *Serbestî*, 5 Teşrinisânî 1324, nr.5

[64] *Serbestî*, 8 Kânunusani 1324, nr.65, Ayrıca bkz: *Serbestî*, 10 Nisan 1325, nr.157

31 Mart Vakası sırasında gazetenin önemli bir tiraja ulaştığı, vakanın devam ettiği günlerde tirajın yeterli olmamasından dolayı müvezziler tarafından gazetenin günlük fiyatının iki katı olan 20 paradan satılması dikkate değerdir. Ancak 31 Mart vakası sırasında müvezziler tarafından gazetenin fahiş fiyata satılmasının kendilerinden kaynaklanmadığı *'İhtar'* başlıklı yazıda okuyucusuna şöyle duyurmuştu: *''Bazı müvezziler tarafından Serbestî'nin nüshası 20 paraya satıldığı matbaamıza bildiriliyor. Güya kendilerine 10 veyahut 12 paraya satılmakta olduğunu sebep gösteriyorlar. Biz gazetemizin her nüshasını umum-u müvezzilere siyyanen(eşit olarak) 7 paraya vermekte olduğumuzdan kârian-ı kiramın 10 paradan fazlaya satın almamaları ihtar olunur.''*[65]

Gazetenin İstanbul dışına abonelik usulü ile gittiği bilinmektedir. Bunun yanında gazetenin bazı vilayetlerde toplu satışının olduğu da bilinmektedir. Ancak gazetenin tek tek nüshaları vilayetlerdeki karilere posta yoluyla ulaşıyordu, posta ücreti ise kariler tarafından karşılanmaktaydı. Vilayetlere gönderilecek nüshaların posta bedeli, Meclis-i Mebusan'nın müzakeratı devam ettiği sürece gazete ücretine dahil olduğunu belirten *'ihtar'* başlıklı bir yazıda şöyle demektedir: *''Meclis-i Mebusan müzakeratının devamı müddetince vatandaşlarımıza bir hidmet müftehire olmak üzere gazetemiz nüshalarını posta masrafı olmadığı halde 10 paraya takdim edeceğimizi umum-u vilayet karilerimize arz eyleriz.''*[66] Gazetenin nüshaları vilayetlere Meclis-i Mebusan'ın açılmasından sonra posta yoluyla İstanbul'da satılan fiyatla ulaşmıştır.

1.1.6. İlan ve Reklam

İlan ve reklamlar gazetelerin en temel gelir kaynağını oluşturmaktadır. *Serbestî* gazetesinin ilk nüshasında hiçbir ilan ve reklam yer almaz.[67] Gazetenin ikinci nüshasına sadece *'cihan idarehanesi'* başlığı altında *'Dersaadet: Yeni posta karşısında Ferruh Bey Hanı 14-13, ticarette komisyonculukla sigortaya ait işleriniz varsa cihan idarehanesine müracaat ediniz*[68]*'* şeklinde ilan başlığı olmadan bir yazı yayınlanmıştır. Bunun daha sonra incelediğimiz sayılardan bir reklam olduğunu anlaşılmaktadır. Ancak hala genel bir başlık olarak ilanlar yer almamaktadır. Gazetenin üçüncü sayısından itibaren artık *'ilanat'* başlığı altında ilan ve reklamlara yer verilmeye başlanmıştır. 17. sayıdan itibaren ise

---

[65] ''İhtar'' *Serbestî,* 5 Nisan 1325, nr. 152, s. 4

[66] *Serbestî*, 14 Teşrinisânî 1324, nr. 42

[67] *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324, nr.1

[68] *Serbestî*, 4 Teşrinisânî 1324, nr.2

'ilanat' başlığı *'ilan'* olarak değişmiştir.[69] İlanlar, diğer Osmanlı gazetelerine benzer şekilde dördüncü sayfada yer almaktadır. İlk çıkan sayılarında ilan ve reklamlar çok az yer kaplarken zaman geçtikçe bu ilanların sayısı çoğalmış ve neredeyse 4. sayfanın tamamını kaplamıştır. İlk sayılarında hiç olmayan ilanlar yavaş yavaş artmıştır.[70] Bunun üzerinden *Serbestî* gazetesinin zamanla daha fazla üne kavuştuğu, doğal olarak bu durum ilanların sayısını artırmıştır. Zamanla gazetenin tirajının, ilanların artması ve çeşitlenmesinden dolayı artmıştır. Gazetede satılık-kiralık ev ve işyerleri, yeni çıkan kitaplar, kitapevleri, giyim, ortaklık kurma, yabancı dil dersleri, enstrüman dersleri, alanında uzman doktor ilanları, fes, ziynet eşyası, tiyatro, konferans, konser vb. hayatın her alanını kapsayan ilan ve reklam örnekleri bulunmaktadır. Bunun yanında yeni çıkan gazetelerin ve dergilerin reklamı veya promosyon ilanları da yer almaktadır.

Birkaç ilan örneği şöyledir:

"Osmanlı Mobilya İmalat Fabrikası:

Almanya'da marangozluk tahsil ederek, Mısır'da yedi senedir mükemmel bir mobilya tezgahı idare eden Mısırca eşyasının zarafet ehveniyetiyle(ucuzluğu) maruf olan Giritli Hasan Remzi Efendi bu kere şehrimizde büyük ve mükemmel bir mobilya imalathanesi tesisi için komondiyet bir şirket teşkiline teşebbüs eylemiştir. İmalathanenin tesisi için iki bin liraya ihtiyaç vardır. Hasan Remzi Efendi beş yüz lira ile iştirak edecektir. Sermayesini gayet faydalı surette kullanmak ve memleketimizde mamulat-ı ecnebiye ile cidden rekabet edebilecek mobilya imali gibi bir mukaddes-i vatanperveraneye iştirak etmek isteyen küçük büyük sermayedarlarımızın şirkete dahil olmak üzere 'Şuray-i ümmet' idaresinde Hasan Remzi adresine müracaat etmeleri rica olunur."[71]

"Acele Ehven Satılık Hane:

Avrat Pazarı garbında kasap karşısı sokağında 17 numaralı sekiz odalı ve iki bin kusur zirai mütecaviz gayet kullanışlı hanenin ehven fiyatla satılık olduğundan gezmek

---

[69] *Serbestî*, 19 Teşrinisânî 1324, nr.17

[70] *Serbestî*, 1 Nisan 1325 nr. 148, Gazetenin tek sayfa iki yaprak olarak çıktığı bu tarihte nerdeyse ikinci sayfanın tamamı ilana ayrılmıştır.

[71] *Serbestî*, 17 Teşrinisânî 1324, nr. 15

için mahalle-i mezkur bekçisine ve pazarlığı için dahi Vezir Hanı derununda 'ikbal-ı Millet' matbaası sahibi Enver Bey'e müracaat eylemeleri ilan olunur[72]*."*

"*Tiyatro:*

Tepebaşı kışlık tiyatrosunda içinde bulunduğumuz ayın 20. Cuma günü akşamı aktör Burhaneddin Bey ve Kumpanyası tarafından Tezer yahut Melik Mansur Abdurrahman-i Salis Üstad-ı Azam Abdulhak hamid Bey Efendinin Asar-ı güzidesinden Facia-i Tarihiye 3 perde 5 tablo, biletler Çarşamba gününden itibaren tiyatro bilet mahallinde bulunur."[73]

İlan örneklerinin bazıları yayın politikasının sonucu olduğu kesindir. Gazetenin izlediği yayın politikasından birisi İstibdat devrinden kalan kişi ve yapılarla mücadele olmuştur. Gazetenin en çok uğraştığı kişiler ise eski hafiyeler olmuştur. Konuyla alakalı o dönemde yazılan bir kitabın sürekli reklamı yayın politikasına uygun bir örnek teşkil etmektedir.

Reklam örneği şöyledir:

En Mühim bir Eser:

"Hafiyelerin Listesi Yahud İstanbul'da Kimler Hafiyelik Etmiş:

Birinci Cüzün münderecatı mukaddime- Hafiyelik Nasıl İcra Olunuyormuş- Hafiyelik Kaç Sınıftır- Birinci Sınıf Hafiyeler Kimlermiş- İkinci Sınıf Hafiyeler Kimlermiş- Üçüncü Sınıf Hafiyeler Kimlermiş- Dördüncü Sınıf Hafiyeler Kimlermiş. İstanbul civarı hafiye tarassudgah ve merkezlerini- Liste- İfade-i meram. Jornal edenle beraber menafi ve firarların esamisi, cüzlerdeki münderât programı haricinde zabtedilmiştir. Dört cüzden ibaret olan işbu eserin 32 sahifeden müteşekkil bulunan ilk cüzünü yalnız 60 paraya kitabhanelerde satılmaktadır."[74]

1.1.7. Fotoğraflar ve Ekler

Serbestî gazetesinin çıktığı dönemde teknik özellikler bakımından gazetelerde fotoğraf ve resim kullanmak mümkündü. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde gazete ve dergilerde görsel ağırlıklı pek çok yayın ortaya çıkmıştı. Bu tarz yayınlar okuma-yazması

---

[72] *Serbestî*, 10, Teşrinisânî 1324, nr.13

[73] *Serbestî*, 19 Şubat 1324, nr. 107

[74] *Serbestî*, 14 Kanunuevvel 1324, nr. 42, s.4

olmayan insanlar tarafından da takip ediliyordu. Ancak *Serbestî* gazetesinin sayılarını incelendiğinde ilk 32 sayıda herhangi bir fotoğraf ve resme yer vermemiştir. Bunun nedeni zahmetli ve masraflı olmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak 5 Kanunuevvel 1324 (18 Aralık 1908)'te 33. sayı itibariyle görsellere yer vermeye başlamıştır. Gazetede kullanılan ilk görsel Meclis-i Mebusan'ın açılışı münasebetiyle Mithat Paşa'nın bir portresi olmuştur.[75] Mithat Paşa'nın portresi gazetede kullanılan ilk fotoğraf olması bir tesadüf değil, bilakis Kanun-ı Esasi ve ilk meclisin mimarı olmasından ileri gelmektedir. Mithat Paşayla beraber gazete Prens Sabahaddin'in de fotoğrafına yer vermişti. 33. sayıdan itibaren düzensiz aralıklarla gazetede görsellere rastlamak mümkündür.

Enver B. Şapolyo, *Serbestî* gazetesinin Sultan Mehmed Reşad'ın tahta çıkması münasebetiyle bir ek çıkardığını Basın Tarihi adlı kitabında yazmıştır.[76] Ancak bu mümkün değildir. Çünkü 27 Nisan 1909'da tahta çıkmışken, *Serbestî* gazetesi 23 Nisan 1909'da son sayısını çıkarmıştır. Gazetenin sahibi Mevlânzâde Rıfat Bey yurtdışına kaçmıştı. *Serbestî* gazetesinin 1908-1909 arasında çıkan 158 sayısının herhangi birinde bir ek yayın bulunmamaktadır.

1.2. Serbestî Gazetesinin Teknik Özellikleri

1.2.1. Sayfa Sütun ve Ebat

Gazete yayın hayatına başladığında dönemin diğer gazeteleriyle çeşitli benzer özelliklere sahiptir. İlk yayın hayatına başladığında diğer gazeteler gibi beyaz renkli kağıt üzerine basılmıştır. Enver Benhan Şapolyo'nun ifade ettiğine göre; gazete Pembe renkli çıkan ilk gazetedir.[77] Gazete ilk çıktığı zaman beyaz kağıt üzerine basılırken, daha sonra renk değiştirerek pembe olarak çıkmaya başlamıştır. Bu durum okuyucusunun dikkatini çekmiş, gelen mektupların birinde nüktedan bir şekilde; her ne kadar rengi pembe olsa bile içeriğinin okunmaya değer önemli bir gazete olduğu yazıya dökülmüştü.[78]

1.2.1.1. Sayfa

Serbestî gazetesi ilk sayıdan itibaren 2 yaprak 4 sayfa olarak çıkmıştır. Ancak tek istisnası 31 Mart Vakası dolayısıyla 1 Nisan 1325 tarihinde çıkan 148 numaralı sayı 1

---

[75] *Serbestî*, 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33

[76] Şapolyo, *a.g.e.*, s. 177

[77] Şapolyo,, *a.g.e.*, s. 177

[78] *Serbestî*, 4 Mart 1325, nr. 120, s. 2

yaprak 2 sayfa şeklinde çıkmıştır.[79] Bunun sebebi ise 31 Mart'ta başlayan olaylar nedeniyle iş yerine ulaşamayan veya gelmeyen kişilerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Gazetenin bu konuyla alakalı 2 sayfa olarak çıktığı 1 Nisan 148 numaralı sayıda '*A'azar'* başlıklı bir yazıda bunun nedeni şöyle açıklamıştır: "*Dün mürettiplerimizden bazıları isbat-ı vücud etmediğinden bi'l-zaruri iki sahife olarak neşredilmiştir.*" [80]

1.2.1.2. Sütun

Serbestî gazetesi teknik özellikler bakımından II. Meşrutiyet döneminde çıkan diğer gazetelerle hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. *Serbestî* gazetesi çıktığı süre boyunca birkaç istisna dışında 5 sütundan oluşmaktaydı. Gazetenin bazı sayılarında ilan sayfalarında reklamların kapladığı alanın büyüklüğüne göre sütun sayısında azalma görülür.[81] Bunun yanında gazetenin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi üzerine 26 Mart 1325 (8 Nisan 1909)'te 142. sayıda herhangi bir sütun yer almamış, sayfanın tam ortasına şu cümle yazılmıştır: *"Serbestî-i matbuatın ilk kurbanı ömrünü menfalarda geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna fatiha*[82]*"* Bunun dışında bütün sayılarda 5 sütundan oluşmaktadır.

1.2.1.3. Ebat

Gazetenin koleksiyonları sadece online erişime açık olup, maalesef direkt/doğrudan kontrole kütüphaneler tarafından müsaade edilmemesi, kataloglarda yahut online erişim sayfalarında ebatla ilgili bilgiye yer verilmemesi nedeniyle gazetenin ebadı konusunda malumat bulunmamaktadır. Ancak dönemin Osmanlı gazetelerinden farklı olmadığı, basıldığı matbaa da dikkatte alırsak ebat itibariyle benzer olduğu düşünülebilir.

1.2.2. Mizanpaj

Mizanpaj, temel anlamıyla gazetelerde ve dergilerde sayfa düzenini ifade eden bir kelimedir. Haberlerin önemine göre ayrılması ve buna göre sayfaya yerleştirme tekniğine

---

[79] *Serbestî*, 1 Nisan 1325, nr.148

[80] *Serbestî*, 1 Nisan 1325, nr.148

[81] *Serbestî*, 5 Nisan 1325, nr. 155

[82] *Serbestî*, 26 Mart 1325, nr. 142

mizanpaj denir. Basın dünyasında çeşitli mizanpaj teknikleri vardır: Enine mizanpaj, boyuna mizanpaj, vitrin mizanpaj, yaygın mizanpaj v.b.[83]

Gazeteler, II. Meşrutiyet döneminde teknik anlamda bir seviye yakalamış ve benzer sayfa düzenleri ile okuyucuya ulaşmışlardır. *Serbestî* gazetesinin mizanpaj anlayışı da II. Meşrutiyet döneminde çıkan diğer gazetelere benzer teknik bir anlayışa sahiptir.

Serbestî Gazetesi ilk sayfasında en üstte büyük puntolarla سربـ سد تی ismi vardır. Gazetenin ismi üzerinde yatay bir çizgi ile bölünmüş ve çizginin üzerinde sağ üste tarafında nüsha numarası, tam ortasında çıktığı gün, en solunda ise Rumi takvimine göre tarih verilmiştir. سربـ سد تی hattının içerisine Hicri yıl verilmiştir. سربـ سد تی hattının altında ise Latince büyük karakterlerle 'SERBESTI' ve hemen yanında Latince büyük karakterlerle 'CONSTANTINOPLE' yazılmıştır. Yine üstte gazete isminin sağında üstten alta doğru sırasıyla şunlar yer alır: *'Gazetenin sahibi: Mevlânzâde Rıfat'* bir altında *'Umur-u tahririye ile idareye müteallik mesail için müdire müracaat olunur'* ibaresi, onun altında *'Adres: Yeni Postahane karşısı Ferruh Bey Hanında daire-i mahsusa'(* 23.ncü sayıdan itibaren *'Adres: Yeni Postahane arkasında Katip Hanında daire-i mahsusa'* şeklinde değişmiştir.[84]) adresin altında *'gazeteye gönderilen evrak iade edilmez'* şeklinde ibareler yer almış, gazete çıktığı sürece yukarda adres örneğinde olduğu gibi değişiklikler olsa bile bunların yerlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Gazete isminin solunda yer alan ibareler ise üstten alta doğru şöyledir: '*Abone fiyatı, Memalik-i Osmaniye ile Bulgaristan, Bosna Hersek, Mısır, Kıbrıs ve Girit için: Senelik 150, altı aylık 80 kuruştur. Memalik-i Saire için: Senelik 38 Frank, İstanbul için seneliği 108 kuruş."* ibaresinin altında 65.nci sayıdan itibaren, önceden yer almayan şu ibare eklenmiştir: '*Haftası geçen nüshaların adedi 2 kuruştur*,[85] bunun altında '*ilanat için ayrıca mukavele olunur'* şeklinde bir ibare yer almıştır. Gazete isminin altında iki çizgi çekilmiş ve bu çizgiler arasında en sağda *'nüshası 10 para'* ortada *'Meşrutiyet-i idareye ve bilâ-tefrik-i cins ü mezhep Osmanlıların hukukuna hâdim yevmî gazetedir'* en solda yine *'nüshası 10 para'* şeklinde bir ibare vardır. Bu düzenleme gazetenin ilk sayısından

---

[83] İlhan Yerlikaya, *Basiret Gazetesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi FEF Yayınları, Van 1994, s. 41

[84] *Serbestî*, 26 Teşrinisânî 1324, nr.23

[85] *Serbestî*, 8 Kânunusani 1324, nr. 65

son sayısına kadar böyle devam etmiştir. Sadece zaman içerisinde ibarelerde değişiklik veya yeni ibareler eklenmiştir. Yukarda değişen ve eklenen ibareler ele alınmıştır.

İlk sayfada gazetenin ismi ve temel bilgileri altında gazete 5 sütuna ayrılmış, haberler önem sıralarına göre yukardan aşağı doğru boyuna mizanpaj usulü ile yerleştirilmiştir. Gazete'nin ilk sayfası hemen hemen bütün sayılarda makalelerden oluşmaktadır. Bu makaleler başlıklı olarak yayınlanırdı. Ancak bazen bu makaleler veya diğer sayfalardaki haberler başlıksız olarak basıldığı olmuştur. Başlıksız yazılar genelde ince küçük yatay bir çizgi veya 3 yıldızla yazılar ve haberler birbirinden ayrılıyordu. Makalelerin olduğu kısım bazen başlıksız *'siyasiyat'* genel başlığı altında neşrediliyordu ama bu başlık gazetede düzenli bir yer işgal etmiyordu. Bazen de yazının önemine göre başlıkların puntosunun büyüklüğü de değişebilmekteydi. Bu makalelerin konusu çoğunluğu siyasi konulardan müteşekkildir. Ancak bazen eğitim, sosyal ve kültürel konulara dair makaleler de bulunuyordu.

Serbestî gazetesi aynı dönemde çıkan diğer gazetelerden farklı önemli bir özelliği harici haberlerin genelde 'telgraflar' başlığı altında yurtdışında meydana gelen haberleri vermesi onu diğer gazetelerden ayırmıştır. *'Telgraflar'* başlığı bazen ilk sayfada bazen de son sayfada konumlandırılmıştır. Bu konuda bir standart yakalanmamış ama genel itibariyle bu başlık ilk sayfada görünmektedir. Yurtiçi haberleri ise *'Havadis-i Dahiliye'* veya sadece '*Dahiliye'* başlığı altında çıkıyordu. Bu bölümde bazı zamanlar yurtiçinden gelen telgraflar da neşredilmiştir. Gazete'nin hemen hemen bütün sayılarında yer alan diğer bir konu ise atma ve tayin haberlerinden oluşan *'Tevcihât'* bölümüdür. Bu bölüm genellikle son sayfada yer almaktaydı. Gazetede, başlarda yer alan ancak ilerleyen sayılarında pek de rastlanmayan bir diğer başlık ise *'Mekâtib'*dir. Bu başlık altındaki yazılar okuyuculardan gelen, genellikle günlük hayatlarında karşılaştıkları bürokratik zorluklardan oluşan şikayetler, bazen de kişi veya kurumlara teşekkür amaçlı gönderilen mektuplardan oluşmaktaydı.[86] Gazetede Meclis-i Mebusan'nın açılmasından sonra meclis toplantıları ve görüşülen konular için *'Meclis-i Mebusan'* başlığı tercih edilmişti. Gazetenin son sayfasında yer alan diğer bir başlık ise *'Borsa'*dır. "Dersaadet Borsası" olarak geçen bu bölümde para, tahvil ve hisse senetlerinin değerlerinden oluşuyordu. Son olarak gazetenin son sayfasında başlarda *'ilanat'* geçen, sonraları *'ilan'* başlığıyla verilen

[86] *Serbestî*, 30 Kanunuevvel 1324, nr. 56

ilan haberleri yer alır. Bu başlıkta ilan kısmında değinildiği gibi reklamlardan oluşmaktadır. Bazen son sayfanın tamamını kaplayacak kadar ilan bulunurdu.[87]

Serbestî Gazetesinin içeriğinde dikkat değer başka bir konu ise o dönem çıkan diğer gazetelerden yapılan alıntılardır. Bu sadece *Serbestî* gazetesine has bir durum değildir. Osmanlı basınında baştan beri kullanılıyordu. *Serbestî* gazetesi özellikle Servet-i Fünun, İkdam gibi gazete ve dergilerden alınan haberlerin yanında, o dönem için İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığıyla bilinen *Tanin*[88] gazetesinden bile alıntı haberler olduğu şahit olunmaktadır.[89] Bu alıntı haberler tamamıyla verilir, bununla birlikte uzun bir süre devam eden olayların/haberlerin takibi diğer gazetelerden alıntı yapılarak okuyucuya aktarılır. Dolayısıyla Osmanlı basınında gazeteler birbirlerinin haber kaynağı olabilirdi. Bu yaygın bir habercilik usulüydü ve *Serbestî* gazetesi buna sıkça başvurmuştur.

Serbestî gazetesinde mizanpaj anlayışı -yani haberlerin sıralanışı- ilk sayfa hariç genelde değişiklik göstermekte, kimi zaman önemine göre başlıkların yeri değişmekteydi.

Gazetede bazen baskı hataları yapılmıştır. Bu hataların birçok nedeni vardı. Ancak hatalar genellikle mürettiplerin dalgınlıklarından kaynaklanmıştır. Hatalar eğer devamlı bir yazarın yazısında meydana gelmişse bu durum bir sonraki yazısının sonunda yapılan bir tashih ile hata düzeltilirdi. Bu duruma gazetenin daimi yazarlarından Muammer Ferdi isimli yazarın önceki yazısındaki hatanın düzeltilmesi örnek olarak verilebilir. Şöyle ki: "*Bundan evvelki makalelerinizdeki sehvler, sarf-ı mürettiplerin dikkatsizliğinden ileri*

---

[87] *Serbestî*, 25 Mart 1325, nr. 141

[88] II. Meşrutiyet döneminde 1 Ağustos 1908 yılında çıkmaya başlayan ve Cumhuriyet'e kadar belli aralıklarla yayınlanan ve basın tarihimizin en önemli siyasi gazetelerinden bir tanesidir. Hüseyin Cahit(Yalçın), gazetenin ilk kuruluşunda yazı işleri müdürü olarak görev almıştı. Sermayedarı Hüseyin Kazım gazeteden ayrılınca gazete tamamen Hüseyin Cahit'e kaldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en büyük savunucularından biri olan Hüseyin Cahit'in Tanin'i, cemiyetin yayın organı olan Şûrâ-yı Ümmet gazetesinden bile daha etkili bir yayın haline gelmiş ve cemiyetin yarı resmi organı sayılmıştır. Özellikle muhalif basının en etkili gazetesi olan Serbestî gazetesi ile sürekli bir tartışma içerisinde olmuştu. 31 Mart Vakası sırasında büyük darbe almış, Hüseyin Cahit'te Selanik'e kaçtı; ancak olaylar sırasında Lazkiye mebusu Mehmed Aslan, Hüseyin Cahit zannedilerek öldürülmüştü. Çeşitli dönemlerde gazete kapatılmış her defasında isim değiştirerek tekrar yayınlamıştı. Cenin, Senin, Renin ve Hak gibi isimlerle Hüseyin Cahit tarafından tekrar yayınlanmıştı. Son olarak 14 Kasım 1947'de yayınlanmıştır. Hüseyin Cahit tarafından bu sefer daha iyi koşullarda yayınlanmak üzere kapatılan gazete, onun ölümü üzerine bir daha çıkmamıştır. Bkz: Ömer Faruk Huyugüzel, *"Tanin"* maddesi *TDVİA*, Cilt:39, İstanbul, 2010

[89] *Serbestî*, 4 Teşrinisânî 1324, nr. 2

gelmiştir. Evvelki günkü meslek-hemt'de 'belirsin' maalesef 'bilirsin' şeklinde tab' edilmiş."[90] Başka bir örnekte ise bu sefer gelen okuyucu mektuplarından birisin yazarı yanlış verilmiş, mektubun yayınladığı günün ertesinde *'tashih'* başlıklı bir yazıda şöyle bir düzeltme yapılmıştır: *"Dünkü nüshamızda münderic bir mektubun imzası maliye Maliye Defter-i Kebir Müdiri Mehmet İzzet denecek iken sehven Mehmed Reşid denildiği için tashih olunur."*[91]

Gazetede önemli bir diğer konusu ise haberlerin veya gönderilen evrakların yayınlamasından sonra bunların yalan veya yanlış olduğu durumlarda söz konusudur. Meşrutiyetin ilk yılında önemli bir sorun olan devlet memurlarının üstlerini şikayet ettikleri mektuplar sürekli gazetelerde yayınlanmıştır. Bu tarz haber ve mektuplar genelde atama, kurumlarda devam eden sorunlar, hafiyelik iddiası bulunan şahıslar ile ilgili olmuştur. Bu tarz haber örnekler *Serbestî* gazetesinde mevcuttur. Bu konu üzerinden gazete pek çok kurum ve şahıs hakkında eleştirilerde bulanmuştur. Bu tarz haberlerin doğruluk payı olmasa dahi gazeteye gelen bu tarz mektup ve evraklar genelde bir incelemeye tabi tutulmadan yayınlanıyordu. Bunların yanlış çıkması veya bir tahkikat sonucu doğruluk payı olmadığı ortaya çıkması üzerine bu tarz yazılar haberin çıktığı sayıya atıfla düzelteme yapılırdı. Bu tarz haberler ise 4. sayfada karşımıza çıkmıştır. Birkaç örnek şöyledir:

"*İdarehanemize varit olan evraktan her nasılsa tahkikat icra edilmeksizin Canik muhasebecisi Latif Bey hakkında 14. nüshamızda bir varaka derç olunmuştur. Netice-i tahkikatta mumaileyh Latif Bey'in Canik muhasebecisi olduğu ve isnadat-ı vukuanın bi-esas bulunduğu anlaşılmağla tashih-i keyfiyet olunur."*[92]

Başka bir örnekte ise gazetenin muhalif kimliğine uygun olması itibariyle hükümetin değişeceği ile ilgili çıkan bir haber şöyledir:

Tebdil-i Vükela

"Hüseyin Hilmi Paşa'nın Dahiliye, Manyasizade Refik Bey'in Adliye Ahmed Rıza Bey'in de Marif Nezaretine tayin edildiklerini haber aldık. Hakkı Bey'in ikâ edilmediği memnuniyetle telaki olunmuş ise de kısmen tebdil-i vükela tebdil-i vükala doğrusu bu

---

[90] *Serbestî*, 14 Teşrinisânî 1324, nr.12

[91] ''Tashih'' *Serbestî*, 14 Teşrinisânî 1324, nr. 42 s.4

[92] *Serbestî*, 18 Teşrinisânî 1324 nr. 16, s.4

zamanda arzu olunmazdı. Biz baş vekaletten Kamil Paşa'nın, Hariciye Nezaretinden Tevfik Paşa'nın çekilmelerini menafi-i mülk ve millet namına arzu etmekte idik."[93]

Ancak alınan bu duyumun yanlış olduğu bir sonraki gün çıkan sayıda şöyle belirtilmiştir:

"Buhran-ı Vükelaya Dair

Dünkü nüshamızda heyet-i vükelanın kısmen tebdil ettiğini maalesef yazmış idik. Evet maalesef yazmış idik çünkü biz vükelanın daha iktidarlılarını daha meziyetlilerini o mevkide görmek isterdik. Bugün o haberi maalesef tekzip ediyoruz İnşallah yakın vakitte bir ikisi müstesna olmak üzere bu heyetin reisiyle beraber sukutunu ve menafi-i vatana hadim bir heyet-i cedide-i muhteremenin o makam-ı a'liye şerefbahş olduğunu karimize tebşir etmek isteriz."[94]

İstibdat yanlıları veya hafiyelikle suçlanan bazı şahıslar Meşrutiyetin ilanından sonra memuriyetlerinde terfi etmedikleri gibi bazıları ise azledilmişlerdi. Ancak belli bir süre sonra bu kişiler çeşitli memuriyetlere atanmaktaydı.[95] Ancak bu atama ve terfilerin aslı olmadığı zaman gazete bunları düzelten yazılar yazmıştır.[96] Ancak bazen bu haberlere konu olan şahıslar istibdat yanlısı veya hafiyelerden olduklarını iddia eden haberlere karşı kendi tercümeyi halleri ile beraber gazeteye mektup göndererek bu iddiaları yalanladıkları da olmuştur. Gazete bu tarz mektuplara yer vermiştir. Örneğin *"müstebitlerin istihdamı"*[97] adlı bir yazıda istibdat yanlısı olduklarını iddia ettikleri bazı kişilerin atandığı ve atandığı yerlerle beraber verilirken, konuyla alakalı dört gün sonra gazetede yayımlanan *"Serbestî gazetesi müdüriyetine"*[98] adlı bir mektupta bu kişilerden

---

[93] ''Tebdil-i Vükela'' *Serbestî*, 16 Teşrinisânî 1324, nr. 14, s.1

[94] ''Burhan-ı Vükelaya Dair'' *Serbestî*, 17 Teşrinisânî 1324, nr. 16, s.2

[95] ''Mehmed ve Kenan Paşalar'' *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324, nr. 1, s.3

[96] *Serbestî, 'Hakikat'* 9 Teşrinisânî 1324, nr. 6 s. 3 Bu konu gazetenin eski devrin yani Sultan Abdülhamid'e yakın olan adamlara karşı muhalefeti ve bunların yargılanması gerektiğini vurgulan bir mahiyete sahip olması açısından önemlidir. Habere konu olan Sakallı Çerkez Mehmed Paşa Abdülhamid'e yakınlığı aynı zamanda hafiyelerin başı olarak biliniyordu.. Haber şu şekildedir: "*Sakallı Çerkez Mehmed ve Kenan Paşalar ile emsalinin bazı mevki-i askeriyeye tayin edileceklerine dair neşredilen haberin aslı olmadığı Meclis-i Mebusana kadar bulundukları yerlerde öylece kalması mukarrer olduğunu, böyle olmalı bu gibi katillerin hiçbir vecihle taltifi cihetine gidilmesine meydan vermeyerek, pençe-i adalete teslim buyuracaklarını emin idik. Mebusan elbet bu canilerden intikam alır."*

[97] ''Müstebdelerin İstihdamı" *Serbestî*, 10 Teşrinisânî 1324, nr. 7, s.4

[98] ''Serbestî Gazetesi Müdüriyetine'' *Serbestî*, 16 Teşrinisânî 1324, nr.14

birisi iddialara yalanlamıştır. Gazete ise bu mektubun altına not düşerek bir isim benzerliği olduğu vurgulayarak hatayı düzelten bir notla bu mektubu yayınlamıştır.

1.3. Amacı Yayın Politikası ve Yazarları

1.3.1. Gazetenin Amacı ve Yayın Politikası

Serbestî gazetesinin sloganı şöyledir: *"Meşrutiyet-i idareye ve bilâ-tefrik-i cins ü mezhep Osmanlıların hukukuna hâdim yevmî gazetedir."* Bu slogan gazetenin tüm sayılarında yer almıştır. Gazetenin liberal Osmanlıcılık fikri etrafında bir yayın politikası izlemek iddiasında olduğunu görünmektedir. Gazetenin ilk üç sayısında *'Meslek'* başlığıyla çıkan bir yazıda gazetenin amacı ve nasıl bir yayın politikası takip edeceği hakkında bilgiye rastlanmaktadır. Maddeler halinde çıkan yazı şöyledir:

"*Serbestî bütün manasıyla her türlü tamamiyet-i mülkiyemizi, meşrutiyet-i idaremizi muhafaza zımnında fedakarlıktan ictinap etmeyecektir. Efkar-ı umûmiyenin tenvirine ve anasır-ı muhtelife-i Osmaniye'nin ittihadına çalışarak hayat-ı içtima'iyemizi hakikat-i yek-vücud bir hale getirmeye ve harici düşmanlara bir kuvvet hazırlamaya sa'y ve gayret eyleyecektir.*

Serbestî me'murin-i hükûmetin menâfi-i milliyeye mugâyir harekâtını bilhassa nevakısını daima şiddetle takbih ve tenkit edecektir. Ve bu gibi harekatı ba'del-tahkik nazargah-ı millete arz eyleyecek ve hâmî-i hukuk-ı millet olan kanun yegane rehber-i hareketi olacaktır.

Serbestî, namus ve haysiyeti ser-tac-ı meslek ittihaz edecektir. Bugün mesleğimizde görünen fırkaların komitelerin cemiyetlerin mürevviç-i efkarı olmadığı gibi menafi-i milliyeye mugayir olduğu takdirde hiçbir şahsın âmâl u mekâsıd-ı siyasiye ve şahsiyesine dahi hâdim bulunmayacaktır. Serbestî yalnız hakikati söyleyecek şehrâh-ı medeniyete vusul çârelerini düşünecektir.

Hulasa, Serbestî milletimizin bilâ-tefrik din ve anasır bi'l-umum zulmde vatandaşlarımızın müdâfii ve tercüman-ı efkarı olacaktır. İşte mesleği bundan ibarettir.[99]

Gazetenin amacını ifade eden yukardaki yazı ve slogan gazetede neşredilmiş. Gazete'nin sahibi Mevlânzâde Rıfat'ın anılarına baktığımızda ise daha net şekilde

[99] *Serbestî***,** 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 1

gazetenin amacı anlaşılmaktadır. Anılarında İstanbul'a vardığında kötü işaretlerle karşılaştığını, milletin, hükümetin ve İttihat-Terakki ileri gelenlerinin inkılabın sarhoşluğu içerisinde olduklarını, yıldız casuslarının her yerde faaliyette bulunduklarını, üstelik Sultan Abdülhamid'in tahtan indirilmesi gerektiğini İTC'nin(İttihat ve Terakki Cemiyeti) İstanbul şubesine anlattığını ancak buna olumlu dönüş olmadığı için basın yoluyla bunlarla mücadele etme kararı aldığını ifade etmiştir.[100]

İlk başlarda genellikle Yıldız'a yani Sultan Abdülhamid'e yönelik muhalif bir politika izleyen, bununla beraber İTC'yi Meşrutiyetin elde edilmesindeki öneminden sürekli bahseden ancak sert olmayan yine de muhalif bir yayın politikası; zaman içinde İTC'nin politikaları dolayısıyla bütün gücüyle Cemiyete karşı bir yayın politikasına dönüşmüştür.[101] Bunun yanında zamanla çok partili sistemin gerekliliği, askerlerin siyasete karışmasının önüne geçilmesi, İTC'nin Meclis-i Mebusan ve hükümet üzerindeki kontrolüne son vermesi zarureti, Cemiyetin gizli yapılanma sürecine devam etmesi gibi konularda sürekli olarak eleştiri yazıları ile karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu eleştiriler sadece Yıldız ve İttihat-Terakki Cemiyeti'ne muhalefet olarak yapılmamıştır. Özellikle Kamil Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa hükümetlerine karşı sert bir muhalefet yürütmüşlerdir.

Serbestî gazetesi, II. Meşrutiyet'in tipik bir basın örneğini teşkil eder. Programı olmayan muhalif bir parti gibi hareket eder. Hatta öyle ki Osmanlı'nın kurtuluş rehberinin hükümetin basına kulak vermesi olduğunu şöyle ifade etmiştir: *" 33 seneden beri halkın bağrında açılmış yaralara bir çare ve milletin muhafazay-ı selameti emrinde bir kabinenin takip edeceği meslek-i siyasette rehber-i necatı olacak matbuata şiddetle ihtiyacı vardır*."[102]

Diğer taraftan hükümet üzerindeki etkiyi kırmak için *'Menafi-i milliye namına bir davet'* ile İttihat Terakki Cemiyeti'nin hükümet işlerine doğrudan müdahalesinin son bulması gerektiğine yönelik yayınları[103] ile İTC muhalifi bir yayın politika izlemiştir. Ahrar Fıkrasının politikalarını destekleyici ve onların faaliyetlerini gazete üzerinden

---

[100] Mevlâzâde Rıfat'ın Anıları, (Haz. Metin Martı) Arma Yayınları, İstanbul 1992, s.7-12,

[101] *Serbestî*, 13 Şubat 1324, nr.101

[102] "Kabinemizin Kusurları" *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 2

[103] *Serbestî*, 13 Şubat 1324, nr.101

halka duyuran bir yayın politikası takip etmiştir.[104] Ancak çeşitli vesilelerle kendisinin Ahrar Fırkasının yayın organı olmadığını beyan eden uyarılar da yapmıştır.[105]

İstibdat devrinden kalan kişi ve kurumlara karşı mücadele, askerlerin siyasete bulaşması,[106] İTC'nin hükümet işlerine doğrudan müdahalesi gibi siyasi-politik yayınların yanında; sosyal, ekonomik, eğitim politikalarının çözümleri ile bu konular hakkında halkın doğru bir şekilde bilgilendirilmesi ve '*halkın şehrah-ı medeniyete vusulu'* için çaba sarf eden bir yayın politikası takibi iddiasındadır. Bununla birlikte *'Meşrutiyet-i idareye ve bilâ-tefrik-i cins ü mezhep Osmanlıların hukukuna hadim'* olan, bütün Osmanlı unsurlarını kapsayan; onların eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik sorunlarını gündeme getirmeye çalışan bir yayın politikası izlemiştir.

Gazetenin, muhalif bir çizgide olmasının temel nedenlerinden biri de bu gazetede bir araya gelen şahısların siyasi ve fikri düşünceleri kadar onların kişisel yaşanmışlıkları da etkili olmuştur. Gazete'nin sahibi Mevlânzâde Rıfat'ın Meşrutiyet'ten önce Veliaht-ı Saltanat Mehmed Reşad'ın adamı olduğundan sürgün edilmesi ve sürgünden sonra İttihatçılar tarafından kabul görmemesi, Hasan Fehmi Bey'in İttihatçı olması ancak daha meşrutiyetten önce Mısır'da kuracağı okul için İttihatçılardan destek alamaması, Meşrutiyetle beraber İttihatçıların politikalarına karşı çıkması, Şerafettin Mağmumi ise daha Paris'te İttihat-Terakki Cemiyeti arasında çıkan tartışmalar neticesinde Mizancı Murat Bey'in tarafında yer alması ve Ahmet Rıza Bey'e[107] karşı olması örneğinde olduğu

---

[104] *Serbestî*, 5 Teşrinisânî 1324, nr. 3

[105] *Serbestî*, 29 Mart 1325, nr. 145,

[106] *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324, nr. 1

[107] Ahmet Rıza Bey, 1858 yılında doğmuş, babası İngiliz modasına uygun bir giyim tarzına sahip olduğu için "İngiliz" lakablı Şûrâ-yı Devlet ve Ayan Meclisi üyesi Ali Bey, annesi ise Avusturyalı zengin bir aileye mensup olup ihtida eden Naile Hanım'dır. Annesinin etkisiyle Batı kültürü ile yetişmiş, belli görevlerde bulunduktan sonra Paris'e giderek burada Agusute Comte felsefesiyle ilgilenmiş Laik ve Pozitivist fikirleri benimsemişti. Avrupa'dan Abdülhamid'e gönderdiği layihalarda meşrutiyet rejiminin faydalarından bahsetti. İstanbul'da kuırulan İttihat-ı Osmaniye üyeleri üzerinde büyük bir etkisi oldu. Bu ilk İttihatçılar Avrupa'ya kaçarak Ahmet Rıza'nın kurduğu "Meşveret" gazetesi etrafında toplandılar. Ahmet Rıza, Avrupa'da belli bir süre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başında kalmış hatta cemiyetin isim babası olarak bilinir;. ancak Laik ve Pozitivist fikirleri, yabancı kuruluşlarla kurduğu münasebeti gibi nedenlerden dolayı, Mizancı Murat Bey'in Paris'e gelmesi neticesinde cemiyette tartışmalar olmuş, Ahmet Rıza'nın fikirlerine karşı çıkanlar Murat Bey'in "*Mizan*"ı etrafında toplanmışlardı.(Bu kişilerden bir tanesi de ilk 5 İttihatçıdan biri sayılan Şerafettin Mağmûmî olmuştur). Mizancı Murad'ın İstanbul'a dönmesi ile cemiyetin etkisi Avrupa'da azalmıştı. Ancak Damad Mahmud Celaleddin Paşa'nın iki oğlu Prens Sabahattin ve Lutfullah Bey'lerle Avrupa'ya kaçması üzerine Cemiyet'in etkiliği tekrar artı. Prens Sabahattin Bey'in çağrısıyla 4 Şubat 1904'te toplanan Osmanlı

gibi yazarların kişisel nedenlerden dolayı II. Meşrutiyet'te İttihat ve Terakki muhalifi bir politika izlemelerinde önemli bir etken olduğu da ifade edilebilir. Gazete *'kimse tenkitten azade değildir. Mamafih tenkit kah makbul olur, kah da merdud olur'*[108] diyerek, gazetenin 1908-1909 arasında çıkan sayılarındaki yayınlardaki genel eğilimi vermiştir.

Serbestî gazetesi 1908-1909 arasında takip ettiği yayın politikası ve muhalif kimliği sayesinde geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmi ve gayri resmi yayın organı olan *Tanin, Şûray-ı Ümmet, Sabah* gibi gazetelerle girdiği polemikler neticesinde geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştır. İstanbul'da geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan *Serbestî*'nin, halkın ve askerin fikrini bozuyor gerekçesiyle kışlalara sokulmasının men edilmesi Ordu'nun önde gelen Paşaları tarafından gündeme getirilmişti.[109]

1.3.2. Gazetenin Sahibi ve Yazarları

1.3.2.1. Mevlânzâde Rıfat Bey(1869-1930)

Mevlânzâde Rıfat II. Meşrutiyet ve sonrası dönemin en önemli simalarından biridir. Doğum tarihi net olarak bilinmese de 15 Haziran 1909 tarihli bir yazısında kırk yaşında olduğunu ifade etmesinden hareketle 1869 doğum yılı olarak gösterilebilir. Babası dönemin meşhur kütüphanecilerinden Abdurrahman Nacim Bey, 1867'den itibaren İstanbul'da vazife yaptığı göz önüne alındığında 1869 İstanbul doğumlu olduğu söylenebilir.[110] Mevlânzâde Rıfat Mekteb-i Hukuk-ı Şahane mezunudur. Mezuniyetinden sonra Matbu'at-ı Ecnebiye Kalemi'nde görev almış buradaki gayretleri sebebiyle

---

Umumu Muhalifin kongresinde yabancı güçlerin desteğiyle Abdülhamid'in devrilmesi fikrini savunan Prens Sabahattin liderliğindeki '*Müdahalecilere'* karşı Ahmet Rıza şiddet yanlısı ve yabancıların desteklediği bir harekata karşı çıkmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda Ermenilerin ve Dış güçlerin müdahalesi olmadan bir ihtilal fikrini kabul etmiştir.1907'de Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyetini kuran subaylar Paris'teki Ahmet Rıza'ya katılmışlardı. Bu subaylar Temmuz 1908'de Reval görüşmeleri neticesinde Osmanlı Devleti'nin bölüneceği düşüncesi nedeniyle dağa çıktılar. Bunun üzerine 23 Temmuz 1908'de Abdülhamid Meşrutiyeti tekrar ilan etti. Ahmet Rıza'da *'ebü'l ahrar'*(Hürriyetçilerin babası) namıyla büyük törenler eşliğinde İstanbul'a döndü ve Meclis-i Mebusan'nın açılması üzerine reis olarak seçilmiştir. Serbestî gazetesinin Şeref Sokağı Cemiyeti lideri olarak gördüğü Ahmet Rıza Bey'e karşı muhalif ve sert bir politika takip etmişti. Bkz: Ziyad Ebbuziya, "Ahmet Rıza" maddesi, *TDVİA*, Cilt.2, İstanbul 1989, Eminalp Malkoç, Ebü'l Ahrar Ahmet Rıza Bey Bir Pozitivistin Hayatı, Yazışmaları ve Düşünce Dünyası, Der Yayınları, İstanbul 2017, Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim, İstanbul 1992

[108] ''Tenkit'' *Serbestî*, 17 Teşrinisani 1324, nr. 15, s. 2

[109] Süleyman Şefik Paşa, *Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası,* Haz. Hümeyra Zerdeci, Arma Yayınları, İstanbul 2004, s. 164-165

[110] Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûlden Birkaç Zat*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001, s. 381

Beyoğlu Mutasarrıflığı Tahrirat Kalemi daha sonra Sinop Cezaevi müdürü olarak Sinop'a tayin olmuştur.[111] Mevlânzâde Rıfat, Kastamonu valisi Halil Halid Bey'in hususi katibi olduğu sırada Vali Halil Halid Bey ile beraber saltanat veliahtı Mehmed Reşat Efendiye mensubiyet töhmetiyle Kayseri'ye maaşsız ve zorla sürgün edilmiştir. Burada sürgün arkadaşı Halil Halid Bey'i kaybeden Mevlanzade, 1902'de Kabasakal Mehmet Paşa'nın yetiştirmesi olup Kayseri Matbuat kaleminde olan Kadri adına birinin, Mevlânzâde'nin, Şehzade Mehmed Reşad'ın fotoğrafını bulundurduğunu belirten bir jurnali neticesinde Kayseri'de tutuklanmıştır. Kayseri'de tutukluluğu devam ederken, Avrupa'ya firar etme girişiminde bulunması nedeniyle tekrar tutuklandı. Belli bir süre tutuklu kaldıktan sonra son sürgün yeri olan Yemen'in San'a şehrine sürülmüştür. [112]

On iki sene sürgün hayatı yaşadıktan sonra II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber bütün siyasi mahkumlarla beraber affedilmiştir. Sürgün arkadaşları Kasidecizade Ziya Molla ve Kemal Paşazade Sait Bey ile beraber İstanbul'a dönmüştür. Anılarında İstanbul'a döndüğünde herkesin hürriyetin sarhoşluğu içinde olduğunu söyleyerek, harekete geçilmesi gerektiğini ifade etmişti. Bunun üzerine İstanbul'da uğradığı ilk yer olan Şeref sokağındaki İTC. merkezine Sultan Abdülhamid'in hal' edilmesi gerektiği fikrini bildirmiştir. Ancak bu fikri kabul görmemiştir. Bunun nedeni olarak ise İTC.'nin saflığını kaybettiğini, cemiyetin içine Yıldız casuslarının karışmağa başladığını, kirli unsurlarla temiz olanların karıştığını, dolaysıyla karışık bir yola girildiğini ifade etmiştir.[113]

İttihat-Terakki Cemiyetinden istediği desteği alamayan Mevlânzâde, yine kendisi gibi sürgünden dönüp İTC'den beklenen ilgiyi bulamayan kişiler tarafından kurulan Fedâkaran-ı Millet Cemiyeti içinde yer aldı.[114] Cemiyetin yayın organı olan *'Hukuk-ı Umumiye'* gazetesinin mesul müdürü olarak matbuat alanında ilk defa faaliyete

---

[111] Murat Issı, "*Hürriyet Aşığı Bir Osmanlı Kürt Aydını: Mevlânzâde Rıfat*", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:196, 2010, s.2

[112] *Serbestî*, "Zat-ı Hazret-i Şahaneye", 28 Teşrinisânî 1324, nr. 26, Ayrıca: Mevlânzâde'nin Kayseri'den Avrupa'ya firar etme girişiminde bulunduğu sırada bütün evraklarına ve kitaplarına el konulmuş bundan dolayı gazete üzerinden Padişaha yazdığı bir mektupta "Maziden İbret" adında iki cilt tarih kitabı, Felsefe ile ilgili olan "Esrar-ı Kainat" Hadisat-ı Nebeviye tercümesi olan "Bedraka-i İrşat" adlı eserlerinin el konularak saraya gönderildiğini iddia eden bir yazı yazmış ve bu eserlerinin iadesi için padişahtan rica etmektedir. Bu yazısı sayesinde sürgün yeri ve nedenlerini anlaşılmaktadır.

[113] Mevlânzâde Rıfat'ın Anıları, (Haz. Metin Martı) Arma Yayınları, İstanbul 1992, s.7-12

[114] Sina Akşin, *"Fedakâran-ı Millet Cemiyeti", AÜSBF Dergisi*, Sayı:1, Cilt: 29, Ankara 1974, s. 125-126

başlamıştır. Kendi ifadesiyle dışardan kişilerin Fedâkaran-ı Millet Cemiyetine girdiğini görünce mesul müdürü olduğu *'Hukuk-u Umumiye'* gazetesinden ayrılarak arkadaşı Hasan Fehmi ile beraber 16 Kasım 1908'de *Serbestî* gazetesini çıkarmaya başladılar.[115] *Serbestî* II. Meşrutiyet döneminde İTC'ye muhalif yayın politikası ile bu dönemde önemli bir tiraj sayısına ulaşmıştır.[116] 31 Mart Vakasının başlaması, bunun üzerine hareket ordusunun İstanbul'a gelmesiyle 21 Nisan 1909 Perşembe günü *Serbestî* yayına ara verme kararı almış ve Mevlânzâde Rıfat Bey Mısır'a firar etmiştir.[117] Daha sonra gazetelerde 11 Mayıs 1909'da çıkan bir bildiride 31 Mart Vakasından sorumlu olmak, bu konuda ön ayak olması gerekçesiyle *Serbestî* Gazetesinin kapatılması, kendisinin de bulunduğu yerde tutuklanması kararı alınmıştır.

Belli bir süre Mısır'da kaldıktan sonra, oradan Atina'ya, Atina'dan da Paris'e geçerek burada Şerif Paşa'nın mali destekleri ile *Serbestî* gazetesini haftalık olarak çıkarmaya başlamıştır. Paris'te *Serbestî* gazetesini çıkardığı sırada Mevlânzâde Divan-ı Harb-i Örfî tarafından 31 Mart olayında rolü olduğu gerekçesiyle on senelik sürgün cezası almıştır. Şerif Paşa'nın desteklerini çekmesiyle Paris'te ancak 12 sayı çıkan gazete yayınına ara vermek zorunda kalmıştı. Bunun temel nedeni Şerif Paşa'nın parasal desteğini kesmesi olarak gösterilse de, Mevlânzâde'ye göre, İttihatçılar tarafından Şerif Paşa'ya muhalefetten vazgeçmesi ve *Serbestî* gazetesinin yayınına ara verdirirse arzu ettiği sefaretin kendisine verileceği bildirilmesiydi. Şerif Paşa'nın da bu teklifi kabul etme eğilimde olmasının yüzünden gazetenin kapanmasında etkili olduğunu anılarında dile getirmiştir.[118] Şerif Paşa'ya göre ise lüzumsuz harcamalar ve kullanılan rahatsız edici üslubun gazeteye olan desteğini çekmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Ancak yine de aralarında yapılan mukaveleyi ilk olarak Mevlânzâde'nin bozduğunu ifade etmiştir.[119] Hem Şerif Paşa hem de Mevlânzâde anılarında bu mesele üzerine karşılıklı yazışmalarını kaynak göstererek hakaret seviyesinde birbirlerini suçlamışlardır.

---

[115] Mevlânzâde Rıfat'ın Anıları, *a.g.e.*, s.19

[116] Serbestî gazetesinin izlediği yayın politikası İTC dışında kalan hemen hemen bütün grupları kapsayan bir Osmanlıcılık politikası izlemesi dolayısıyla bu grupların İTC'ye karşı siyasi eleştirilerinin yayıncısı olması da tirajının yükselmesinde etkili olmuştur.)

[117] Mevlânzâde Rıfat'ın Anıları, s. 56

[118] Mevlânzâde Rıfat'ın Anıları, s. 80

[119] Şerif Paşa, *Bir Muhalifin Hatıraları İttihat ve Terakkiye Muhalefet*, Nehir Yayınların, İstanbul 1990, s.55-61

Şerif Paşa ile kurdukları ilişkinin bozulması üzerine Mevlânzâde Rıfat Mısır'a dönmüştü. Burada *Serbestî* gazetesi tekrar çıkarmaya başladı. Mısır'da yedi sayı çıkaran *Serbestî*; bu sırada Mısır Hıdivi Hacı Abbas Hilmi Paşa'dan destekleriyle çıkarılmaya çalışıldı. Bunun üzerine tekrar Paris'e dönerek burada *Serbestî* gazetesini Hıdiv Hacı Abbas Hilmi Paşa'nın yardımlarıyla neşretti. Ancak dört sayı çıkarabilen Mevlânzâde Rıfat, Hıdiv Paşa'nın yardımlarını kesmesi üzerine tekrar yayınlarına ara verdi. Mevlânzâde tekrar Mısır'a dönmüş ancak bu sefer Hıdiv Paşa'nın zoruyla Mısır'dan sınır dışı edilmişti.[120]

Mısır'dan çıkarılması üzerine bu sefer Paris yerine Atina'ya geçerek burada Osmanlı vatandaşı bazı Rumların yardımıyla 1911 yılında *'Faruk'* (3 sayı), ve *'Ceht'* (13 sayı) gazetelerini çıkardı. Bu gazetelerdeki yayınlarının Yunanlıların tepkisini çekmesi üzerine daha fazla kalmayacağını anlayarak İstanbul'a dönüp Polis müdürlüğüne teslim olmuştur. Divan-ı Harb-i Örfî'nin kararı gereğince Bursa'da ikameti zorunlu kılındı. Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin çıkardığı af üzerine tekrar İstanbul'a döndü.[121]

İstanbul'a dönüşünün ikinci günü tekrar *Serbestî* gazetesini çıkarmak için Dahiliye Nezaretine başvuruda bulundu. Hükümetin değişmesi üzerine 29 Temmuz 1912 yılında *Serbestî* gazetesi tekrar yayın hayatına girdi. Ancak bu süreç çok uzun sürmedi ve 31 Ağustos 1912 yılında 190. sayıda gazete kapatıldı.[122] *Serbestî* gazetesi kapatıldıktan sonra Mevlânzâde Rıfat basın hayatına devam etmiştir.[123] Ahâlî adında Ohannes Ferid'in imtiyaz sahibi olduğu gazetenin 1 Teşrinisânî 1328- 4 Teşrinisânî 1328 tarihleri arasında çıkan sayılarında Mevlânzâde Rıfat'ın başyazarlık yaptığı görülmektedir.[124]

---

[120] Ali Birinci, *a.g.e.*, s.383

[121] Ali Birinci, *a.g.e.*, s.383

[122] Ali Birinci, *a.g.e*, s. 383

[123] Ali Birinci'nin kaleme aldığı *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zat*(dergah yayınları 2001) adlı kitapta Serbestî gazetesinin son sayısını 1 Eylül 1328 çıkardığını ve bundan sonra Mevlânzâde Rıfat'ın Mütareke dönemine kadar sadece Erkekler Dünyası adlı bir sayıdan ibaret olan bir dergi çıkardığını ve bunun dışında herhangi bir basın faaliyetinde bulunmadığını ifade eder. Birçok kaynakta Ali Birinci'nin verdiği bu bilgiyi aynen aktarılmıştır. Ancak 31 Ağustos 1328'de 195. sayıda yayınına ara veren Serbestî gazetesinin(ara vermesinin nedeni muhtemelen siyasi değildir, büyük ihtimale ekonomik sıkıntılar olmalıdır.) ikinci döneminden sonra Mevlânzâde Rıfat Ahâlî gazetesinde yazarlık yapmaya devam etmiş, aynı gazetede belli bir dönem başyazarlık görevini de üstlenmiştir.

[124] *Ahâlî*, 1 Teşrinisânî 1328, nr. 193-3 Teşrinisânî 1328 nr. 196

13 Ocak 1913 Babıali Baskını'ndan sonra İttihat-Terakki'ye karşı olan muhalefet tekrar yurtdışına çıktı. Ancak bu sefer Mevlânzâde siyasi neşriyat yapmamak kaydıyla bu dönemde İstanbul'da kalmıştır. 1913 senesinde *'Kadınlar Dünyası'* dergisini çıkaran Nuriye Ulviye hanımla evlenmişti. Bu arada kendisi de eşinin dergisine benzer bir yayın olan '*Erkekler Dünyası'* dergisini çıkarmış; ancak bu dergi sadece bir sayı yayınlanmıştır. Mevlânzâde 1918'e kadar herhangi bir siyasi hareket veya yayın içinde bulunmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşından yenik çıkmasıyla İttihatçılar ülkeyi terk etmeye başlamıştı; siyasi anlamda bir kargaşa dönemine girilmişti. Bu karmaşık ortamda ilk ortaya çıkan Mevlânzâde Rıfat olmuştur. Kurucusu olduğu Radikal Avam Fıkrası[125] mütareke döneminin ilk siyasi partisi olmuştu. Bu dönemde bütün kaynaklarda fıkranın yayın organı *'İnkılab-ı Beşer'* gazetesi olarak bilinir ancak *'Serbestî'* gazetesinin de üçüncü dönemidir ve fıkranın diğer bir yayın organıdır. İlk iki dönemde *Serbestî* gazetesi liberal Osmanlıcılık fikri çerçevesinde yayın yaparken; üçüncü döneminde ise bu fikir her milletin kendi kaderini belirleyeceği dair Wilson prensiplerinin ilgili maddesi çerçevesinde bir yayın politikası izlemiştir. Mevlânzâde'nin fikri yapısının değişmesi gazetenin yayın politikasını da değiştirmiştir. Kaynaklarda her ne kadar Mevlânzâde'nin baştan beri Kürtçü bir politika izlediği ifade edilmiş olsa bile, bunun doğruluk payı tartışmalıdır. *Serbestî* gazetesinin ilk iki dönemine baktığımız kendisinin Liberal Osmanlıcılık fikri etrafında hareket ettiğini ifade edilebilir.[126] Ancak gazetenin üçüncü döneminde bu fikirler tamamen değişmiştir. Bu değişiklik gazete üzerinden takip edilirken aynı zamanda Mevlânzâde'nin Kürdistan Teali Cemiyeti ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi olması da bu fikri değişikliğin bir göstergesidir. Mütareke dönemi ve bu dönemin getirdiği belirsizlikten dolayı Mevlânzâde, İngilizlerin himayesinde bir Kürt

---

[125] Radikal Avam Fıkrası hakkında daha geniş bilgi için bkz: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*(1859-1952), Arpa Araştırma Basım Yayın, VIII, İstanbul 1995, s.232-236

[126] Bu konuya örnek teşkil etmesi açısından *Serbestî* Gazetesi'nin 10 Teşrinisânî 1324 7. Nüshasında Mevlânzâde'nin kaleme aldığı "Noksanımız, Müsavat-ı Umumiye ve Osmanlılık" başlıklı yazılarında Osmanlı'da var olan bir çok şeyin eşitliğe aykırı olduğunu ifade ederken iki örnek vermektedir: Memlekette Müslüman fertlerin her türlü tekalifi nakdiye ve bedeniye ile mükellef oldukları halde gayrimüslim vatandaşlarımız ise tekalifi askeriyeye sadece cezai bedel vermekte ve bu yüzden bir devlette en büyük şeref olan askerlik görevinden geri kalmaları birinci noksan; ikinci olarak ise mektepleri Müslüman ahalinin mekteplerinden daha iyi olsa da asıl terbiye ve talimlerin kendi kavmiyetlerinin muhafaza üzerine kurdukları için ittihad-ı Osmaniye için zararlı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla gayrımüslim vatandaşaların askerlik yapması gerektiği ve okullarda en azından İttihad-ı Osmaniye fikri esası üzerinde Maarif vekaleti çatısı altında bulunmaları gerektiğini ifade etmesi onun II. Meşrutiyet döneminde İttihad-ı Osmaniye yani Osmanlıcılık fikrine sahip olduğuna bir işarettir.

devletinin kurulabileceğine inanmıştı. Ancak *Serbestî* gazetesi hiçbir zaman ilk dönemdeki kadar etkili olamamıştır.

Mevlânzâde Rıfat, İstiklal Harbi başarıya ulaştıktan sonra İstanbul'u terk etmiştir. 150'likler listesinde de yer alan Mevlânzâde; önce Romanya'ya oradan Yunanistan'a geçmişti. Ankara'ya karşı bir hareket tertiplemek için San Remo'da bulunan Sultan Vahideddin'e bir Kürt ihtilalcisi rolünde yaklaşmak istemiş; ancak Sultan Vahideddin tarafından kabul görmemiştir. Ömrünün son yıllarını Halep'te geçiren Mevlânzâde Rıfat 1930 yılında sokakta kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir.

Mevlânzâde Rıfat, ömrü boyunca çıkardığı *Serbestî, Faruk, Ceht, Erkekler Dünyası, İnkılab-ı Beşer* gibi gazetelerin yanında bir çok kitap da kaleme almıştır. Mevlânzâde Rıfat'ın basılan ilk eseri *'Bilanço Yahud Vatan Hakkında Çektiklerim'* isimli kitabıdır. 1909 yılında basılan eserin basım yeri belirsizdir. Mevlânzâde Rıfat'ın en önemli kitabı ise Mısır Kahire'de Matbaatü'l-Ahbar'da basılan *'İnkılâb-ı Osmanîden Bir Yaprak yahud 31 Mart 1325 Kıyamı*' adlı kitap iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmın tamamı bulunurken, ikinci kısmından sadece 64 sayfa dışında geri kalan eksiktir. İstanbul'da 1911 yılında sahibi olduğu *Serbestî* matbaasında bastırdığı ve 1908-1911 yılları arasındaki anılarını anlattığı *'Hakk-ı Vatan yahud Tarik-i Mücahedede Hakikat Ketmedilemez'* olarak bilinen bir kitabı daha vardır. Aynı zamanda Osmanlı devletinin Yahudilerin yıktığını ifade eden *'Devlet-i Osmaniye ve Siyonistler-Türkiye'yi yıkan Yahudiler'* adında Fransızca ve Türkçe olarak Romanya'da bastırdığı başka bir kitabı vardır. Mevlânzâde Rıfat'ın en ünlü eseri ise İttihatçıları eleştirdiği, İttihatçıların Ermeni katliamı yaptığını dille getirdiği '*Türkiye İnkılabının İçyüzü'* adlı eseridir. Bu eser ilk defa Halep'te 1929'da basılmış daha sonra Ermeniler tarafından çok ilgi gördüğü için 1968'de Beyrut'ta Ermenice olarak yayınlanmıştır.[127]

1.3.2.2. Hasan Fehmi Bey(1874-1909)

Bugün Yunanistan sınırları dahilinde bulunan Teselya Yenişehir'de(Larissa) 1874'te doğmuştur.[128] Babası Yenişehir eşrafından Hasan Ağadır. Gençlik yıllarına ait pek fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Yenişehir, 1880 yılında Osmanlı'nın elinden çıktı,

[127] Ali Birinci, *a.g.e.*, s. 384-385

[128] *Tanin* gazetesinde 8 Nisan 1908 nr. 247 ikinci sayfada çıkan bir habere göre Hasan Fehmi Bey'in 35 yaşında olduğunu belirtmiştir. Bu tarihi esas aldığımızda Hasan Fehmi Bey 1874 doğumludur.

1881'de ise Müslüman-Türk ahalisi şehirden göç etmiştir.[129] Muhtemelen bu esnada Hasan Fehmi Bey ailesiyle beraber İstanbul'a göç etmiştir. 1894'te bütün derslerinde yüksek derece ile Dersaadet Mülkiye İdadisi'nden mezun oldu. Mülkiye mektebinden mezun olduktan sonra, Defter-i Hakani Kaleminde belli bir süre memur olarak çalışmış,[130] bu görevi esnasında Paris'e kaçarak Jön Türklere katıldı. Paris'te kendi imkanlarıyla Siyaset mektebinde eğitimine devam etti. Bir yandan da Sorbonne ve Kolej de France okulunda terbiye meseleleri üzerine verilmekte olan konferanslara katıldı. Anglo-Sakson kültürünü daha yakından takip edip araştırmak için Londra'ya gitti. Burada İngilizceyi ileri seviyede kullanacak kadar öğrendi. Paris'e tekrar dönerek burada İttihat ve Terakki Cemiyeti önde gelenleri Mizancı Murat ve Rıza Beylerin yanında bulundu, Rıza Bey'in çıkardığı *Meşveret* gazetesine yazılar yazdı. Paris ve Londra'da edindiği izlenimler neticesinde Osmanlı'da inkılabın gerçekleşmesinin yegane yolunun eğitimden geçtiğini ifade ederek, masraflarını kendisi karşılamak üzere Mısır'da bir okul açmak istedi. Memleketi Yenişehir üzerinden Mısır'a gitti. Mısır'da okul fikrini hayata geçirmek için İstanbul'daki önde gelen İttihatçılarla görüşmek üzere gizlice İstanbul'a geldi. Bazı yüksek memuriyetlerde kendisine teklif edilen memuriyet ve evlenme vaadini kabul etmeyerek; babasından kalan emlakları elinden çıkararak, annesiyle beraber Mısır'a döndü. Burada İttihat ve Terakki önde gelenleriyle görüşmeler yaptı ancak okul için yeterli parayı bulamayınca elindeki parayla 1901 yılında bir matbaa kurarak *Emel* adında bir gazete çıkarmaya başladı. Fransız Postahanesi aracıyla gönderilen gazete hükümet tarafından yurda girişi engellendiği için büyük zarar etmiştir. Hasan Fehmi Bey, matbaasını kapatarak Londra'ya gitti; burada *Emel* gazetesini neşretmeye devam etti ancak burada da büyük zarar ettikten sonra tekrar Mısır'a döndü. Kısa bir süre sonra annesini kaybetti ancak bu durum onun neşriyatta bulunmasına mani olmadı, gazete neşri konusunda arkadaşlarına yardım etmeye devam etti.[131]

Hasan Fehmi Bey, II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber İstanbul'a geri döndü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden istediği ilgiyi bulamayan Hasan Fehmi bu dönemde küskünlerin toplanma noktası olan Fedakâran-ı Millet Fırkasına girdi. Fırkanın resmi

---

[129] Machiel Kıel, "Yenişehir" maddesi *TDVİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 475-476

[130] BOA, Y.MTV 209/138

[131] "Hasan Fehmi Bey'in Tercüme-i Hali" *Osmanlı Gazetesi*, 8 Nisan 1909, nr. 22, s. 2 Ayrıca, yukarda II. Meşrutiyetten önceki hayatına dair en geniş bilgi Osmanlı gazetesi yazarı ve aynı zamanda Hasan Fehmi Bey'in arkadaşı olan Ömer Adil Bey'in makalesinden alınmıştır.

yayın organı olan *Hukuk-ı Umumiye* gazetesinde yazılar yazdı. *Hukuk-ı Umumiye* gazetesinde Mevlânzâde Rıfat Beyle tanıştı. İkisi hem İTC hem de II. Abdülhamit karşıtı idi. 16 Kasım 1908'de Mevlânzâde'nin sahibi olduğu, Hasan Fehmi Bey'in başyazar olduğu *Serbestî* gazetesini çıkarmaya başladılar. Burada İttihat-Terakki ve Sultan Abdülhamid'e karşı sert ve etkili bir muhalefette bulunan Hasan Fehmi Bey, 6 Nisan 1909 gecesi Galata köprüsünde failli meçhul bir cinayete kurban gitti. [132]

1.3.2.3. Dr. Şerafettin Mağmumi(1869-1927)

Asıl adı Eşref Fevzi olan Mağmûmi, 9 Kasım 1869'da Üsküdar'da doğdu. Şerafettin Mağmûmî, 17. Yüzyıl şairlerinden Çeşmî Mehmet Efendiye kadar uzanan köklü bir Türk ailesine mensuptur. Henüz üç yaşındayken '*Mısırlızade*' ailesinden gelen annesini veremden kaybetmiştir. Mağmûmî, anne şefkatinden mahrum büyüdüğü için daha sonraları ismine "gamlı/kederli" manasına gelen Mağmûmî kelimesini eklemiştir.[133] İlk eğitimini Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde tamamladı ve Üsküdar Paşakapısı Askeri Rüştiyesi'nden mezun oldu. Tıp Eğitimine Kuleli İdadiyi Tıbbî Mektebi'nde başladı, üç yıllık eğitiminden sonra 1887'de Gülhane Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyyesi'ne girdi. 1894'te Gülhane Mektebi'nden Tabip Yüzbaşı olarak mezun oldu. Tıbbiyeden arkadaşları arasında İbrahim Temo, İshak Sükûtî, Abdullah Cevdet, Çerkes Mehmet Reşit ve Hikmet Emin gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları bulunuyordu.[134]

Askerî Tıbbiye'de okuduğu sıralarda Tıbbiyelilerin 'Hatab Kıraathanesi' dediği okul hamamının yanında bulunan odun yığınları arasında oluşmaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucuları arasında yer almıştı. Cemiyet'in okul dışında yaptığı ilk toplantıdan sonra Mağmûmî, Cemiyetin zabıt katipliğine seçilmiştir.[135] 1894'te Haydarpaşa Hastanesi'nde göreve başladı. Buradan sonra kolera salgını nedeniyle geçici olarak Bursa'ya tayin edilmiştir. 1895'te Beyrut, Suriye, Halep, Adana vilayetlerinde başlayan kolera salgınından dolayı müfettiş olarak bölgeye gönderildi. 2 yıla yakın bir süre Tarsus, Mersin ve Silifke'de incelemelerde bulunup, hastalıkla mücadele etti. Bunun yanında bölgede İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşkilatlanmasına öncülük etti. 1896'da

---

[132] Hasan Fehmi Bey'in katli 31 Mart Vakasının en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmekte dolayısıyla bu konu siyasi olaylar bölümünde ayır bir konu olarak ele alınmıştır.

[133] Nazım Hikmet Polat, *Dr. Şerafettin Mağmumi Bir Jön Türk'ün Serüveni*, Büke Yayınları, İstanbul, 2001, s.18

[134] İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları, Arba Yayınları, İstanbul, 1987, s.9-14

[135] İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları, a.g.e., s.16-19

İstanbul'a dönen Mağmûmî, kısa bir süre sonra Kastamonu'ya tayin olmuştur. Paris'te Jön Türkler tarafından çıkarılan '*Meşveret'* dergisine *'Sai'* takma adıyla yazılar yazdı. Avrupa'daki Cemiyet üyelerinin ısrarı üzerine görevi bırakarak Romanya üzerinden Paris'e kaçtı. Paris'te bir üniversitede iç ve sinir hastalıkları konusunda uzmanlaşmaya çalıştı. Bununla birlikte Ahmet Rıza, Mizancı Murad, Dr. Nazım ile beraber İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris'te yayılmasını sağladı. Burada Cemiyet içinde Ahmet Rıza'nın din ve milliyet karşıtı fikirleri yüzünden çıkan tartışmalar üzerine *'Meşveret'* Türkçe yayına son verdi bunun yerine Mizan gazetesi devreye girdi ve burada Türkçe yayınlar yapıldı. Ahmet Rıza ise Fransızca olarak *'Mechveret'*i çıkarmaya devam etti. Girit İsyanı ve 1897 Yunan savaşı nedeniyle Ahmet Rıza'nın *'Mechveret'* dergisinde Türkleri aşağılaması ve Hıristiyanların alkışlanması üzerine Şerafettin Mağmûmî Ahmet Rıza'ya karşı bir yazı kaleme aldı. Bu tartışmalar üzerine Ahmet Rıza Cemiyet'ten atıldı. Bu tartışmalar neticesinde Mizancı Murad'ın yönetimi bırakmasından sonra, Cemiyet'in yönetimi Şerafettin Mağmûmî'nin de bulunduğu bir grubun eline geçti. 15 Temmuz 1897'de Cenevre şubesi adına Şerafettin Mağmûmî ve Reşid Bey'in imzaları ile yayınlanan bir beyannamede neşriyata son verildiği duyuruldu. Cemiyet üyelerinin bir kısmı İstanbul'a döndü, bir kısmıda Avrupa sefâretlerinde görev aldı; ancak Mağmûmî Paris'te kalarak tıp öğrenimine devam etti. Bu sırada *Tarik ve İkdam* gibi gazetelere isimsiz yazılar yazdı. Mağmûmî, 1901'de Paris'ten ayrılarak Kahire'ye geçti ve burada bir muayenehane kurdu. Kahire bu dönemlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli merkezlerinden biri konumundaydı. Ahmet Rıza'nın başını çektiği Avrupa'a koluna karşı Kahire'de 1903 yılında '*Türk'* adında bir gazete çıkarıldı. Burada Mağmûmî, daha sonra Hukuk-ı Umumiye ve *Serbestî* gazetelerinde de kullanacağı '*Düşündüm ki'* serlevhalı yazılar yazarak Avrupa koluna karşı çıkmıştır. [136]

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber İstanbul'a dönen ve burada beş aya yakın bir süre kalan Mağmûmî, meşrutiyetin bir takım kimselerin menfaat aracı haline geldiğini, meşrutiyet yalnızca eğlenceden ibaretmiş gibi hareket edildiğini, *'aman ne mi lazımdan'* lafından *'amaan bakalım ne olacak'* laflarına evirildiğini gördüğünü bunun yanında, Avrupa'da Ahmet Rıza ile tartışmalarından sonra Ahmet Rıza'nın Meclis-i Mebusan reisi olması da onun Kahire'ye geri dönmesinde etkili oldu.[137] Hukuk-u Umumiye

[136] İsmail Türkoğlu, "Şerafeddin Mağmûmî" *TDVİA*, Ek-2. Cilt, İstanbul 2016, s. 167

[137] Doktor Şerafeddin Mağmûmî*, Düşündüm ki*, Matbaat'ül Yusufiye, Kahire 1331, s. 98-100

gazetesinden ayrılan Mevlânzâde Rıfat ve Hasan Fehmi Bey'in yayınladığı *Serbestî* gazetesinde düzenli olarak '*Düşündüm ki*' serlevhalı yazılarını Kahire'den göndermeye devam etmiştir. Yazılarına bakıldığında, bu dönemde İttihatçılara karşı muhalifler arasında yer almış, yazdığı yazılarla sık sık Ahrar Fırkası ve üyelerini açıktan desteklemişti.[138] Hatta Ahrar Fırkasının Mısır'da düzenlediği toplantılara katılarak bu Fırka içerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.[139]

Mağmûmî, *Mekteb, Tarik, İkdam, Mürüvvet, Şûrâ-yı Ümmet, Türk, Meşveret, Mizan, Hukuk-ı Umum ve Serbestî* gibi pek çok gazete ve dergilerde Sâî, Ş.M., Bir Türk, Bir Oğuz, Bir Koca Türk takma adlarıyla yazılar yazdı.[140] Ömrünün son yıllarını siyasetten uzak bir şekilde geçirdi, 20 Temmuz 1927'de Kahire'de öldü.

Şerafettin Mağmûmî, bir çok eser kaleme almıştır. Bunlardan önemli bir kaçı şöyledir: "Başlangıç(1888), İlm-i Nebâtât(1890), Kimyâ-yi Uzvî ve Fenn-i İspençiyârî(1891), Seyâhat Hatıraları I: Anadolu ve Suriye'de(1908),[141] Seyâhat Hatıraları II: Brüksel ve Londra'da(1908),[142] Kâmûs-ı Tıbbî(1910), Kâmûs-ı Tıbbî I-II(1912), Düşündüm ki(1913)[143] gibi pek çok eser kaleme almıştır.

1.3.2.4. Muammer Ferdi (1891-1915)

Muammer Ferdi Bey, Askeri kaymakamlardan Tahsin Bey'in oğludur. 1309'da İstanbul'da doğdu. Beşiktaş ibtidâî ve rüştîye mekteplerinde sonra Mekteb-i Mülkiye'den mezun oldu. Arapça ve Farsça bilen Ferdi Bey'in Şebâb-ı Nuranî ve Şebâb-ı Zulmânî adında iki tane şiir kitabı vardır.[144] Muammer Ferdi Bey düzenli bir şekilde *Serbestî* gazetesinde yazılar yazmıştır. Bunun yanında *Mizan* gazetesinde yayınlanan bazı

---

[138] **Serbestî,** *'Düşündüm Ki'* 2 Nisan 1325, nr. 149, s. 1

[139] **Serbestî**, 16 Kanunuevvel 1324, nr.44

[140] İsmail Türkoğlu, "Şerafeddin Mağmûmî", *a.g.m.*, s. 168

[141] Bu kitap Cahit Kayra tarafında Latin harflerine aktarılarak Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye'de Bir Osmanlı Doktorunun Hatıraları(Büke Yayınları, İstanbul 2008) adıyla yayınlanmıştır.

[142] Bu Kitap Nazım H. Polat tarafından Latin harflerine aktarılarak Avrupa Seyahat Hatıraları: Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Hatıraları(Büke yayınları, İstanbul 2008) adıyla yayınlanmıştır.

[143] İsmail Türkoğlu, *"Şerafeddin Mağmûmî", a.g.m.,* s. 168

[144] İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, (Haz. Müjgan Cunbur) Atatürk kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.610-611

makaleleri de mevcuttur.[145] Muammer Ferdi, 1915 yılında Harbiye Nezareti'nde görevli iken arkadaşı tarafından vurularak öldürülmüştür.

1.3.2.5. Ali Ulvi

Ali Ulvi 1868'de Bosna'nın Gölhisar kasabasında doğmuştur. Bosnalı Ali Ulvi olarak da bilinir. İbtidâî ve Rüştîye tahsilini aldıktan sonra İstanbul'a gelip, Fatih camiinde Arapça tahsil etmiş ve 1891 yılında ise Molla camii seviyesine çıkmıştı. Belli bir süre Adliye Nezaretinde görev aldıktan sonra İstanbul'da modern hukuk eğitimi almak üzere Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'den girdi, 18995'te iyi dereceyle okuldan mezun oldu. Sivas, Erzican ve Ergani bölgelerindeki memuriyetten farklı nedenlerle sürekli azledilmiştir. Daha sonra Isparta, Bursa, Aydın, Ankara ve tekrar Sivas'ta görev yapmıştır. Bulunduğu bölgelerde sürekli azledilmesinin nedeni özellikle diğer memurlarla yaşadığı sıkıntılar, Türk ve Ermenilerin arasını açtığına dair söylemler nedeniyle sorunlu bir kişilik olarak bilinmektedir. Mütareke döneminde 1919'da Yunan işgali lehine propaganda yapmakla suçlanmış ancak delil yetersizliğinden tutuklanmamış, olaydan kısa bir süre sonra ise memuriyete tayin olmuştu.[146] Bu görevler sırasında çeşitli gazetelerde yazılar kaleme almıştır. En önemli eseri ise *Avusturya'nın Bosna-Hersek'i İlhakına Karşı Bir Müdâfaa-i Vatanperverane*'dir. Bu eseri Bosna-Hersek'in işgaline karşı 1908 yılında Ankara'da görevli iken yayınlayarak o dönem Avusturya'ya karşı boykotaja destek vermişti. *Serbestî* gazetesinde de Bosna ve dış meselelerle ilgili çeşitli makaleleri yayınlanmıştır.

Gazetede pek çok meslek grubundan kişiler yazılar yazmış, bunlar bir ibtidâî mektep talebesi olduğu gibi, meslek sahibi asker, doktor vb. mevkilerde buluna memur da olabilirdi. Bazen bir yazısı çıkan olduğu gibi sürekli yazan kişilerde mevcuttu, bu isimler müstear isim kullandığı gibi gerçek kişiler de olabilirdi. Bunların belli başlıları

---

[145] *Serbestî*, "Meslek-Himmet", 6 Teşrinisânî 1324, nr.4 s.1

[146] Detaylı bilgi için bkz: Zeynep Bostan, *Otur Baştan Yaz Beni*, (Haz. Abdülhamit Kırmızı) Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.129-150

şöyledir: Beddiüzzaman Saidi Kürdi,[147] Baha Tevfik,[148] Muallim Şövalye Hasan Bahri[149], Avanzade Mehmet Süleyman, Dr. Fazıl Berki, Abdurrahman Tahsin, Tevfik Hikmet, A. Asaf Esad, Hüseyin Tayfur[150], Ali Munhar, İbrahim H. Ekrem gibi yazarlarla birlikte A. V., H. M., Ş, vb baş harflerden oluşan yazılar da bulunmaktadır.

[147] 31 Mart Vakası esnasında *Serbestî* gazetesinde çeşitli yazılar kaleme almıştır. Bediüzzaman Saidi Kürdi imzalı yazılarında özellikle askere arasında alaylı-mektepli ayrımının yapılmaması çağrısı barındıran çeşitli fikri yazılar kaleme almıştır.

[148] Materyalist görüşleriyle tanına Baha Tevfik, *Serbestî* gazetesinin ilk döneminin sonlarına doğru *Aveng-i Hadisat* başlığı altında genelde ‘’*S?’’* imzalı siyasi-sosyal meselelere dair yazılar yazmıştı.

[149] Muallim Şövalye Hasan Bahri gazetede sürekli olmasa da ara ara yazıları bulunmaktaydı. Bu yazılar siyasi konularla alakalı olduğu gibi sosyal meselelerle de ilgiliydi. Eserleri, Esrarkeşler(Kebikeç yayınları, 1997), Nisvan-ı Zarif(1911), Telefonla Muaşaka(1911), Napolyon’un Çapkınlığı ve Sevdalıları(1912), Centilmen(1912), İzdivaç Muhabereleri(1920)

[150] Hüseyin Tayfur önemli bir örnek teşkil etmektedir. II. Meşrutiyet’in aşırı özgür ortamı içerisinde devlet memurları, askerler veya diğer kurumlarda bulunan memurlar üstlerini şikayet eden mektupları gazetelere gönderiyor, bazı askerler memnun kalmadıkları durumları açık açık gazetelere eleştiri yazıları göndererek bildiriyorlardı. Hüseyin Tayfur da askeriyeden olup Bahri Sefid Boğazı Topçu Birinci Alay kaymakamlarındandır. Gazetede buna benzer çok örnek bulunmaktadır. Oyucular karşılaştıkları durumları şikayet eden yazılarda kaleme almışlardır. Örneğin; Maliye’den Ali, Bir Talebe, Ahaliden biri gibi farklı kesimlerden gelen şikayet yazılar görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE MECLİS-İ MEBUSANIN AÇILMASI

2. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ

2.1. II. Meşrutiyet'in İlanı

18. yüzyılda kesinleşen keşfi kadimden vazgeçiş, yerine batıdaki dönüşüme ayak uydurmaya çalışan Osmanlı devleti hızlı dönüşümün odak noktalarından olmuştur. Hanioğlu Osmanlı Devleti'nin Batıya yönelmesini bir zorunluluk olarak ifade eder.[151] Bu zorunluluk askeri alanla başlarken, 19. Yüzyıl boyunca siyasi, sosyal, ekonomik, eğitim gibi pek çok alanda hızlı bir dönüşüm yaşadı. Yaşanan bu hızlı dönüşüm Yeni Osmanlılar gibi grupları ortaya çıkarmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanına muvaffak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikri temelleri çok eskiye dayanmaktadır.[152]

Dünya, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında siyasi alanda hızlı bir dönüşüm ve gruplaşmayı meydana getirmiştir. Dünya'da yaşanan da dönüşümün Osmanlı devleti gibi geniş bir coğrafya, farklı etnik topluluklardan oluşan bir yapının etkilenmemesi mümkün değildi. Aynı zamanda İmparatorluğun birer asli unsuru olan çeşitli milletler bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdi. İçte ve dışta yaşanan gelişmeler Osmanlı varlığını tehdit etmekteydi. İmparatorluğun dağılmasına engel olmak isteyenler; bunun ancak Meşrutiyet'in ilanı ve mebusan meclisinin açılması ile mümkün olacağına inanmaktaydı. Böylelikle fikri temelleri çok eskiye dayanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi genç subaylar meşrutiyetin ilanı için harekete geçtiler.

Kuruluşu 1889'da gizli bir cemiyet olarak teşekkül eden İttihat-i Osmaniye'ye dayanan İttihat-Terakki Cemiyeti'nin üyesi bazı subaylar, Rusya ve İngiltere arasında Haziran 1908'de gerçekleşen Reval görüşmeleri neticesinde, iki ülke arasında yüzyıl devam eden mücadeleye son vermesi kararı alınmıştır. Reval görüşmeleri, 1856 Paris konferansında Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünün Avrupalılar tarafından korunması ilkesine son vermiştir. Bu görüşmeler sonrasında, İmparatorluğun toprak bütünlüğünü tehlikede gören fikirler, Rumeli'deki İttihatçı subaylar arasında yayılmaya başlamıştı.[153] Bunun tek kurtuluş çaresinin meşrutiyetin ilanında gören bu subaylar, meşrutiyetin ilanı

---

[151] Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902)*, İletişim yayınları, 1995, s. 9-57

[152] Şükrü Hanioğlu, *a.g.e.,* s. 9-57

[153] Rıdvan Akın, *Türkiye Siyasal Tarihi 1908-2000*, XII. Levha, İstanbul 2012, s. 13

için Makedonya dağlarına çıktılar. İlk önce 23 Temmuz 1908'de Manastır'da ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin(İTC) merkezi Selanik'te Meşrutiyet ilan edildi. İstanbul'da kabine tarafından 19 saat süren görüşmeler neticesinde ve 21 Temmuz'da Serez'den ulaşan bir telgrafta 100 kişilik bir orduyla İstanbul üzerine yürüneceği Yıldız'a bildirilmesi,[154] neticesinde Sultan Abdülhamid'in de anayasaya taraftar olduğunu bildirmiş, Kabine de bir mazbata hazırlayarak Meclis-i Mebusan toplanmasına ve Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konulmasına dair iki farklı irade ile II. Meşrutiyet 23 Temmuz 1908'de resmen ilan edildi.[155] 24 Temmuz günü bütün gazeteler bu ilanla çıkmıştı. Kanun-i Esasi'nin ilanı ile beraber seçim çalışmaları da başlamıştır.

2.2. Mebusan Meclisi Seçimleri

1876'da Kanun-i Esasi'nin kabulüyle beraber çift meclisli bir yapı kurulmuştur. Bu yapı Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusundan oluşmaktaydı. Meclis-i Ayan[156] üyeleri

---

[154] Bernard Lewis, *The Emergence Of Modern Turkey*, Oxford University Press, London, 1961, s. 204-205

[155] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, s. 63-64 Ayrıca Bkz: Sina Akşin Jön Türkler ve İttihat Terakki, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987, s. 83-86., Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 1 Kısım 2, TTK yayınları, Ankara, 1964, s.59. Sina Akşin'e göre İttihat Terakki 23 Temmuz'da Hürriyeti yalnızca Rumeli'de ilan edebilmişti. İstanbul ve Osmanlı'nın geri kalan topraklarında böyle bir şeyi yapmaya gücü yetemezdi. Bunun yerine Sultan Abdülhamid'in meşrutiyeti ilan etmesi yine İttihat ve Terakki'nin başarısıydı; ama bu arada Sultan Abdülhamid'in olayları yönlendirme imkanını muhafaza ettiğini ifade eder. Hikmet Bayur'a göre ise; Saray'a gelen telgraflar ve Rumeli'nde veliahtta biat edileceğine, onun adına hutbe okutulacağına dair söylentilerle beraber yine bir telgrafta 100 bin kişilik bir orduyla İstanbul'a üzerine yürüneceğine dair bir söylenti neticesinde Sultan Abdülhamid Meşrutiyet'i ilan etmiştir, demektedir. Ancak bu süreçte Sultan Abdülhamid'in padişahlığı tartışma konusu olmamıştır.

[156] Serbestî gazetesi ve İttihat Terakki Cemiyetinin hemen hemen aynı görüşte olduğu konulardan biri Ayan meclisi üyelerini kimin seçeceği meselesidir. Bilindiği üzere Ayan meclisinin tamamı Padişah tarafından seçilmekteydi.. Ancak Eylül 1908'de İTC'nin Selanik'te toplanan Ayan meclisi üyelerinin üçte biri Padişah, üçte ikisi ise halk tarafından seçilmesi kararı alınmıştır.(Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s.61) Bu mesele Serbesti gazetesinde de ele alınmış 6.ncı sayısında *'Meclis-i Ayan'* başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Serbestî gazetesine göre meşrutiyetle idare olunan hükümetlerin ekseriyetinde Mebusan meclisi ile beraber Ayan meclisinin varlığına kati surette lüzum olduğunu belirtilmiş, İngiltere ve Fransa gibi yerlerde Ayan heyetlerinin tecrübelerinden elde edilen istifadenin pek yüksek olduğunu ifade etmiştir. Ahval-i içtimaiye vakıf tecrübelerini faalen isbat etmiş, bu surette muhabbet ve takdirine mazhar olmuş zevata her zaman ihtiyaç olduğu belirtmiştir. Serbestî, birkaç kişinin ismini vererek o gün görevde bulunan Ayan meclisi üyelerinin yetersiz olduğunu söyleyerek, böyle bir durumda (padişahın Ayan meclisi üyesini atama durumu) Ayan meclisinin lüzumuna gerek olmadığı yazmış, Ancak Ayan meclisinin üyelerinin halk tarafından seçilmesi durumunda faydalı olacağını söylemiştir. Aksi halde Sadr-ı sabık Ferit Paşa, Maarif Nazır sabıkı Celal Paşa veya Panciri Bey gibi istibdat devri erkanından heyet-i ayan teşkili, mebusan-ı milletin kuvvetini şimdiden imhaya çalışmak olduğunu vurgulayarak, Sultan Abdülhamid'in Ayan meclisi üzerindeki etkisine karşı çıkmıştır. Burada Sultan Abdülhamid'in millet artık

Padişah tarafından ömür boyu atanırken, Meclis-i Mebusan üyelerini kanunda belirlenen şartları taşıyan kişiler tarafından iki dereceli seçim sistemi ile halk tarafından seçilmektedir.[157] Ancak 1877 seçimlerinin hızlı bir şekilde tamamlanması için geçici bir talimatname hazırlanmış, vilayet ve kasabalardaki idare meclislerde bulunan üyeler ikinci dereceli[158] seçmen olarak kabul edilmiş, ikinci dereceden seçmenler tarafından da mebuslar seçilmektedir. 1908 seçimleri, 1877'de meclisin hazırlamış olduğu[159] 2 Ağustos 1908'de Sultan Abdülhamid tarafından onaylanan[160] İntihab-ı Mebusan kanuna göre yapılmıştır. Küçük bazı değişikliklerle beraber 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimlerinde bu kanuna göre icra edilmiştir.[161] Buna göre her 300 müntehibi Evvel 1 müntehibi sânîyi seçecek, müntehibi sânîler de mebusları seçecektir. 1908'de yapılan seçim, 1877 yılında yapılan 2 seçimle beraber 3. seçim olmuştu.

Seçimde oy kullanmak için aranan şartlar, Osmanlı vatandaşı olmak, 25 yaşını doldurmuş olmak, az-çok vergi veriyor olmak, mahkum olmamak, iflas etmişse yeniden itibarını sağlamış olmak vb. şartları taşıyanlar seçimde oy kullanabilecekti. Mebus seçilmek için aranan şartlar ise; Osmanlı vatandaşı olmak, 30 yaşını doldurmuş olmak, seçilecek bölgenin yerlisi olmak, devlet memuru olmamak gibi şartlar aranmaktaydı. Ayrıca İstanbul ve çevresi için özel hükümler bulunmaktaydı. 10 mebus seçme hakkı olan İstanbul'un 5'i Müslüman 5'i Gayrimüslim olacak şekilde belirlenmiştir.[162]

1908 seçimleri iki tane parti katılmıştır. Bunlar merkezi yönetimi savunan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile merkeziyetçiliğe karşı adem-i merkeziyetçi anlayışını savunan

---

kendisini yönetme rüştüne sahip olduğunu söylemesi üzerinden giderek Zat-ı şahane için en iyisini bu olacağını ifade etmiştir. Ancak gazete bu konuda İTC'den farklı olarak Ayan meclisinin bütün üyelerinin halk tarafından seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.(''Meclis-i Ayan'' *Serbestî*, 9 Teşrinisânî 1324, nr. 6 s.1-2)

[157] *Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları*, Haz. Sonnur Bakır, Semra Küçükoğlu, Sevgi Pehlivan TBMM Basımevi, 1982, s.69

[158] Metinin bütünlüğü açısından birinci ve ikinci dereceden seçmenler için gazetede kullanılan müntehibi evvel ve müntehibi sânî isimleri tercih edilmiştir. Müntehib-i evvel, birinci derece seçmeni ifade ederken, müntehib-i sânî ikinci dereceden seçmen ifade etmektedir. Müntehibi evvel kanunen oy kullanmaya uygun olan herkesi ifade eder. Müntehibi sani ise müntehibi evvellerin seçtiği kişiler olup, mebusların seçimi için oy kullanırlar.

[159] Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2004, s.183

[160] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.,* s.68-69

[161] Ali Akyıldız, *'Meclis-i Mebusan'* maddesi, *TDVİA*, c.28, Ankara, 2003, s. 246

[162] *Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları*, s.71

Ahrar Fırkası olmuştur.[163] Dolayısıyla, 1908 seçimleri demokrasi tarihimizde ilk çok partili seçimler olarak anılır.[164] 1908'de Kasım ve Aralık ayları arasında seçimler yapılmıştır.[165]

2.2.1. Serbestî Gazetesinde Meclis-i Mebusan Seçimleri

Meclis-i Mebusan seçimleri, *Serbestî* gazetesinin İttihat ve Terakki cemiyetine karşı muhalefetinin olgunlaşması acısından önemli bir dönüm noktası olmuş, hatta seçimler sırasında yaşanan gelişmeler neticesinde muhalefet gerçek anlamda İTC'yi eleştirecek çeşitli dayanaklar bulmuştur. Gazetede seçimler sırasında meydana gelen olaylarda direkt olarak İttihat ve Terakki Cemiyetinin varlığına karşı sert bir muhalefetten bahsetmek mümkün değildir. Bunun nedeni gazetede sıklıkla dile getirilen *10 Temmuz Ahrarı* yani II. Meşrutiyet'in ilan edilmesindeki Cemiyet'in rolü ve senelerden beri milletin hürriyeti için ortaya koyduğu gayretten dolayı Cemiyet'in İnkılab-i Osmani içinde mündemiç olduğu vurgusudur.[166] Ancak *Serbestî* gazetesi, İstanbul Şeref sokağındaki şubenin İttihat ve Terakki'nin asıl şubesiyle irtibatında şüphe gördüğü, Şeref Sokağındaki cemiyette yer alanların çoğunluğunun hafiyelerden, istibdat devri adamlarından olduğu iddiasını sürekli gündeminde tutmuştu. *Serbestî* gazetesi Hüseyin Hilmi paşa kabinesine kadar muhalefetini Şeref Sokağı Cemiyeti karşıtlığı üzerinden temellendirmiştir.[167]

İstanbul seçimlerinin başlamasıyla beraber herkesin seçimlere odaklandığını ifade eden gazete önemli bir endişesini şöyle belirtmiştir: "*Şu son günlerde efkar-ı umıumiye intihabat meseleleriyle meşgul, cümlemizin çok sürur heyecanlar içerisindeyiz. Bu elbette böyle olacak. Ancak nazar-ı dikkatimiz Bosna-Hersek ve Bulgaristan gibi harici meselelerden ayrılmamalı"*[168] seçimlerin hürriyet ve meşrutiyet için çok önemli olsa da harici meselelerinin gözden uzak tutulmaması gerektiğini hatırlatmıştır.

---

[163] Bernard Lewis, *a.g.e,* 209-210

[164] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.,* s.74

[165] Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, Baha matbaası, İstanbul, 1999, s.2

[166] *Serbestî*, 'Açık Fikir' 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s.1-2

[167] ''Hükümetin Nazar-ı İntibahına'' *Serbestî,* 2 Kanunuevvel 1324, nr. 30 s. 1, *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s.2

[168] *Serbestî, 'Siyasiyat'* 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s. 1

2.2.1.1. Taşra Seçimleri

Serbestî gazetesi, 3 Teşrinisani 1324'te yayın hayatına başladığında, mebusan meclisi seçimleri başlamıştı. Memalik-i Osmaniye'nin çeşitli yerlerinde seçimler tamamlanmış, seçilen mebuslar peyderpey İstanbul'a gelmeye başlamışlardı.[169] Gazetenin çıktığı günden itibaren çeşitli vilayetlerde toplamda 92 tane mebus intihap edilmiştir.[170] Taşrada seçimler devam ederken gazete, İstanbul'da seçimlerin çok yavaş gitmesinden şikayet etmekteydi.[171] Taşradan mebusların gelmeye başladığı 1908 Kasım ortalarında İstanbul'da seçim bölgelerinin nüfusuna göre ikinci seçmen sayısı yeni tespit edilmiş, aday olan müntehibi sanilerin isim listesi mahalle imamları ve görevliler tarafından müntehibi evvellere ulaştırılmıştır.[172] Taşra mebuslarının seçilip İstanbul'a gelmeleri uzun bir sürece yayılmıştır. İstanbul seçimleri tamamlanıp, Meclis-i Mebusanın açılmasından sonra bile İstanbul'a ulaşan mebuslar olmuştur.[173]

Gazetenin çıktığı ilk gün, Selanik, Urfa, Preveze, Lazkiye, Gence gibi çeşitli vilayetlerdeki seçimler sonuçlanmış, gazete her zaman olduğu gibi sonuçları okuyucuya vermiştir.[174] Taşrada yapılan seçimler, İstanbul'a oranla gazetede çok az yer almıştır. Taşradaki seçimle alakalı haberler genelde seçim sonuçları, İstanbul'a gelen mebusların karşılanması veya bulundukları vilayetlerden uğurlanmasıyla ilgili haberlerdi. Ancak çok nadir olsa da seçimle alakalı taşrada meydana gelen olaylar hakkında bilgi verilmektedir. Genellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti adına hareket eden bazı kişilerin müntehibi sânîleri tehdit ve silah zoruyla cemiyet adaylarını seçtirmeye çalıştıkları iddiası sütunlarına taşımıştır. İzmir'de seçim sırasında bazı kişilerin müntehab-i sanileri camiye toplayıp silah zoruyla kendi adaylarını seçtirmeye çalışması gazetede geniş yer bulmuştur.[175]

---

[169] *Serbestî*, 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s.3

[170] *Serbestî*, 4 Teşrinisani 1324, nr.2, s.3

[171], ''mebus İntihapları'' *Serbestî,* 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s.3

[172] *Serbestî*, 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s.3

[173] ''Trablusgarp Mebusları'' *Serbestî,* 6 Teşrinisani 1324, nr. 34, s. 3

[174] *Serbestî*, 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 3 Yukarda sayılan vilayetlerden Selanik'te; Cavid Bey, Artas Efendi, Karasu Efendi, Vlahof Efendi, Hunos Efendi; Urfa'da; Mahmud Nedim Efendi, Meşayihden Safvet Efendi, Preveze'de; Binbaşı Tahir Bey, Hacı Ömer Efendi, Sabri Efendi, Gence'de; Mehmet Efendi, Lazkiye'de; Mir Mehmed Arslan mebus olarak intihap edilmiştir.

[175] ''İzmir'de İntihap Nasıl Oldu'' *Serbestî,* 6 Teşrinisani 1324, nr. 6, S.4 İzmir'de yapılan seçimler sırasında, kendilerine cemiyetin azası(İTC) süsü veren ve ekserisi devr-i istibdatta hidmet etmiş adamlardan bulunan bir takım

Ancak bu haberden önceki sayılarından birinde verilen bir habere göre mebus olarak seçilen İzmir müftüsü Mehmet Sait Efendi'nin Ahrar'dan olup kendisini tanıdıklarını, onun iktidar ve hamiyetinden emin olduklarını belirten bir yazı çıkmış, dolayısıyla gazete bu konuda kendisiyle çelişmiştir.[176] Taşra seçimlerinde yaşanan hadiseler genellikle İTC'e muhalif kimliği anlayışına uygun şekilde okuyucuya sunulmaktaydı.

Taşrada seçilen mebusların İstanbul'a peyderpey gelmeleri çeşitli karşılama törenleri ile kutlanıyordu. Rumeli tarafından gelenler Sirkeci istasyonunda Harbiye Nezareti'ne ait askeri bando ile karşılanıyor, çeşitli törenler ve kutlamalarla mebusların kalacağı Babıali'deki mebusan kulübüne kadar mebuslara, '*Yaşasın Millet, Yaşasın Hürriyet, Yaşasın Asker'* gibi slogan ve çeşitli marşlarla eşlik ediliyordu.[177] Genelde halk tarafından bu tarz etkinlikler düzenleniyor, mebuslar için çeşitli konferanslar tertip ediliyordu.[178] Bazen de gelen bu mebuslar ait oldukları millet veya cemaatler tarafından da karşılanıyordu.[179] Bazen hükümet tarafından bu tarz törenlere çeşitli nedenlerle ilgi gösterilmiyor, hatta Harbiye nezaretine ait askeri bando bazen törenlere gönderilmiyordu. Arnavut mebusları için düzenlenen törende muhtemelen İttihatçıların da etkisiyle[180] hükümet tarafından bir karşılama töreni yapılmamıştır. Bunun nedeni muhtemelen seçimler sırasında Arnavutlar ve İTC'e arasında yaşanan sorunlardan kaynaklandığı söylenebilir.[181] *Serbestî* gazetesi, Arnavut mebuslarının Sirkeci istasyonunda Arnavut

---

eşhas müntehib-i sanileri İzmir'in namazgah mevkindeki camii şerife toplayarak İzmir mebus namzetlerinden Seyit ve Doktor Ethem efendileri intihap seçtirmek için onları ellerindeki revolverlarla tehdit etmişlerdir ki bu esnada müntehib-i sanilerden birinin korkusundan bayılıp düştüğü görülmüştür. Vakanın birçok şahidi vardır. İzmir *İttihat* gazetesi başmuharririnin verdiği bilgilere göre bu zat istibdat devrinde hafiyelikle nam salmış ve birçok canlar yakmıştır.

[176] ''İzmir Mebusu Said Efendi'' *Serbestî,* 4 Teşrinisani 1324,

[177] ''Dünkü Milli-i Muhteşem Nümayişler'' *Serbestî,* 21 Teşrinisani 1324, nr. 19, s. 3

[178] *Serbestî*, 29 Teşrinisani 1324, nr.27, s. 4

[179] *Serbestî*, 16 Teşrinisani 1324, nr. 14, s. 3

[180] Arnavutluk'ta seçimler sırasında çeşitli olayların meydana geldiği, Arnavutların çoğunun İttihatçı karşıtı oldukları bundan dolayı İTC'e adaylarına karşı milliyetçi ve ayrılıkçı adayların namzet gösterildiği kaynaklarda yer almış. İttihatçıların da bu adaylara ve özellikle İsmail Kemal'in mebusluğa seçilmemesi için faaliyet yürüttükleri bilinmektedir. Seçimler sırasında Arnavutlarla-İTC arasındaki gerginliklerden dolayı İttihatçıların Arnavut mebusların İstanbul'a geldiklerinde soğuk bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmakta. *Serbestî* gazetesi ise genel itibariyle sıkı sık Arnavutlarla ilgili haberle yer vererek (bunda Hasan Fehmi Bey'in de etkisi var çünkü kendisinin Arnavut olduğu bilinmekte) Arnavutların yanında olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştu. Detaylı bilgi için bkz: Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Büke Kitapları, İstanbul, 2004, s. 111-113

[181] Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyet'te Arnavut Muhalefeti*, YKY, İstanbul, 2007, s. 105-108

Baskım İttihat kulübü tarafından organize edilen törenlere gönderilen askeri bandonun Harbiye Nezareti tarafından geri çağrılmasına sert tepki göstermiş; '*öteden beri hariçten gelen heyetlerin, cemiyetlerin, Bulgar Yunan, Sırp hatta Ermeni patrik esbakının avdet ve azimetlerinde musiki istasyonlara iskelelere kadar gitti, hiç böyle bir emir almadı. Acaba Arnavutlar bu vatanın, milletin selametine çalışmadılar mı, rica ederiz Ermeni ve Rum vatandaşlarımızın hislerini okşamakla meşgul olduğunuz bu sırada Kanuni Esasi'nin istihsalinde en büyük rolü ifa etmiş bu kavm-i necip hakkında bigane tavır almanız münasebetsiz, hatta pek münasebetsizdir. Arnavut dilaverleri Kahraman Niyazi'lere Enver'lere iltihak etmeseydi, bugün trenlerde mebusan değil vilayet-i şahaneden gelen vatan kurbanlarını karşılıyor dururduk yazık yazık'* diyerek alınan bu karara tepki göstermişti.[182]

Gazetede çok az olmakla beraber taşrada seçilen mebusların uğurlanması yer almıştır. Seçilen mebuslar hemen hemen benzer törenlerle Meşrutiyetin getirdiği özgürlük havası ve sloganları ile payitahta uğurlanıyordu. Geldikleri vasıtalar bazen onlar için tahsis ve tertip ediliyordu.[183] Bazen farklı ülkelere ait vapurlarla da İstanbul'a gelen mebuslar olmuştur.[184]

Taşra seçimlerinde gazetenin itiraz ettiği noktalardan biri de seçilen mebusların kimlerden oluştuğu meselesidir. Özellikle şahsi olarak çeşitli gayrı resmi işlere bulaşmış veya istibdat devrinde Sultan Abdülhamid'in adamı yani istibdat yanlısı olduğu gerekçesiyle taşrada seçilen bazı mebuslara itiraz etmiştir. Basra'dan seçilen Talip Bey'in halkı kandırmış olduğundan hiçbir şüphe olmadığını, Talip Bey'in mevki meclisi mebusan değil, Sultan Ahmet meydanındaki zindan olduğu ifade edilmiştir.[185] Yine Kudüs'ten Halidi Ruci Bey'in mebus seçildiğini öğrenen gazete bu zatın istibdat devrinde Porto Baş şehbenderi tayin edilmişken, Cenevre'de ikamet ederek, orada bulunan Osmanlıları araştırma görevi üstlendiğini ifade etmiş, bu zatların her ne kadar meclisi mebusan müzakerelerinde bir etkileri olmasa da, meclisi mebusanda bulunmaları diğer

[182] *Serbestî*, 16 Teşrinisani 1324, nr. 14, s. 3

[183] ''Edirne Mebusları'' *Serbestî*, 14 Teşrinisani 1324 nr. 12, s. 4

[184] *Serbestî*, 6 Kanunuevvel 1324, nr. 34, s. 3

[185] *Serbestî*, 25 Teşrinisani 1324, nr. 23, s.2

mebusan hazretlerinin şerefine tecavüz olduğu vurgulanarak bu zatlara mebusluğuna itiraz etmiştir.[186]

İstanbul'a gelen taşra mebusları Mebusan kulübünde toplanıyorlardı. *Serbestî*, gazetesine göre İstanbul'a gelen mebuslar zorla İTC'nin Şeref sokağındaki şubesini ziyarete mecbur ediliyorlardı. Bunun yanında İttihat-Terakki'nin Mebusan kulübünde, mebusları kendi programları dahilinde hareket etmeleri için de yemine zorlandığı ifade ediliyordu.[187]

2.2.1.2. İstanbul Seçimleri

Meşrutiyet döneminin ilk çok partili seçimleri, özellikle payitahta olmak üzere çok sert geçmiştir.[188] İstanbul 20 seçim bölgesine ayrılmıştı.[189] İstanbul'dan 5 Müslüman 5 Gayrimüslim olmak üzere toplamda 10 mebus kontenjanı ayrılmıştı. *Serbestî* gazetesi de İstanbul seçimlerine çok büyük bir önem vermiş, ilk çıktığı andan seçimlerin sonuna kadar İstanbul seçimleriyle ilgili neredeyse her gün çeşitli haber ve fikir yazıları yayınlamıştır.

2.2.1.2.1 Müntehib-i Evvel ve Müntehib-i Sani Seçimleri

1908 Kasım ayının ortalarına doğru İstanbul'da müntehibi sani namzetlerinin isim listesi müntehibi evvellere dağıtılmaya başlanmıştı. İstanbul daha yeni seçim sürecine girerken, *Serbestî* gazetesi, İstanbul'da seçimlerin yavaşlığından şikayetçiydi. İşlerin yine istibdat devrinde olduğu gibi, yavaş gitmesinin meşrutiyetin ruhuna aykırı olduğu ifade ediyordu.[190]

Dağıtılan isim listeleri ve mühürlü kağıtlar ilk seçmenlere ulaşmış, müntehibi evveller seçecekleri kişilerin adını yazarak bağlı bulundukları daire-i belediyeye giderek oy verme işlemini yapabileceklerdi. Burada sadece bir kişiye değil, o bölgede kaç tane müntehibi sani seçilecekse o kadar isim yazılabilirdi. Ancak bu kağıtlar İstanbul'da kiralık evlerde oturanlara da dağıtılmış, oy verme işlemi için sandık başına giden kiracıların isimleri nüfus defterinde yer almadında oy kullanmalarına engel olunmuştu.

---

[186] *Serbestî*, 25 Teşrinisani 1324, nr. 23, s.2

[187] ''Yemin'' *Serbestî*, 21 Teşrinisani 1324, nr. 19, s. 2

[188] Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi, a.g.e*., s.131

[189] Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge kitapevi, Ankara, 2007, s. 33

[190] ''İşler Niçin Yavaş Gidiyor'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 2

Serbestî gazetesi ise: "*madem ki müstecirlerin isimleri defterlere yazılmamış niçin müstecirlere mühürlü kağıt verilerek müntehib-i evvel addedilerek ve müntehib-i sânîlerin isim cetveli verildi. Bu bilerek yapılıyor amaç mebusların sayısını azaltmaktır. Neden mebusların sayısı azaltılmak isteniyor. Herkesin oy kullanmaya hakkı vardır."*[191] diyerek bu uygulamaya tepki göstermiştir. Müntehibi sani aday listeleri, müntehibi evvellere dağıtıldıktan sonra seçimin yapılacağı bölgelerde cami, okul, karakol, sinagog, kilise gibi yerlere seçim işlemi için oy sandıkları gönderilmişti.[192]

Gazeteyi incelediğimizde, İstanbul'da müntehibi sânî seçimleri başladığında halkın çok fazla ilgi göstermediği veya seçimler hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığı anlaşılıyor. Gazeteye göre: "*İstanbul'da intihabat devrinin en buhranlı zamanına girdik vaka halkımızda acemilik hasebiyle bazı intihap uygunsuzlukları görülmekte ise de, bu sırf kendi tasvirimiz, kendi kabahatimizdir. Dört aydan beri intihabat ne demek olduğunu bilenlerden öğrenmek zahmetine ihtiyar etmedik. En büyük vazife de tekasül gösterdik. Müntahiplerin geçmişlerini bilmiyoruz. Mazeret ile rey vermekten imtina etmek derecelerine kadar yanlış mülahazalarda bulunuyoruz."*[193] diyerek, İstanbul halkı, özelde Müslümanlar seçim konusunda zayıf kaldığını ifade etmiştir. Ancak bu durum müntehibi sani namzetlerinin davul ve musiki ile sokaklarda gezmeleri sayesinde halkta bir rağbet oluşturmuştur.

İstanbul'daki gayrimüslim azınlıklar ise seçimlerde aday çıkarmak için uğraşıyordı.[194] Bundan dolayı intihap esnasında çeşitli vakalar zuhur etmişti. Bazen azınlıklar arasında yaşanan kavgalar olduğu gibi[195] Rumlar seçimlerde topluca hareket ederek, Osmanlı vatandaşı olmayan kişilere oy kullandırtmaya ve nüfus tezkiresi şartının kaldırılması gibi taleplerle daha fazla mebus çıkarmaya çalışmıştır.[196] Bu durum seçimin bütün aşamalarında kendisini yetkili gören İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumları karşı

---

[191] ''Müntehib-i Saniler ve Yolsuzluk'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 8, s. 3

[192] ''İntihap Sandıkları'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 4,

[193] ''Siyasiyat'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 1

[194] Salâhi R. Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk Ermeni Olayları*, TTK, Ankara, 2014, s. 23-25

[195] ''Rum ve Ermeni Kavgası'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s.4.

[196] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 75

karşıya getirmişti.[197] İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumların taleplerini göz ardı etmesi İstanbul'da Rumlar tarafından çeşitli nümayişlere neden olmuştur. 22 Kasım'da Galata ve Beyoğlu taraflarında Rumlar dükkanlarını kapatarak nümayişe kalkışmış ve Sadrazam Kamil Paşa ile görüşmek istediklerini bildirmişlerdi. Sadrazam Kamil Paşa bu isteği kabul etmiş, taleplerinin karşılanacağına bildirmişti. Ancak Rumların senet talepleri reddedilmesi üzerine nümayiş devam etmişti.[198] Rumların talepleri ise şöyleydi:

1. Altıncı daire'deki intihabatın ken lem yekün(hiç olmamış gibi) hükmünde tutulsun

2. İntihap hakkına Malik olan tezkire-i Osmaniyesini gösteren her ferdin derhal rey verebilmesi

3. İntihap müddetinin 8 gün temdidi.(uzatılması)

4. Umum-u intihap mahallelerinde Rum cemaatinden bir heyet-i Teftişenin bulunması

5. Bu heyetçe Nizama muhalif bir hareket görülürse intihabatın tehirini emredebilmesi

6. intihapların Münhasıran camilerle kiliselerde icrası

7. intihap mahallerinde yalnız polis bulunması

8. Rumlara zamanında intihap varakaları gönderilmesi[199]

Yaşanan olayların nedeni ise Rumlar ve İttihat-Terakki arasında seçim anlaşmazlıklarından kaynaklanmıştır. Rumlar ve İTC arasında seçim sırasında yaşanan

---

[197] Karal, *Osmanlı Tarihi IX, a.g.e*., s. 59-63

[198] *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 8 s. 4 Dünkü gün on bin Rum vatandaşımız Panaya Kilisesine toplanarak Osmanlı bayrağını hami oldukları halde Beyoğlu'ndan Bab-ı Aliye gelip güya intihaplarda biltizam Rumlar hakkında icra edilen haksızlıklardan şikayet ile intihabadın yeniden icrası için bizzat sadrazam Paşa'yı görmek istemişlerdir. Sadrazam Paşa bu arzuya tebe'an(uyarak) Nümayişçileri kabul nümayişçilerle kendileri arasında bir tercümanlık eyleyen orman ve maden nazırı Mavero Kordanto Efendi ile bu akşam bu bahsin teşkil edecek Meclisi vükela da müzakere edileceğini söylemiş Ve bu keyfiyet Rumlara Rumca olarak Maverokordato Efendi tarafından tercüme edilmiş ise de Rumlar Bu sözün sıhhatini temin için sadrazamdan senet istemek gibi bir bir istekte bulunduklarından bu talepleri ret olunmuştur. O aralık arabasına binmek isteyen Maverokordato Efendi'nin arabasının camları Rumlar tarafından kırılmış ve mumaileyhin süngülü askerin muhafazası altında yoluna devam edebilmiştir. Bu sırada Bab-i Ali ye gelen İngiltere seferini görünce Rumlar 'Zito' nidaları ayyuka çıkarmağa başlamışlardır. Bir bölük Süvari askeri ile polisler asayişin muhafazası ile meşgul olduktan ve bu suretle Vuku-u müessife zuhurunun önü alınmıştır.

[199] ''Dünkü Nümayiş'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 8, s. 4

olayların en önemli nedenlerinden birisi Rumların daha müntehibi sani seçimleri başlamadan Ahrar Fırkasıyla beraber hareket etmesidir. Resmi bir iş birliği olmasa bile Patrikhane ve Ahrar Fırkasıyla iş birliği yapmıştır.[200] Neticede bu vaka İTC ve Rumları karşı karşıya getirmiş, örgütlenmesini tamamlamayan Ahrar Fırkası da Rumlar üzerinden aksiyona dayalı bir muhalefet oluşturmuştur.[201] *Serbestî* gazetesi ise, olaylar sırasında Rumların seçimden men edilmesine şu şekilde karşı çıkmıştır: *"Bila-tefrik cins mezhep Osmanlı topraklarında bulunan anasır-ı muhtelifeden müteşekkil heyet-i içtimaiye-i Osmaniyenin hakkı intihabadına salahiyetleri derkar iken Rum ve Ermeni Vatandaşlarımızı mugayir-i kanun ve adalet olarak hakkı intihabattan ıskat etmek doğru değildir"*[202] Gazete, Rumların topluca hareket etmesi seçimlerden iyi bir sonucun çıkamayacağını şöyle ifade ederek: " *Reylerin inkısamı makus neticeye varılır. Gayrimüslimler bi-tarik hanelerden verilen talimata tatbik rey ederler, bizimkiler ise bildikleri gibi reylerini saçarlar ise elbette hüsn-ü netice çıkmaz. Bunun için bir tedbir ittihaz ile buna mahal bırakmamak elzemdir. Lakin buna mahal bırakmamak üzere reye olunan tedbir mahzurdur."*[203] Gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamıştı. Genel anlamda gazete seçimler sırasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin gayrimüslimler konusunda takip ettiği seçim politikasına karşı çıkmış, gayrimüslimlerin tarafında yer aldığını açıkça yazmıştır.

Serbestî gazetesi seçim sırasında İTC ve Rumlar arasında yaşanan tartışmalarda her ne kadar Rumların tarafında yer aldığını söylese de; seçimin bütün taraflarını eleştirmiştir. Aynı zamanda seçimlerin kavmiyet menfaatine sebep olduğunu vurgulayarak, Rumların, hukukları ile Patrikhaneye imtiyazı birbirine karıştırarak hareket ettiğini, İTC ise inkılabın aleyhinde bir münasebetsizliğe mahal vermemek için Rum Patrikhanesiyle görüşmelerde bulunarak adeta Babıali'nin yerine geçtiğini iddia etmiştir. Hükümet ise Rumlarla Cemiyet arasındaki tefrike son vermek yerine, bu durumdan son derece memnun kaldığını, Sadrazam Kamil Paşa'nın bir taraftan İttihat ve Terakki azasını kabul ederek onlarla fikren, siyaseten birleşik olduğunu göstermesi, diğer taraftan Patrikhaneye hitaben *'biz ne yapalım, İttihat-Terakki ile siz müzakere yaptınız, kararı*

---

[200] Aykut Kansu, *a.g.e.*, s. 247-248

[201] ''Osmanlı Ahrar Fırkası Tarafından'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3 s. 3

[202] ''Kabinemizin Kusurları'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 1

[203] ''Kestirme Yol'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 1

Babıali ne bozabilir ne kabul edebilir diyerek Cemiyetle tekrar görüşün' diyerek Müslümanlarla gayrimüslimlerin eski düşmanlıklarını tazelemek gibi milletin menfaatine ters olarak hareket ettiğini söylemiştir. Hem Rumları hem İTC ve hem de Kamil Paşa hükümetini eleştirmekten geri durmamıştır.[204] Rumların kalkıştığı nümayişlerde basının kullandığı dil ve tavrın milletin menfaati namına kesinlikle kabul edilebilir olmadığı ifade eden gazete matbuatı da eleştirmekten geri durmamıştı.[205] Gazete samimi olarak bu seçimler sırasında yaşan sorunların devletin birliğine zarar verdiği düşüncesiyle bütün tarafları eleştirmişti.

Gazetede Rumların kalkıştığı nümayişleri olumlu gören yazarlar da mevcuttur. Bunların başında eski bir İttihatçı olup Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a gelip umduğunu bulamayanlardan olan Şerafettin Mağmumi, muhalifler safına katılarak İTC'ye karşı *Serbestî* gazetesinde yazılar yazmıştı. Seçimde, Rumların başlattığı nümayişleri olumlu görmesi bir anlamda gazetenin fikri yapısıyla uyuşmaktadır. Yazı şöyledir: *"Bereket versin ki şu Rum vatandaşlarımız yoksa şu devr-i intihabat pek neşesiz geçecek hatta mebus intihabadının ne demek olduğu anlaşılmayacaktı .Gerek İzmir'de gerek Payitahtta patırtılı ufak tefek nümayişler bizi oldukça ikaz ettiler, bundan kendileri fayda gördü mü bilmiyorum. Fakat Türkler büyük istifade etmiş olması muhtemeledir…Bir yerde intihabattın sessiz sedasız geçmesi o memlekette intihabadın kıymet ve ehemmiyeti anlaşılmamış olduğunu gösterir. Müslüman ahalinde seçime karşı dehşetli bir liyakatsizlik bir uyuşukluk vardı. Osmanlı Rumlarının harekatı intihabat ne demektir, mebus nedir bunları gelecek seçimde hakkıyla anlaşılacaktır."*[206] demektedir.

1908 seçimlerinde yaşanan bu nümayişler seçime katılan partiler arasında değil; neredeyse tamamıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti ile azınlık cemaatleri arasında yaşanmıştır. Bunun nedeni parti mefhumunun toplumda yerleşmemiş olması ve cemaatlerin ait oldukları grup ve dinin temsilcileri olarak kendilerini görmeleriydi,[207] İTC ise Osmanlı'nın asli unsuru olan Müslümanların temsilcisi aynı zamanda '*nigehban-ı meşrutiyet*' olarak kendisini olduğu iddiasındadır. Seçimlere katılan ancak yeterli bir

---

[204] ''İttihad-ı Anasır'' *Serbestî*, 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

[205] *Serbestî*, 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

[206] ''Düşündüm ki'' *Serbestî,* 21 Teşrinisani 1324, nr. 19, s.1

[207] *Serbestî*, '*Meşrutiyet-i Osmaniye Ermeni Cemiyetinin İntihabat Komitesinin Beyannamesidir'* 26 Teşrinisani 1324, nr. 24, s. 2

örgütlenmeyi gerçekleştirmeyen Ahrar Fırkası, İstanbul seçimlerinde İTC'ye karşı sert bir muhalefet sergileyen Rumlarla her türlü işbirliğine hazır olduğunu Rum patriğine bildirmiştir.[208] Ahrar Partisi'nin gizli lideri olduğu sık sık zikredilen Prens Sabahaddin Bey'in seçimler sırasında Hristiyanlarla görüşerek onlara açık bir destek verdiği gazeteden öğreniyoruz.[209] Seçimin bir diğer tarafı olan Ermeni cemaati ise kendi adaylarını belirlemiş ve bunları İTC'ye kabul ettirmişti.[210] İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasında yaşanan olaylarda, Ermeniler kendi çıkarlarından dolayı İttihat-Terakki Cemiyetinin yanında yer almıştır. Bu durum ise Ermeni ve Rumları karşı karşıya getirmiştir.[211]

1908 seçimlerinin önemli taraflarından birisi de seçim şenlikleri olmuştur.[212] *Serbestî* gazetesinde bu konu hakkında geniş bilgilere ulaşmak mümkündür. 1908'deki seçim şenlikleri genelde müntehibi sanilerin seçimi için kurulan sandıklarda oy verme işlemi bittikten sonra sandıkların sokaklarda gezdirilmesi şeklinde icra edilen kutlamalardan oluştuğunu gazeteden anlaşılmaktadır. Sandıklar süslenerek, deve, araba, otomobil[213] konuluyor, askeri mızıka ve halkın "Yaşasın Osmanlılar," "Yaşasın Hürriyet" "Yaşasın Adalet" gibi sloganları ile daire-i belediyeye getirilerek burada dualar ediliyor ve alkışlar arasında sandıklar teslim ediliyordu. Mektep talebesi, muallimler, asker ve halk özellikle bu tarz törenlere yoğun ilgi göstermiştir.[214] Meşrutiyetin simgeleri olan Enver ve Niyazi beylerin posterleri bu arabalara asılıyor, bazen onları temsilen küçük kız çocukları da arabalarının en önüne oturtuluyordu.[215] Osmanlı hanedan üyelerinin de bu şenliklere katkı yaptığını yine gazeteden öğrenilmektedir.[216] Dolayısıyla tarihimizin ilk

---

[208] Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 94

[209] ''Alınan Varaka'' *Serbestî*, 19 Teşrinisani 1324, nr. 17, s. 2-3

[210] ''Meşrutiyet-i Osmaniye Ermeni Cemiyetinin İntihabat Komitesinin Beyannamesidir'' *a.g.y., Serbestî*, s. 2 Ayrıca Bkz: Ek-2

[211] ''Rum ve Ermeni Kavgası'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 4

[212] Fevzi Demir, *a.g.e.*, s. 144-145

[213] ''Şimdiye Kadar Rey Sandıkları''*Serbestî,* 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s. 4 Şimdiye kadar rey sandıkları önlerinde mızıka arabalarıyla davul zurna ve develer ile debdebeli alaylar ile getirilmekte iken. 6. Dair-i belediyeye ait olup Mekteb-i Sultanide bulunan rey sandığı otomobil ile Babıali'ye getirilecektir.

[214] ''İntihap Sandıkları'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 4

[215] ''Müntehib-i Sanilerin'' *Serbestî*, 11 Teşrinisani 1324, nr. 9, s. 4

[216] ''İntihap Sandıkları'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 4

çok partili seçimleri gayet renkli geçmiş, şenliklere halkın da yoğun ilgi göstermesi seçim havasının oluşmasında büyük bir etki yaratmıştır.

2.2.1.2.2. Meclis-i Mebusan Seçimleri

İstanbul'dan seçilecek mebus sayısı 10 olarak belirlenmişti. Bu rakam zannedildiği gibi nüfus oranına göre değil, 1876'da Mithat Paşa'nın hazırlandığı İstanbul mebusların seçimi beyannamesine esas alınarak yapılmıştır. Aynı talimatnamede İstanbul için beş Müslüman, beş de Gayrimüslim kontenjan ayrılmıştır.

Seçimlerde her kesim kendi adayını belirlemiştir. Başta daha fazla mebus çıkarmak için çabalayan Rum cemaati de İTC'nin Müslümanlardan başka mebus çıkarılmayacağı tehditti üzerine[217] İTC ile anlaşma yoluna gitmişti.[218] Ermeniler en baştan beri cemaat olarak iki aday çıkarmış ve İTC ile bir protokol bile imzalamıştı.[219] *Serbestî* gazetesi ise çok ilginçtir İTC'nin adaylarına karşı Ahrar veya Azınlıkların adaylarını değil, kendi adaylarını gazeteden ilan etmiştir. Bu adaylar arasında Ahrar Fıkrasının manevi kurucusu sayılan Prens Sabahaddin de vardır.[220] Ancak Prens Sabahaddin seçimde resmi adaylığını koymamıştır. Ahrar Fırkası da kendi adaylarıyla beraber azınlık cemaatlerin çıkaracağı adayları destekleyeceğini bildirmiş, bunu da *Serbestî* gazetesi başta olmak üzere gazeteler üzerinden ilan etmişti.[221] Gayrimüslim

---

[217] ''Dersaadet Mebusları'' *Serbestî*, 25 Teşrinisani 1324, nr. 23, s. 4

[218] ''Açık Fikir'' *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 1-2

[219] *Serbestî*, 26 Teşrinisani 1324, nr. 24, s. 2, Ermeni cemaatinin adayları Kirikor Zöhrab ve Pedros Hallaciyan olmuştur. Her ne kadar İTC Kirikor' itiraz etse de Ermenilerin ısrarları üzerine bu isim de kabul edilmiştir. Bkz: Ek, 2 Ayrıca Aykut Kansu, *a.g.e.*, s. 268

[220] ''Açık Fikir'' *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 1-2 Serbestî gazetesi, *Şuray-ı Ummet* gazetesinin yayınladığı İttihat-Terakki cemiyeti adaylarına karşı eleştirilerle beraber kendi adayalarını ilan eden haber şöyledir: *"Bir cemiyet Rum Patrikhanesiyle hükümet-i Osmani-i meşrutiye namına müzakeratta girişir, müntehib-i sanileri kendi programına davet eder. Fazla olarak millet meclisine gönderilecek namzetleri bizzat tayin eder. Beş kişinin haricinde biçare ahalimize diğer namzet aramak hakkında mahrum etmek ister. Millet-i Osmaniye içinde bu beş kişinin haricinde adam mı yokmuş? Elifba Sırasıyla: Ankara Liva Kumandanlığından mütekait Cemal Paşa, Manyasizade Refik Bey, Mütercim Rüştü Paşazade Reşad Bey, Sardr-ı sabık Said Paşa, Sabahaddin Bey, Hocazade Asım Efendi, Şura-i Devlet Muhakeme Reisi Kemal Bey, Murad Bey İste bizim listemiz. Erbabı iktidar ve hamiyet memleketimizde niçin beş kişiye münhasır kalsın."*

[221] ''Osmanlı Ahrar Fıkrası Tarafından'' *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s.3 Ahrar Fıkrası adayları: *"Sadrazam Kamil Paşa, Ali Kemal Bey, Celaleddin Arif Bey(Mekteb-i Hukuk ve Mülkiye Muallimlerinden), Ahmed Fazlı Bey(Muharrir-i Osmaniyeden), Nureddin Feruh Bey, Padelaki Kozmidi Efendi(dava vekili), Kostantin Kostantinidi*

adayların hem Ahrar ve hem de İttihatçı aday listelerinde aynı olması cemaatlerle, seçimlere katılan partilerin anlaştığını gösteriyor. Azınlıklar, İttihat-Terakki Cemiyeti ve Ahrar Fıkrası listelerinde aynı isimlerden müteşekkildir. *Serbestî* gazetesinin bu durumdan pek memnun olmadığı anlaşılmakta, *Şuray-ı Ümmet* gazetesinin seçimden önce verdiği kesin seçilecekler listesine itiraz ederek, Türklerin neden azınlıkları seçmeye mecbur olduğunu sorgulamış, üstelik Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit ve Refik Efendi gibi listede yer alan türk adaylarına da çeşitli nedenlerle karşı çıkmıştı.[222]

Seçimler yaklaştıkça gazeteden anladığımız kadarıyla İttihat-Terakki Cemiyeti, müntehibi saniler üzerinde baskısını artırmış, seçimlerde kimlere oy verileceği konusunda önceden uyarılarda bulunmuştu. Bu tarz vakalar da gazetede yer almıştı.[223] Gazete, İTC'nin ikinci seçmenler üzerindeki etkisinin farkında olduğu için seçim usulünün bile değiştirilmesi gerektiği, mebusan meclisine namzet olanlar ile müntehibi sanilerin, muayyen bir günde ve mahalde müntehibı saniler akt-i içtima ederler. Gazeteler ile gün ve saat ilan olunarak mebusanlığa namzet olanlar da oraya davet olunurlar. Namzetlerin isimleri kayıt olunur ve reis-i içtima tarafından birer birer söze davet olunarak, mebus intihabı halinde takip edeceği mesleği maksat ve saire hakkında beyanı mütalaa ettirilmesi gerektiğini ifade ederek[224], İTC'nin ikinci seçmenler üzerindeki etkisini kırmaya çalışmıştı. Bazı mebus adayları kendi programlarını gazeteler üzerinden neşretmişti. Ancak gazete bunun yeteri kadar müntehibi sanilere ulaşamayacağını ifade ederek halk açık Ayasofya ve Fatih camii gibi mevkilerde mebus namzetleri ve müntehibi sanilerin bir araya gelmesini bile teklif ederek,[225] İTC'nin direktt olarak ikinci seçmenler üzerindeki etkisini kırmak için sürekli yeni alternatif yollar üretilmeye çalışılmıştır.

Efendi(dava vekili), Kirikor Zöhrab Efendi(dava vekili), Pedros Hallacyan Efendi(dava vekili), Alber Faraci Efendi(dava vekili)"

[222] ''Dersaadet İntihabadı'' *Serbestî*, 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 2

[223] *Serbestî*, 29 Teşrinisani 1324, nr. 24, s. 4 İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından gönderilen kişilerin ikinci seçmenleri tehdit etmesi gazeteye şöyle yansımıştır: '*Meclis-i Mebusan azası ve Dersaadet müntehib-i sanilerinden İsmail Hakki Bey'in Şehzadebaşı'nda Fevziye Kıraathanesinde müntehib-i sanilere verilen konferansın dağılmasına yakın Şeref sokağı cemiyeti tarafından gönderildiklerini iddia eden bazı efendiler silah çekerek ilan ettikleri beş namzetten başka kimseyi intihap ettirmemek için tehdit etmişler. Ve bunun için onlardan yemin almışlardır.'*

[224] ''Kestirme Yol'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 1

[225] ''Müntehib-i Sanilerden Bir Rica'' *Serbestî*, 21 Teşrinisani 1324, nr. 19, s. 2

Mebusan meclisi seçimleri için bütün taraflar adaylarını belirlemişti. *Serbestî* gazetesi, müntehibi sânîlerin üzerinde İttihat-Terakki baskısını kırmak için mebusan seçimlerinin yaklaştığı günlerde sürekli olarak müntehibi sanilere yönelik yazılar yazıldığını belirtmiştik. Seçimden bir gün önce müntehibi sanilere yönelik gazetede çıkan bir yazı konunun anlaşılması açısından önemlidir. Yazı şöyledir:

"Mebus nedir? Umum-i Osmanlı milletinin vekaletine haiz bir zat, ihtiyaçat-ı maneviyesi ve maddiyesini temin edecek tedbiri, nizamatı tetkik ve tayin edecek, devletin dahili, harici siyasetini murakabe eyleyecek mebusanlardır. Siyaset ve fetanet, ilim ve irfan(Allah Azimüşşan Kur'an'ı Kerim'de 'bilenler ile bilmeyenler bir midir' buyuruyor. İlim ve irfan bir mebusun en muhtaç bulunduğu saffettir. Atalarımızın sözlerinde: Cahil dost, akıllı düşmandan fenadır.), Huzem ve İhtiyat, Basiret ve sebat, gibi hasletlere sahip olacak. Seçeceğiniz mebuslar sadece bir milyonluk İstanbul'un değil, 30 milyonluk değil, 300 milyonluk cihanın dört bir yanında meskun, dinen ve kalben alem-i islamiyetin yegane istinatgahı olan Memalik-i Osmaniye'nin saadet ve selameti Meclis-i Mebusanın icraatında geçen payitaht mebuslarının kimler, ne gibi adamlar olacağını görmek, bilmek, anlamak için dört gözle sizlere bakıyor, bekliyoruz. Bütün Avrupa, dost düşman bütün milletler, şarkta Japonyalılar, Bahr-ı muhitin öte tarafında Amerikalılar, bütün dünya cihan bekliyor.

Ey müntehib-i saniler vazifenizin kutsiyetini, hamiyetini ağırlığını biliyorsunuz. Bu mukaddes vazifeyi kimsenin nüfuz ve tesirine hiçbir ferdin hatır ve gönlüne mağlup olmayarak, kapılmayarak ifa edeceğinize hepimiz eminiz. Haşa sizlere şunun bunun tesiri ve nüfuzuna, Ali'nin Veli'nin hatr-ı gönlüne mağlup olarak koca bir milletin vekillerini intihap eylemek gibi din ve imana, namus ve vicdana muhalif bir redaet ve denaet irtikap faziha ve cinayeti isnat etmek kimsenin hatırına gelmez. Her kim olursa olsun hiçbir kimsenin şu ve şu adamları mebus intihap ediniz diye tazyik eylemeye ne dinen nede kanunen hakkı vardır. Böyle bir hareket dinen merdûd ve kanunen de mucib-i cezadır. Böyle bir hareket hürriyete Kanun-i Esasi'ye usulü-u meşrutiyete mugayirdir."[226]

12 Aralık 1908'de İstanbul Meclis-i Mebusan seçimleri yapıldı. Seçilen mebuslar ve oy oranları şöyledir: *"Manyasizde Refik Bey 503, Hoca Asım Efendi 475, Ahmet Rıza Bey 472, Feraci Efendi 461, Hallaciyan Efendi 455, Ahmed Nesimi Bey 425, Zöhrab Efendi 392, Kostantinidi Efendi 369, Cahid Bey 354, Kozmidi 340 rey ile İstanbul mebus*

[226] ''Müntehib-i Sanilere Beyannameden'' *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 2

azalığına intihab olunmuşlardır."[227] Seçim sonuçları *Serbestî* gazetesini memnun etmemiş olacak ki seçimden hemen sonra seçimin iptal edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun için iki büyük delilin var olduğunu şöyle açıklamıştır:

"*Meclis-i Mebusanda Dersaadet intihabını tetkik ve tasdik etmeye memur olacak encümenin nazar-ı intibahına arizadır. Dersaadet intihabat-ı matluba mugayirdir. Fesih olunmasına dahi iki büyük delil vardır. Delilin biri manevidir; diğeri maddi-i katidir. Delil-i Manevi: İstanbul Halkı içerisinde Kanun-i Esasinin peder-i manevisi bulunan Mithat Paşa'nın, namzetliğini vasi eyleyen oğlu Ali Haydar Bey ile Meziyet-i şahsiyesi ve maneviye itibariyle Osmanlılıkça medarı iftihar bulunan Sabahaddin Bey'in rey kazanmamalarıdır. Filhakika bu delil pek büyük bir kıymet maneviyeye haiz bulunduğu halde fesh-i intihab için senedi olmaz. İkinci delile intihab-ı Mebusanın nüfuz ve müdahelat-ı resmiyeden mezun bulunması şarttır. Kanunu bunu emreder. Dersaadet intihabatında kuvva-i resmiye-i hükümet aleni şekilde müdahale ederek icra-i nüfuz etmiştir. Evvela müntehib-i saniler İttihat ve Terakki Cemiyetinden matbu listeleri nüfuzu delaleti hatt-ı dairesinde intihap ettirilmiştir. Sanien: müntehib-i saniler aynı suretle cemiyetin listesine hazır ârâ ile mebus tayin edecekleri hakkında teminat alınmıştır. Salisen: Cemiyetin namzetleri şunlar der, bunlara rey verip başkalara verilmesin yolunda cemiyetin mürevviç-i efkarı bulunan Şu'rayı Ümemt gazetesi haftalarca neşriyatta bulunduktan başka ezcümle intihabatan bir gün evvel halkı iğfal(aldatma) ve tehdit derecelerine kadar varmıştır. Rabien: Şurayı ümmet gazetesinin 28 Teşrinisani tarihli nüshasında münderc bulunması ile kendisince de resmiyet makbul olan Dahiliye nezaretinin tahrirat-ı umumiyesi İttihat ve Terakki cemiyetine resmiyet ve hükümet saffetini verip tasdik ettiriyor. İşbu tahriratın mündercatına göre cemaitin intihabındaki ifaal ve harekatında bizzat dahiliye nezaretinin vesayası ve müdahelesi ile siyan tutulması iktiza eder."*[228] gibi çeşitli nedenlerle seçimin iptal edilmesi için toplanacak olan Meclis-i Mebusanda böyle bir karar çıkması gerekliliğini ise şöyle açıklamaktadır: "*Dersaadet intihabadında meşhut olan işbu fesatlar ve kanunsuzluklar Asıl meşrutiyete çare olan memlekette aynı hallerin önünde mecliste fesh-i intihab ile hemen yenisinin icrasını*

---

[227] ''İstanbul Mebusları'' *Serbestî*, 30 Teşrinisani 1324, nr. 28, s. 1

[228] ''Fesh-i İntihap'' *Serbestî*, 30 Teşrinisani 1324, nr. 28, s. 1

emretmekte asla tereddüt etmemelilerdir. Bakalım bizim Meclis-i Mebusanımız ne yapacak?"[229] Gazete böylece işi açılacak olan Meclisi Mebusana havale etmiştir.

2.3. Meclis-i Mebusanın Açılması

II. Meşrutiyet ilan edildikten hem sonra her yere hürriyet havası yayılmış olsa da bütün sorunlar ortadan kalkmamıştır. Meclisi mebusan açılmadan önce, *Serbestî* gazetesi var olan sorunların çözüm yeri olarak meclisi mebusan olduğunu sürekli vurgulamaktaydı. Meclis-i mebusan toplandığında ekonomik, sosyal, eğitim gibi bütün alanlarda yapılacak ıslahatlarla sorunların ortadan kalkacağına dair güçlü bir inanç vardı. *Serbestî* gazetesi meclisin açılmasından sonra yapılacak işleri şöyle açıklamaktadır:

"*İntihabadın son bulmasından sonra Meclis-i Mebusanın küşadını görmekle mesrur ve bahtiyar olacağız. Girdiğimiz şu devri meşrutiyette memleketimizde her türlü ıslahatı cedide icra olunacak istibdat kökünden kazıtılacak, mahvedilecek kanunlar millettin emrine ve hürriyetine hadim olacak. Nereden başlanacak. Kanun-i Esasi'nin terkip ve terakkisine ve tadiline icabı katidir. Mevcudiyet-i halihazırda muzır olan meclis-i ayan bil-zaruri tadil olamayacak fakat hiç olmazsa üçte ikisi ahali tarafından intihap olunması, intihabadın ise kavaid-i esasiye dairesinde tatbik olunması nazarı dikkate alınmalı ve bu yolda ibraz-ı mesai ihtiyari derece-i vucubdadır. Hayat ve ruh-u devlet mesabesinde bulunan umur-u maliye her idareye göre damarlarda cereyan eden kana benzer: para yalnız muharebe için değil sur-u saire ile de kuvvet ve ihtişamat bani-i hakikası milel ve düvelin hülasay-ı hayat-ı medeniyenin vesaid-i müstahsala ve ref'i saadetidir. Halbuki umur-u maliyemiz ne derece hal tezebzüb ve hali perişanda olduğu malumdur. Maliyemizin tadili bir an evvel icrası şarttır.*

İdare-i umuru devlet bahsine gelince bu hususunda derece-i ehemmiyetini layıkıyla takdir edebilmek için maziye irca-i nazar etmek suretiyle hakaik-i ahvale kesb-i ıttılağ eyleriz: memurlar çalar çırpar, ahaliyi soyup soğana çevirir ahalide işkence altında inler dururdu. Bu bahsi teyid-i mühimde meclisi mebusana müteaddit layihalar takdim olunacak ve hamiyetperver mebusan kardaşlarımızın vatan-ı muazzezimizi bu hali meskenet ve zilletten kurtarmağa say' edeceklerini ümit ederiz.

Kanun ve kuvve-i icraya ve heyet-i hakem-i adliyenin suver-i idaresi ve mukteza-i hükümet(gereken) -i hukuk mahiyeti itibariyle ise cidden şayan-ı esef bir halde

---

[229] *Serbestî*, a.g.e., nr. 28, s. 1

görülüyor. Gerek rüşvet ve gerek ananesiyle biçare efrad-ı ahalinin hukukunu pâyimâl ettiler. Acaba Adliye Nezareti ıslahat lahiyalarını hazırladı mı.

Şevket-i Osmaniye'nin idame ve talisini teyit edecek ve beka-ı devletin yegane mürevvici olan berr-i ve bahr-i kuvve-i milliye yani ordumuz menafi-i umumiyenin hüsn-ü muhafazası kuvve-i zabıta-i belediye, ticaret muahedeleri, bunlar hep düşünülecek ve ne derece ihtiyaçatımız olacağı derkardır."[230] Bunlarla beraber gazeteye göre, Bosna Hersek, Bulgaristan ve Girit gibi harici meseleler de Mebusan meclisinin ilgilenmesi gereken başlıca sorunlar olarak beklemekteydi.[231]

İstanbul seçimleri devam ederken, gazetede Meclisi Mebusanın ne zaman ve nerede açılacağı ile ilgili çeşitli tartışmalar çıkmaktaydı. Eski Darülfünun binası ve Mebusan meclisi binası tamirat altındaydı. Bundan dolayı meclisin nerede toplanacağı kimse tarafından bilinmemekteydi. Bu belirsizlik meclisin Yıldız Sarayı'nda ilk toplantısının yapacağı söylentilerini beraberinde getirmektedir. Gazeteye göre bir işkencehane engizisyonlara bile rahmet okutacak derecedeki bir sarayın merasim dairesinin milletin meclisi ve vükelasının ilk içtimagâhı olamayacağı ifade edilerek güçlü bir şekilde bu durumu protesto etmiştir.[232] Meclisin ne zaman ve nerede açılacağı meselesinde gazete hükümetin özellikle de Kamil Paşa'nın üzerine gidiyordu. Eleştirilerde Kamil Paşayı şöyle eleştiriyordu: " *Kışın şu şiddetli zamanlarında sadrazam hazretlerini ikaz biraz müşkül olacaktır. Bize kalırsa sadrazam paşa hazretleri de Meclisi Mebusanın ne zaman küşat edileceğini bilmiyor O'da bundan haberdar olmak için topların atılmasını bekliyor. Mebusanın küşadına nerede içtima edeceğine, zatî şahanenin meclisi mebusana teşrif buyurup buyurmayacağına dair el-yevm matbuatın hiçbir malumatı yoktur."*[233] Gazete, Yıldız Sarayı yerine Meclis-i Mebusanın Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmasını teklif etmiştir.[234] Ancak; "*Eğer Meclis-i Mebusanın tamiratı ve tezyinatı hitam bulursa resmi küşad başka yerde olması katiyen münasip değildir."*[235] diyerek eski Darülfünun binası ve ilk Mebusan meclisinin yeri

---

[230] ''Meclis-i Mebusana Doğru'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 1

[231] ''Siyasiyat'' *Serbestî*, 25 Teşrinisani 1324, nr. 23, s. 1

[232] ''Mebusan-ı Millet İlk İçtimai'' *Serbestî*, 12 Teşrinisani 1324, nr. 10, s. 2

[233] *Serbestî*, 17 Teşrinisani 1324, nr. 13 s. 3

[234] ''Dolmabahçe Sarayı'nın Mebusan-ı Millette Tahsisi'' *Serbestî*, 21 Teşrinisani 1324, nr. 19, s. 2

[235] *Serbestî*, 17 Teşrinisani 1324, nr. 13, s. 3

Ayasofya'nın yanında bulunan binada toplanması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için bina tekrar tadilattan geçirilip eksikleri giderilmeye çalışılmaktaydı.[236] Meclisin açılmasına yakın, biri padişah için olmak üzere Bahriye Nezareti tarafından üç tane sancak hazırlanmıştır.[237] Meclis-i Mebusanın toplanmasına 10 gün kala binadaki bütün eksikler tamamlanarak kullanıma hazır hale getirildi.[238] Hatta *Serbestî* gazetesi, gazetecilere ayrılan kısmın pek dar olduğu ifade edilse de yeni bir bina yapılana kadar buna katlanılması gerektiğini ifade etmiştir.[239]

Meclisi Mebusanın açılmasına yakın bütün hazırlıklar tamamlanmıştır. Zat-ı Şahane'nin de açılışa katılacağı kesinleşmiş, hatta açılış günü programı ve kutlamaları gazete üzerinden şöyle duyurulmuştur: "*Meclis-i Mebusanın karîben(yakında) küşadı münasebetiyle muhteşem bir resim İcrası tasvir olunarak her taraftan istihzarat-ı(hazırlama) fevkalade de bulunduğu görülüyor. İşbu yevm-i sürurda(sevinçli günde) cabeca(yer yer) devair-i resmiye bayrakları ile tezyin olunacağı gibi Umumi Donanma-i Osmani sefain-i harbiyesiyle, tüccarın vapurları ve bilcümle sefain buna iştirak edecektir. Tüccar-ı muteber-i Osmaniye bu resmi törene iştirak ve bilhassa çarşıyı kebirde ki dükkanlar fevkalade tezyin ederek hüsn-ü hürmetlerini izhar edecekler. Ve devair-i resmiye ile bankalar tatil olunacaktır. Akşam üstü Harbiye Nezaretinde zat-ı şahaneye mahsus salonda muhterem mebusanlarımıza bir ziyafet küşad edilecektir. Sabahleyin erkenden Çatalca'dan itibaren Boğazlara kadar vaz' edilen(konulan) bataryalar ile Osmanlı donanmasına ait sefainden toplar atılacaktır. Dersaadet'te mevcut bulunan bilcümle zabitan ve umur-u askeriye muntazaman bir saf teşkil ederek Ayasofya Meydanı'nda resmi tören edeceklerdir. Vakt-i zuhurda mebusanlar Yeni Postahane salonunda toplanarak suret-i mahsusa da gönderilecek arabalara rakiben(binerek) cami-i mezkur meydanına gidecekler ve orada hazır bulundurulan bir bando-i askeri mızıkası tarafından milli havalar ile mebusan dairesinde dahi heyet-i vükela tarafından istikbal edileceklerdir. Nutuk-u iftitahının kıraatından sonra Sultan Ahmet Meydanına yerleştirilen bir batarya tarafından yirmi bir pare endaht(silah boşaltmak) olunarak ifa-i resm-i selam ve ihtiram edilecek ve aynı zamanda bütün istihkâmat ile sefain-i Osmaniye'den mukabele olunacaktır.*

---

[236] ''Eksiklikler Gideriliyor'' *Serbestî*, 9 Teşrinisani 1324, nr. 6, s. 4

[237] ''Sancaklar'' *Serbestî*, 3 Kanunuevvel 1324, nr. 31, s. 3

[238] *Serbestî*, 25 Teşrinisani 1324, nr. 23, s. 2

[239] *Serbestî*, 25 Teşrinisani 1324, nr. 23, s. 3

Zat-ı Şahane resmi küşadı icra için sekiz atlı bir saltanat arabasına rakiben kara tarikiyle mebusan dairesine gelecekler ve Saray-ı Hümayundan başlayarak Meclis-i Mebusana kadar yol boyunca asker-i Osmaniye saf tutacaklardır. Meclis-i Mebusanın önünde muhteşem bir zafer takı dahi inşa olunacaktır."[240] Meclisin açılacağı gün tatil ilan edilmiş ve bütün resmi kurumlar kapalı olacağı açıklanmıştı.

Açılış günü gelemeden diğer önemli bir konu ise Padişahın meşrutiyeti ilan ettiğinde, Şeyhülislam karşısında ettiği yemini açılış günü Meclisi Mebusanda, mebusların önünde bütün millette karşı yeminin tekrar etmesini müzakereler sonucu mebuslar karar vermiş, gazete de böyle bir kararın alınmasından dolayı mebuslara teşekkür etmiştir.[241]

17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusanın resmi açılışı gazeteden şöyle duyuruldu: "*Otuz iki seneden beri menafi-i hususiyeye, türlü türlü entrikalara kurban edilen hükümet-i millet kahraman ordularımızın ibraz ettikleri asar-ı hamiyet ve fedakarı siyasiyesinde iade ve bu uzun müddet zarfında mesdûd(kapalı) kalan Meclis-i Mebusan kemal-ı şan ve şerefle küşat olundu."*[242] Akşam 8 civarında Şehzade Burhanettin Efendi ve Sadrazam Kamil Paşa ile beraber Sultan Abdülhamid meclise vardı. Kısa bir süre sonra Mabeyin Başkatibi Cevat Paşa tarafından nutuk-u hümayun kıraat edildi. Mebuslar tarafında ayakta dinlenen nutuk gazete tarafından tam metin olarak verildi.[243] Nutuk-u Hümayunun kıratından sonra Sultan Abdülhamid bizzat mebuslara: *"Meclisimizin huzurumda küşadından ve sizi cümleten burada gördüğümden dolayı fevkalade memnun oldum. Devamını ve hüsn-ü muvaffakiyetini cenab-ı Allah'tan niyaz ederim. Cenabı hak muvaffak-ı bil-hayr buyursun"*[244] cümlesini irat ederek meclisten ayrıldılar.

2.3.1 Padişahın Açılış Nutuk'u

Serbestî gazetenin daha sonraki sayılarında Nutuk-u Hümayunda, 1877'de meclisin tatil edilmesi sebebi, Bosna-Hersek, II. Meşrutiyetin ilanın gerekçesi, Ayan Meclisi gibi meseleler hakkındaki ifadeler açık olarak eleştirilmiş, nutuktan pek memnun

---

[240] ''Meclis-i Mebusanın Resmi İftitahı'' *Serbestî*, 27 Teşrinisani 1324, nr. 25, s. 2

[241] ''Mebusanlar-Yemin Teklifi'' *Serbestî*, 3 Kanunuevvel 1324, nr. 31, s. 2

[242] ''Meclis-i Mebusanın Bihin Küşadı'' *Serbestî*, 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33, s. 1

[243] *Serbestî*, 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33, s. 1, Ayrıca: TBMM, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi(MMZC)**, Cilt 1, s. 2-3

[244] *Serbestî*, 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33, s. 2

olmadığını açıkça yazmıştır.[245] Hatta daha önce mebuslar tarafından Sultanın Meşrutiyet'te bağlılığını ifade eden yeminini tekrar etmesi hususunda mebuslar tarafından bir karar alınmış ancak bu gerçekleşmemiş, gazete bunu da bahis konusu yaparak Mebusan meclisinin, Ayan meclisine tabi olmaması gerektiğini yeminin gerçekleşmesi için mebusan meclisinin ısrarcı olması gerektiği ifade etmiştir.[246] Bunun yanında gazete padişahın nutkuna karşı verilecek cevapta bu hususlara dikkat edilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Meclis-i Mebusanın Nutuk-u Hümayuna verdiği cevapta yukardaki hususlardan bahsetmediği için gazete pek memnun kalmamıştır.[247] Hatta bu metnin Ahmed Rıza Bey'in marifetiyle hazırlandığı, bundan dolayı da gerekli cevabın yeterli olmadığı vurgulanmıştır.[248] Meclis içerisinde bazı mebuslar da padişahın açılış nutkuna karşı verilen cevabı yeterli görmemiştir.[249] *Serbestî* gazetesi İzmir mebusu Abdullah Efendi'nin şahsi olarak hazırladığı metnin suretini özet şeklinde okuyucularına aktarmayı ihmal etmemiştir. Bu metinde neredeyse *Serbestî'*nin nutuk-u hümayuna karşı cevap verilmesi gereken konuların hemen hepsi hakkında ifadeler yer almıştır.[250] Mebuslardan gelen eleştirilerden de istifade ederek bu konu hakkında eleştirilerinin dozunu artırmıştır. Eleştirilerin odağında ise Mebusan Meclisi reisi Ahmet Rıza Bey oturmaktadır. İttihatçı kimliği, istibdat devrindeki dini konulardaki fikirleri bile bu eleştirilerin bir parçasını oluşturmaktadır.[251]

Gazete, Meclisi Mebusanın açılması üzerine o güne kadar hiç bulunmayan fotoğraf baskısıyla çıkmıştır.[252] Birinci sayfadan verilen fotoğraflardan ilki Mithat Paşaya, diğerlerinden biri de *Serbestî* gazetesiyle organik ilişkisi olan Prens Sabahaddin'e

---

[245] ''Nutuk-u Hümayun Üzerine Mütalaamız''*Serbestî*, 6 kanunuevvel 1324, nr. 34, s. 1 Ayrıca Bkz: ''Meclis-i Mebusanımız''*Serbestî*, 6 Kanunuevvel 1324, nr. 34, s. 2

[246] ''Kuvvetiniz İçinizde ve Vicdanınızda Mündemiçtir'' *Serbestî*, 16 Kanunuevvel 1324, nr. 44, s. 1

[247] ''Nutuk-u İftitahiye Cevap Hakkında Bazı Mülahazat'' *Serbestî*, 15 Kanunuevvel 1324, nr. 43, s. 2

[248] ''Nutuk-u Riyasette Karşı Birkaç Söz'' *Serbestî*, 15 Kanunuevvel 1324, nr. 43, s. 1

[249] **MMZC**, Cilt 1, Altıncı İnikad, s. 63 İzmir/Aydın Mebusu Abdullah Efendi, cevap metninde söylenmesi pek mühim görülmeyecek birçok söz söylenmiş ve söylenmesi lazım olan şeyler söylenmemiş olduğunu, onun için kendisinin bir cevap suretti hazırlattığını ifade etmiştir.

[250] ''Abdullah Efendi'nin Nutuk-u İftitahiye Cevabı Hakkındaki Mütalatımız'' *Serbestî*, 17 Kanunuevvel 1324, nr. 45, s.1

[251] ''Nutuk-u Riyasette Karşı Birkaç Söz'' *Serbestî*, 15 Kanunuevvel 1324, nr. 43, s. 1

[252] **Bkz**: EK: 5, *Serbestî*, 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33, s. 1

aitti. Bu kişilerin fotoğraflarının tercih edilmesi, Kanun-i Esasi ve Meşrutiyetin ilanındaki katkılarından dolayı olduğu zikredilmiştir.

Serbestî gazetesi, önceden ifade ettiğimiz gibi meclisin açılmasına çok büyük bir önem vermişti. Bütün meselelerin meclisin açılmasıyla çözüme ulaşacağına kesin bir inancı vardı. Bundan dolayı meclisin açılmasından sonra yaklaşık iki ay boyunca neredeyse her gün gazetede Meclis-i Mebusan içtimalarını okuyucuya aktarmıştır. Hatta bazı sayılarında gazetenin yarısından fazlası Mebusan meclisi içtimalarından oluşmaktaydı.[253] Ancak Gazete Şubat 1909'dan itibaren ara ara Meclisi Mebusan içtimalarına yer vermiştir.

2.3.2. Meclis-i Mebusan Müzakereleri ve Bir Davet

17 Aralık 1908'de Nutuk-u hümayundan sonra meclisin resmi açılışı gerçekleşmiş, Trabzon mebusu Naki Bey en yaşlı üye sıfatıyla geçici olarak Meclis-i Mebusan reisi olmuştu.[254] En genç mebuslar olarak Rıza Nur Bey ve Arif Hikmet Bey meclis katipliği görevini üstlenmişlerdi.[255] Aynı gün mebuslar beş şubeye ayrılarak, bir sonraki içtima saati ve nutuku hümayuna verilecek cevap üzerine görüşülmek üzere ilk içtimaa son verildi.[256]

Açılış nutkunun yankıları basında ve halk arasında devam ederken, Sultan Abdülhamid, gelen eleştirilere son vermek ve ortamı yumuşatmak adına mebuslara bir ziyafet vermek istedi.[257] Böylelikle mebusların güvenini kazanmayı amaçlıyordu. Osmanlı tarihinde benzeri olmayan bir hadiseydi. Mebuslarla beraber Sadrazam Kamil Paşa, Dahiliye ve Adliye Nazırları da ziyafette davet edilmişti.[258] 31 Aralık 1908'de Yıldız Sarayında gerçekleştirilen ziyafet samimi bir ortamda gerçekleşmişti. Ziyafet esnasında Sultan Abdulhamid, Kanun-i Esasi ahkamına ve onun korunmasına en başta kendisinin çalışacağı, bunun hilafında bulunanlara en başta kendisinin düşmanı olduğunu

---

[253] ''Meclis-i Mebusan'' *Serbestî,* 14 Kanunuevvel 1324, nr. 42, s. 1-3, ''Meclis-i Mebusan Onuncu İçtima'' *Serbestî,* 30 Kanunuevvel 1324, nr. 56, s.2-3

[254] *Serbestî*, 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33, s. 2

[255] **MMZC, Cilt 1, s.4**

[256] **MMZC, Cilt 1, s.6**

[257] Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Haz. Faik Reşit Unat, TTK yayınları, Ankara, 1985 s. 31

[258] Karal, Osmanlı Tarihi, *a.g.e.,* s. 65

ifade ederek, tekrar Kanun-i Esasiye bağlı olduğunu yinelemiştir.[259] Ziyafetten önce verilen nutku dinleyen mebuslar her cümlesinde alkış tuttular, *'Çok Yaşa Sultan Abdülhamid, var ol Padişahım'* şeklinde naralarla memnuniyetlerini ifade ettiler.[260]

Serbestî gazetesi ise muhalefet kimliğine uygun şekilde bu ziyafet hakkında şunları ifade etmişti: *"Reis Ahmet Rıza Bey Meclis-i Mebusan azasını Saray-ı hümayunda keşide kılınan ziyafette davete icabet ettirdi, itiraz eden bulunmadı. Bu da bir meseledir. Bu ziyafetten sonra bir mahkeme-i kebiri vazifesiyle mükellef olan Meclis-i Mebusan eski şiddetini zayii eder. Bir adamın ziyafetinde bulunup, iltifatına mazhar olduktan sonra mahkeme esnasında vazife hakkıyla ifa edilemiyor. Mecellenin Kaza-i faslında 'bir hakem birisinin yemeğini yiyecek olursa, kendisine tevdi olunan meseleyi bi-hak fasl ve rivayet edemeyeceğinden olbabda vereceği hüküm ve karar kaziyye-i mahkeme haline iktisap edemeyecektir' deniliyor. Meclis-i Mebusanın bi-lüzum davete icabeti tecrübesizliğinden başka bir şey değildir."* diyerek bu davette icabet edilmesini eleştirmişti.[261] Gazete bu vakayı da fırsat bilerek yine Meclis reisi Ahmet Rıza Bey'in üstüne giderek hem kendi mevkii hem milletvekillerinin hukukunu hakkıyla müdafaa ve muhafaza edememiştir, diyerek Ahmet Rıza'ya yüklemiştir. Padişahın huzuruna Sadrazam ve nazırlardan sonra kabul edilmesinin kabul edilebilir olmadığı, Ahmet Rıza Bey'in tecrübesizlik gösterdiği, mabeyincilerin oyuncağı halini geldiğini yazarak, kendisi Sarayı terk edecek cesaretten mahrum ise bir an evvel bulunduğu mevkii terk etmelidir. Çünkü bulunduğu makam Ahmet Rıza Bey'in değil milletindir, diyerek Ahmet Rıza Bey' her fırsatta eleştirmiştir.[262] Ahmet Rıza, İttihat-Terakki'ye bağlı olması dolayısıyla bütün eleştirilerin ulaştığı yer dönüp dolaşıp İTC'ye yönelmekteydi.

Yıldız Sarayı'nda verilen ziyafette dört mebus dışında diğer bütün mebuslar katılmıştı. *Serbestî* gazetesinin dilinden anladığımız kadarıyla İttihat-Terakki bu ziyafette karşı olumsuz bir tavır sergilememişti. *Serbestî* ise İTC'nin aksine bu ziyafette katılan özellikle meclis reisi Ahmet Rıza ve mebusları ağır bir şekilde eleştirmişti. Kaynaklarda bütün mebusların ziyafette katıldığı yazılsa da; gazeteye göre dört tane mebus ziyafete katılmamıştı. Bu isimler İsmail Kemal Bey, Ebuzziya Tevfik Bey, Zöhrap Efendi,

---

[259] Ali Cevat Bey, *a.g.e.*, s. 32

[260] Karal, *Osmanlı Tarihi, a.g.e.,* s.65

[261] ''Ziyafet'' *Serbestî*, 20 Kanunuevvel 1324, nr. 48, s. 3

[262] ''Mebuslar- Yıldız Sarayı'' *Serbestî*, 24 Kanunuevvel 1324, nr. 50, s. 2

Hallaciyan Efendi'ydi.[263] Beraat mebusu İsmail Kemal Bey, İstanbul'a 18 Kanunuevvel(31 Aralık) günü yani ziyafetin verildiği gün ulaşmıştı. Zöhrab ve Hallaciyan Efendiler, Ermeni cemaatine mensup mebuslardır. Seçim bölümünde bahsedildiği gibi Ermeni ve İTC arasında yapılan protokole göre bu iki zat Ermenilere ayrılan kontenjandan İstanbul mebus adayı olup seçilmişlerdir. İlginç olan ise iki Ermeni mebusun ziyafette katılmamış olmasıdır ve bu mesele araştırılmaya muhtaçtır. *Serbesti* ise, *'Mebusana teklif olunan ziyafet-i seniyede hazır bulunmamış olan dört mebusun isimleri hıfz olunmağa layıktır'*[264] diyerek bu zatların ziyafete hazır bulunmamalarını takdir etmiş ve eğer bir rehber aranacaksa bu isimlerin akıldan çıkarılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Öbür taraftan meclis açıldıktan sonra yapılan çalışmalardan memnun olduğunu ifade etmekten çekinmemişti. Meclisin bir aylık çalışmaları sonrasında şöyle bir yazı yazar: *"Hamd olsun Meclis-i Mebusanımız artık faalen isbad-ı vücut etti. Çocuğun adam olacağına kanaat geldi. Hatta az zaman içinde bir iki eser-i buluğ göstermeye bile muvaffak oldu. Yokluk aleminde çocuğun sıralamasına bile müteşekkir olmak lazım gelir iken azimkarane birkaç adım attığını görmekle müşerref olduk."*[265] diyerek gazetenin meclisin çalışmalarının beklentilerinin üstünde olduğunu vurgulamıştı

[263] ''Lüzumu Temkin'' *Serbestî*, 25 Kanunuevvel 1324, nr. 51, s. 1

[264] ''Lüzumu Temkin'' *Serbestî*, 25 Kanunuevvel 1324, nr. 51, s. 1

[265] ''Bir Adım Daha'' *Serbestî*, 5 Kanunusani 1324, nr. 62, s. 1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBESTÎ GAZETESİNDE FİKRİ VE POLİTİK GELİŞMELER

3.1. İÇ POLİTİK GELİŞMELER

3.1.1. Serbestî Gazetesinin Gayrimüslimlere Bakışı

Fransız ihtilali neticesinde 19. Yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar arasında milliyetçilik akımı hızlı bir şekilde yayıldı. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılına gelene kadar Osmanlı'daki çoğu azınlık bağımsızlığını kazanmıştı. Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Karadağ gibi ülkeler Osmanlıdan koparılan topraklar neticesinde kurulmuş devletlerdi. Bununla beraber Bulgarlar, Ermeniler Arnavutlar büyük devletlerin himayesi altında bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdi. Osmanlı devletinde 19. yüzyıldan itibaren yapılan bütün reformlara rağmen İmparatorluğun unsurlarını bir arada tutamıyordu. Avrupa ise *'Hasta Adam'*ı paylaşmak için başvurdukları yollardan bir tanesi de azınlıklar üzerinden politikalarını belirlemek olmuştu. Dolayısıyla *'Hasta adamın'*ın *'şark sorunu'* çözülmesi gerekmişti.[266] II. Meşrutiyet'e kadar bir çok kişi bu soruna cevap vermek, önüne geçmek için çabalamıştı. Bununla beraber azınlıklar ve onların oluşturduğu komiteler, emellerini gerçekleştirmek için Sultan Abdülhamid istibdadının ortadan kalkması gerektiğini düşünmüşlerdi.[267] Dolayısıyla Sultan Abdülhamid'e karşı Türklerle beraber hareket etmişlerdi.[268] Basın hayatına II. Meşrutiyet'ten sonra giren *Serbestî* gazetesi de azınlıklar sorunu konusunda Osmanlıcı, kendi ifadesiyle *'ittihad-ı anasır'* için çalışmaktaydı.

Serbestî gazetesinin gayrimüslimlere bakışının en güzel özetleyen cümle gazetenin sloganı olan *"Meşrutiyet-i idareye ve bilâ-tefrik-i cins ü mezhep Osmanlıların hukukuna hâdim yevmî gazetedir"* ibaresidir. Gazetenin mizanpajında gazetenin ismi altında yer alan[269] bu ibare, Prens Sabahaddin'in ortaya koyduğu Adem-i Merkeziyet fikrine bağlı Osmanlıcılık fikri akımına yani *'İttihadı-ı anasır'* düşüncesini Osmanlı'nın

---

[266] Salâhi R. Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 1993, s. 155-156

[267] Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993, s. 198

[268] Sonyel, *a.g.e.*, s. 243-248

[269] **Bkz**: Ek: 1

yegane kurtuluşu olarak görmektedir. Dolayısıyla gayrimüslimlerin de temsilcisi, sesi olduğunu bunun nedenini de Anasır-ı Osmaniye'nin ittihadı için olduğunu ifade etmiştir. Hürriyetin ilanı ile beraber bütün unsurların birbirine sarılarak bunu kutladığını, Türk, Kürt, Arap, Rum, Ermeni, Arnavut, Yahudi, Ulah hepsi bir vatanın evladı, bir milletin efradı olmuş, cami kilise ayrı ayrı kutsal mabetler olsa da camiden çıkan bir Müslümanla kiliseden çıkan bir Hristiyan kardeş olduklarını ifade ederek, meşrutiyetin İttihad-i Osmaniye'nin yegane kurtuluşu olduğunu her zaman belirtmekten geri durmamıştı.[270] Seçimler sırasında yaşanan tartışmalarda:[271] *" Bu memleket içinde doğup büyüyen her ferdin hangi cins ve mezhebe mensup olursa olsun vatanın her karış toprağında hakkı vardır. Bunu inkar edecek kimse yoktur. Türklerin gayrı olan anasıra edilecek muamele bir Türk'e edilecek muameleden farklı olmazsa tuttuğumuz tarikte milletimizin istikbali nokta-i nazarından bizi selamete isal edebilir. Aksi takdirde yani tefrik-i cins ve mezhepte berdevam oldukça hiçbir şeye muvaffak olamayız. Bugün bir Rum bir Ermeni bir Türk aynı derecede devletin hayat-ı siyasiyesine merbut olmalıdır ki ittihat ve uhuvvette yekvücut olduğumuz anlaşılsın"*[272] diyerek yaşanan tartışmalarda eski sorunların meşrutiyetle son bulduğunu bundan dolayı tekrar gün yüzüne çıkmaması için tarafları uyarmıştı. Bu yüzden gayrimüslimlere yönelik oluşan tehditlere ve yaşanabilecek sorunlara karşı hükümeti kanunu icra etmesi gerektiğini ve bu tarz sorunların tekrar ortaya çıkmaması için çabalaması gerektiğini sürekli vurgulamıştı.[273] Bununla beraber Osmanlı'nın 1908 itibariyle nüfus oranlarını vererek; *"Memleket-i Osmaniyemiz istatistikten anlaşılacağı vecihle yarısı Hristiyan'dır. Müslümanlar ona göre hareket etmeleri icap eder. Tefrik-i din ü cins hatırımızdan bile geçmemelidir. Mesail-i diniye ibadethanelerin haricine çıkmamalıdır ki devlet kuvvet bulsun. Bu kuvvet ise ancak ittihad-ı anasır ile husule gelebilir."*[274] diyerek Müslüman ahalinin gayrimüslimlerle iyi geçinmesinin ittihad-ı anasır için önemli olduğunu ifade etmişti.

---

[270] ''İttihad-ı Anasır'' *Serbestî*, 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

[271] Gazetenin seçimler sırasında İTC ve gayrimüslimler arasında yaşanan tartışmalar yaklaşımı için bkz: 2.1.2.1. Serbestî Gazetesinde Meclis-i Mebusan Seçimleri bölümü ve alt başlıkları

[272] ''İttihad-ı Anasır'' *Serbestî*, 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

[273] ''Kayseri'den Alınan Varak'' *Serbestî*, 7 Teşrinisani 1324, nr. 5, s. 3

[274] ''İstatistik'' *Serbestî*, 19 Teşrinisani 1324, nr. 17, s. 4 Gazeteye göre nüfus oranı şöyledir: Yarım Asır önce Osmanlı nüfusu: Müslüman: 17.330.000, Hristiyan: 9.261.000, Musevi: 346.667 Bugünkü nüfus: Müslüman: 18.000.000, Hristiyan: 8.000.000, Musevi: 400.000 olarak tahmin edilmektedir.

Dünyanın en mutlu olduğu zamanda bile her zaman tehlikelerin meydana geleceğini ifade eden gazete, memleketin bütün unsurları el ele vererek üstünden gelmeyecek şeyin bulunmadığını belirtmiştir. *"Biz Osmanlıyız, bizim aramızda Türklük, Rumluk falan gibi şeyler yoktur. İçimizde hata edenlere kanun dairesinde muamele isteriz"*[275] diyerek, birleşecek yegane sahanın yine Kanun-i Esasi olduğunu vurgulayarak bütün unsurların kanun etrafında bir araya gelmesini ve eşit olması gerektiğini sürekli ifade etmiştir.[276]

Gazetenin ilk çıktığı dönemlere Mevlânzâde Rıfat'ın yazdığı bir yazı konun daha iyi anlaşılması için önemlidir. Yazı şöyle:

"Noksanımız Müsavat-ı Umumiye ve Osmanlılık

Mülkümüzde her türlü efrad-ı İslamiye her nevi tekalif-i nakdiye ve bedeniye ile mükellef oldukları halde marufta ve hassaten ticaret ve sanayide vatandaşlarımız olan tebaa-i gayrimüslimiye nispetle pek geri kalmış oldukları gibi nüfusça da -hissedilecek derecede- azalmaktadırlar. Gayrimüslim ise tekalif-i askeriyeye cizye-i bedel-i nakdi vermekte ve bu yüzden her ne kadar nüfusça teksir(çoğaltma) etmekte iseler de bir heyet-i içtimaiye için en büyük şeref olan(şeref-i askeriyeden) bu suretle mahrumiyetleri, kazanmakta oldukları teksir-i nüfusa göre hissiyat-ı milliyece tekabül etmiyor. Vicdanları heyet-i içtimai-i Osmaniyemiz içinde kendilerini yabancı bir halde gösteriyor. İşte bu birinci noksandır.

İkincisi Vatandaşlarımıza -anladığımızı bildirmek istemediler- hükümet acibe üzerine verilen müsaadat sayesinde doğrudan doğruya idare etmekte oldukları mektep bizim maarif nezaretinin idare-i umumiyesinde bulunan- mekatib-i İslamiyeden kat kat muntazam ve ihtiyaca daha salih gibi görülüyor ise de usul-u terbiye ve talim muhafaza-i kavmiyet esasına bina edilmiş olduğundan İttihad-ı Osmaniye karşı derece-i mazarattı tariften müstağnidir. Binaenaleyh- her hususta anasır-ı Osmaniye arasında müsavatı bihakkın temin edebilecek kavanin ve teşkilat tertip ve tanzim edilmelidir. Her halde terbiyenin bir terbiye-i umumiye-i Osmaniye olmasını temin etmelidir."[277]

---

[275] ''Geçti Dedirtme'' *Serbestî***,** 17 Mart 1325, nr. 133, s. 1

[276] ''Hak ve Kanun'' *Serbestî*, 15 Kanunuevvel 1324, nr. 43, s. 1

[277] ''Noksanımız Müsavat-ı Umumiye ve Osmanlılık'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 2

Tanzimat'tan itibaren azınlıklara yönelik pek çok reform yapılmıştır. Bunların başında ise II. Meşrutiyet'te *Serbestî* gazetesinde tartışma konusu olacak olan askerlik meselesidir. İslam hukukuna göre eli silah tutan her gayrimüslim *cizye* vermek zorundaydı. Osmanlı'da da aynı kaide geçerliydi. Ancak Tanzimat Fermanıyla beraber devlet yönetiminde köklü değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Kırım savaşının etkisiyle de Osmanlı devleti 1855'te cizyenin kaldırıldığını, gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi askerlikle mükellef olduğunu ilan etmiştir.[278] Ancak bu gayrimüslimler tarafından tepkiyle karşılandığı gibi gayrimüslimler ordu içinde ne şekilde istihdam edileceği de bir sorun teşkil etmiştir. Uzun görüşmeler neticesinde 1856'da gayrimüslimlerin askerlikten muafiyeti için *'bedel-i askeriye'* vergisi konuldu.[279]

Gazete, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında bir ayrım gözetmediğini göstermek için özel günlerde yayınladığı tebrik mesajlarını ilk sayfadan vermiştir. Örneğin Müslümanların kurban bayramını '*Tebrik'* ile kutladığı[280] gibi, aynı şekilde Hristiyanların yeni yılını '*Tebrik'* başlığı ile birinci sayfadan paylaşmıştır. İki metin arasında fark da özel adlardan ibarettir.[281] Gazetenin gayrimüslimlere yaklaşımını göstermesi açısından güzel bir örnek olarak karşımızda durmaktadır.

Gazete, gayrimüslimlerin uğradığı veya öyle olduğunu iddia ettiği olayları hiçbir tahkikatta tabi tutmadan yayınlaması hükümetin dikkatini çekmişti. Hükümet gazetede çıkan bazı hadiseleri özellikle Müslüman-gayrimüslim çatışmasına neden olabilecek olaylar hakkında tahkikat yapmıştır. Örneğin gazetenin Samsun'da Rum Pacore familyasının hanesine saldırı olduğunu, saldırı sonucu birkaç kişinin öldüğünü iddia eden bir haber çıkmıştır.[282] Bunun üzerine Dahiliye nezaretinden Trabzon valiliğine gönderilen bir yazıda gazetelerden birinde çıktığını ifade ettiği olayın acilen araştırılıp bilgi verilmesini talep istemiştir.[283] 19 Mart'ta gönderilen yazı üzerine Trabzon Valiliği hemen

---

[278] Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg, İstanbul, 2000, s. 58

[279] Ufuk Gülsoy, *a.g.e.*, s. 60-72

[280] ''Tebrik'' *Serbestî, '*21 Kanunuevvel 1324 Nr:49, s.1, *'İd-i ahdanın idraki münasebetiyle umum-u islam kardeşlerimizi tebrik ve tehniye müsareat eyleriz*

[281] ''Tebrik'' *Serbestî*, 1 Kanunusani 1324, nr. 58, s.1 *"Hristiyan Vatandaşlarımızın sene-i miladı yortusunu samimiyetle tebrik ve tehniye müsareat ederiz."*

[282] *Serbestî*, 19 Mart 1325, nr. 135, s. 3

[283] BOA, DH. MKT.02783.07.02

tahkikat yapmış, 20 Mart'ta Dahiliye Nezaretine gönderdiği cevabi telgrafta *Serbestî* gazetesinin haberinin külliyen yalan olduğunu ifade etmiştir.[284] Ancak gazetenin bu olayla ilgili herhangi bir tashihe gittiği görülmemiştir. Böylece gazetenin bu tarz yayınları hükümet tarafından yakından takip edildiği anlaşılmaktadır.

Son olarak *Serbestî* gazetesinin gayrimüslimlere yaklaşımını en baştan beri belirleyen temel esaslardan bir tanesi Prens Sabahaddin Bey'in ortaya koyduğu Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet fikirlerine dayanmaktadır. Gazete, gayrimüslimlere tanınan belli haklardan dolayı askerlik gibi belli hizmetlerden muaf olmaları hem eğitim hem de ticarette Müslümanların önüne geçmesine neden olduğunu vurgulamıştır.[285] Teşebbüs-ü Şahsi fikri, her cins ve mezhepten Osmanlıların eşit haklara ve imkanlara sahip olmaları esasını savunmaktadır. Gazetede, gayrimüslimlerin farklı ve daha iyi okullarda okumalarının Müslümanların önüne geçmesine neden olduğu ve bunun da Teşebbüs-ü Şahsi fikriyle çeliştiği ifade edilmiştir. Gayrimüslimlere tanınan hakların Teşebbüs-ü Şahsi fikrine aykırı olduğu gibi Osmanlılık fikrine de zıt olduğunu, ortak bir amaç olan Osmanlılık idealine ters düştüğünü de özellikle dile getirmişti.[286] Prens Sabahaddin Müslümanların şahsi menfaatlerini servetin üç kaynağı olan ziraat, sanayi ve ticaretle sağlamak yerine memuriyette aradıklarını bireysel teşebbüsle yaşamak zenginleşmek için bilgi, deneyim, çalışkanlık, kararlılık ve ihtiyat gibi birçok meziyetlere sahip olmak gerekliliğini ifade etmiştir. Ancak Müslümanların Teşebbüs-ü Şahsiden mahrum olarak dehşetli bir merkeziyetçi idarenin tazyiki altında ezilmekte oldukları, ekseriyetle bunlardan mahrum kaldığı için çalışmadan zenginleşmek, kazanmadan yaşamak istiyor, doğal olarak Müslümanların hükümet memuriyeti peşinde koştuklarını ifade etmiştir.[287] '*İttihad-ı anasır'*ın önemli koşullarından birinin eğitim olduğunu sıkı sık yazan ve gayrimüslimlerin hem ayrı hem de daha iyi okullarda okumasını Osmanlılık mefhumuna ters olduğunu belirtmiştir.[288]

---

[284] BOA, DH. MKT.2783.7.3

[285] *Serbestî*, 30 Teşrinisani 1324, nr. 28, s.1

[286] ''Noksanımız Müsavat-ı Umumiye ve Osmanlılık'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 2

[287] *Prens Sabahaddin Hayatı ve Eserleri* (Haz. Nezahet Nurettin Ege) Fakülteler matbaası, İstanbul 1977, s. 166

[288] ''Anasır-ı Osmaniye Arasında Müsavat'' *Serbestî*, 7 Mart 1325, nr. 123, s. 1 Ayrıca Bkz: Hasan Fehmi Demir, *II. Meşrutiyet Döneminde Serbesti Gazetesi ve Hasan Fehmi'nin Misyonu,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2018, s. 60

Gazetede, Prens Sabahaddin fikirleri sık sık yazılmaktaydı. Gazete, Prensin maksadının ötenden beri dinin ve aklın emrettiği üzere bil-umum Müslim ve gayrimüslim vatandaşlarına müsavat, adalet ile muamele edilmesinden ibaret olduğu şeklindedir. Hatta müthiş istibdat altında Türklerin azalmakta oldukları sırada; Rum, Ermeni ve Sırpların, Adem-i Merkeziyet'ten ileri bile vararak türlü türlü imtiyazlarla adeta bir istiklal-i idare altında olduklarını yazmıştır. Patrikhanelerde her türlü davanın mahkemelerinde görülmesi, mekteplerinde türlü türlü tedrisatta bulunan, muallimleri ve umumi intihap ile intihap olunan cismani ve ruhani azaları mevcut olduğu halde yaşadıklarını yazmıştır. Türklerin, Türkiye'de en ziyade ezilen anasır oldukları halde maalesef Avrupalılar işi yanlış telakki ederek Türkleri medeniyet ve insaniyet düşmanı bildikleri ifade etmiştir. Bundan dolayı Adem-i Merkeziyetten kastın muhtariyet olmadığı, bütün unsurların eşit şartlarda beraber yaşamanın ifadesi olduğunu söylemiştir.

3.1.2. Şehzade Mehmed Reşad'in Gazete ile ilişkisi

Serbestî gazetesi ve saltanat veliahdı Mehmed Reşad Efendi arasındaki ilişki gazeteyi incelediğimizde zorunlu olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi zaruriyeti hasıl oldu. İkinci elden kaynaklarda sadece Sultan Abdülhamid'in mabeyn başkatibi olan Ali Cevad Bey'in anılarında zikrettiğine göre Sultan Abdülhamid kendisine şöyle demişti: "*Bu Serbestî gazetesi bizim büyük biraderin gazetesidir. Mevlânzâde Rıfat onun adamıdır. Biraderin bir başkatibi vardır… Bu gazeteleri hep o idare ediyor."*[289] şeklinde aktararak Sultan Abdülhamid'in bu ilişkinin farkında olduğunu ve bu konuya değinen tek kaynak olması açısından önemlidir. Bu ilişki üzerinde hiç durulmamış olması, aynı zamanda Mehmet Reşad Efendinin şehzadelik dönemiyle alakalı yeterli bir kaynağın olmamasından dolayı bu konuyu net şekilde detaylandırmak mümkün olmamıştır. Ancak *Serbestî* gazetesi ve o dönemde çıkan diğer gazetelerin karşılaştırması yapıldığı zaman *Serbestî* gazetesi ile Şehzade Mehmet Reşat arasında açık bir ilişki olduğu, bu ilişkinin gazetenin Sultan Abdülhamid karşıtlığının da ötesinde olduğu müşahede edilmektedir. Meşrutiyet'ten evvel Mevlânzâde Rıfat, Şehzade Mehmet Reşat Efendi'nin adamı olma suçundan sürgün cezası almıştır. Bununla beraber gazete, hem kullandığı kelimeler hem de şekil itibariyle diğer gazetelerden farklı olarak, Şehzade Mehmed Reşad Efendi lehine yayın/övgü politikası takip ettiği görülmektedir.

[289] Bkz: Ali. Cevad Bey, II. Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, Haz. Faik Reşit Unat, TTK, Ankara, 1960, s. 39-40

Bunun yanında diğer gazetelerde Şehzade Mehmet Reşat ile ilgili çıkan yazılara cevap da verdiği görülmektedir. *Serbestî* gazetesi ile Şehzade Mehmed Reşad arasında açık bir ilişki/yakınlık olduğu gazete üzerinde net olarak görülmektedir.

Serbestî gazetesinin, Şehzade Mehmet Reşat Efendi ile ilgili çıkan ilk yazısına üçüncü sayıda rastlanılmaktadır. Şehzade'nin kaldığı saray iki tane silahlı kişinin kapıya dikilmesine tepki göstermiş, bunun bir adet olup olmadığını, bütün şehzadelerin aynı şekilde buna uygulamaya tabi olup olmadığını sorgulamıştır.[290] Bu halin hürriyete aykırı olduğu, hafiyelik devrinin son bulduğunu ifade ederek buna son verilmesi gerektiğini yazmıştır.[291] Bu tepki aynı zamanda gazetede ilk defa Şehzade Mehmed Reşad ile ilgili haber olup, haberden anlaşılacağı üzere bir savunma dili kullanılmıştır.

Gazete ve Şehzade Mehmed Reşad arasındaki ilişki hakkında bize ipucu veren diğer önemli bir olay Şehzadeye yönelik yaşanan suikast girişimidir. Olayı gazete şöyle vermişti: *"İki gece müteakiben saat beş ve dokuz raddelerinde Veliahd-ı Saltanat Reşad Efendi Hazretlerinin İkamet buyurdukları Beşiktaş sarayının sahil cihetinden haricen pencerelere çıkmak kadar tearuzata cüret olunduğunu bir hiss-i azm-i nefretle istihbar eyledik. Bu babda Zaptiye nezaretinin ehemmiyet ve şiddet-i fevkalade ile nazar-ı dikkati celp eyleriz."*[292] Hemen sonraki gün verilen bilgiler de şöyleydi: …*Geçen Pazartesi günü akşamı yani Salı gecesi saat altı raddelerinde müşarünileyh hazretlerinin yatak odasında uykuda oldukları sırada ve ikinci mahdumları Necmettin Efendi hazretleri ile kadın efendilerden biri sessizce oda da oturmakta bulundukları halde hariçten pencere açılarak kaba sakall, bir şahs-ı meçhul içeriye duhul etmek üzere iken kadın efendi telaşla feryad etmiş, bu suretle merkum firar etmiş…pencereye çıkmak için getirdiği ip nerduban ve ayakkabılarını orada terk etmişti. Muhafaza-i memur-ı askerden bu şahsın nereden geldiği ve nereye gittiği sual edilmiş ise de adem-i malumat beyan etmişlerdir."*[293] şeklinde haberi okuyucularına birinci sayfadan ilk haber olarak vermiştir. Ancak olayla alakalı o dönemde çıkan diğer önemli gazetelere baktığımızda olaya dair kayda değer bir

[290] ''Tüfengçiler'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 3

[291] ''Yine Neler Oluyor'' *Serbestî* 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 3

[292] ''Menfur Bir Cüret'' *Serbestî*, 3 Kanunuevvel 1324, nr. 31, s.1

[293] ''Menfur Bir Cüret'' *Serbestî* 4 Kanunuevvel 1324, nr. 32, s.1

bilgiye rastlanmamaktadır.[294] Olaydan çok sonra çıkan haberler ise *Serbestî* gazetesi gibi birinci sayfadan değil ve aynı zamanda olayın yaşanmasından epey sonra verilmiştir[295] Dolayısıyla akla *Serbestî* gazetesi olayı abartıyor mu, yoksa diğer gazeteler olayı görmezden mi geliyor şeklinde bir soru hasıl olmaktadır. Ancak gazetenin böyle bir soru geleceğini tahmin etmiş olacak ki: *"İdarehanemize çekilen telgraflar, vürut eden teşekkürnameler, hatta zahmet ederek bizi ziyarette eden bir çok zevat Veliahd-ı Saltanat Reşad Efendi hazretleri hakkında edilen tecavüzün şiddetle tahkikini birinci olarak talep ettiğimizden dolayı minnettarlıklarını beyan ediyorlar."*[296] diyerek okuyucuların da bundan memnun olduğunu yazmıştı.

İttihatçılar ise bu olayın bir asılsız olduğunu, asılsız olayın faillerinin Cemiyet'ten olduğunu iddia ederek olayı İttihat ve Terakki'ye yıkmak isteyen basının ve diğer kesiminin amaçlarını sonradan *Serbestî* gazetesine de yansıyan bir beyannamede şöyle açıklanmıştır: *"Birincisi Öteden beri Sultan Abdülhamid'i hal' ederek Reşad Efendi'yi iclas ve bu sayede kendi menfaatlerini temin eylemek isteyen ve Ahrar Fırkası altında toplanan bir takım edani, Reşad Efendiyi cemiyetten teneffür ettirmek istiyordu.İkincisi Reşad Efendi Veliahdı Saltanat olmak hasebiyle hepimizin hürmetine mazhar bulunduğundan bu vecih ile vaki olacak müfteriyat ile cemiyeti tevcihad-ı ammeden düşürmek isteniliyordu"*[297] diyerek, olayın muhalif basın ve Ahrar Fırkasını uydurması olduğu, amaçlarının Sultan Hamid'i hal ederek Şehzade Reşad'ı taht çıkarmak olduğu iddiası ortaya atılmıştır.

Diğer gazetelerin bu olaya yer vermediği, ancak *Serbestî* gazetesi bu olayı günümüzün tabiriyle manşetten vermesiyle beraber, gözden kaçmayan önemli bir nokta ise gazetenin haberde kullandığı övgü kalıplarıdır. Bunlar şöyle idi: *"Veliahd-ı Saltanat*

---

[294] *Tanin*, 4 Kanunuevvel 1324, nr. 124,(Tanin gazetesi olayın yaşandığı ertesi günü *'Ahval-i Umumiye'* başlığıyla çıkmış ve olaya dair herhangi bir sayfada bilgiye yer vermemişti.) *Şûray-ı Ümmet*, 4 Kanunuevvel 1324, nr. 140(Şûray-ı Ümmet gazetesi ise *'Siyasiyat'* başlığı ile Avusturya-Macaristan'a dair bir fıkra ile çıkmıştı.) ***İkdam,*** 4 Kanunuevvel 1324, nr. 5231(O dönemde Kamil Paşaya yakın ve İttihatçı muhalefeti tarafında yer alan İkdam gazetesi ise *'Meclis-i Mebusanın Resmi Küşadı'* başlığı ile çıkmış ve olaya dair herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.)

[295] *''Veliahd Sarayına Tecavüz Meselesi'' Tanin*, 13 Kanunuevvel 1324, nr. 146, s. 3

[296] 'Menfur Bir Cüret' *Serbestî*, 8 Kanunuevvel 1324, nr. 36, s. 1

[297] ''Kamil Paşa Kabinesinin Sükûtuna Müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezinden Umum-u Vilayattaki Şubeatına Tebliğ Edilen Beyannamenin Suretidir'' ***Serbestî,*** 9 Mart 1325, nr. 125, s. 1-2

ve nur-u cismi-i ibtihac-ı millet devletlü necabetlü Reşad Efendi hazretleri'[298] şeklinde övgü cümleleri vardı. Bir Şehzade için övgü cümleleri kullanılıyordu. Ancak bunu Sultan Abdülhamid için en iyi ihtimale kullanılan '*Zat-ı Şahane'* kalıbıyla karşılaştırdığımızda bunun bir şehzade için gerçekten ayrıcalıklı olduğu zannı uyandırır. Hele ki diğer gazetelerde Şehzade Mehmet Reşat için sadece *'Veliahd-ı Saltanat'* veya sadece *'Veliahd'*[299] kalıbı kullanılması, *Serbestî* gazetesinin yalnızca Mehmet Reşat Efendiye gösterdiği bu ilgi sadece özel bir ilişkinin tezahürü olarak anlaşılmaktadır. *Serbestî* gazetesi İttihat ve Terakki Cemiyet'ini eleştirirken, konu övgü kalıpların kullanımına gelmiş ve bu durumu kinayeli bir şekilde şöyle ifade edilmiştir: *"Devr-i sabıkta nasıl Yıldız neşinane mürailik(iki yüzlülük) ediyor idiyseniz, şimdi bu cemiyete öyle dalkavukluk ediniz… 'Kudretli, Azimetli, Muhabbetlü, Şevketlü Efendimiz' makamında da 'Kudretli, Azimetli, Muhabbetlü, Şevketlü Cemiyet-i mukaddese' deyiniz."*[300] Böylelikle gazete kendisi ile çelişmiş olsa dahi Şehzade Reşad Efendi ile olan ilişkisini dolaylı olarak ortaya koymaktadır.

Gazete açık bir şekilde Şehzade Mehmed Reşad'ın sözcülüğünü üstlenmiş görülmektedir. Bunun başka bir örneği ise İstanbul'dan Berlin'e gönderilen bir telgrafta Şehzade Mehmet Reşat'ın Veliahtlık hakkını Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'ye terk ettiğine dair bir telgrafın yayınlanması idi. Telgrafın mahiyeti şöyle idi: *"Berlin: 23 Kanunuevvel-Dersaadet'ten keşide olunup Berlin'de birçok gazetelerde derç olunan bir telgrafnamede Veliahd-ı Saltanat Reşat Efendi Hazretleri kendi hakk-ı saltanatını Şehzade Yusuf İzzettin Efendi Hazretlerine terk eylediği bildiriliyor."*[301] *Serbestî* gazetesi telgrafın altına şöyle yazmıştır: *"İstanbul'da bazı entrikacıların eser-i tertibi olarak Avrupa'ya keşide edilmiş şu telgrafnamenin katiyen esası olmadığını ve hakikat bu merkezde değil iken bu yolda neşir…maksad-ı lazımaneye matuf bulunacağını bu millet-i Osmaniye elbette pek ala anlar ve taayyün eder."*[302] diyerek bu haberin bilinçli olarak birileri tarafından yayınladığı ifade etmişti. Bütün bu haberler yine diğer gazetelerde rastlamadığımız şekilde ilk sayfadan verilmişti.

---

[298] ''Menfur Bir Cüret'' *Serbestî, '*4 Kanunuevvel 1324, nr. 32, s.1

[299] ''Veliahdın Sarayına Tecavüz'' *Tanin*, 13 Kanunuevvel 1324, nr. 146, s. 3

[300] ''İnkılaptan Evvel'' *Serbestî*, 4 Mart 1325, nr. 120, s. 2

[301] ''Ajans Nasyonal Veliahd-ı Saltanat-ı Osmanî'' *Serbestî*, 12 Kanunuevvel 1324, nr. 40, s. 1

[302] *Serbestî*, 12 Kanunuevvel 1324, nr. 40, s. 1

Bunun yanında Şehzade Mehmed Reşad ile *Serbestî* gazetesi arasındaki ilişkiyi en iyi gösterecek örneklerden bir diğeri de gazetenin sahibi Mevlânzâde Rıfat'ın Şehzade ile yaptığı röportaj olmuştur. Gazete: *"Müdirimiz Mevlânzâde Rıfat Bey evvelki gün Veliahd-ı Saltanat-ı Osmani devletlü necabetlü Reşad Efendi hazretleri ile vuku bulan mülakat-ı hususileri esnasında cereyan-ı muhavere milletin tealisi ve vatanın ikbal ve saadeti cihetine intikal edince müşarünileyh hazretleri beyan-ı atide bulunmuşlardır."*[303] diyerek, Şehzade'nin hakkında yapılan neşriyata tepki gösterdiği mülakatını vermiştir. Şehzade şöyle demektedir: *"Bazı ağrazperestler bana irsen intikal edecek bir hakkı güya diğerine terk edeceğime dair münasebetsiz neşriyatta bulunuyorlar."*[304] diyerek kendisi de *Serbestî* gazetesi üzerinden tepkisini paylaşmıştır.

Şehzade Mehmet Reşat Efendinin hastalandığına dair çıkan haberler de vardı. *Serbestî* gazetesi bu söylentiler üzerine yine alışkın olduğumuz dil ve şekille bu haberleri yalanladığı gibi tepki de göstermişti. Haber şöyle: *"Evrak-ı havadiste Veliahd-ı Saltanat Reşad Efendi hazretlerinin hastalığı hakkında bazı rivayat görülmüş ise de icra ettiğimiz tahkikat-ı hususiye neticesine hastalığın katiyen aslı olmaması maal-mesûr(sevinçle) anlaşılmıştır. Bu gibi rivayat-i kazibenin neşrine gibi amel-i hassasiyeye tabi olduğunu bir türlü anlayamıyoruz."*[305] Şimdiye kadar *Serbestî* gazetesinde Şehzade Mehmed Reşad Efendi ile alakalı verilen haberlerin 9/10'ü birinci sayfadan ilk haber olarak verilmiştir. Ancak gazetenin kendince mühim gördüğü bu hadiseler, diğer gazetelerin pek dikkatini çekmemiş veyahut küçük puntolarla genelde son sayfalarda yer almıştır.[306] Yukarda sıraladığımız hadiseler ve *Serbestî* gazetesinin yaklaşımı itibariyle Şehzade Mehmet Reşat Efendi ile ilişkisinin olduğunu anlaşılmaktadır.

Şehzade Mehmed Reşad ve *Serbestî* gazetesi arasındaki ilişkinin nedenlerine bakılacak olursa birkaç sebep sıralanabilir. Birincisi Şehzade Mehmed Reşad tahta varisidir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Şehzade tahta hemen geçmek için gizli faaliyetler içerisinde bulunmamış, öncesinde olduğu gibi Sultan Abdülhamid tarafından sıkı nezaret altında tutulmuştur. Kaynaklarda Şehzadenin halim-selim, dürüst, dindar bir Mevlevi, hoşgörülü ve nazik biri olduğu, fakat aynı zamanda bilgisi zayıf, gündemden

---

303 ''Veliahd Devletlü Necabetlü Reşad Efendi Hazretleri ile Mülakat'' *Serbestî, 26 Kanunuevvel 1324, nr. 52, s. 1*

304 ''Veliahd Devletlü Necabetlü Reşad Efendi Hazretleri ile Mülakat'' 26 *Serbestî, Kanunuevvel 1324, nr. 52, s. 1*

305 ''Veliahd-ı Saltanat Reşad Efendi Hazretleri'' *Serbestî*, 9 Kanunuevvel 1324, nr. 37, s. 1

306 *Şûray-ı Ümmet*, 15 Kanunuevvel 1324, nr. 140-84, s. 5

bihaber, siyasetten uzak ve hırsı olmayan biri olarak tarif edilmektedir.[307] Ancak *Serbestî* gazetesi ile olan ilişkisi dönem içinde kendisine karşı hareket eden çevrelere karşı II. Meşrutiyet'ten sonra etkili bir unsur olan basını kullanma isteğinden doğmuştur. Sahip olduğu saltanat hakkından vazgeçmediğini, hakkında çıkan saltanattan feragat ettiği veya yerine Yusuf İzzetin Efendi'nin geçtiğine dair söylentilere karşı basını yani *Serbestî* gazetesini kullanarak mücadele etmiştir.

3.1.3. Gazetenin Sultan Abdülhamid'e Bakışı

1877-78 Osmanlı Rus harbinden sonra Sultan Abdülhamid 'fevkalade haller' ve 'halkın yetersizliği' gerekçesiyle meclisi kapatarak, ülkenin mutlak idaresini elinde aldı. Bu da karşı bir tepkinin ortaya çıkmasına neden oldu.[308] Bu tepkiler çeşitli hareketlerin ortaya zuhur etmesini beraberinde getirdi. Böylece İttihat-Terakki Cemiyeti olmak üzere çeşitli grupların uzun mücadeleleri sonucu 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilan edildi. Ancak II. Abdülhamid tahta kalmaya devam etmiştir. Hatta François Georgeon'a göre; Meşrutiyetin ilanından sonra halk arasında Sultan Abdülhamid sempati kazanmıştır.[309] Dolayısıyla 1878 meclisin kapatılmasına benzeri bir olayın yaşanma ihtimali her zaman mevcut, İttihat ve Terakki Cemiyeti de bunun farkındaydı.[310] İttihatçılar dışında bu durumun Meşrutiyet için tehlikeli olabileceğini düşünenler vardı. İste bunlardan birisi de *Serbestî* gazetesinin sahibi Mevlânzâde Rıfat olmuştur. Mevlânzâde, Hürriyet'in ilan edilmesi ile beraber Yemen'den İstanbul'a geldi. İlk işi ise İttihat Terakki'nin İstanbul şubesine giderek, Sultan Abdülhamid'in mutlak olarak tahtan indirilmesi gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır: *"İstanbul'a varır varmaz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul merkezine başvurup Sultan Abdülhamid'in tahtan sıkıntısızca indirilebileceğini delilleriyle anlatmıştık. İlgi görmeyince kendimiz işe girişmeye karar verdik"*[311] diyerek önerinin reddedilmesi üzerine, basın yoluyla Sultan Abdülhamid'e karşı mücadele etmek için harekete geçme karar almıştır. Önce *'Hukuk-ı Umumiye'* daha sonra da Hasan Fehmi Bey ile *Serbestî* gazetesini kurarak bu mücadelelerine devam etmiştir.

---

[307] Davut Hut, *" V. Mehmed Reşad'ın Veliahdlığı ve II. Abdülhamid'in Ona Yüklediği Siyasi Anlam"* Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi, Cilt 1, Milli Saraylar, İstanbul 2018, s. 23

[308] Ecvet Güresin, *31 Mart İsyanı,* Cumhuriyet gazetesi, İstanbul, 1998, s. 11-14

[309] François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çcv. Ali Berktay, Homer Kitapevi, İstanbul, 2003, s. 463-464

[310] François Georgeon, a.g.e., s. 465

[311] *Mevlânzâde Rıfat'ın Anıları*, (Haz. Metin Martı) Arma Yayınları, İstanbul, 1992, s.7-19

Serbestî gazetesi basın hayatına girmesiyle Sultan Abdülhamid'e karşı sert bir politika izlemiştir. Özellikle Kamil Paşa hükümetinde görev alanlar üzerinden İstibdat devri adamı olmakla suçlanan kişilere karşı mücadeleye başlamıştır. Bu tutum aynı zamanda direkt olarak Sultan Abdülhamid karşıtlığı üzerinden gelişmekteydi.[312]

Meclisin açılışına kadar olan sürede gazetede her an eskiye dönüş korkusu halka yansıtılmaya çalışılıyordu. İlk sayıların hepsinde *'devr-i istibdat'* usulü ve onun uygulayıcısı *'müstebideler'*e dair yazılar hiç eksik olmamıştır. Eski devrin adamlarının hala istihdam edilmesini şöyle duyurmuştur: *'A birader, devr-i istibdat bakiyesi hala istihdam etmekte olduğumuzu ihtar etmemeyi hamiyete mugayir görüyorum. Filvaki büyük bir işin mukaddimesi yapıldı. Fakat esası tahkim edilmedi."*[313] diyerek asıl tasfiyenin meclisin açılmasından sonra beklendiği açıkça ifade etmiştir. Gazetenin amacı nihai olarak Abdülhamid'in tahtan el çektirilmesi gerektiği inancıdır. Bu amacı doğrudan değil, bunun yerine dolaylı olarak şöyle ifade etmiştir: *"Her şeyden evvel malum olmalıdır ki umur-ı devlet gayet fena idare edilmekte olduğundan mülk bir buhran-ı azim içinde kalmıştır. Bu sû-i idare maruftan, sınaiden, ticaretten eser bırakmadığı gibi, alem-i medeniyetin sülük etmekte bulunduğu şehrah-ı terkiden bizi bütün bütün ayırdı. Bazen ecanebin istifadesine muzır imtiyazat ile servet-i tabiyemiz teslim edildiği görüldü. Velhasıl öyle bir herc ü merc hasıl oldu ki neuzibillah.''* Osmanlı'nın medeniyet yolunda geri kaldığını, bununla beraber şöyle devam ederek: *"Umur-u dahiliyemiz bu hale getiren idare-i müstebide tesirat-ı hariciye ve nüfuz-u siyasiyemizi dahi berbat etmiş idi."* diyerek dahildeki kötü idarenin hariçteki meseleleri de etkilemesine neden olduğunu vurgulamıştır.

Meşrutiyetin ilanıyla beraber Abdülhamid kadrolarının tasfiye edileceğine dair bir beklenti de söz konusu olmuştur. Ancak bunun gerçekleşemediğini şöyle bir yazıyla belirtmişti: *"Memleketimizde Kanun-i Esasi'nin, Meşrutiyetin ilanı üzerine milletin kanuna susamış, vatanın bağrına çökmüş her saadetini her muvaffakiyetini milletin mahvında, vatanın harabesinde arayan cellatların, zalimlerin, amel-i cengizanesine bir set çekileceğini ümit etmiş idik. Heyhat ümitlerimiz bir hayalden ibaret imiş. Bulunduğumuz devr-i cedidin heyet-i umumiyesine matuf olan o nazarlar yine o kanlı pençeleri açılmış milletin gariban hürriyetini çâk çâk etmeye hazırlanmış… Kanun-i*

---

[312] ''Celb-i Nazar-ı Dikkat'' *Serbestî*, 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 3

[313] ''Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim'' *Serbestî*, 9 Teşrinisani 1324, nr. 6, s. 2

Esasimize tecavüz hürriyet-i matbuata hücum istidadını gösterenlere millet, zavallı millet kendisine sadık, hala kendisine hadim zannediyor. Ne acı nikbinlik. Bundan otuz üç sene mukaddem yine Kanun-i Esasimiz ilan olunmuş, milletin hakkı hakk-ı hükümeti istihsal edilmiş idi. Ne oldu? Bu gün meşhut olan tarz sakim siyaset takip edilmedi mi? Matbuata hücum ile 'İbret' gazetesi tatil ettirilmedi mi? Kanun-i Esasinin vazi-i muhteremi Serdar-i Hürriyet ve Meşrutiyet Mithat Paşa mader-i müşfikinden ziyade sevdiği vatanın hudud-u haricine çıkarılmadı mı? Milletin o zaman ki sükutu laubaliliği başımıza otuz üç senelik bir istibdadın telakkisi gayrikabil zararın devamını temin etti. Biz o kanlı darbeler maruz kaldıkça dimağımızda galeyan eden fikr-i intikamın vücudumuzda husule gelen hiss-i adavetin istikbalde temin-i meşrutiyete bir beraat-ı istiklal olacağını tasvir ediyorduk. Bugünkü müstebitler derin bir gaflet uzun bir sükuttan başka bir şey görmüyor."[314] diyerek bütün yazı boyunca kastettiği Sultan Abdülhamid'in uygun fırsatı yakalanması halinde tekrar istibdadı kaim edeceğini iddia etmiştir. Bununla beraber görevden el çektirilenlerin hala maaş alması da gazetenin tepkisini çekmişti.[315]

Gazete bürokratik anlamda Sultan Abdülhamid'in adamlarını tasfiye etmek için sürekli yayınlar yaparken, diğer yandan Sultan Abdülhamid'in elinde bulunan diğer alternatiflerin önünü alma uğraşı içerisindeydi. Yıldız Saray'ının muhafazası için mevcut olan silahlarla ilgili şöyle bir yazı yazmıştı: *"Evrak-ı Havadiste görüldüğüne göre Yıldız Sarayı'nda beş bin anahtarlı mavzer, iki bin tekli ve anahtarlı bir hayli Henry Martini tüfengiyle bir takım ıslaha-i atika ve otuz bin muhtelif tabanca ve sekiz adet makineli maksim tüfengleri ile birkaç cebel topu ve bir silahhane mevcuttur. Hududumuzun silah ihtiyacı olan böyle bir zamanda Saray-ı Padişahide bu derece kuvvetli eslahanın bulundurulmasına katiyen cevaz verilemez. Bu babda Harbiye Nazırının nazar-ı dikkatini celb ederiz"*[316] Gazete Sultan Abdülhamit'ten Meşrutiyet aleyhine bir hareket beklediği için böyle bir yola giriştiği anlaşılmaktadır.

Gazetede, Sultan Abdülhamid aleyhinde yalnız iç meseleler değil; ülke dışında meydana gelen olaylar da kendisi aleyhinde kullanılmaktaydı. Bu olaylar, Osmanlı dış meseleleriyle alakalı olmasa da ucu Sultan Abdülhamid'e dokunduğu için bile bu haberler

---

[314] ''Ne Düşünüyorduk Ne Çıktı'' *Serbestî*, 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

[315] ''Müstebitlerin Hakkına Riayet mi Yoksa Müsamahamı'' *Serbestî*, 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 4

[316] ''Yıldız'da Kuvva-i Muharebe'' *Serbestî*, 9 Teşrinisani 1324, nr. 6, s. 3

tercih edilmekteydi.[317] Özellikle o dönem için sürekli gündemde olan İran'daki Meşrutiyet tartışmaları gazete tarafından Sultan Abdülhamid aleyhinde maharetli bir şekilde kullanılmıştı. *"Bundan otuz iki sene mukaddem bizden Kanun-i Esasi alındı. Meclis-i Mebusanımız dağıtıldı. İki üç sene mukaddemde Rusya çarı Duma'yı dağıttı, Duma azasını hapsetti. Fakat bunların hiçbirisi Şah-ı İran gibi gaddarlıkta ifrat etmedi. Bu derecesine cesaret edemedi."*[318] diyerek, İran şahının kalkıştığı hareketin boyutunu Sultan Abdülhamid'in dahi bu derece ileri gitmediği, yaşanan tecavüzden ders alınması gerektiğini ifade etmiştir.

Serbestî gazetesi, Kasım 1908'de çıktığı ilk günden 1909'da çıkan son sayısına kadar Sultan Abdülhamid'i ilgilendiren meselelerde muhalifliğini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. İttihat ve Terakki, Mithat Paşanın ruhuna ithaf edilmek üzere Ayasofya'da mevlit okutmak üzere bir merasim tertiplemiştir. *Serbestî* gazetesi buna tepki göstererek Yıldız mahkemesinin, Mithat Paşa için aldığı katillik lekesini temizlemesi gerektiğini yazmıştır. Gazete, Sultan Abdülhamid'in tahtta kalmasını Cemiyet'e karşı bir argüman olarak kullanmıştır.[319]

Gazete, Şehzade Mehmet Reşat bahsini ele alırken, Şehzade'nin hastalığına dair çıkan şayialara karşı hemen harekete geçerek cevap vermiş, hastalığının aslının söz konusu olmadığı ivedilikle okuyucularını duyurmuştur. Sultan Abdülhamid'in hasta olduğuna dair çıkan haberler dönem içinde basına yansımıştır. *Serbestî* gazetesinin konuyla ilgili haberi şöyledir: *"Zat-ı Şahanenin buhran-ı asabiyetten rahatsız bulunduklarını Takvim-i Vakai'nin tekzibine rağmen Tanin refikimiz yazıyor. Elhamdülillah devr-i istibdatta bulunmadığımız için beyhude tevehhüme mahal yoktur. Yalnız bi-esas şayialara meydan vermemek için Zat-ı Şahaneyi tedavi eden tabibin yevm-i raporunu neşr etmesi lazımdır. Zaten mütemeddinde adet budur. Mamafih Zat-ı Hümayunları otuz seneden beri asabiyetten rahatsız bulunduklarından telaş ve endişeye lüzum yoktur."*[320] şeklinde ele aldığı meseleyi Şehzade'nin hastalığıyla alakalı verdiği haberle karşılaştırdığımızda Sultan Abdülhamid aleyhtarlığı ortaya çıktığı gibi; Şehzade Mehmet Reşat ile olan ilişkisinin mahiyeti de tekrar anlaşılmaktadır.

---

[317] ''Mösyö Roosevelt'in Gazeteciliği'' *Serbestî*, 9 Teşrinisani 1324, nr. 6, s. 3

[318] ''Şah-ı İran'' *Serbestî*, 16 Teşrinisani 1324, nr. 14 s. 2

[319] ''Serbestî'' *Serbestî*, 17 Mart 1325, nr. 133, s. 3

[320] ''Zat-ı Şahane'' *Serbestî*, 24 Teşrinisani 1324, nr. 21, s. 1

İttihat ve Terakki muhalifi diğer gazeteler de Sultan Abdülhamid aleyhtarlığı yapıyorlardı. Ancak *Serbestî* gazetesi bunu şiddetli bir şekilde yürütmekteydi. Mabeyn başkatibi Ali Cevad'ın aktardığına göre; gazetenin Sultan Abdülhamid hakkında kullandığı dil, değil bir padişaha sıradan bir insan karşı bile kullanılmaz, demiştir.[321] Sultan Abdülhamid özellikle *Serbestî* gazetesinin kendisine karşı kullandığı dilden rahatsız olmuş, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa nezdinde bu duruma son vermek için çeşitli girişimleri olmuştu.[322] Sultan Abdülhamid'in *Serbestî* gazetesinin yazılarından rahatsızlık ve üzüntüsünü belirtmiş, Mart 1909'dan itibaren sertliği artan yazılar Padişah tarafından pek manidar da görülmüştür.[323] Sultan Abdülhamid'in, yayınlarından rahatsızlık duyduğu bundan dolayı gazetenin sahibi Mevlânzâde Rıfat'ı öldürtmek istediğini iddia eden kaynaklar da mevcuttur.[324]

İttihat ve Terakki Cemiyet'inin nüfuzunun farkında olan gazete yayına başladığı ilk zamanlarda neredeyse bütün konsantrasyonu Sultan Abdülhamid, İstibdat devri, müstebitler, jurnalciler üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak İstanbul seçimlerinin başlamasından sonra ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin seçimlerdeki faaliyetleri gazetenin dikkatini ağırlıklı olarak Cemiyete çevirdiğini bir anlamda Sultan Abdülhamid'e ayırdığı mesaiyi, İstanbul seçimleri ile beraber İttihat-Terakki cemiyetine ayırmış ve Cemiyete karşı muhalefetini artırmıştı. Gazete, İttihat ve Terakki aleyhtarlığı 31 Mart Vakasına kadar ilk sırada yer almıştır. Ancak Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru yolu çıkmasından sonra tekrar Sultan Abdülhamid aleyhtarlığı önceliği olmuştur. Bunun nedeni ise doğal olarak olaylardan kendini sıyırma çabası olduğu ifade edebilir. Gazetenin 1909 yılı itibariyle çıkan son sayısının baş yazısı bu dönüşün açık göstergesidir. Yazı şöyle: *"Evet…Evet gözlerimizi örten gıta-i keşif-i müzevvir yırtıldı. Bütün Fenalıklar meydana çıktı, hakikatler kemalen inkişaf etti gizli hiçbir şey kalmadı. Dokuz aydan beri husule gelen fenalıkların masdarı otuz üç seneden beridir milleti yakıp yıkan bir kan-ı ateş-i fişan-ı melanet yani Yıldız Sarayı…olduğu katiyen anlaşıldı. Akvam-ı Osmaniye'nin arasına tefrikalar sokan dini vasita-i nizâ ittihaz ederek ortalığı alt üst*

---

[321] Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Haz. Faik Reşit Unat, TTK yayınları, Ankara, 1985 s. 39

[322] Ali Cevat Bey, *a.g.e.,* s. 39

[323] BOA, Y.PRK.BŞK. 79/107.1

[324] Sina Akşin, *31 Mart Olayı,* Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s.

eden şeriat namıyla herkesi iğfal eyleyen yine hep o mefasit iktinah olduğu tebyin etmiştir.''[325] Şeklinde başlayan ve giderek sertleşen yazının nedeni, yaşanan bütün olaylara bir müsebbip bularak bir kişiye yüklemekti. Gazeteye göre; o kişi Yıldız'da o *'kartal yuvası'*nda mukim Sultan Abdülhamid'den başkası değildi.

3.1.4. Gazetenin Prens Sabahaddin ile İlgili Düşünceler

Prens Mehmed Sabahaddin Bey 1877'de doğmuştur. Babası Damad Mahmud Celaleddin Paşa, annesi Sultan Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'dır. Yerli kaynaklarda Sultanzade, yabancı kaynaklarda ise Prens olarak anılmıştı. İstanbul'da iyi derecede eğitim almış olan Prens Sabahaddin, babasının Sultan Abdülhamid'le arasının bozulması üzerine babası ve kardeşiyle beraber Avrupa'ya kaçmıştır. Avrupa'da Le Pley'in sosyoloji ekolüne bağlı olan Edmond Demolins'in kurduğu Le Science Sociale cemiyetine katılmıştır.[326] Avrupa'da ortaya çıkan Sultan Abdülhamid karşıtı Jön Türk hareketi içinde bulunmuş, aynı zamanda Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi fikirlerini bu esnada Osmanlı Devleti'nin kurtuluş reçetesi olarak ortaya atmıştır. Fikirlerinin tamamı Sosyolojinin kurucuları olan Le Play ve Demolins'e dayandırarak *'Türkiye nasıl kurtulabilir'* sorusuna cevap aramıştır.[327]

Serbestî gazetesi, fikri anlamda Prens Sabahaddin'in ortaya koyduğu Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi fikirlerini benimsemiş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda *Serbestî*, Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet fikirlerinin basındaki savunucularından biri olduğunu vurgularsak yanlış olmayacaktır. Ancak gazete bu fikirleri gerçek anlamda özümsediği için savunduğunu ifade etmek zordur. Bu fikirlere bağlı olmasının nedenlerini ise; Prens Sabahaddin'e yakın olması, İttihat ve Terakki muhalefeti, aynı zamanda gazetenin sahibi Mevlânzâde Rıfat'ın Kürt, başmuharriri Hasan Fehmi Bey ise Arnavut olmalarından dolayı; her ne kadar bunlar açık bir ayrılıkçı fikre sahip olmasalar da Prens Sabahaddin'in fikirlerini kendilerine yakın hissetmişlerdir. Prens Sabahaddin de buna mukabil Arap, Kürt ve Arnavut muhaliflerine kuvvetli bir güveni vardır.[328] Gazetede Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet bağlı kalmasının

---

[325] ''Katil Kim'' *Serbestî*, 10 Nisan 1325, nr. 157, s. 1

[326] Abdullah Uçman, "*Prens Sabahaddin" TDVİA,* Cilt 34, Ankara 2007, s. 341

[327] Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 490-491

[328] Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri(1895-1908),* İletişim, İstanbul 2008, s. 303

diğer bir nedeni, Sultan Abdülhamid uzun süren merkeziyetçi idari yapısının baskıya neden olduğu ve ilerlemeye mani olduğunu fikridir.[329]

Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra onu korumak için ekonomik, siyasi, eğitim ve sosyal alanlarda anayasanın çizdiği yol çerçevesinde ilerlemenin gerçekleştirilmesi hayati bir mesele olarak vurgulanmıştır. Halihazırda mevcut sorunların çözümü gazeteye göre Prens Sabahaddin'in ortaya koyduğu fikirlerin gerçekleştirilmesine bağlı olduğu sıkılıkla dile getirilmişti.[330] Gazete, Anglo-Sakson özellikle İngiliz terbiye anlayışı üzerine Teşebbüs-ü Şahsi fikirlerini inşa eden Prens Sabahaddin'in bireyin tekamülü devletin gelişmesi manasına geldiğini söyleyen ifadelerle birlikte, özellikle eğitime önem verilmesi gerektiğini belirten yayınlar yapmıştır.[331] Bunun yanında Teşebbüs-ü Şahsi için esas olan şeyin hürriyet olduğu ancak hürriyeti istemek kafi değil onu yaşamak gerektiği, aynı zaman siyasi anlamda Teşebbüs-ü Şahsi için hürriyetin önemli olduğu gibi içtimai(toplumsal) anlamda hürriyetinde gerçekleşmesi zarureti Prens'in fikirlerine dayanarak yazılmıştır. İngiltere ve Fransa örnekleri üzerinden iki türlü toplumun var olduğunu, birincisi bireyin kendisini devlete ve topluluğa dayandırdığı(Fransızlar), diğeri ise kendine güvenen birey üzerinden Teşebbüs-ü Şahsi fikri perspektifinde karşılaştırılarak Fransa'nın, İngiltere'den geri kalmasını Fransa'nın her ne kadar hürriyet-i siyasiyeyi başarmış olsa dahi hürriyet-i içtimaiyeyi gerçekleştirememesine bağlamıştır. Rejimin cumhuriyet, monarşi, krallık yahut sosyalist olsun fark etmez, idarenin bütün fertler üzerinde olan tahakkümü Teşebbüs-ü Şahsiye engel olduğunu bundan dolayı Fransızların devrim yapmasına rağmen İngilizlerden geri kalmasının nedeni olarak gösterilmişti. Ancak Osmanlı devletinin Fransızlardan bu konuda daha ileri olduğunu dolayısıyla Teşebbüs-ü Şahsi'nin gerçekleşmesinin zannedilenden daha kolay olacağını belirtmiştir. Gazetenin ilk sayısında, uzun bir makale ile Prens Sabahaddin'in Teşebbüs-ü Şahsi fikirlerinin Osmanlı toplumu için ne kadar ehemmiyetli olduğunu yayın hayatına başlamasından itibaren sıklıkla dile getirmiştir.[332]

Prens Sabahaddin'in fikirlerine dayanarak, garbın zengin olduğunu, fıtraten bizden fazla bir kabiliyete haiz bulunmadıklarını ancak siyasi anlamda bizden ilerde bir seviyede

---

[329] ''Prens Sabahaddin Bey'in Fevziye Gazinosunda Dün Gece İrad Buyurdukları Konferans'' *Serbestî, 30 Teşrinisani 1324, nr. 28, s. 1-2*

[330] ''Tekamüle Doğru ve Teşebbüs-ü Şahsi'' *Serbestî,* 17 Kanunusani 1324, nr. 74, s. 1-2

[331] ''Terbiye-i Bedeniye'' *Serbestî,* 14 Mart 1325, nr. 130, s.4

[332] ''Makale-i İçtimaiye'' *Serbestî,* 3 Teşrinisani 1324, nr. 1 s. 2

bulunduklarını yazmıştır. Gazete, içtimai hayatta ilerlemelerinin nedeni olarak siyasete hakim olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu hususta özellikle Anglo-Sakson ırkı göz önüne alındığında şark, garp ve cenupta sanayi, ticaret ve siyaset gibi alanlarda bir çok müstemlekede başarılı olduğunu bu kuvvetin ırki değil, bilakis fert fert teşebbüse eğimli olmalarından ileri geldiğini belirtmiştir. Servetin esası olan ziraat, ticaret ve sanayimizin terakkisine engel olan şeylerin başında kişisel teşebbüslerin önüne alan unsurlar olduğu, bunların önüne geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[333] Siyasi, sosyal, eğitim, sanayi, ticaret gibi alanlarda Prens Sabahaddin'in ortaya koyduğu Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi fikirlerine göre çözüm arayışları ortaya koyan yazılar yazmıştır.

Prens Sabahaddin'in Adem-i Merkeziyet fikirleri üzerinde çeşitli yazılar yazılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde yaşanan tartışmalarda özellikle Prens Sabahaddin'in Adem-i Merkeziyet fikirleri üzerinden Prens'e eleştiriler yöneltildiği görülmektedir. İstanbul seçimleri sırasında Prens Sabahaddin'in Rum patriğini ziyaret etmesi Adem-i Merkeziyet üzerine olan tartışmaları alevlendirmişti. İttihat- Terakki Cemiyeti'ne yakın *Tanin* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Bey: *"Adem-i Merkeziyet Midilli'nin, Sakız'ın vesaire adaların hep birer Girit olması, hep Yunan aguşuna atılması için birer hazırlıktır."*[334] derken, *Serbestî* gazetesi ise hemen bir sonraki gün *Tanin* gazetesinin seçimlerde başarı elde etmek için Prens Sabahaddin Bey'e saldırdığını ifade etmiş, Prens hazretlerinin emsali ender bir fikir adamı olduğu bütün gayesi ve çabasının halkın ilerlemesi yolunda olduğunu belirtmiştir. Yazıyı kaleme alan Hüseyin Cahit Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti adayı olduğu için bütün hırsının mebus olmak için Prens Sabahaddin Bey'e saldırdığını yazarak Prens'i savunmuştur.[335] Hüseyin Cahit Bey'in bu yazısı üzerine Prens Sabahaddin Bey de bir yazı kaleme almış; Müslüman ile Hristiyan vatandaşlarımız arasında Rum, Ermeni, Bulgar cins ve mezhep farkı gözetmeksizin Osmanlılığı teşkil eden unsurlardan hiçbirinin muhtariyet veya istiklal takip etmemelerini, Adem-i merkeziyet adı altında İdari muhtariyete taraftar asla olmadığını beyan etmişti.[336] Prens Sabahaddin Bey konferanslarında da bu konuya şöyle değinmiş,

---

[333] ''Tekamüle Doğru ve Teşebbüs-ü Şahsi'' *Serbestî*, 17 Kanunusani 1324, nr. 74, s. 1-2

[334] ''İntihap Entrikaları'' *Tanin*, 26 Teşrinisani 1324, nr. 129, s. 1

[335] ''Cahit Bey'in Hırçınlığı'' *Serbestî*, 27 Teşrinisani 1324, nr. 25, s. 1

[336] Prens Sabahaddin, *Hayatı ve Eserleri* (Haz. Nezahet Nurettin Ege) Fakülteler Matbaası, İstanbul 1977, s. 159-160

gazete de aynı şekilde cevabı şöyle vermiştir: *''Rumlara ve Ermenilere salahiyet vermek ve hatta Midilli ve Sakız adalarını Girit'e benzetmek amelinde bulunduğumu yazan muharrire en muhtasar(kısa, özet) ifadelerle mukabelede de bulunarak o kendisinin böyle bir fikirde asla bulunmadığını ve maksadı ötenden beri dinin aklın emrettiği üzere bil-umum Müslim ve gayrimüslim vatandaşlarına müsavat adalet ile muamele edilmesinden ibaret olduğunu ve hatta müthiş istibdat altında Türklerin azalmakta oldukları sırada Rum ve Ermeni ve Sırpların Adem-i Merkeziyet'ten ileri bile vararak türlü türlü imtiyazlarla adeta bir istiklal-i idare altındadırlar.''*[337] Aynı zamanda gazetede seçimler sırasında seçilen bazı Müslüman ve Hristiyan mebusların Prens Sabahaddin Bey'i ziyaret etmesi takdire şayan olduğunu kendisinden malumat ve mütalaada bulunmasını Meclis-i Mebusan için pek kıymetli olduğunu da sütunlarına taşımıştı.[338] Gayrimüslimler üzerinden yaşanan tartışmalarda, merkeziyet usulünde azınlıklara daha fazla hak verildiği özellikle belirtilmiştir. Prens Sabahaddin, maarif, mahkeme ve vergilerde gayrimüslimlerin daha avantajlı olduklarını bunun adem-i merkeziyet usulünde mümkün olamayacağını yazmıştır.[339] Gazete aynı şekilde bu fikirleri paylaşmıştır.[340]

Adem-i Merkeziyet'ten kastın Tevsi-i Mezuniyet yani yetki genişliği olduğu ve bununda Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde[341] bulunduğu özellikle belirtilmiştir. Prens Sabahaddin Bey Kanun-i Esasi'de yer alan Fransızca Decentralisation'i Adem-i Merkeziyet kelimesini karşılığı olarak koymuştu.[342] Gazetede bu tartışmalarda çeşitli yazılarla beraber, konuyla alakalı o dönemde yazılan kitapların reklamları, kitaplar üzerine yorumlarla bu konu hakkında çeşitli yazılar yazmıştır.[343]

Prens Sabahaddin, bütün vilayetlerdeki idare usulünün birbirinden farklı olduğunu, örneğin Yemen ve Selanik vilayetlerindeki ahali arasında büyük farkların mevcut bulunduğunu, bu vilayetlerin ihtiyaçlarını bilecek kişilerin İstanbul'dan gönderilen

---

[337] ''Prens Sabahaddin Bey'in Fevziye Gazinosunda Dün Gece İrad Buyurdukları Konferans'' *Serbestî, 30 Teşrinisani 1324, nr. 28, s. 1-2*

[338] *Serbestî, 'Alınan Varaka'* 19 Teşrinisani 1324, nr. 17, s. 2-3

[339] Prens Sabahaddin, *Görüşlerim,* (Haz. Ahmet Zeki İzgöer), Buruc Yayınları, İstanbul 1999, s. 74-76

[340] ''Tekamüle Doğru ve Teşebbüs-ü Şahsi'' *Serbestî,* 17 Kanunusani 1324, nr. 74, s. 1-2

[341] Kanun-i Esasi MADDE 108**:** Vilâyatin usulü idaresi, Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezayif kaidesi üzerine müesses olup derecat-ı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır.

[342] Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul 1945, s. 170

[343] ''Tevsi-i Mezuniyet'' *Serbestî*, 17 Teşrinisani 1324, nr. 15, s. 3

memurlardan ziyade, yerel memurlar olduğunu söylemiştir. İdarî Adem-i merkeziyet adı altında öteden beri istedikleri şeyin ıslahat, vali ve diğer memurların kabiliyet ve yetkilerini artırmak, vilayet umumi meclislerini bir an evvel açtırmak ve bu suretle halkın, verdiği verginin yerinde harcanmasını sağlamak, dolayısıyla Adem-i Merkeziyet, Tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaiften başka bir şey değildir. Ancak Tevsi-i Mezuniyet, idari Adem-i Merkeziyetin ismi değil, tarifi olduğunu izah etmiştir.[344] Adem-i merkeziyet fikri üzerine yapılan çeşitli tartışmalarda sıklıkla dile getirilen önemli konulardan birisi de merkezden atanan memurların ataması için çeşitli yerler ve kişilere para vermesi, daha sonra gittikleri yerlerde buna karşılık olarak halktan veya o bölgenin önemli kişilerinden para alması örnekleri üzerinden sistemin yanlışlığı ve adem-i merkeziyetin gerekliliği gazetede dile getirilmişti.[345]

Serbestî gazetesinde, Prens Sabahaddin'in fikirlerine dair uzun makalelere yer verirken, kendisini de manevi bir lider, emsali ender görülen bir fikir adamı ve Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesinde en etkili kişilerden biri olarak kedisini görmekteydi. Gazete, sütunlarında Prens Sabahaddin'in fikirlerine geniş yer verirken aynı zamanda belli başlı olaylarda onu desteklediğini her fırsatta belirtmişti. Özellikle İstanbul seçimlerinde Prens Sabahaddin aday olmasa bile, gazete seçime bir gün kalmışken kendi aday listesini paylaşmış, listede Prens Sabahaddin'i önemli şahsiyetlerden biri olarak gördüğünü belirterek kendi aday listesinde yer vermişti.[346] Prens Sabahaddin, resmi olarak seçimlere katılmasa bile 18 oy almış, bu durum gazetenin etkisini göstermesi açısından ilginç bir örnektir. Gazete, Prens Sabahaddin Bey'i Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesinde önemli kahramanlardan biri olarak görmüş, Mebusan meclisinin açıldığı gün Mithat Paşanın portresi yanında Meşrutiyet ilanında önemli görülen Resneli Niyazi, Enver Paşa ile beraber Prens Sabahaddin Bey'in de portresine yer vermişti.[347]

---

[344] Prens Sabahaddin, *Hayatı ve Eserleri, a.g.e.,* s. 164-165

[345] ''Merkeziyet-Adem-i Merkeziyet'' *Serbestî*, 26 Mart 1325, nr. 142, s. 3

[346] *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 1-2, Ayrıca, gazetenin bütün adayları şöyledir: *Ankara Liva Kumandanlığından mütekait Cemal Paşa, Manyasizade Refik Bey, Mütercim Rüştü Paşazade Reşad Bey, Sardr-ı sabık Said Paşa, Sabahaddin Bey, Hocazade Asım Efendi, Şura-i Devlet Muhakeme Reisi Kemal Bey, Murad Bey*

[347] *Serbestî*, 5 kanunuevvel 1324, nr. 33, s. 1 Gazete kullanılan bu portreler aynı zamanda fotoğraflara yer verdiği ilk sayıdır. Daha önce hiçbir sayıda herhangi bir görsel kullanılmamıştı. İlk sayfada en üstte sayfanın ortasına gelecek şekilde Mithat Paşa'nın ve onun altında sağdan sola Prens Sabahaddin'in, Resneli Niyazi'nin portrelerine yer vermişti. Bunun yanında fotoğrafı elde edilemeyen Atıf Bey için bir boş alan ayrılıp ortasına *'Atıf Bey'* yazılmış boşluğun altına

3.1.5. Serbestî Gazetesi ve Ahrar Fırkası

II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan siyasi fırkalardan biri olan Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne alternatif olarak meydana çıkmıştır. Bazı kaynaklarda *Serbestî* gazetesinin, Ahrar Fırkasının resmi yayın organı olduğu iddiaları mevcuttur.[348] Bu başlıkta *Serbestî* ve Ahrar Fırkası arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Gazete, hiçbir zaman Ahrar fırkasının yayın organı olmamıştır. Ancak Ahrar fırkasını destekleyen bir yayın politikası takip etmiştir.

Ahrar Fırkası, Eylül 1908 yılında Türkiye siyasal hayatına giren ilk düzenli parti teşebbüsüdür. İdeolojik arka planı Paris'teki Jön Türklerin bölünmesine dayanmaktadır. 1902'de Jön Türkler kongresi sonrası Ahmet Rıza'nın başını çektiği merkeziyetçi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşılık, Prens Sabahaddin'in öncülüğünde kurulan Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti kurulmuştur.[349] Jön Türklerin bölünmesi aynı zamanda Ahmet Rıza ve Sabahaddin Bey arasındaki şahsi anlaşmazlıkların sorun olduğu gibi, Ahmet Rıza'nın pozitivist, Prens Sabahaddin'in ademi merkeziyetçi ve teşebbüsü şahsi fikrilerine sahip olmaları da etkili olmuştu.[350] Ahrar Fırkasının ideolojik fikirleri Prens Sabahaddin'in ortaya koyduğu Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet fikirlerinden zuhur etmiştir. Ahrar Fırkası için ilk girişimler Nurettin Ferruh ve Ahmet Samim Beyler, Prens'in verdiği konferanslar neticesinde ortaya çıkmış, İttihat ve Terakki'ye karşı bir alternatif oluşturma düşüncesiyle bir parti kurulma kararı alınmıştır. Parti başkanlığı Prens Sabahaddin'e teklif edilmiş, ancak kendisi bu teklife siyasetle iştigal etmek istemediğini söyleyerek reddetmiştir. Ancak kendisine yakın Ahmet Fazıl, Celaleddin Arif, Mahir Said Bey gibi isimleri Nurettin Ferruh'a yönlendirilerek fırkanın kuruluşuna yardımcı olmuştur.[351] Partinin kurucuları arasında yer alan bu şahıslar aynı zamanda Paris'te kurulan Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi Cemiyetinin kurucu

---

'resmi elde edilmeyen Kahraman' olarak belirtilmişti. Bu kişiler *'Hürriyet Kahramanları'* olarak meclisin anısına portreleri verilmişti.

[348] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler C.I II. Meşrutiyet Dönemi,* s. 146, Münir Süleyman Çobanoğlu, *Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi,* Pınar Yayınları, İstanbul 1946, s. 41

[349] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler C.I II. Meşrutiyet Dönemi,* Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 142-143

[350] Sina Akşin, *31 Mart Olayı,* Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s. 28

[351] Oğuz Kaan, *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Partisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 2008, s. 127

üyeleriydi.[352] Ahmet Bedevi Kuran ise fırkanın *'Yetki genişliği'* esası üzerine kurulduğu için Prens Sabahaddin'e yakın kişilerin Ahrar Fırkasına katılmalarının sebebi olarak göstermiştir.[353]

Ahrar Fırkasının kuruluş amacı, İttihat ve Terakki partisinin giderek artan otoritesi ve aynı zamanda ikinci bir istibdada yol açabileceği kaygısıdır. Siyasi denge açısından bu parti önemli olacaktı. Partinin programını Fransız Kont Ostrorog ve Nurettin Ferruh beyler beraber hazırlamışlardı.[354]

Serbestî gazetesinin Ahrar Fırkasının resmi yayın organı gibi hareket ettiğini yazan bazı kaynaklar mevcuttur.[355] Öncelikle yukarda *Serbestî* gazetesinin Ahrar Fırkasının yayın organı olmadığını belirtilmiştir. Gazete ile Fırka arasındaki ilişkinin birkaç nedeni mevcuttur. Öncelikle hem gazete hem de Ahrar Fıkrası, Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet ve teşebbüsü şahsi fikirlerini kendileri için esas kabul etmiş oluşumlar olmalarından dolayı fikri bir yakınlık vardır. İkincisi gazete, İttihat ve Terakki'nin giderek aratan kontrolsüz gücüne karşılık, muhalifi olmasından dolayı İTC'ye karşı Ahrar Fırkasını desteklemiştir. Gazeteye göre; İttihat Terakki'nin birkaç kulüp yerine sadece bir cemiyete(İTC) halkı siyasete dahil etmek istemesini yanlış olarak vurgulamıştır.[356] Ahrar Fırkasını da İttihat ve Terakki alternatifi olarak görmüş, üstelik İttihat Terakki'nin gizli yapılanmasına karşılık Ahrar Fırkasının açık bir siyaset takip kaynaklandığını özellikle belirtmiştir.[357] Ancak gazetenin çıktığı günden itibaren Ahrar Fırkasının yayın organı olarak hareket ettiğini ifade etmek yanlış bir yargı olacaktır.

Gazete, 16 Kasım 1908'te(3 Teşrinisani 1324) yayın hayatına başlamasından itibaren Ahrar Fırkası ile ilgili haberlere çok ender rastlanmaktadır. Günlük haber gazetesinden çok fikri bir gazete olması dolayısıyla kendine yakın gördüğü veya muhalif

---

[352] Şenol Kaluç, *Osmanlı Ahrar Fırkası Kuruluşu Faaliyetleri ve Sonu*, *Liberal Düşünce Dergisi*, Kış-Bahar 2009, sayı. 53-54, s. 195

[353] Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul 1945, s. 330

[354] Sina Akşin, *31 Mart Olayına Değin Sabahaddin Bey ve Ahrar Fırkası, AÜSBFD, Cilt: XXVII* Eylül 1972, No. 3 s. 557-558

[355] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler C.I II. Meşrutiyet Dönemi,* s. 146, Münir Süleyman Çobanoğlu, *Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi,* Pınar Yayınları, İstanbul 1946, s. 41

[356] ''Açık Fikir'' *Serbestî***,** 28 Teşrinisani 1324 nr. 26 s. 1-2

[357] ''İkinci Tecrübe'' *Serbestî***,** 27 Şubat 1324, nr. 115, s. 1

gördüğü oluşum ve şahıslar hakkında sık sık fikri makaleler neşretmişti. Ancak ilk çıktığı aylarda Ahrar Fırkasının yayın organı gibi hareket ettiğini gösteren yazılar mevcut değildir. Bu haberler ilk aylarda Ahrar Fırkasının bildirilerinden oluşmaktadır. Aynı bildirileri diğer gazetelerde de görmek mümkündür. Kamil Paşa kabinesinin yerine Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra gazetede aynı zamanda İttihat Terakki Cemiyetine karşı bir dönüm noktası olmuştur. Bu hadiseden sonra İttihat Terakki'ye karşı gazetenin dili daha da sertleştiği gibi artık Ahrar Fırkası ismi ilk sayfalardan ve daha sık zikredilme başlanmıştır.[358] Basın, siyaset ve halk arasında ki buna *Serbestî* ve Ahrar Fırkası da dahil İTC'ye muhalif olanların en büyük eleştirisi Cemiyetin tekelciliği ve gizli bir oluşum şeklinde hareket etmesidir.[359]

Gazetenin yayın hayatına başlaması mebusan meclisi seçimlerine denk gelmiştir. Seçimler sırasında Ahrar fırkasına dair herhangi destekleyici bir fikri makaleye yer vermemiştir. Taşra seçimleri sırasında verilen haberlerde, Ahrar Fırkasının taşrada tek mebusu Ankara'dan seçilen Mahir Said Bey iken gazete bunu İzmir'den seçilen Müftü Said Efendi'yle karıştırdığı da anlaşılmaktadır.[360] Gazete, seçimler sırasında Ahrar Fırkasını desteklemekten ziyade İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhtarı bir çizgide yayın yapmıştır. Özellikle İstanbul seçimlerine yaşanan gelişmelerde İTC'ye karşı sert muhalefet takip eden gayrimüslimleri desteklemekten geri durmamıştır. Aynı zamanda Ahrar Fırkası da seçimlerde yeterli organize olmadığı için İTC'ye karşı gayrimüslimleri desteklemişti. Ahrar Fırkasının seçim listelerine baktığımızda bu daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.[361]

Seçimler sırasında yaşanan tartışmalarda İttihat ve Terakki yayın organı olan *Şûray-ı Ümmet* gazetesi, gayrimüslimleri Ahrar Fırkasıyla görüşmelerinden sonra uyarmış ve kuvveti malum olmayan bir fırkanın peşinden gitmek gibi çürük bir tahtaya basmayacaklarından emin olduklarını yazmıştır. *Şûray-ı Ümmet*, Ahrar fırkasının

---

[358] ''Fırka-i Ahrar'dan Ahmet Rıza Bey'e'' *Serbestî*, 13 Mart 1325, nr. 129, s. 1

[359] Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987, s. 101

[360] *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 3

[361] ''Osmanlı Ahrar Fırkası Tarafından'' *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26 s. 2 Bildiride verilen Ahrar Fırkası listesi şöyledir: "*Sadrazam Kamil Paşa, Ali Kemal Bey, Celaleddin Arif Bey(Mekteb-i Hukuk ve Mülkiye Muallimlerinden), Ahmed Fazlı Bey(Muharrir-i Osmaniye'den), Nureddin Feruh Bey, Padelaki Kozmidi Efendi(dava vekili), Kostantin Kostantinidi Efendi(dava vekili), Kirikor Zöhrab Efendi(dava vekili), Pedros Hallacyan Efendi(dava vekili), Alber Faraci Efendi(dava vekili)"*

kuruluşunun yalnızca Rum gazetelerinden duyurulduğunu iddia etmiştir. Bundan dolayı da fırkanın kuvvetini nerden aldığı belirsiz olduğu eleştirileri yapılmıştır.[362] Ahrar Fırkası bu eleştiriler üzerine kendilerinin bir siyasi fırka olduklarını ve Kanun-i Esasi'nin kendilerine bahşetmiş olduğu hürriyet ve hukuk dairesi içerisinde hareket edeceklerini bildirmiştir. Aynı zamanda kuruluş esnasında birçok yerde konferanslarla beraber Türkçe *Hukuk-u umumiye*, *Yeni Gazete*, *Sabah* gazeteleri, Fransızca *İstanbul*, İngilizce *Levant Herald*, ekseri Rum ve Ermenice gazetelerinde, haftalık risalelere varıncaya kadar bilumum Avrupa matbuatında makale olmuştur, denilerek, *Şûray-ı Ümmet*'in yalnızca Rum gazetelerinden haber almış olmasını onun lakayitsizliğine delalet ettiğini *Serbestî* gazetesi üzerinden bir bildiri yayınlayarak cevap vermişti.[363] Gazete çıktığı ilk aylarda Ahrar Fırkasına dair olan yazılarının tamamı bu bildirilerden oluşmaktaydı. Bu bildiriler aynı zamanda diğer gazetelerde de yayınlanmaktaydı.[364] Bu dönemde *İkdam* gazetesine incelediğimizde Ahrar Fırkasını destekleyen yazıların daha fazla olduğu da görülmektedir.[365]

Seçimler sırasında *Şûray-ı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerindeki Ahrar fırkasına yapılan eleştirilere karşılık *Serbestî* gazetesinde Ahrar Fırkasının bildirileri dışında fırkayı destekleyen bir yazıya bu süreçte rastlanmamıştır. Ancak Sabahaddin Bey'e bu süreçte gelen eleştirilere direkt olarak cevap vererek, Sabahaddin Bey'i savunmaktan geri durmamıştı.[366] Bunun yanında *Serbestî* gazetesinin Ahrar Fırkasının yayın organı gibi hareket ettiğini ifade eden kaynakların yanlışlanabilir olduğunu gösteren çeşitli fikri yazılar da gazetede mevcuttur. Buna en iyi örnek ise *Serbestî* gazetesinin seçimler sırasında Ahrar Fırkasının adaylarını desteklemek yerine kendi aday listesini yayınlamış olmasıdır. Bu listede Ahrar Fırkasının listesinde yer alan hiçbir şahsa yer vermediği gibi [367] ilginçtir *Serbestî* listesinde yer alan Hocazade Asım Efendi ve Manyasizade Refik Bey

---

[362] ''Osmanlı Ahrar Fırkası Tarafından'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3 s. 3

[363] ''Osmanlı Ahrar Fırkası Tarafından'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3 s. 3

[364] ''Fırka-i Ahrar'ın Namzetleri'' *İkdam*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 5225, s. 2

[365] ''İstiklal-i Osmani'' *İkdam*, 15 Kanunusani 1324, nr. 5271, s. 1

[366] ''Şûray-ı Ümmetin Pervasızlığı'' *Serbestî*, 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 1

[367] ''Açık Fikir'' *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 2 Liste şöyledir: "*Ankara Liva Kumandanlığından mütekait Cemal Paşa, Manyasizade Refik Bey, Mütercim Rüştü Paşazade Reşad Bey, Sardr-ı sabık Said Paşa, Sabahaddin Bey, Hocazade Asım Efendi, Şura-i Devlet Muhakeme Reisi Kemal Bey, Murad Bey"*

İttihat ve Terakki listesinden katılan ve en çok oy alan mebuslar olarak İstanbul mebusu seçilmişlerdi.[368]

İstanbul seçimlerinden sonra uzun bir süre Ahrar Fırkasına dair bildiriler dahil olmak üzere yazılara yer verilmemiştir. Bunun yerine daha önce değindiğimiz gibi İttihat ve Terakki'nin alternatifi olabilecek fırkalarının gerekliğini vurgulamış ancak bu yazılarda Ahrar fırkasını destekleyici herhangi bir atıf dahi yapılmamıştır.[369] Bu yazılarda genellikle memlekette siyasi fırkaların mevcut olmayıp, yalnız Ahrar Fırkasının bulunduğunu, fakat işin bununla bitmeyeceğini, *'bir çocukla bahar gelmiş sayılmayacağını'* dolayısıyla birçok siyasi fırkaya ihtiyaç olduğu sıklıkla gazete sütunlarına yansımıştır. Zaten muhalif fırkaların zuhuru Kanun-i Esasi'nin temin ettiği hürriyetin neticesi olarak lüzumlu olduğunu, hatta istibdat taraftarı fırkaların bile peyda olabileceğini, bunun her memlekette görülebilecek tabi bir vaka olduğu dile getirilmiştir.[370]

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkasını karşı karşıya getiren olaylardan bir tanesi Ahrar Fırkasının Osmanlı Devleti'nin 610. kuruluş yıldönümü dolayısıyla verdiği yemek olmuştu.[371] Ahrar Fırkasının, *Serbestî* gazetesinde kutlama için yayınlanan bildiri şöyledir: *"Devlet-i Al'i Osmani'nin 610.ncü devre-i tesisine müsadif bulunuyor. Yevm-i musaadeti layık olduğu şevk ve sevinçle alkışlamak üzere Osmanlı Ahrar Fırkası yevm-i mezkur akşamı münasip bir mahalde bir ziyafet-i fevkalade tertip ederek cins ve mezhep ve fırka-i siyasiyeye mensubiyet nazar-ı dikkate alınmaksızın işbu ziyafete birçok zevat-ı muteberenin iştirakini temenni eyleyecektir."*[372] Bu bildiriden anlaşılacağı üzere İttihat ve Terakki de ziyafete davet edilmişti.

Ziyafete Sadrazam Kamil Paşa, eski sadrazamlardan Said Paşa, Dahiliye Nazırı Hilmi Paşa ve Gazi Muhtar Paşa gibi devrin önemli simaları katılmıştı. Sadrazam Kamil

---

[368] ''İstanbul Mebusları'' *Serbestî***,** 30 Teşrinisani 1324 nr.28, s. 1 Seçilen mebuslar ve oy oranları şöyledir: *"Manyasizde Refik Bey 503, Hoca Asım Efendi 475, Ahmet Rıza Bey 472, Feraci Efendi 461, Hallaciyan Efendi 455, Ahmed Nesimi Bey 425, Zöhrab Efendi 392, Kostantinidi Efendi 369, Cahid Bey 354, Kozmidi 340 rey ile İstanbul mebus azalığına intihap olunmuşlardır."*

[369] ''Hakim-i Mutlak Kanun-i Esasi Olmalıdır'' *Serbestî***,** 8 Kanunuevvel 1324, nr. 36, s. 1

[370] ''Cemiyetler'' *Serbestî***,** 4 Kanunuevvel 1324, nr. 32, s. 1-2

[371] ''Osmanlı Ahrar Fırkasından Alınan Varaka'' *Serbestî***,** 4 Kanunuevvel 1324, nr. 32, s. 1

[372] ''Osmanlı Ahrar Fırkasından Alınan Varaka'' *Serbestî***,** 4 Kanunusani 1324 nr. 61, s. 1

Paşa ziyafette bir nutuk vermiştir. Kamil Paşa irat ettiği nutukta şöyle bir cümle kullanmıştı: "*Fırka-i siyasiye memleketin selamet ve tealisini temin için bunların amellerinde esasen bir fırka yoktur, cümlesi vatanın selametine hidmet edecekleri cihetle bunlar arasındaki ihtilaf aynı rahmet addolunur."*[373] *Serbestî* gazetesinin nutuktan özellikle buna vurgu yapması tesadüf değildir. Bilakis gazete İttihatçılara karşı Ahrar Fırkasına meşruiyet kazandırma çabası içerisindedir.

Serbestî gazetesi: *"Ahrar Fırka-i muhteremesinin Türkiye'de büyük bir ehemmiyet siyasiye haiz olduğunu ziyafete iştirak eden zevat-ı kiramın mevki-i mühime-i siyasileri ile anlaşılmıştır*" diyerek fırkanın önemine atıfta bulunmuş, İttihat ve Terakki'nin bu ziyafete katılmamış olması gazete tarafından eleştirilmiştir.[374] İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın *Tanin* gazetesi ise bu olayı *'adem-i merkeziyet tekrar canlanacak mı'* şeklinde okuyucularına duyurmuş, Ahrar Fırkasının Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu bahane ederek siyasi kabiliyetini göstermeye çalıştığı, bunun için gayrimüslimlerden destek aldığını yazmıştır.[375] Bu da Ahrar ve İttihat ve Terakki arasında yeni bir tartışmanın fitillini ateşlemişti. *Serbestî* gazetesi ise bu tartışmada açıkça Ahrar fırkasını desteklemiştir.[376]

Kamil Paşa kabinesinin güven oyu alamayarak düşmesinden sonra Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi kurulmuştur. Ancak bu değişiklikle beraber Hüseyin Hilmi Paşa'nın İttihatçılara dayanarak iş yapması İttihat ve Terakki muhalefetinin giderek şiddetlenmesine neden oldu.[377] *Serbestî* gazetesi üzerinden muhalif söylemin net bir şekilde şiddetlendiği anlaşılmaktadır. Gazete tabiiyetiyle Ahrar Fırkasına gelen eleştirileri bu vakadan sonra daha fazla savunur olmuştu. Genel itibariyle *Serbestî* gazetesi ve diğer muhalefet odakları İttihat ve Terakki'ye karşı kullandıkları argümanlar Cemiyet'in gizli bir şeklinde hareket etmesi, ordunun Cemiyet üzerinden siyasete bulaştırılması, gayrimüslimlerin Osmanlılık hissinden soğutulması, istibdat devri jurnalcilerin Cemiyet tarafından korunması, istibdat devri usulü olan her muhalif hali ret

---

373 ''Ahrar Fırkası-Ziyafet'' *Serbestî***,** 15 Kanunusani 1324, nr. 72, s. 1

374 ''Ahrar Fırkası-Ziyafet'' *Serbestî***,** 15 Kanunusani 1324, nr. 72, s. 1

375 ''Adem-i Merkeziyet Tekrar Canlanacak mı'' *Tanin***,** 15 Kanunuevvel 1324, nr. 177, s. 4

376 ''Ahrar Fırkası-Ziyafet'' *Serbestî***,** 15 Kanunusani 1324, nr. 72, s. 1

377 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 72-75

ve tenkit etmesi ve hükümet işlerine tehdit yoluyla müdahale etmesi gibi en temel eleştiriler öne sürülmüşlerdi. Bunlar aynı zamanda Ahrar Fırkasının, İttihat ve Terakki Cemiyetine yönelttiği eleştirilerin başında gelmekteydi.[378] Kamil Paşa hükümetinin düşmesinden sonra *Serbestî* gazetesi mecliste muhalif fırkaların önemini vurgulayıcı yazılar yazarak aslında mecliste de İttihatçıların gücünü kırmaya yönelik bir politika izlemiş, Ahrar Fırkası da mecliste yer alan tek muhalif parti olması nedeniyle gazete tarafından sürekli desteklenmişti.[379]

Ahrar Fırkasına gelen eleştiriler ise genellikle fırkanın gücünü başka yerlerden aldığı, özellikle fırkanın ilk kurulduğu dönemlerde bu odağın gayrimüslimler olduğu dile getirilmiştir.[380] Ancak 31 Mart vakasına yakın dönemlerde fırkanın İngilizlerden destek aldığı eleştirilerine maruz kalmaktaydı. Bu iddialar ise Ahrar Fırkası tarafından reddedilmiştir.[381] Ahrar Fırkasının adem-i merkeziyet taraftarı olması da İttihatçı basın tarafından yapılan eleştirilerin başında gelmektedir. *Serbestî* gazetesi ise gelen bu eleştirilere cevap verirken, İTC'ye olan eleştiri dozunu da gittikçe artırmıştır.[382]

3.1.6. Kamil Paşa Hükümeti

Serbestî gazetesinin Kamil Paşa hükümetine yaklaşımını iki döneme ayırmak mümkündür. İlk dönemde Kamil Paşa kabinesi muhalifi bir yayın politikası izleyen gazete, Kamil Paşa'nın İttihatçılarla ters düşmeye başlaması ve muhalifleri desteklemesi sonrası gazete Kamil Paşa hükümetine destek veren bir politika izlemişti. Gazetenin bu yayın politikasının temel nedenleri üzerinde durmaya çalışılacaktır. 6 Ağustos 1908'de Said Paşa kabinesi yerine Kamil Paşa kabinesi kurulmuştur. Bu kabinede İttihat ve Terakki Cemiyet'i dahil herhangi bir cemiyetten büye yer almamış, bundan dolayı bir parti kabinesi olmamıştı. Kamil Paşa kabinesi aynı zamanda bir saray kabinesi olmayıp, tarafsız bir kabine olarak kurulmuştu.[383] Ancak kabinede yer alan kişilerin çoğu İstibdat devrinde belli görevlerde bulunan zevattan oluşmaktaydı. Bu durum *Serbestî* gazetesinin Kamil Paşa kabinesine ilk dönem olarak tarif edilebilecek bu süreçte yönelttiği

---

[378] ''Fırka-i Ahrar'dan Ahmet Rıza Bey'e'' *Serbestî*, 13 Mart 1325, nr. 129, s. 1

[379] ''Meclis-i mebusanda Fırkalar'' *Serbestî*, 3 Şubat 1324, nr. 91, s. 2

[380] ''İntihap Entrikaları'' *Tanin*, 26 Teşrinisani 1324, nr. 129, s. 1

[381] *''Fırka-i Ahrar'dan'' Serbestî*, 29 Mart 1325, nr. 145, s. 3

[382] ''İttihatçılar ve Ahrar'' *Serbestî*, 24 Mart 1325, nr. 140, s. 2

[383] Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 46

eleştirilerin başında gelmekteydi.[384] Bununla beraber istibdattan sonra vatanın kurtuluşu ve ilerlemesi için gerekli ıslahatların yapılmaması, Bosna-Hersek'in işgali, Bulgaristan'ın bağımsızlığı gibi dış meseleler gazete çıkmaya başladığı dönemde ilk eleştirdiği konular olmuştur. Hükümet erkanında iş görmek, milletin hukukuna yapılan hataları çözme ve bu tarz fenalıkları men etme gayreti ve yeteneğin hükümette bulunmadığı, Bosna-Hersek, Bulgaristan'daki vatandaşların çeşitli zulümlere maruz kaldığı halde vükelanın bu ahvale nihayet vermek hamiyet ve gayretinde bulunmadıkları, hükümetin hem içte ve hem de dışta karşılaştığı meseleleri çözmede başarısız kaldığı gazetenin sütunlarında sıklıkla yer almıştır.[385] Sosyal, ekonomik, eğitim, adalet, serbest basın gibi meselelerde hükümetin hürriyet devrinde beklentileri karşılamadığı vurgusu sürekli yapılmıştır.[386]

Serbestî gazetesinin sahibi Mevlânzâde Rıfat, *Hukuk-u Umumiye* mesul müdürü olduğu dönemde hükümet ve Kamil Paşa aleyhinde neşriyatta bulunmasından dolayı mahkeme tarafından itiraz yolu açık olmakla beraber üç ay süreyle hapis cezası almış, bu cezanın da *Serbestî* gazetesi tarafından ilan edilmesi mahkeme tarafından kararlaştırılmıştır.[387] Mevlânzâde Rıfat ise mahkeme kararının altında millet menfaatine mugayir, kanunları ihlal eden herhangi bir vaka gördüğünde tenkitten geri adım atmayacağını mezara kadar hakikati müdafaa etmekten vazgeçmeyeceğini yazmıştır.[388] Mahkemenin bu kararına rağmen *Serbestî* gazetesi Kamil Paşa hükümetini eleştirmeye devam etmiştir. Bu eleştirilerin sonunda genelde büyük umutların bağlandığı mebusan meclisinin açılmasından sonra halledilebilecek meseleler olduğu vurgusu sıklıkla yapılmıştır.[389] *Serbestî* gazetesi, İstanbul seçimleri sırasında meydana gelen hadiselerden yani İttihat ve Terakki'nin seçimler sırasında gayrimüslimlerle karşı karşıya gelmesinde önemli nedenlerinden biri de Kamil Paşa'nın bu çatışmadan faydalanmak için hareket ettiği ve olayları körüklediğine inanmıştır.[390] Gazete, Kamil Paşanın İttihat-Terakki ve

---

[384] ''Dahiliye Nazarı Hakkı Bey Celb-i Nazar-ı Dikkat'' *Serbestî*, 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 3, ''Ne Düşünüyorduk Ne *Serbestî*, *Çıktı''* 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

[385] ''Kabinemizin Kusurları'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 8, s. 2

[386] ''Meclisi Mebusana Doğru'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 1

[387] ''Netice-i Mahkeme'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 1

[388] ''Serbestî'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 1

[389] ''Ey Vekiller'' *Serbestî*, 13 Teşrinisani 1324, nr. 11, s. 3

[390] ''Kabinemizin Kusurları'' *Serbestî*, 10 Teşrinisani 1324, nr. 8, s. 2

gayrimüslimler arasındaki çatışmadan faydalanmak istemesinin Müslüman ile gayrimüslimler arasında çatışmaya neden olacağı uyarısında bulunmuştur.[391]

Kamil Paşanın Sadrazamlıkta bulunması zaruriyetini savunanların ileri sürdüğü iki önemli neden vardı: Birincisi kahtı rical meselesidir. Bunun için Kamil Paşanın geçiş sürecinde Sadaret makamında bulunması gerekliliği savunulmuştur. İkinci neden olarak Kamil Paşanın sadarette bulunması, İngiliz dostluğunun göstergesi olduğu iddiasıdır. *Serbestî* gazetesi bu gerekçelere karşı çıkmıştır. Gazete, Kırım savaşı, 93 Harbi gibi hadiselerde İngiltere'nin kendi çıkarı için Ruslara karşı çıktığını iddia etmiştir. *Serbestî,* II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da İngiltere, Osmanlı Devleti'nde istibdat karşıtı ve meşrutiyet taraftarı olduğu için Osmanlı Devleti'ni desteklediği, dolayısıyla İngiltere dostluğunun Kamil Paşanın varlığıyla ilgisinin bulunmadığı savunmuştur. Diğer neden olarak kahtı rical yani devlet adamı eksikliği fikrine katiyen karşı çıktığını Kamil Paşa ve diğer kabinene üyelerinden daha iyi iş yapabilecek ricalin mevcut olduğunu örnekleriyle vermiştir.[392] *Serbestî*, fikrini açıkça ortaya koyacağını belirterek, mebusan meclisi açılmadan önceki dört ayda vükelanın hiçbir iş yapmaya muvaffak olmadığı, Kamil Paşanın kahtı rical ve İngiliz dostluğu bahanesiyle sadarette bulunamayacağını söylemiş ve meclis açılmadan kabinen istifasını istemiştir.[393]

Seçimler öncesi çeşitli duyumlar alan gazete kabinede değişikliklerin meydana geleceğini iddia etmiştir.[394] Bunun için çeşitli duyumları yazmış, ancak daha sonra bu haberleri tekzip etmek durumunda kalmıştır.[395] Ancak gazetenin mebusan meclisi açılmadan kabinde değişiklik beklentisi olduğu, böyle bir beklenti içerisinde olduğu için de sürekli bu konu hakkında yazılar neşretmiş, bu süreçte Kamil Paşa'ya karşı olan muhalefetini gittikçe sertleştirmiştir. İstanbul seçimlerinden önce Kamil Paşa hükümetine karşı İTC'ye yakınlığıyla bilinen kişilere karşı muhalif olmaktan ziyade onları

---

[391] ''İttihadı-ı Anasır'' *Serbestî***,** 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

[392] ''Vükela'' *Serbestî***,** 15 Teşrinisani 1324, nr. 13, s. 1

[393] ''Vükela'' *Serbestî***,** 15 Teşrinisani 1324, nr. 13, s. 1

[394] ''Tebdil-i Vükela'' *Serbestî***,** 16 Teşrinisani 1324, nr. 14, s. 1 Dahiliye Nezaretine Hüseyin Hilmi Paşa, Adliye Nezaretine Manyasizade Refik Bey, Maarif Nezaretine Ahmet Rıza Bey tayin edildiği gazete tarafından iddia edilmiş, Hakkı Bey kabinede yer almaması gazete tarafından olumlu karşılanmıştı.

[395] ''Buhran-ı Vükelaya Dair'' *Serbestî***,** 17 Teşrinisani 1324, nr. 15, s. 2

desteklediğine de şahit olunmaktadır.[396] Gazetenin iddialara yer vermesinden iki gün sonra 30 Kasım 1908'de kabinde değişiklikler yaşandı.[397] Ancak gazete, bu değişikliklerden memnun kalmamış, Hakkı Bey'in Dahiliye nezaretinden Maarif nezaretine geçişini şiddetle eleştirmiştir.[398] Gazete bu değişikliklerin hiçbir fayda getirmeyeceğini *'balık baştan kokar'* atasözünü hatırlatarak okuyucusuna vermiştir.[399]

Kamil Paşa hükümetinin kurulmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Kamil Paşa arasında bir uyumlu bir süreç yaşanmıştır.[400] Ancak İttihatçıların giderek hükümet işlerine daha fazla karışmaları üzerine Kamil Paşa tarafından İttihatçılara dayanarak bir iş yapmanın mümkün olmayacağı anlaşılmıştır. İttihatçıların genç ve tecrübesiz olmaları memleket idaresi için bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda Bosna-Hersek ve Bulgaristan meseleleri Kamil Paşa ile İttihatçılar arasında sorunların çıkmasına neden olmuştur. Meclisin açılmasından sonra İttihatçı basında Kamil Paşa kabinesine karşı sert eleştirilerde bulunulmaya başlanmıştır.[401]

İttihatçı basının Kamil Paşa'ya karşı çıkmaya başlaması üzerine Kamil Paşa muhalefetten güç alma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Bunun en önemli göstergesi ise Kamil Paşanın İstanbul seçimleri sırasında Ahrar Fırkası tarafından aday gösterilmiş olmasıdır.[402] *Serbestî* gazetesi ise seçimlerden sonra İttihatçıların karşı çıkmaya başladığı Kamil Paşa'nın, meslek sahibi olduğu, hükümet konusunda tecrübeli olduğu gibi örneklerle daha öncesinde Kamil Paşa hakkındaki düşüncelerini bir kenara bırakarak Paşa'yı savunmaya başlamıştır.[403] *Serbestî* gazetesi, Kamil Paşa'yı savunmaya başlamasının nedenini İttihatçılara seslenerek şöyle açıklamıştır: *"Bugün sükutunu memleket için felaket addettiğimiz Kamil Paşa aleyhinde dahi yazmış olduğumuz şiddetli tenkidat ve muahezatımız teşkil eder. Biz Kamil Paşayı ilk günlerinde faaliyet*

---

396 ''Tenkit'' *Serbestî*, 16 Teşrinisani 1324, nr. 15, s. 2

397 ''Tebdil-i Vükela'' *Serbestî*, 18 Teşrinisani 1324, nr. 16 s. 1 Dahiliye Nezaretine Hilmi Paşa, Adliye Nezaretine Manyasizade Refik Bey, Maarif Nezaretine Hakkı Bey tayin edildi.

398 ''Tebdil-i Vükela'' *Serbestî*, 18 Teşrinisani 1324, nr. 16

399 *Serbestî*, 19 Teşrinisani 1324, nr. 17, s. 3

400 Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 52-53

401 Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 58-59

402 ''Osmanlı Ahrar fırkası Tarafından'' *Serbestî*, 28 Teşrinisani 1324 nr. 26 s. 2

403 ''Asıl Hakikat'' *Serbestî*, 4 Kanunuevvel 1324, nr. 32, s. 1

göstermediği ve memleketin tecdit hayatına medar olacak tedbirin ittihazında yavaşlık ibraz ettiği için muaheze etmiş idik. Ancak Kamil Paşa asar-ı faaliyet göstermeye başladığı dakikadan itibaren hakkında müdafaa-yi sitayişlerde bulunduk.''[404]

Kamil Paşa, İttihatçıların baskıları ve hükümete müdahaleleri üzerine alternatif gruplardan güç alma yoluna girmiştir. *Serbestî* gazetesi ise İttihatçıların açıktan saldırılarına karşı seçimlerden önce var olan, Kamil Paşaya karşı muhalif tavrını benimsememiş, hatta İttihatçılara karşı Kamil Paşayı desteklemeye başlamıştır.[405] Ahrar Fırkasının Osmanlı Devleti'nin kuruluşu münasebetiyle verdiği ziyafete Kamil Paşa da iştirak etmiştir. Bu durum yine İttihatçı basın tarafından eleştirilirken, gazete Kamil Paşa'nın arkasında durmuştur. İttihatçılar, Kamil Paşa'nın Ahrar fırkasının üyesi olduğu inancı artmış, Kamil Paşa kabinesinin düşürülmesi fikrine sahip olanlar fiili olarak harekete geçme kararı aldığı anlaşılmaktadır.[406]

3.1.6.1.Kamil Paşa Kabinesinin Düşürülmesi

Kamil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında ilk ciddi ayrışma İstanbul seçimlerinden sonra yaşanmıştır. Kamil Paşa'nın, Ahrar Fırkası seçim listesinde yer alması İttihatçıların, Kamil Paşa'yı iktidardan uzaklaştırarak, yerin Hüseyin Hilmi Paşa'yı geçirme istediği bunun için İttihatçıların kendilerine yakın mebusların Kamil Paşa'ya itimat beyanında bulunmamaları talimatının verildiği söylentileri gazetelere yansımıştır.[407] Hatta bir mebusun kanuna aykırı olmasına rağmen daha meclis açılmadan İttihat ve Terakki Cemiyeti adına Saray'a kadar giderek Padişahtan Sadrazam Kamil Paşa'nın azli ve yerine başka birinin tayini için talepte bulunduğu söylentileri yer almıştır.[408]

İstanbul mebusu ve *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit Bey'in, Kamil Paşa'dan bilgi almak üzere harici meseleler dolayısıyla bir gensoru vermiştir.[409] Hüseyin Cahit Bey'in gensorusu üzerine, Kamil Paşa uzun bir konuşma yapmış, Bosna-Hersek, Bulgaristan ve

---

[404] ''Takib-i Hakikat'' *Serbestî***,** 11 Şubat 1324, nr. 99, s. 1

[405] ''Sadrazam Paşanın Beyanatı'' *Serbestî***,** 1 Kanunusani 1324, nr. 58, s. 2

[406] ''Demiştim ki'' *Serbestî***,** 9 Şubat 1324, nr. 97, s. 1

[407] ''Kabinenin Mevki'' *Serbestî***,** 3 Kanunuevvel 1324, nr. 31, s. 3

[408] ''Cemiyetler'' *Serbestî***,** 4 Kanunuevvel 1324, nr. 32, s. 1

[409] **Meclis-i Mebusan Zabit Ceridesi**, Cilt 1, Devre 1, Dokuzuncu İnikad, s. 111

Girit meseleleri üzerine mütalaalarda bulunmuştu. *Serbestî* gazetesi, Kamil Paşa'nın beyanatını iki güne yayarak tamamına yer vermiştir.[410] Mecliste, Kamil Paşanın cevabının sürekli alkışlarla kesilmesi ve takdir toplaması, gazete tarafından özellikle vurgu yapılmış, Hüseyin Cahit'in bu gensoruyu vermedeki asıl amacının hükümeti ve Kamil Paşayı düşürmek olduğunu yazarak Hüseyin Cahit Beyi sert bir şekilde eleştirmişti.[411] Gazete, İttihat Terakki Cemiyeti'nin iki aydan beri *Şûray-ı Ümmet* gazetesiyle doğrudan, *Tanin* ile bilvasıta Kamil Paşanın aleyhinde neşriyatta bulunarak, halkı bütün bütün aleyhinde harekete teşvik ederek, Paşayı sadaretten indirmeye çalışmasına rağmen Paşanın konumu muhafaza etmeye muvaffak olduğu ifade etmişti.[412] İttihatçılar ile Kamil Paşa pek çok defa karşı karşıya gelmişlerdi. Ancak Hüseyin Cahit Bey'in verdiği bu gensoru ilk ciddi sorun olmuştur. Gazete, Kamil Paşanın beyannamesinin mebuslar tarafından takdirle karşılanması, Kamil Paşa'nın İttihatçılara karşı ilk raundu kazandığı vurgusu yapılmıştır.[413]

Serbestî gazetesi ilk çıktığı dönemlerde Kamil Paşa'yı yerden yere vururken kullandığı argümanlardan bir tanesinde harici meselelerdir. Ancak *Serbestî* gazetesinin, Kamil Paşa'ya karşı olan yaklaşımının en başta iki döneme ayırılması gerektiği belirtilmiştir. Gazetenin, Kamil Paşaya muhalif bakışını gösteren ilk dönemde harici meseleler en sık vurgu yapılan konuların başında gelir, bu yazılar sert bir eleştiri barındırmaktaydı. Ancak İkinci dönem olarak ifade edilebilecek olan *Serbestî* gazetesinin İttihatçılara karşı Kamil Paşayı desteklediği dönemde harici meselelerdeki Paşanın tavrı takdirle karşılanmış, gazetede övgülerle bahsedilmişti.[414]

Kamil Paşa, İttihatçıların gücünü kırmak adına Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinde değişikliğe gitmiştir. Harbiye nezaretine Rıza Paşa'nın yerine Nazım Paşa'yı, Bahriye Nazırı Hikmet Paşa'nın yerine Hüsnü Paşa'yı aynı zamanda Maarif nezaretine Defter-i Hakani nazır sabıkı Ziya Paşa'yı atamıştır. Mısır Fevkalade Komiserliğine de Harbiye

---

[410] ''Sadrazam Paşanın Beyanatı'' *Serbestî***,** 1 Kanunusani 1324, nr. 58, s. 2, ''Sadrazam Paşanın Beyanatı'' *Serbestî***,** 2 Kanunuevvel 1324, nr. 59, s. 1

[411] ''Hükümetin Beyannamesi'' *Serbestî***,** 3 Kanunusani 1324, nr. 60, s. 1

[412] ''Kamil Paşadan Beklediğimiz Nedir'' *Serbestî***,** 3 Kanunusani 1324, nr. 60, s. 1

[413] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, Cilt 3,* Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 44

[414] ''Kamil Paşa-Bosna Hersek'' *Serbestî***,** 7 Kanunusani 1324, nr. 64, s. 1

nazırı Ali Rıza Paşayı tayin etmiştir.[415] *Serbestî* gazetesi bu değişikliklerden memnun kalmıştı.[416] Çünkü görevden alınan kişiler İttihatçılara yakın kişiler olarak bilinmekteydi. Ancak İttihatçı basın, bu atamalardan sonra Kamil Paşa'yı İstibdat taraftarı olmak ile suçladılar. *Serbestî* gazetesi ise Kamil Paşa'nın Meşrutiyet'te riayet eden bir vezir olduğunu, devletin mühim meselelerle uğraşırken devletin şiddetle ona ihtiyacı olduğunu, aynı zamanda Kamil Paşa'nın hiçbir kuvvetin etkisi altında kalmayarak(burada İTC kastediliyor) hareket etmesini tebrik ederken, mebusların da Kamil Paşa'yı düşürmek gibi bir yanlış harekete girişmeyeceklerini belirterek, Kamil Paşa'ya bu süreçte tam destek vermişti.[417] Gazete, Kamil Paşaya saldıran İttihatçı basına özellikle de *Şûray-ı Ümmet* gazetesine sert tepki göstermişti.[418]

İttihatçılar ise Kamil Paşa'yı savunan *İkdam, Yeni Gazete, Serbestî ve Hukuk-u Umumiye* gazetelerini birer paçavra olarak nitelendirmiş, adeta bir müfsit kumpanyası olarak hareket ettiklerini ifade eden bir beyannameyi *Serbestî* gazetesi üzerinden de yayınlanmıştır.[419] İttihatçıların yayınladığı bir beyannamede bu değişikliklerin gerekçesi şöyle açıklanmıştır: *"Nazım Paşa'nın Sabahaddin Bey ile öteden beri muhaberat samimiyede bulunması, Hüsnü Paşa'nın devr-i istibdatta Rıza Paşa'nın yerine Mekteb-i Tıbbiye nazırı olması, Maarif nazırının Fırka-i Ahrar mensubiyeti Sadrazamın maksadının Cemiyetimize darbe vurmak olduğuna delalet ediyordu."*[420] Yine İttihat ve Terakki'nin vilayet şubelerine gönderdiği ve *Serbestî* gazetesinden de okuyucuyla paylaşılan beyannameye göre Kamil Paşa bu değişikliğin batini gerekçesini heyet-i vükelaya verdiği demeçte şöyle açıklamıştır: *"Harbiye ve Bahriye nazırlarının azline iki sebep vardır: Biri zahiri biri batini… batinisine gelince: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Harbiye ve Bahriye nazırlarıyla birleşerek Sultan Abdülhamid'i hal ile tahta*

---

[415] ''Bugünkü Tevcihat'' *Serbestî*, 29 Kanunusani 1324, nr. 86, s. 1

[416] ''Serbestî'' *Serbestî*, 29 Kanunusani 1324, nr. 86, s. 1.

[417] ''Post Kavgası'' *Serbestî*, 30 Kanunusani 1324, nr. 87, s. 1

[418] ''Kamil Paşaya İlan-ı Harb'' *Serbestî*, 1 Şubat 1324, nr. 89, s. 1-2

[419] *Serbestî*, 9 Mart 1325, nr. 125, s. 1

[420] ''Kamil Paşa Kabinesinin Sükûtuna Müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezinden Umum-u Vilayattaki Şubeatına Tebliğ Edilen Beyannamenin Suretidir'' *Serbestî*, 9 Mart 1325, nr. 125, s. 1-2

Yusuf İzzeddin Efendi'yi geçirecekleridir."[421] Bunun gerekçesi ise Avrupa basınına özellikle de Romanya'da çıkan bir gazeteye yansıyan haberler olarak gösterilmişti.

Kamil Paşanın kabinede yaptığı değişiklikler büyük tartışmalara neden oldu. Mebusan meclisinde, Kamil Paşa'dan bu konuda izahat alınmak üzere birçok gensoru verildi. Bu arada Mısır Fevkalade Komiserliği lağvedildi.[422] Kabinede yaşanan değişikliklere tepki gösteren Dahiliye Nazırı Hilmi Paşa ve Şeyhülislam dahil olmak üzere 4 nazır[423] da görevlerinden istifa etti.[424] Mebuslar, Kamil Paşayı izahat vermek üzere derhal meclise davet ettiler. Ancak *Serbestî* gazetesine de yansıyan Kamil Paşanın bu konu hakkında Meclis-i Mebusana gönderdiği cevap yazısında Hariciye Nazırı değişikliği ve harici meselelerle uğraştığını bildirerek meclise gitmeyi reddetti.[425] Ayrıca Kamil Paşa'nın, Harbiye nazırı Ali Rıza Paşa'ya Avcu taburlarının İstanbul'dan çıkarılması için emir verdiği, Ali Rıza Paşa'nın bunu kabul etmediği için görevinden alındığı şekilde söylentiler çıkmıştır. [426] Kamil Paşa tarafından meclise gönderilen yazıda bu durum şöyle reddedilmiştir: *"...İzahatın mevzusunu teşkil eden tebdil-i vükela meselesine terdifen Dersaadet'te bulunan Avcı Taburlarının çıkarılmasına dair sadaretten emir ita kılındığı ve bu emrin ifasına vuku bulan muhalefet üzerine Harbiye nazırının tebdil eylediği rivayet olunmakta olup bu rivayetin dahi mücerred mebusan-ı kiramın takdiratını şimdiden ihlal ve efkar-ı umumiyeyi bir galeyan sevk etmek niyete mebni olacağından bu şayianın mugayir-i hakikat olduğunu şimdiden beyan ederim…*[427] Kamil Paşa daha meclise gitmeden, çıkan şayiaların mebusların vereceği güvenoyunu etkilemek olduğunu belirtmişti. *Serbestî* gazetesi ise meclisin bu konu hakkında Kamil Paşa'dan ısrarla izah istemesinin kanuna aykırı olduğunu vurgulamıştır.[428]

---

[421] ''Kamil Paşa Kabinesinin Sükûtuna Müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezinden Umum-u Vilayattaki Şubeatına Tebliğ Edilen Beyannamenin Suretidir'' *Serbestî***,** 9 Mart 1325, nr. 125, s. 1-2

[422] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, a.g.e.,* s. 45

[423] ''Meclis-i Mebusan'' *Serbestî***,** 2 Şubat 1324, nr. 90, s. 2 İstifa edenler: Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, Şeyhülislam Cemalettin Efendi, Adliye Hasan Fehmi Paşa Maliye Mehmet Ziya Paşa

[424] Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 71

[425] ''Meclis-i Mebusan Riyaset Alisine'' *Serbestî***,** 1 Şubat 1324, nr. 89, s. 2

[426] Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 71

[427] ''Meclis-i Mebusan Riyaset Alisine'' *Serbestî***,** 1 Şubat 1324, nr. 89, s. 2

[428] ''Buhran'' *Serbestî***,** 1 Şubat 1324, nr. 89, s. 2

Mebusan meclisi, Kamil Paşa'dan kabine değişikliği üzerine derhal izahat istemişti. Ancak Kamil Paşa, bunun için 4 günlük mühlet istemişti. Osmanlı donanmasına ait 8 parça bu kargaşa sırasında Sirkeci'ye yanaşmıştı. Donanmanın komutanları olayların bir an önce yatışması için meclise tehdit gibi bir yazı gönderdiler.[429] Mecliste yaşanan tartışmalar neticesinde Kamil Paşa kabinesi için adem-i itimatta(güvenoyu) başvuruldu.[430] Mecliste yaşanan tartışmalarda özellikle İstanbul mebusu Kozmidi Efendi Kamil Paşanın izahatının beklenmesi gerektiği belirmiştir.[431] Ancak bu talep kabul görmemiş, Mecliste 8 oya karşı 208 oy ile Kamil Paşa hükümeti güvenoyu alamayarak düşürülmüştür.[432] Kamil Paşa hükümetinin yerine Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin kurulması, İttihat Terakki muhalefetin daha da şiddetlenmesine neden oldu.[433] İttihat Terakki Cemiyeti'nin Kamil Paşa kabinesinin düşürülmesiyle kendi politikalarını gerçekleştirmesi kolaylaştı.[434]

Kamil Paşaya ise meclisin izahat beklemeden güvenoyuna gitmesini Kanunu-i Esasi'ye aykırı olarak değerlendirmiş ve yaşan gelişmelerden 13 Şubat 1909'da *Serbestî* gazetesine verdiği mülakatla olaylardan İttihat Terakki ve Hilmi Paşanın sorumlu olduğunu şöyle belirtilmiştir: *"İstanbul'da bir komplonun mevcudiyetini kendisine bildirenlerden biri de bugün makam-ı sadarette çevirdiği dolaplarla ihraz eden Hüseyin Hilmi Paşa olduğunu beyan etti. Ve bu babda ki malumat-ı mühime-i sairesini vükela-i milletin nazargahına vasi etmekten kendisini men edenler işte alakadar olanlardır. Zira menfaatlerini bu işin gitmemde arıyorlardı dedikte sonra Kanun-i Esasi'yi ben değil kendileri tecavüz ettiler. Zira hakkımda adem-i itimat kararı meclis-i millice izahatımın verilmesinden sonra olması iktiza ederdir…bu adem-i intizama şiddetle müsebbip olan*

---

[429] **MMZC, Cilt 1,** s. 598-599 Donanmanın gönderdiği yazı şöyledir: Meclisi Mebusan Riyaseti Celilasine /Mâruzu çakerleridir. Merbuatın huzur-ı Âsafânelerine ve sureti musaddakası Sadareti Uzmaya takdim kılınan mufassalı protestoda arz ve beyan edildiği üzere, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının şöyle bir zamanda ve bila sebep tebdilleri Meşrutiyete muvafik görülmeyeceği ve lâsiyyemâ galeyanın tezyidini mucip olacağı ve ileride şâyânı teessüf ahvalin zuhur edeceği anlaşılmasına binaen, her halde husûsâtı mâruzaının Meclisi Mebusanca nazarı dikkate ve ehemmiyete alınarak icabının icrasına acilen bezli inayet buyrulması ehemmiyetle rica olunur. Ol baıbda...

[430] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, a.g.e.,* s. 46

[431] **MMZC, Cilt 1,** s. 601

[432] Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 72

[433] Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki,* İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 56

[434] Tevfik Çavdar, *a.g.e.,* s. 56

hükümet içinde bir hükümetin tesisine ve ondan hasise teminine çalışanlardır. İşte onlar Kanun-i Esasi'ye dünkü celsede tecavüz etmişlerdir dedi.[435] *Serbestî* gazetesi ise bu hadiseyi istibdat devrine benzer bir darbe olarak telaki etmiştir.[436] Gazete, asıl meselenin ise Kamil Paşa'nın, İttihat ve Terakki müdahalelerinden bıkmış olduğunu neşretmiştir. Küçük bir zabit Avrupa'da, Selanik'te devlet işleriyle asla iştigal etmemiş bir cemiyet azasıyla masa başında devlet işleriyle iştigal etmesine Kamil Paşanın nefsine yediremediği ifade etmiştir. Kamil Paşa'nın bu işe nihayet vermek niyetinde bulunmasından dolayı sadaretten uzaklaştırıldığını okuyucusuna duyurmuştur.[437]

Ahrar Fırkasının, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 610. senesi münasebetiyle verdiği ziyafetten başlayarak *Serbestî* gazetesi, İttihatçılara karşı tamamıyla Kamil Paşa'yı desteklemiştir. 13 Şubat 1909'da Kamil Paşa kabinesinin güven oyu alamaması üzerine düşmesinden sonra İttihatçılara yakın Hilmi Paşa hükümetinin kurulması üzerine gazetenin İttihatçılara karşı daha da sert bir muhalefet takip etmesine neden olmuştu. Kamil Paşa kabinesinin düşmesi *Serbestî* başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesine ve 31 Mart Vakasının ortaya çıkmasına kadar gidecek bir ortama zemin hazırlayan önemli bir dönüm noktası olmuştur.

3.1.7. İttihat Ve Terakki Cemiyeti

İttihat ve Terakki Cemiyet'nin uzun süren mücadelesinden sonra 23 Temmuz 1908'de Sultan Abdülhamit'in mutlakıyet rejimi, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle beraber son bulmuştur. Hürriyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel amacı Kanun-i Esasi'yi korumak olmuş, bunu için *Nigehban-ı Hürriyet* olarak kendisini görmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu dönemde direkt olarak iktidar eline almak yerine eski rejimde bir şekilde görev almış şahıslar üzerinden kontrolü ele almaya çalışmıştır. Bunun için eski rejimin Kamil Paşa gibi tecrübeli simalarından yararlanmaya yoluna gitmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kamil Paşa kabinesinin kurulmasından evvel hükümet işlerine dolaylı olarak müdahale etmiştir.[438] II. Meşrutiyet'in ilk kabinesi Sait Paşa'nın istifası ve yerine Kamil Paşa kabinesinin kurulması, Harbiye ve Bahriye nazırlarının Padişah tarafından atanması konusunda yaşanan tartışmalar neticesinde

---

[435] ''Sadr-ı Sabık Kamil Paşa İle Mülakat'' *Serbestî*, 2 Şubat 1324, nr. 90, s. 1

[436] ''Tebdil-i Vükela İzhar-ı Hakayikt'' *Serbestî*, 2 Şubat 1324, nr. 90, s. 1

[437] ''Asıl Mesele'' *Serbestî*, 4 Şubat 1324, nr. 92, s. 1

[438] *Serbestî*, 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 3-4

gerçekleşmiştir.[439] Sait Paşa hükümetinin istifası, İttihat ve Terakki'nin müdahalesi sonrası vuku bulmuştur. Sultan Abdülhamid'in karşı olmasına rağmen Recep Paşa, İttihatçıların isteği üzerine Harbiye nazırı olmuştur.[440]

Sultan Abdülhamid'in otuz seneden fazla süren iktidarı ve idari tecrübesi II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle son bulmuştur. Bu durum güçlü mutlakiyet yönetimi sonrası iktidarda doğal olarak bir boşluğun yaşanmasına neden olmuştur. İttihat ve Terakki, Sultan Abdülhamid'in meşruti idareye devrettiği bu gücü tedricen ele almaya çalışmıştır. Ancak bunun için hem Kamil Paşa kabinesi hem de süreç içerisinde kurulan siyasi muhalif fırkalar ve en önemlisi de bu dönemde önemli bir aşama kaydeden basın özellikle muhalif basınla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 31 Mart Vakasına kadar muhalif basının en önemli temsilcilerinden birisi olan *Serbestî* gazetesi ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı önemli bir direnç göstermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti de bu direnci ifade etmekten çekinmemiştir.[441] Dolayısıyla bu başlıkta *Serbestî* gazetesinin, İttihat ve Terakki'ye karşı oluşan muhalefeti ve dayanakları üzerine doğrudan gazeteden yararlanmak suretiyle ele alınmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lideri olmadığı gibi düzenli bir programı da yoktur. Meşrutiyet'ten evvel temel gayeleri istibdat yönetimine son vererek, Meşrutiyet'in ilanından ibaretti.[442] II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar direkt olarak hükümeti ele almamıştır. Bunun bir çok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi idari konuda hem genç hem de tecrübesiz olmaları, Osmanlı topraklarının tamamında örgütlenmeye sahip olmamaları, Cemiyet'in gizli olmasından dolayı farklı yerlerdeki kuruluşların ayrı ayrı hareket etmesi ve cemiyetin siyasi bir lidere sahip olmamasıdır. Bu nedenlerden dolayı İTC direkt olarak iktidara geçmesi mümkün olmamıştır.[443] Cemiyet genellikle genç zabitlerden, küçük memurlardan ve eşraftan müteşekkil olması, iktidara

---

[439] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki(1908-1914) Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1971, s. 43-44*

[440] Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi,* Cilt 1, Kısım 2, TTK basımevi, Ankara 1983, s. 76-79

[441] 'Kamil Paşa Kabinesinin Sükûtuna Müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezinden Umum-u Vilayattaki Şubeatına Tebliğ Edilen Beyannamenin Suretidir'' *Serbestî*, 9 Mart 1325, nr. 125, s. 1-2

[442] Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 50

[443] Feroz Ahmad, *a.g.e.,* s. 40-41

gelme iddiasında olsa dahi o dönemde kendi bünyesinde devlet kadrolarında yer alabilecek yeterli donanımda şahsiyetlere sahip değildir.[444]

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kamil Paşa kabinesinin kurulmasından sonra bir bildiri yayınlayarak kabinenin serbest bırakacağını, gerektiğinde yardımcı bile olacağını vurgulayarak, 6 Ağustos 1908'de Kamil Paşa kabinesinin kurulmasını desteklediğini bildirmiştir.[445] Kamil Paşa ise Padişaha karşı bir denge unsuru olacağını düşündüğü İttihat ve Terakki Cemiyeti ile başlangıçta iyi geçinmeye çalışmıştır. Cemiyet'in iktidara ele alacak kadar güçlü olmadığını düşünmüştür.[446] Ancak Cemiyet'in giderek hükümet üzerinde baskı oluşturması ve istediği bazı makamlara kendi adamlarını atamaya çalışması Sadrazam Kamil Paşayı rahatsız etmiştir. Kamil Paşa, Cemiyet'in isteklerini yerine getirmediği gibi bu hareketlerin küstahça olduğunu belirtmiştir.[447] Kamil Paşa kabinesiyle ilk iki ayın sonunda, İttihatçılar arasında karşılıklı bir güvensizlik ortaya çıkmıştır. Kamil Paşa, Cemiyet'in mührünü taşıyan imzasız yazılarına karşılık, tenkit ve üstü kapalı bir tehdit yazısıyla Cemiyet'e karşı harekete geçme kararı almıştır.[448]

Serbestî gazetesi ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişki hatta daha doğru tabirle gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalif tavrı ilk çıktığı dönemde çok sert değildir. Gazetenin belli konularda İttihatçılarla aynı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bunun en önemli örneğini tensikat meselesi oluşturmaktadır. Tensikat, eski devrin adamlarını kurumlardan uzaklaştırmak ve kurumları düzenlemek/ıslah etmek olarak ifade edilebilir. Siyasi, ekonomi, sosyal, eğitim, hukuk gibi belli başlı konularda bütün çevrelerin hükümetten bu konularda düzenleme ve ıslahat beklentisi vardı.[449] Gazetede ıslahat beklentisinin nedeni şöyle açıklanacaktır: "*Girdiğimiz şu devri meşrutiyette memleketimizde her türlü ıslahat-ı cedide icra olunacak istibdat kökünden kazıtılacak, mahvedilecek kanunlar millettin emrine ve hürriyetine hadim olacak"*[450]

---

[444] Süleyman Kani İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu Abdülhamid'in Selanik Sürgünü,* Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003, s. 30

[445] Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 47

[446] Feroz Ahmad, *a.g.e.,* s. 58

[447] Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki,* Remzi Kitapevi, İstanbul 1987, s. 110

[448] Hikmet Bayur, *a.g.e.,* s. 86

[449] ''Ey Vekiller'' *Serbestî***,** 13 Teşrinisani 1324, nr. 13, s. 3

[450] ''Meclis-i Mebusana Doğru'' *Serbestî***,** 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 1

başka bir yerde ise istibdat kast edilerek bunun nedeni şöyle verilmiştir: *"Her şeyden evvel malum olmalıdır ki mühim-i umur-ı devlet gayet fena idare edilmekte olduğundan mülk bir burhan-ı azim içinde kalmıştır. Bu su-i idare maariften, sanayiden, ticaretten, eser bırakmadığı gibi şehrah-ı terakkiden bizi bütün bütün ayırdı.''*[451] Hem gazete hem de Cemiyet başlarda bu konu üzerinden Kamil Paşa kabinesine çokça yüklemişlerdi.[452] Islahat meselesi ise gazete ve İttihatçıların aynı fikirde oldukları ender konularından biri olmuştur.[453]

Serbestî gazetesinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı tavrı her zaman muhalif bir çizgidedir. Gazetenin muhalif tavrı başlarda samimi şekilde Cemiyeti daha doğru yola sevk için yol gösterici bir eleştirel çizgide başlamıştır. Ancak zamanla ve olayların akışı gazetenin Cemiyet'e karşı amansız bir muhalefet takip etmesine neden olmuştur. *Serbestî* gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hürriyetin ilanındaki katkılarını hiçbir zaman inkar etmemiştir. Hatta gazetedeki çoğu yazar da eski İttihatçılardan olup yazılarında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olmaktan müftehir olduklarını belirtmişlerdir. Her türlü fedakarlıktan çekinmeden, yegane düşüncelerinin vatanın selameti olduğunu, önceki faaliyetlerini takdir ile uğrunda her türlü fedakarlıktan çekinmedikleri, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti namına Osmanlıların hürriyeti için mücadele ettiklerini sürekli vurgulamışlardır.[454] Gazetenin yazarları Hasan Fehmi, Şerafettin Mağmûmî gibi isimler hürriyetten evvel İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli şahıslarından veya Cemiyet içerisinde bir şekilde yer alan şahıslardan oluşmaktaydı. Hürriyetin ilanından sonra bunlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden istedikleri ilgiyi göremeyince muhalif tarafa kaymıştır.[455] İttihatçı olamayıp, hürriyetin ilanından sonra İstanbul'a gelen kişilerle bir araya gelerek İttihatçı muhalefetin ilk ayağı olan Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'ni kurdular.[456] Şerafettin Mağmûmî, Mevlânzâde Rıfat ve Hasan Fehmi Beyler *Hukuk-u Umumiye* gazetesinde İttihat ve Terakki'ye karşı başlattıkları muhalefeti daha sonra *Serbestî* gazetesinde devam ettirdiler.

---

[451] ''Tensikat ve Islahat-ı Umumiyeye Dair Programdır'' *Serbestî***,** 9 Teşrinisani 1324, nr. 6, s. 1

[452] ''Ehemmiyetine Binaen Tanin Refikimizden Aynen: Hükümette Mantık'' *Serbestî***,** 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 2-3

[453] ''Ahvalimiz'' *Serbestî, 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 3*

[454] ''Menafi-i Milliye Namına Bir Davet'' *Serbestî***,** '13 Şubat 1324 nr. 101, s. 1

[455] Sina Akşin, *Fedakaran-ı Millet Cemiyeti*, Cilt 29, sayı. 1, Ankara 1974, s. 126

[456] Sina Akşin, *Fedakaran-ı Millet* Cemiyeti, a.g.m., s. 126

Serbestî gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç farklı cemiyetten müteşekkil olduğunu iddia etmekteydi. Gazeteye göre, İbrahim Temo'nun 1890'da İstanbul'da tesis ettiği ve Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinin iştirakiyle geliştiğini ifade etmekteydi.[457] 1893'de Paris'te *Meşveret'* gazetesinin intişar ettiğini, bu gazetenin her ne kadar İstanbul'daki İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı olsa dahi, gazetenin birkaç zâtın elinde olduğunu, İstanbul'daki merkezin hiçbir zaman kontrol altına alınamadığı, Paris şubesinin birçok değişikliğe uğradığı belirtilmiştir.[458] Gazete, askerin manastırda patlayan tabancası, istibdadı yıkınca ayrı ayrı bir Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğeri İstanbul İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak iki ayrı cemiyetin ortaya çıktığını daha ilk çıktığı dönemlerde ifade etmiştir. Bu ayrımın sebebi anlaşıldığı kadarıyla *Serbestî* gazetesi hürriyetin ilanında etkili olan kişi ve yapılara karşı samimi bir yaklaşımı söz konusudur. Selanik'teki merkezin orduyla irtibatı bilinmekte ve bu yapının Meşrutiyet'in ilan edilmesindeki katkılarının yanında 3. Orduyla açık ilişkisi gazete tarafından göz ardı edilmemiştir. Gazete, orduyu karşısına almak istememesinden kaynaklanmış olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Çünkü gazete, Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asıl Cemiyet olarak tanımakta, bununla beraber orduyla irtibatının farkında olduğu için *3. Ordu Cemiyeti* adını sık sık telaffuz etmektedir.[459] İnkılabı ne dahildeki ne de hariçteki İttihat ve Terakki Cemiyeti vücuda getirmediği, hariçtekinin fikren hizmet ettiğini, dahildeki ise inkılaptan sonra Kanun-i Esasi'nin muhafazasına gayret ettiğini, Selanik yani *3. Ordu Cemiyeti*'nin inkılabın mimarı olduğunu yazmıştır. Ancak Paris, Selanik ve İstanbul cemiyetler arasında birlik fikrinin olmadığını iddia etmişti.[460] Yine de *3. Ordu Cemiyeti*'ne ya da direkt orduya dokunur bir yazı veya eleştiri yapıldığında dikkatten kaçmayan bir nokta ise bu yazıların *'bir Zabit' 'mülazım' ' Kaymakam' 'binbaşı'* gibi askeri rütbelerden oluşan imzalara sahip olmasıdır.[461] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücünü ordudan aldığının farkında olan *Serbestî* gazetesi muhalif olmasına rağmen yazılarında sık sık askeri kökenli kişilerin imzalarını kullanması, askerin basın üzerinden siyasete karıştığını göstermesinin yanında, gazetenin muhalif gücünü orduya dayandırma

---

[457] ''Serbestî'' *Serbestî***,** 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s 3

[458] ''Serbestî'' *Serbestî***,** 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s 3

[459] *Serbestî***,** 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 1

[460] ''Serbestî'' *Serbestî***,** 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s 3

[461] ''Bizim Halimiz Ne Olacak'' *Serbestî***,** 1 Kanunuevvel 1324, nr. 29, s. 2-3, ''Asker'' *Serbestî***,** 20 Kanunuevvel 1324, nr. 47, s. 2

çabası içerisinde olduğunu düşündürmektedir. Gazetenin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni üç gruba ayrıma nedenlerinden bir tanesi de, Cemiyet'in Hürriyet'in ilanındaki etkisi nedeniyle halk nezdinde önemli bir itibarı olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Gazete, "*İttihat ve Terakki cemiyeti muhteremdir. Evet muhteremdir, bu ismi 17 seneden beri takdis ediyoruz ve bu üç kelime altında koskoca bir inkılab-ı Osmani mündemiç olduğunu da biliriz."* diyerek İstibdadın yıkılıp hürriyetin ilan edilmesinde Cemiyet'in rolü göz ardı edilmemişti.[462]

Serbestî gazetesi, İstanbul'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti için Şeref Sokağı Cemiyeti[463] tabirini kullanmaktaydı.[464] Gazetede Hilmi Paşa hükümetinin kurulmasına kadar neredeyse bütün eleştirilerin hedefinde Şeref Sokağı Cemiyeti bulunmaktadır. Ancak Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra muhalif söylemi sertleşen *Serbestî* gazetesi, tamamıyla ayrımdan vazgeçerek Selanik dahil olmak üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti karşı bir söylem geliştirmiştir.[465]

Gazete, Şeref Sokağı Cemiyeti'nin asıl İttihat ve Terakki Cemiyeti ile münasebeti olup olmadığını şüpheyle karşılamıştır.[466] "*Şeref Sokağı'ndaki şube şan-ı cemiyetle telif olmayan bir takım harekat-ı na-layika ile cemiyeti bile lekelemeye başlamıştır."*[467] denilerek Şeref Sokağı'nın izlediği politikanın asıl Cemiyeti lekelediği vurgulanmıştır. Özellikle İstanbul seçimleri sırasında yaşanan bütün sıkıntıların kaynağı *Serbestî* gazetesi tarafından Şeref Sokağı Cemiyeti olarak gösterilmekteydi.[468] Gazeteye göre birçok istibdat taraftarının ve hafiyenin hürriyetin ilanından sonra Cemiyet'e girdiği, bu adamların ise halka zülüm ettiği argümanını seçimler sırasında birçok defa gündeme getirmişti.[469] İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sonradan üye olan kişilerin Rumeli, Anadolu ve Mısır'da komite namına sürekli para toplaması, halka zülüm etmesine de gazete

---

[462] *Serbestî***,** 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 2

[463] Şeref Sokağı Cemiyeti tabiri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki merkezinin bulunduğu Babıali'deki Şeref Efendi Sokağı'ndan gelmekteydi.

[464] ''Yemin'' *Serbestî***,** 21 Teşrinisani 1324, nr. 19, s. 2

[465] ''Kanun mu Darbe mi'' *Serbestî***,** 4 Şubat 1324, nr. 92 .s 2

[466] ''Açık fikir'' *Serbestî***,** 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 1-2

[467] ''Menafi-i Milliye Namına Bir Davet'' *Serbestî*, 13 Şubat 1324 nr. 101, s. 1

[468] *Serbestî***,** 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 4

[469] ''İzmir'de İntihap Nasıl Oldu'' *Serbestî***,** 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

tarafından dikkat çekilmiştir.[470] Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne giren kişilerin tamamıyla kendi şahsi emelleri için Cemiyet'in politikasını belirler hale geldiklerini, bu politikaların nizam ve kanunla hiçbir bağının olmadığını vurgulanmaktaydılar.[471]

Şeref Sokağı Cemiyeti'nin Ahmet Rıza ve Doktor Nazım Bey'lerin denetiminde olduğu ve bunların şahsi menfaatleri için Cemiyeti kullandıkları sıkılıkla vurgulanmıştır. Gazete *"…Ya Ahmet Rıza ve Nazım Beylerden başka efrat cemiyet içinde ahval ve hamiyete meşgul kimse yoktur veya İttihat ve Terakki Cemiyeti Ahmet Rıza ve Nazım Beylerin şahıslarına münhasırdır….biz Şeref Sokağını yakından tanırız bizim tenkit ettiğimiz cemiyet Şeref Sokağı cemiyetidir. Eğer bu cemiyetin 3. Ordu cemiyetiyle münasebeti var ise o muhterem cemiyet iğfal ediliyor…"*[472] demiştir. Ancak Nazım ve Ahmet Rıza Beyler Cemiyet'in imtiyazını üstlerine aldılarsa bunu herkese bildirmeleri gerektiğini vurgulamışlardı.[473] Buna karşılık Ahmet Rıza'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tertiplediği bir yemekte: "*Cemiyet'in bundan sonra devamını arzu etmeyenler devr-i sabıkta hafiyelik vesaire ile temin-i maişet eden esafilden ibarettir."*[474] diyerek, muhalefetin tepkisinin artmasına neden olmuştur. Gazete Ahmet Rıza'ya karşı özellikle sert bir üslup kullanmıştır. Daha ilk sayılarından itibaren Ahmet Rıza'yı eleştirmeye başlamış, mebusan meclisi seçimlerinde onun adaylığına neden karşı olduğunu gerekçeleriyle açıklamıştır. Gazete, özellikle o dönemde Ahmet Rıza hakkında yazılan kitaplarda kendisinin dinsizlik ile suçlandığını sıkılıkla hatırlatılmıştır.[475]

Serbestî gazetesinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelttiği önemli diğer bir eleştiri konusu ise, Cemiyet'in gizli bir şekilde hareket etmesi ve üyelerinin kimlerden müteşekkil olduğunun bilinmemesidir.[476] İttihat ve Terakki'nin daha Mekteb-i Tıbbiye'de gizli bir şekilde örgütlendiği, İbrahim Temo, İshak Sükûti, Mehmed Reşid ve Abdullah Cevdet İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucuları olmuşlardır. Cemiyet,

---

[470] ''Düşündüm ki'' *Serbestî***,** 7 Mart 1325, nr. 123, s. 1-2

[471] *Serbestî***,** 3 Kanunuevvel 1324, nr. 31, s. 3

[472] *Serbestî***,** 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 1

[473] ''Şûray-ı Ümmet'in Pervasızlığı'' *Serbestî***,** 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 1

[474] ''Meclis-i Mebusan Reis-i Ahmed Rıza Bey'e' *Serbestî***,** '15 Mart 1325, nr. 121, s. 2

[475] ''Şûray-ı Ümmet'in Pervasızlığı'' *Serbestî***,** 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 1

[476] ''İttihat ve Terakki Cemiyeti'' *Serbestî***,** 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s 3

Carbonari ve Mason yapısına göre biçimlenmiştir.[477] Ancak Cemiyet'in bu örgütlerle herhangi bir fikri ve aksiyon anlamında bir bağlantısı yoktur. İttihad-ı Osmani Cemiyeti olabildiğince gizli hareket etmeye çalışırken bu tarz gizli örgütlerin yapılarından faydalandıkları ifade edilmektedir.[478] İlk kurulduğu andan itibaren gizli bir şekilde örgütlenmiş ve hürriyetin ilanından sonrada bu gizli yapısına devam karar vermiştir.

Cemiyet'in, Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkan bazı yapılarının dağıtılıp tamamıyla gizlice hareket etme gibi planlarının olduğu gazeteye yansımıştır.[479] *Serbestî* gazetesi ise Cemiyet'in gizliliğine bir an önce son verip diğer cemiyetler gibi açık bir şekilde ve kanunun tanıdığı haklar çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini sürekli ifade etmiştir.[480] Gazete ordunun meşrutiyetten evvel siyasete karışıp hürriyetin ilan edilmesindeki olumlu yaklaşımını ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hürriyetten evvel gizli bir cemiyet olmasını doğal kabul etmiştir. Hürriyetin ilanı için o dönemde gizliliğin mühim olduğunu ifade etmiştir. Ancak maksat hasıl olduktan sonra hafi(gizli) bir şekilde hareket etmek suretiyle yapılan işlerin meçhul olduğu manasına geldiğini, halbuki hürriyette meşru olan hafi olmaz diyerek Cemiyetin gayrimeşru ameller içerinde bulunduğunu ve hükümetin kanunen o hafi cemiyeti takip etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra Cemiyet'in hükümet işlerine daha çok müdahale etmesi üzerine Cemiyet'in gizli olarak hareket ettiği vurgusu daha çok dile getirilmiştir. Hatta Kamil Paşa'ya güvenoyunun verilmemesini gazete şöyle değerlendirmektedir: *''Hükümet-i milliyenin vücudu işte bu meselede anlaşılacaktır. Zira Kamil Paşaya adem-i itimat meselesindeki hareket, hakimiyet-i milliyeden ziyade bir kuvve-i hafiyenin nüfuzuna delalet ediyordu."* diyerek İttihat ve Terakki için *'Cemiyet-i Hafiye'* kalıbını kullanmıştı.[481] Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesini yakın bir zamanda gazete, Cemiyet'e karşı sert bir dil kullanırken bu gizlilik vurgusu sık sık yapılmıştır. Hatta gazete, Sadrazam Hilmi Paşanın da Cemiyet'in gizli bir cemiyet olarak hareket ettiğini ağızdan kaçırdığını iddia etmiştir.

---

[477] Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki Cemiyet,* İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 16

[478] Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük,* İletişim Yayınları, İstanbul 1985 s. 173-174

[479] *Serbestî***,** 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s 3

[480] ''Makale-i Mahsusa'' *Serbestî***,** 17 Kanunuevvel 1324, nr. 45, s. 1

[481] ''Cemiyet-i Hafiye'' *Serbestî***,** 19 Mart 1325, nr. 135, s. 1

Ahrar Fırkası ve İttihat-Terakki Cemiyeti birleşmesi için yapılan görüşmelerde, Ahrar Fırkası üyeleri tarafından Cemiyet'in gizli bir şekilde hareket etmesine son vermesi şartı gündeme gelmiştir.[482] Ancak Cemiyet, gizli yapısının onu iktidara getirecek, orada tutacak ve istediklerini yaptıracak bir güç olduğuna inandığı için bunu reddetmiştir.[483]

Serbestî gazetesinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelttiği en önemli eleştirilerin başında ise Cemiyet'in hükümet işlerine direkt veya dolaylı müdahaleleri olmuştur. Cemiyet'in hükümet içinde hükümet gibi hareket ettiğini bunun ise Meşrutiyet'e mugayir olduğunu sık sık yazmıştır. İstanbul seçimlerinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet gibi hareket ettiğini, usulsüz yöntemlerle önce müntehibi sânîleri daha sonrada istediği mebusları seçtirerek meclise yolladığını ve gerekçeyle *Serbestî* gazetesi İstanbul seçimlerinin iptal edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[484] Ancak meclisin açılmasından sonra İTC'nin müdahalelerinin son bulacağı düşüncesiyle *'geç olsun da güç olmasın'*[485] diyerek, umutla mebusan meclisinin açılmasını beklemiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, sadece İstanbul değil aynı zamanda merkezin dışındaki vilayetlerde özellikle de Rumeli'deki müdahaleleri üzerine gazete, cemaatlerin hükümetin icraatına müdahaleye hakları olmadığını, millet hakimiyetinin tesisinden sonra hükümetin icraatını teftiş ve tahkik hakkı münhasıran Meclisi Mebusanın bir vazifesi olduğundan bu hakka tecavüz eden cemiyetlerin müdahalelerini kanunun men ettiğini hatırlatmıştır. Manastır ve diğer vilayetlerdeki İTC'nin kendi mührü ile hükümet işlerine dair hareketlerinin Dahiliye Nezareti tarafından engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır.[486]

Kasım 1908'de *Serbestî* gazetesinin basın hayatına girdiği sırada Türkiye'de belli bölgelerde seçimler tamamlanmış, taşrada bulunan mebuslar yavaş yavaş İstanbul'a gelmeye başlamışlardı. İstanbul'da ikinci dereceden seçmenlerin başlangıcı ise gazete çıktıktan bir gün sonra başlamıştır.[487] *Serbestî* gazetesi, hem taşra hem de İstanbul seçimlerinde İttihat ve Terakki muhalefetinin sesi olmuştur. Özellikle İstanbul

---

[482] Tevfik Çavdar, *Talat Paşa,* Dost Kitapevi, Ankara 1984, s. 139

[483] Tevfik Çavdar, *a.g.e.,* s. 39

[484] ''Fesh-i İntihap'' *Serbestî***,** 30 Teşrinisani 1324, nr. 28, s. 1

[485] ''Serbestî'' *Serbestî***,** 3 Kanunuevvel 1324, nr. 31, s. 3

[486] ''Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinden Sual'' *Serbestî***,** 30 Teşrinisani 1324, nr. 28, s. 1

[487] *Serbestî***,** 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s. 4

seçimlerinde Ahrar fırkasından ziyade Rum azınlık, İTC'nin seçim politikasına sert tepki göstermiştir. Ancak gazete direkt olarak seçimlerde gayrimüslimlerin veya Ahrar fırkasının adaylarını desteklemekten ziyade kendi aday listesini açıklamıştır.[488] *Serbestî* gazetesi özellikle seçimler sırasında İttihat ve Terakki'nin hem birinci hem de ikinci dereceden seçmenler üzerindeki etkisini kırmaya yönelik bir yayın politikası takip etmiş, sık sık dini argümanlar kullanarak bilhassa ikinci seçmenlerin İTC'nin tehdit ve etkisinde kalmasına engel olmaya çalışmıştır.[489]

Meclis-i Mebusanın açılmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerine devam etmesi, o günlerde basın içerisinde de tartışılan bir konuydu. *Serbestî* gazetesi ise bu tartışmalara şöyle dahil olmuş: *"İdare-i hükümetin temel-i resmiyesi bugün her yerde üç kuvvete müstenittir. Evvela Kuvve-i İcraiye (hükümdar, hükümet, heyet-i idare), saniyen kuvve-i kanuniye(Meclis-i Mebusan, Ayan) salisen kuvve-i adliye. İşbu üç kuvvetin kendi dair-i salahiyetleri dahilinde ifa-i vazife etmeleri heyet-i içtimaiyenin muvazenenin temin etmektedir. İmdi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin halihazırda mezkur üç kuvvetin haricinde idare-i memlekette icra-i nüfuz eden bir dördüncü kuvvet şeklinde midir, değil midir?"*[490] sorusunu sorarak İttihat ve Terakki'nin bu üç kuvvetin ahengini bozacak şekilde bu kuvvetlere müdahale ettiği gerekçesiyle vatanın tehlikede olduğunu yazmıştır.

Meclis-i Mebusanın açılması, daha önce de ifade edildiği üzere, *Serbestî* gazetesi tarafından büyük ümitler bağlanmış, İttihat ve Terakki'nin hükümet üzerindeki etkisini mebusan meclisine devredeceği düşüncesi hasıl olmuştur. 17 Aralık 1909'da meclis açılmadan bir gün önce gazete: *"...İttihat ve Terakki cemiyeti bir fırka-i siyasiye cemiyeti olmalıdır. İcraat-ı hükümete fuzuli müdahale eyleyen bir azası imtiyaz-ı mahsus sahibi bir cemiyet olmamalıdır"*[491] diyerek Cemiyetin siyasi bir fırka şeklinde siyasi hayatına devam etmesi gerektiği vurgulanmıştı. Gazete uzun bir süre bu beklenti içerisindeydi.

---

[488] ''Açık Fikir'' *Serbestî***,** 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 3

[489] *Serbestî***,** *'Müntehib-i Sanilere Beyannamedir'* 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s. 2, Seçimler sırasında gazetenin yoğun şekilde kullandığı dini argümanlara sadece 31 Mart vakası sırasında bu derece yoğun bir dini içerikli yayın politikası takip ettiği anlaşılmaktadır. **Bkz:** *Serbestî*, 1-10 Nisan 1325 nr. 148-157 sayıları Ayrıca: Serbestî gazetesinin Meclis-i Mebusan seçimleri sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin takip ettiği harekete karşı tavrını daha önce Meclis-i Mebusan seçimleri konusunda ele aldık, geniş bilgi için **bkz**: 2.1.2. Meclisi-i Mebusan Seçimleri

[490] ''Makale-i Mahsusa'' *Serbestî***,** 17 Kanunuevvel 1324, nr. 45, s. 1

[491] ''Cemiyetler'' *Serbestî***,** 3 Kanunuevvel 1324, nr. 32, s. 1-2

Kamil Paşa kabinesinden sonra da aynı beklentisini imzasız bir başyazı ile şöyle ifade etmiştir: *"Bir ilan-ı resmi ile millete hitaben İttihat ve Terakki Cemiyeti bütün o şan ve şerefiyle sahne-i müdahale-i siyasiyeden çekilerek kuvvet ve kudretini muhafaza-i meşrutiyet olan meclis-i mebusana terk eylemelidirler."*[492]

Gazetenin Mebusan Meclisi açılırken en çok endişelendiği konuların başında, İttihatçıların mebuslar üzerindeki etkisi sebebiyle, mebusların cemiyetin çizdiği yolu takip edeceği endişesidir. Gazete bu düşüncesini daha meclis açılmadan önce seçimler sırasında da İTC'nin kendi belirlediği adayları seçtirmesi sırasında dile getirmişti.[493] Meclis açılmadan önce, taşradan İstanbul'a gelen mebuslara, Cemiyet'in silah zoruyla meclis açıldığında İTC'nin programını takip etmesi için onları tehdit ettiğine dair haberlere yer vermiştir.[494]

Gazete, Meclis açıldıktan sonra, Kamil Paşa ve İttihatçılar arasında yaşanan çekişmeler nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kamil Paşa kabinesini düşürmeye çalışacağını, mecliste çoğu mevkii tutan İTC karşısında Kamil Paşa'nın hiç şansının olmadığı şöyle zikredilmiştir: *"Meclis-i Mebusanın içtimaından evvel birçok yaygaralarla kabineyi sükut ettiremeyen İttihat ve Terakki fırkası İstanbul vilayet mebuslarının muavenetleriyle Kamil Paşayı yere sermeye azim etti. Kimse inkar edemez ki bu meclisimizde kuvvetli bir fırka-i siyasiye var ki o da İttihat ve Terakki'dir. Reis, muavinler, katipler, heyet-i idareden bedaen ile sıralarda ahz-ı mevki eden milletvekillerinin kısm-ı âzamisi hep o İttihat ve Terakki esareti altında iş görmeye, fırkanın programına inkıyada yemin etmişlerdir. Bu ekseriyet karşısına, Kamil Paşa kabinesi gibi bir çok hata-i siyasi kurbanı bir kabine değil herhangi bir kabine çıksa mukavemet göstermekte izhar-ı acz edeceği aşikardır."*[495] *Serbestî* gazetesi, Kamil Paşa'yı savunmaya başlamasının en önemli nedenlerinden biri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Paşa'yı bir denge unsuru olarak görmesiydi. İttihat ve Terakki'nin, hükümeti düşürme teşebbüslerine karşı *Serbestî*, bir anda değil, süreç içerisinde İTC'nin baskıları artıkça Kamil Paşa savunmaya başlamıştır.[496]

---

[492] ''Menafi-i Milliye Namına Bir Davet'' *Serbestî*, 13 Şubat 1324 nr. 101, s. 1

[493] ''Dersaadet İntihabadı'' *Serbestî*, 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 1

[494] ''Gelen Bir Mektup'' *Serbestî*, 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 1

[495] ''Mebusan-Heyet-i Vükela'' *Serbestî*, 20 Kanunuevvel 1324, nr. 48, s. 1

[496] ''Kanuna Karşı Bir Tecavüz'' *Serbestî*, 31 Kanunuevvel 1324, nr. 45, s. 1

İttihat ve Terakki Cemiyeti, mebusların kendi programına göre hareket etmeleri için sık sık mebuslarla görüşerek onlara programı kabul ettirmeye çalışmıştır. Gazeteye göre İTC, mebuslara çeşitli mevkiler vadederek onları kendi çizdiği programa göre hareket etmeye zorladığı, kabul etmeyenleri silah ile tehdit ederek kendi programını onlara kabul ettirmeye çalıştığını yazmıştı.[497] Gazete, mebuslara seslenerek; İttihat ve Terakki'nin her ne kadar reyler dağılmasın fikriyle sizi tayin etmiş olsa bile, elinize bir çeşit program vererek, sizden ona göre harekete mecbur tutulmanız, Kanun-i Esasi'ye mugayir olduğunu, Cemiyet'e mensup olmayanların buna göre hareket etmemesi gerektiğini ifade etmiştir.[498] *Serbestî* gazetesi, Cemiyet'e seslenmeyi de ihmal etmeyerek, öncellikle hükümet ve mebuslar üzerinde müdahalesine son vererek siyasi bir fırka gibi meclis çatısı altında hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. Bununla beraber hükümet ve meclise müdahale etmek istiyorsa kanunun dışına çıkmadan matbuat yoluyla bunu açıkça yapması gerektiği, gizli bir cemiyet şekilde bunu icra etmemesini savunmuştur.[499]

Gazete, seçimler sırasında İttihatçıların gücünü kırmaya yönelik yayın politikasını, meclis açılmasından sonra da devam ettirmiştir. İttihatçıların, mebuslar üzerindeki etkisini kırmak için gazete mebuslara Kanun-i Esasi'nin çizdiği yolda kalmaları ve İttihat ve Terakki'nin tehditlerine boyun eğmemeleri gerektiğini yazmıştır.[500] Gazete, mecliste İttihatçıların gücünü kırmak, Cemiyet'e alternatif fırkaların teşekkülü için mebuslara çağrıda bulunarak, milletin ihtiyacını karşılayacak, tıpkı başka milletlerde örnekleri mevcut olduğu gibi, fırkaların kurulması gerekliliğini hatırlatmıştır.[501]

Serbestî gazetesi, fırkaların kurulması lüzumunu savunduğu sıralarda, II. Meşrutiyet'in kurulan ilk fırkası olan Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin 12 Ocak 1909'da bir baskınla kırka yakın üyesi tevkif edilmiştir. Cemiyet'in yayın organı olan *Hukuk-u Umumiye* gazetesi ise kapatılmıştır. Bu kararın gerekçesi ise; fırkanın fedai bulup silahlandırarak memlekette karışıklık çıkarmayı tasarlamak olduğu gösterilmiştir.[502]

---

[497] ''Hakim-i Mutlak Kanun-i Esasi Olmalıdır'' *Serbestî***,** 8 Kanunuevvel 1324, nr. 36, s. 1

[498] ''Mebuslarımıza'' *Serbestî***,** 20 Kanunuevvel 1324, nr. 48, s. 1

[499] ''Hükümetin Nazarı İntibahına'' *Serbestî***,** 2 Kanunuevvel 1324, nr. 30, s. 1

[500] ''Hiçbir Cemiyetin Mühründen ve İlamından Korkmayınız'' *Serbestî***,** 23 Şubat 1324, nr. 111, s. 1

[501] ''Meclis-i Mebusanda Fırkaların Teşkili Lüzumu'' *Serbestî***,** 24 Kanunuevvel 1324, nr. 50, s. 1

[502] Sina Akşin, *"Fedakâran-ı Millet Cemiyeti*", AÜSBF Dergisi, Sayı:1, Cilt: 29, Ankara 1974 s.135

Serbestî gazetesi, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ne karşı yapılan bu hareketi *'kanuna karşı bir tecavüz'* olarak görmüştür. Zaptiye ve Adliye nezaretlerine gönderilen sahte evraklar üzerinden böyle bir harekata girişilemeyeceğini yazmıştır.[503] Gazete bu vakaya sert tepki göstermiştir. Bunun nedeninin ise gazetenin sahibi Mevlânzâde Rıfat'ın Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nden ayrılmasına rağmen, Zaptiye nezareti tarafından tevkiflerin gerçekleştiği gece iki defa nezarete çağrılıp ifadesinin alınmış olması olarak gösterilebilir.[504]

Serbestî tarafından Fedakaran-ı Millet Cemiyeti üyelerinin gözaltına alınması, olayın müsebbip olarak Şeref Sokağı ve Şeyhülislam gösterilmekteydi.[505] Gazete, Şeref Sokağı'ndan bir kişinin Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ne girerek sahte evrak düzenleyip böyle bir komploya giriştiğini okuyucularına duyurmuştur.[506] *Serbestî* gazetesi, eski *Şûray-ı Ümmet* gazetesi mesul müdürü ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Bahattin Şakir'in: *"Hele bir kere Meclis-i Mebusan açılsın da bakınız ortada hiçbir cemiyet bırakacak mıyız"*[507] dediğini iddia ederek bu vakadan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni sorumlu tutmuştur.[508]

Serbestî gazetesi, İttihatçıların diğer fırkalar üzerindeki baskısını şiddetle eleştirmiştir. Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Ahrar fırkasının yanında Prens Sabahaddin'i İttihatçılar karşısında savunmuştur. İttihatçıların hem adem-i merkeziyet taraftarları hem de diğer muhalif gruplar üzerinde Makyavelist bir usule müracaat ettiğini, Cemiyet'in bu grupları ortadan kaldırarak meydanda tek başına kalmak arzusunda olduğu sıklıkla ifade etmiştir.[509] Gazete, İttihat ve Terakki Cemiyeti bir heyet-i mukaddese olmaktan çıkarak sadece Jakoben kulübüne dönmüş olduğu okuyucusuna aktarmıştır.[510]

---

[503] ''Kanuna Karşı Bir Tecavüz'' *Serbestî*, 31 Kanunuevvel 1324, nr. 57, s. 1

[504] ''Kanuna Karşı Bir Tecavüz'' *Serbestî*, 31 Kanunuevvel 1324, nr. 57, s. 1

[505] ''Kanuna Karşı Bir Tecavüz'' *Serbestî*, 31 Kanunuevvel 1324, nr. 57, s. 1

[506] ''Gazeteler-Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'' *Serbestî*, 1 Kânunusani 1324, nr. 58, s. 2

[507] ''Zeyil'' *Serbestî*, 2 Kanunusani 1324, nr. 59, s. 1

[508] ''İzhar-ı Hakikat'' *Serbestî*, 2 Kanunusani 1324, nr. 59, s. 1

[509] ''İkinci Tecrübe'' *Serbestî*, 27 Şubat 1324, nr. 115, s. 1

[510] ''İttihatçılar ve Ahrar'' *Serbestî*, 24 Mart 1325, nr. 140, s. 1

II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart vakasına kadar basında İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalefeti oldukça etkili bir hal almaya başlamıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, hürriyetin ilanı üzerine kaldırılan sansürü tekrar gündeme getirmiş ve muhalif basın üzerinde kontrolü sağlama yoluna gitme kararı almıştır.[511] Dahiliye ve Maarif nezaretlerinde tarafından hazırlanan yeni matbuat nizamnamesi Kamil Paşa'nın son günlerinde Şûray-ı Devlet'te görüşülmeye başlanmıştır.[512] Yeni matbuat nizamnamesi hazırlanmasında Kamil Paşa kabinesinde İttihatçılara yakınlığı ile bilinen Dahiliye nazırı Hilmi Paşa sorumlu tutulmuştur. Muhalif basını kontrol altına alabilmek için yeni bir matbuat nizamnamesi İttihatçılar tarafından özellikle Hilmi Paşa kabinesi kurulduktan sonra yoğun bir şekilde gündeme getirilmeye başlamıştır.[513] Basını kontrol altına almak için çıkarılmak istenen yeni matbuat nizamnamesi, muhalif basının dilinin gittikçe sertleşmesine, dolayısıyla 31 Mart olayına zemin hazırladığı rahatlıkla ifade edilebilir. Matbuat nizamnamesi tartışmalarıyla beraber *Serbestî* gazetesinin basında yer alan bir unsur olmaktan ziyade siyasi bir oluşum gibi hareket ettiğine şahit olunmaktadır.

Serbestî gazetesi 31 Mart'ta yayın hayatına son verilene kadar yeni matbuat nizamnamesine sert bir şekilde karşı çıkmıştır.[514] Hatta belli aralıklarla *Serbestî* gazetesi tarafından yapılan çağrılarla matbuat nizamnamesine karşı birkaç miting yapılmıştır. Bu mitinglere tamamıyla muhaliflerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu mitingler sayesinde İttihat ve Terakki karşıtlığı şiddetlenmesinin yanında muhalefete organize bir şekilde hareket etme kabiliyeti kazandırmıştır.[515] Matbuat nizamnamesine karşı *Serbestî* gazetesinin tertiplediği ve İttihat ve Terakki muhaliflerinin desteklediği ilk mitinge, gazetenin iddiasına göre, Şehzade Mehmet Reşad da katılmıştır.[516] Ancak bu rivayetin doğru olmadığı sonradan yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır.[517]

---

[511] ''Selanik'te Miting'' *Serbestî***,** 4 Şubat 1324, nr. 92, s. 2

[512] ''Matbuat Nizamnamesi'' *Serbestî***,** 21 Kanunusani 1324, nr. 78, s. 1

[513] *Serbestî***,** 1-10 Şubat 1324, nr. 89-98

[514] ''Takib-i Hakikat'' *Serbestî***,** 11 Şubat 1324, nr. 1, s. 1

[515] ''Miting'' *Serbestî***,** 25 Kanunusani 1324, nr. 82, s. 1, ''Miting'' *Serbestî*, 25 Mart 1325, nr. 141, s. 1

[516] *Serbestî***,** 26 Kanunusani 1324, nr. 73, s. 1

[517] Davut Hut, *" V. Mehmed Reşad'ın Veliahdlığı ve II. Abdülhamid'in Ona Yüklediği Siyasi Anlam"* Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi, Cilt 1, Milli Saraylar, İstanbul 2018, s. 37

Kamil Paşa kabinesinin düşürülmesi, yerine Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasıyla beraber daha sık gündeme gelen matbuat nizamnamesi, aynı zamanda muhaliflerin, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve hükümete karşı daha organize hareket etmelerine imkan sağlamıştır. *Serbestî* gazetesi bu nizamnamenin, İttihat ve Terakki tarafından muhalif basının susturulması için uygulanmak istendiğini belirtmiştir. Böylece serbesti matbuatı susturmaya çalışan bu nizamnameyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan muhalefetin giderek şiddetlenmesine aynı zamanda ortamın gerginleşmesine neden olmuştur.

Serbestî gazetesinin, meclisin açılmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yaklaşımı tamamıyla hükümet ve Kamil Paşa üzerindeki baskıyı kırmak, cemiyetin hükümet işlerine müdahalesinin önünü almak, gizli bir cemiyet değil de siyasi bir fırka gibi hareket etmesi sağlamak, mebuslar üzerinde etkisini azaltmak, İttihat ve Terakki'ye alternatif olabilecek siyasi fırkaların kurulaması için mebusları teşvik etmek ve Ahrar Fırkası politikalarını desteklemek gibi konularla beraber günlük siyasi meselelerde olabildiğince İttihatçıların etkisini azaltmaya yönelik bir yayın politikası takip etmiştir. 3 Şubat 1324'te(13 Şubat 1909) Kamil Paşa kabinesinin düşüp yerine Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra gazetenin hem hükümet hem de Cemiyete karşı yaklaşımı daha da sertleşmiştir.

Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra hükümete ve İTC'ye karşı siyasi eleştirilerin sertlik dozunu artmıştır. Aynı zamanda gazetede ekonomik ve toplumsal meselelerin ön planda olduğu sefalet,[518] işsizlik,[519] israf[520] gibi konular ciddi şekilde gündeme gelmiş ve ağır eleştirilerde bulunulmuştur: *"Millet bugün ne Cemiyet ne de dolaplar istemiyor. İşsizlere iş, ameleye çalışacak yer istiyor. Biz sefaleti, açlığı tasvir ettikçe hükümet serseri nizamnamesi tanzim ettiriyor."*[521] diyerek sosyal sıkıntılar üzerinden İTC ve hükümete yüklenilmiştir.

Serbestî gazetesi, İttihat-Terakki Cemiyeti'ni; Şeref Sokağı Cemiyeti ve 3. Ordu Cemiyeti olarak iki ayırmış, Mart 1325'e kadar (Mart 1909) orduyu karşısına alacak bir dil kullanmaktan kaçınmıştır. *Serbestî* gazetesinin İttihat ve Terakki'ye yönelttiği en

---

[518] ''Sefalet'' *Serbestî***,** 5 Mart 1325, nr. 121, s. 1

[519] ''İşsizlik'' *Serbestî***,** 6 Mart 1325, nr. 122, s. 1

[520] ''İsraf'' *Serbestî***,** 8 Mart 1325, nr. 124, s. 1

[521] ''Protestolar'' *Serbestî***,** 20 Mart 1325, nr. 136, s. 1

önemli eleştirilerin başında Cemiyet'in sırtını orduya dayamasından kaynaklanmaktaydı.[522] Hüseyin Hilmi kabinesinden sonra, 31 Mart vakasından kısa bir süre önce sık sık *'asker'* başlıklı yazılara rastlamak mümkündür. Gazete, ordunun içinde bulunduğu sefalet üzerinden hükümeti eleştirmeye başlamıştır. Aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi menfaatleri için orduyu kullandığı, ancak diğer yandan da konu askerin ihtiyacına gelince Cemiyet'in bunu umursamadığını ifade etmiştir.[523] Cemiyet'in, orduyu siyasete karıştırıp hükümet ve Mebusan meclisini askerler üzerinden silahla tehdit edecek kadar ileri gittiğini yazmıştır.[524] Cemiyet'in orduyu kullanmasına karşılık gazetede çıkan bir yazıda: *"Asker kardeşini bile tanımamalıdır, vazifesinin ulviyetini takdir etmiş bulunmalıdır."*[525] diyerek askerlerin asıl kıymetinin vatanın hizmetinde harp meydanından zuhur ettiğini hatırlatmıştır.[526] Gazete, mart ayı itibariyle yazılan asker başlıklı yazılarının amacı, asker ile Cemiyet arasına bir mesafe koymak olduğu anlaşılmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkisi olup istifa eden askerler için de *"orduyu her türlü tarafgirlikten muhafaza etmek niyetinde olan askerlerimizi kemal-i samimiyetle alkışlarız."*[527] diyerek Cemiyet'ten istifa edenleri desteklemiştir.

Serbestî gazetesi, Mart 1909'a kadar orduya dair yazılarında genelde müspet olup, Şeref Sokağı Cemiyeti ve 3. Ordu Cemiyeti gibi ayrımlara gitmiştir. Meşrutiyet'in ilanında ordunun siyasete girmesini yani İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmasını o gün için gerekli olduğunu şöyle açıklayarak: *"İttihat ve Terakki Fırkasına heyet-i muazzame-i Osmaniye'yi teşkil eden anasır-ı muhtelifeden pek çokları intisap etmişti. Bu meyanda şanlı ordumuzun pek çok genç zabitleri de bulunmakta idi. ...İstibdadı temelinden sarsacak büyük bir kuvvete ihtiyaç vardı. Bundan ise ordu vazifedardı. Yani bu kuvvet ordu olabilirdi. ...Bu vazifeyi ifa için böyle bir Cemiyet'e intisaba ve Cemiyet'in programını takibe mecburiyet hasıl olmuştu."*[528] İstibdat döneminde askerlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmelerini bir gereklilik olarak görülmüştü. Ancak hürriyetin

---

[522] ''Menafi-i Milliye Namına Bir Davet'' *Serbestî*, 13 Şubat 1324 nr. 101, s. 1

[523] ''Asker'' *Serbestî***,** 4 Mart 1325, nr. 120, s. 1

[524] ''Ahmed Rıza Bey'e'' *Serbestî***,** 13 Mart 1325, nr. 129, s. 1

[525] ''Asker Vücudu'' *Serbestî***,** 8 Mart 1324, nr. 124, s. 1-2

[526] ''Askerin Kıymeti'' *Serbestî***,** 15 Mart 1324, nr. 131, s. 2

[527] ''İstifa'' *Serbestî***,** 18 Mart 1325, nr. 134, s. 2

[528] ''Ordu Siyasetten Uzaklaşmalıdır'' 7 *Serbestî***,** Mart 1325, nr. 123, s. 2

ilanıyla beraber gazeteye göre: *"…Hürriyet-i şahsiyemizin bu suretle istihsali ile ordu uhdesine düşen vazifeyi ifa etmiştir. Buna binaen ordunun cemiyet ve fırka-i saire ile olan irtibatı hitama ermiş demektir..."*[529] diyerek, Mart 1909'da daha sık olmak üzere askerlerin politika ile uğraşmanın katiyen zararlı olduğunu, askerin yalnızca vazifesiyle iştigal etmesi gerektiğini yazarak, *'ordu siyasetten uzaklaşmalıdır'* demiştir.

3.1.8. Serbestî Gazetesinde 31 Mart Olayı

31 Mart Vakası hakkında kaynaklarda olayın nedenleri zikredilirken peyderpey meydana gelen çeşitli olaylar gösterilmiş, nihayetinden bu nedenlerin de 31 Mart Vakasını doğurduğunu zikredilmiştir. II. Meşrutiyet'le beraber halk arasında hürriyetin sınırsız özgürlük gibi yanlış bir algı oluşturması nedeniyle ortaya çıkan münferit ve toplumsal bazı olaylar düzenin bozulmasına ve yine halktan şikayetlerin yükselmesine neden olmuştur. *Serbestî* gazetesi, hürriyeti herkesin istediğini yapma olarak algılamasına karşı çeşitli yazılar kaleme almıştır.[530] İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ahrar Fırkası arasındaki çekişme 31 Mart Vakasının önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.[531] 31 Mart Vakasının sebeplerinden birisi *Serbestî* gazetesinin de içinde bulunduğu aynı zamanda vakanın önemli aktörlerinden biri haline gelmesine neden olan basın özgürlüğü olgusu başlıca nedenlerden birisidir. *Serbestî* gazetesi üzerinden bu süreç ele alınmaya çalışılmıştır. Bu sayede İttihat ve Terakki muhalefetinin önemli bir odağı olan *Serbestî* gazetesinin süreç içerindeki rolü ve 31 Mart vakasına yaklaşımı sorularına cevap aranmıştır.

3.1.8.1.Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi

Serbestî gazetesi, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra hükümeti adeta Cemiyet'in siyasi hayatta cisimleşmiş hali olarak görmeye başlamış, Hilmi Paşa hükümeti, neredeyse bütün eleştirilerin yöneltildiği odak haline gelmiştir. İttihat ve Terakki muhalefetinin kabine değişikliğiyle beraber Cemiyet'e karşı beraber ve organize

---

[529] ''Ordu Siyasetten Uzaklaşmalıdır'' 7 *Serbestî***,** 7 Mart 1325, nr. 123, s. 2

[530] Hürriyetin ilanı ile beraber İstanbul sokaklarında hırsızlık, yankesicilik, darp gibi olayların sayısında artış olmuştur. Hatta hırsızlar İstanbul sokaklarına yapıştırılan duyurularda cebinden 7 kuruştan az para çıkanların kulağının kesileceğine dair bildiriler yaymışlardı. **Bkz:** Karal, Osmanlı Tarihi IX a.g.e., s. 53

[531] Oğuz Kaan, *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Partisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 2008, s. 225

bir şekilde hareket ettikleri anlaşılmaktadır.[532] Gazete, Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kast ederek: *"Saraydan istibdadı çıkardık diye basbas bağıran bu cemiyetin bu sefer istibdadı daha mühlik bir surette istimale cüret etmesi Kanun-ı Esasi'ye karşı vaki olan bu tecavüz sarayın paşalarından, beylerinden kurtulduğumuz halde şimdi de Cemiyetin maskesi altında bir takım müstebitlerin eline düştüğümüzü ne kadar iğrenç ve çirkin bir surette izhar ediyor."*[533] demişti.

Kamil Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tahakkümüne ve orduyu da bunun için koruyucu bir kalkan gibi kullanmasına karşı cephe almıştı.[534] Paşa'nın, Harbiye ve Bahriye nazırlıklarında değişikliğe gitmek istemesi, bunu da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne danışmadan yapması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kamil Paşa'yı düşürme kararı almıştır.[535] İttihatçı basın tarafından bu durum İstibdada geri dönüş olarak yorumlanmıştır.[536] Cemiyet, hem orduyu hem de mebusan meclisini harekete geçirerek,[537] mecliste hararetli nutuklar neticesinde paşaya güvenoyu verdirilmeyerek düşürülmüştür.[538]

Kamil Paşa kabinesinde Dahiliye Nazırı olarak görev alan Hilmi Paşa, İttihatçıların arzuları ve destekleri ile yeni kabineyi kurumuştu.[539] Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından, 31 Mart vakasının gerçekleştiği zamana kadar İttihatçılar ve onun muhalifleri arasında sert bir mücadelenin yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu mücadele neticesinde 31 Mart Vakası zuhur etmiş ve süreç Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanmıştır.[540] Bu süreçte yaşanan toplumsal ve siyasal olayların en önemli aktörlerinden bir tanesi de *Serbestî* gazetesi olmuştur.

---

[532] ''Miting'' *Serbestî,* 25 Mart 1325, nr. 141, s. 1

[533] ''Sadr-ı Sabık Kamil Paşanın İzahnamesi" *Serbestî, '*25 Mart 1325, nr. 138, s. 1

[534] İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı kronolojisi, C. 4,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 369-370

[535] Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, C. VI, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 3424

[536] ''Kamil Paşaya İlan-ı Harb'' *Serbestî***,** 1 Şubat 1324, nr. 89, s. 1-2

[537] Mithat Sertoğlu, *a.g.e., s. 3424*

[538] İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.,* s. 370

[539] Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 73

[540] Mithat Sertoğlu, *a.g.e., s. 3424*

İttihat ve Terakki Cemiyet'in direkt müdahalesi ve desteği neticesinde kurulan Hüseyin Hilmi Paşa hükümetine karşı *Serbestî* gazetesi, siyaset, ordu toplumsal sorunlar, ekonomik, eğitim, sağlık gibi konular üzerinden Hüseyin Hilmi Paşa hükümetine karşı sert bir muhalif kimliğe bürünmüştü. Hilmi Paşa ile beraber hükümetin Şeref Sokağının kontrolünde değil tamamen elinde bulunduğu yazılarak, '*müstahak olduğumuz hükümeti karşımızda görmedikçe'* bunu dile getirileceği ifade edilmiştir.[541] Hüseyin Hilmi Paşa için ise: *"Sadrazam Paşa hazretleri ekmek yediği kapılara bu derece fard-ı sadakat göstermeleri bizi ati için pek fena endişelere sevk ediyor."* diyerek Paşa'nın Cemiyet'e olan gayrimeşru bağlılığından endişe duyduğunu yazmıştır.[542]

Serbestî gazetesi meclisin kararı neticesinden hemen Hilmi Paşa ve Kamil Paşa arasında bir mukayeseye girerek, Kamil Paşanın meziyetlerini sıralarken, Hilmi Paşanın daha meşrutiyetten evvel takip ettiği yolun İstibdat taraftarlığı olduğunu yazmıştı.[543] Gazete, Hilmi Paşa'ya karşı olduğunu şöyle açıklamıştı: *"Nihayet Hilmi Paşa kendi arzu ettiği maksada vasıl oldu, sadarete kadar irtikâ etti. Malum olduğu üzere biz Hilmi Paşanın mevki-i iktidara geçmesini bir bedbahtlık addetmişiz ve etmekteyiz"* dedikten sonra bunun nedenlerini Hilmi Paşa'nın Dahiliye Nezaretinde bulunduğu dönemdeki başarısızlıklarını sıralanmıştır.[544]

Gazete, Kamil Paşa ve Hilmi Paşa arasında bir mukayese yoluna girmişti. Kamil Paşa'nın tecrübesi ve dış siyasette takip ettiği yolun herkesçe takdir edildiği, aynı zamanda İngiltere hükümeti nezdinde mazhar olduğu itimadın mühim olduğunu vurgulamış, *''acaba Hilmi Paşa İngiltere nezdinde bu itimada mazhar olabilecek mi?''* şekilde soru sormuştu.[545]. *Serbestî* gazetesi, kabine değişikliği üzerine İngiliz gazetelerinden alıntılar yaparak, İngiliz hükümetinin de Jön Türk komitesinin hükümete müdahale etmesinden rahatsızlık duyduklarını yazmıştı.[546] Gazete, özellikle İngiliz desteğinin olmadığı Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin başarısız olacağını yazmış, bunun

---

[541] *Serbestî***,** 22 Şubat 1324, nr. 110, s. 1

[542] ''Siyasette Hakk-ı Nimet'' *Serbestî***,** 26 Şubat 1324, nr.114, s. 1

[543] ''Tebdil-i Vükela İzhar-ı Hakikat'' *Serbestî***,** 2 Şubat 1324, nr. 90, s. 1

[544] ''Takib-i Hakikat'' *Serbestî***,** 11 Şubat 1324, nr. 99, s. 1

[545] ''Hüseyin Hilmi Paşa-Kamil Paşa ve Bir Mukayese-i bi-tarafane'' 5 *Serbestî***,** Şubat 1324, nr. 93, s. 1-2

[546] ''Hüseyin Hilmi Paşa-Kamil Paşa ve Bir Mukayese-i bi-tarafane'' 5 *Serbestî***,** 5 Şubat 1324, nr. 93, s. 1-2

nedeni gazetenin İngilizlere yakın olmasından ziyade Kamil Paşa'nın İngiltere hükümeti ile olan münasebetinden kaynaklandığını ifade edilebilir.[547]

Hilmi Paşa'nın Dahiliye Nezareti görevinde bulunduğu sırada matbuat nizamnamesinin en büyük savunucusu olması gazetenin Hilmi Paşa kabinesine karşı en çok kullandığı, Paşa'nın bu nizamname ile matbuatın serbestisine karşı olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. Gazete, Hilmi Paşa hükümetinin meclisten geçirmek için üzerinde çalıştığı matbuat nizamnamesine gündeme ilk geldiğinden beri karşı çıkmıştı.[548] Gazete bunun için çeşitli mitingler yapmış, toplumsal bir tepki hareketi ile matbuat nizamnamesine karşı çıkmaya çalışmıştı. Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinden bir gün önce yine gazete *serbesti-i matbuat* için şöyle bir çağrı yapmıştı: *"Elimizdeki hürriyet ve hakimiyeti muhafaza için makarr-ı hükümette ve gerek umum-u vilayattaki serbesti-i matbuata taraftar olan bilcümle hürriyetperver milletin fevç fevç mitingler teşkili… Martın 26.ncı Perşembe günü Sultan Ahmed'de saat altında ikinci bir matbuat nizamnamesi icra olunacağı ilan olunur."*[549] Muhalif basın kanadında yer alan Serbesti gazetesi Hüseyin Hilmi paşa hükümetine karşı yeni matbuat nizamnamesini güçlü bir argüman olarak kullanmış, mitin çağrısı yaptığı gün Hasan Fehmi Bey'in katledilmesi ile beraber hükümete karşı toplumsal bir tepkinin oluşmasına neden olmuş, bu durum 31 Mart Vakasının en önemli nedenlerinden biri olarak zikredilmişti.

Gazete, Kamil Paşa'nın başarılı bir dış politika takip ettiğini iddia ettikten sonra Hüseyin Hilmi paşanın aynı başarıyı elde etmesini arzu ettiklerini ancak gazeteye göre yaşanan gelişmelerin Hilmi Paşa'nın başarısız olduğunu, aynı zamanda sürekli Kamil Paşa ile kıyaslayarak her seferinde Kamil Paşanın ne kadar doğru bir yol takip ettiğini ancak Hilmi Paşanın aksine harici siyasette başarısız olduğunu, başarısızlığına Rusya ile devam eden tazminat görüşmeleri örnek olarak gösterilmiştir.[550]

Serbestî gazetesi, hükümete karşı her zaman muhalif bir çizgide yer almıştır. Kamil Paşa'nın İttihatçılarla arası bozulduktan sonra ise onu desteklemiştir. Ancak hükümetten beklentileri hiçbir zaman bitmemiş, hükümeti eleştirmeye devam etmişti.

---

[547] *Serbestî,* 5 Şubat 1324, nr. 93, s. 1-2

[548] ''Matbuat Nizamnamesi-Matbuatı Boğmak İstiyorlar'' *Serbestî,* 22 Kanunusani 1324, nr. 79, s. 1

[549] ''Miting'' *Serbestî,* 25 Mart 1325, nr. 141, s. 1

[550] ''Yenipazar ve Sırplar'' *Serbestî,* 6 Mart 1325, nr. 122, s. 2, ''Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinin bir Muvaffakiyet-i Siyasiyesi!'' *Serbestî,* 2 Mart 1325, nr. 118, s. 1

Özellikle devlet kurumlarındaki *'tensikat'* beklentisi nedeniyle belli bir dönem sürekli yazılar çıkararak Kamil Paşa hükümetine karşı bu beklentisini sık sık zikretmiştir.[551] Hüseyin Hilmi Paşa hükümetine karşı ise sefalet, işsizlik, israf, yolsuzluk gibi toplumsal sorunları önceleyen bir anlayışla ve muhalif kimliğinin de etkisiyle sert bir üslup kullanarak hükümeti eleştirmeye devam etmiştir.[552]

3.1.8.2.Hasan Fehmi Bey'in Katli

Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasından sonra *Serbestî* gazetesi muhalif basının en önemli temsilcilerinden birisi olurken, aynı zamanda bu değişiklik neticesinde daha sert ve etkili bir yayın politikası takip etmiştir. *Serbestî* gazetesinin öncülük ettiği muhalif basının gittikçe güçlenmesi üzerine İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri, muhalefeti yıldırmak için bir takım şiddet hareketlerine başvurma kararı aldılar.[553] *Serbestî* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey, 6 Nisan 1909 gecesi, Galata köprüsü üzerinde vurularak öldürülmüştür. Türk siyasi tarihi için bir dönüm noktası olan 31 Mart Vakasına giden sürecin en önemli nedenlerinden birisi de Hasan Fehmi Bey'in katli olarak gösterilmektedir. Bu vakadan sonra İstanbul sokaklarında gerginlik seviyesi giderek artmıştır.[554]

Serbestî gazetesinde, vakadan sonraki gün çıkardığı 142. sayısının ilk sayfasını boş bırakarak sayfanın ortasında: "*Serbesti-i matbuatın ilk kurbanı ömrünü menfalarda geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna Fatiha"* ilanı ile çıkmıştır.[555] Dönemin basınında '*şehid-i matbuat-ı hürriyet'* olarak gösterilen Hasan Fehmi Bey'in katli, Türk basın tarihine öldürülen ilk gazeteci olarak geçmiştir.

Serbestî gazetesinin aktardığına göre vaka şöyle gerçekleşmişti: *"Sermuharririmiz Hasan Fehmi Bey ve mülkiye kaymakamlarından Ertuğrul Şakir Bey evvelki akşam Ergiri mebusu Müfid Bey'i görmek üzere Beyoğlu'na geçerek gece saat beş buçukta İstanbul'a avdet ettikleri esnada köprü üzerinde arka taraftan atılan revolver*

---

[551] *Serbestî***,** 4 Kanunusani 1324, nr. 60

[552] *Serbestî***,** 5-10 Mart 1325, nr. 121-126, s. 1

[553] Ahmed Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1888-1918*, c. 1, Yenilik basımevi, İstanbul 1970, s. 92-93

[554] Ahmed Emin Yalman, *a.g.e., s. 93*

[555] *Serbestî***,** 26 Mart 1325, nr. 142, s. 1 Ayrıca **bkz:** Ek: 4 Serbestî gazetesi ile beraber İttihat ve Terakki muhalifi olan Murad Bey'in *Mizan*'ı ve Ahrar Fırkasını yayın organı *Osmanlı* gazetesi de aynı şekilde vakadan sonraki gün ilk sayfalarını boş bırakmışlardı. Bkz: *Mizan***,** 26 Mart 1325, nr. 119, s. 1, *Osmanlı***,** 26 Mart 1325, nr. 22, s. 1

kurşunları ile Hasan Bey katl ve Şakir Bey sol böğründen tehlikesiz surette cerh edilmiştir. Şakir Bey'in ifadesine nazaran katilin bir süvari zabiti olduğu ve revolverini tevcih ettiğinde 'al sana da Mevlan' demiş olduğu anlaşılmıştır."[556] bilgisini vererek hedeflerden birisi de Mevlânzâde olduğu özellikle vurgulamıştır.

Serbestî gazetesinin dönemin en çok satan gazetelerinden biri olmasının nedeni İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olan etkili muhalefetiydi. Gazetenin sahibi Mevlânzâde Rıfat olmasına rağmen, Hasan Fehmi Bey'in kaleme aldığı tahmin edilen[557] yazılar insanlar üzerinde tesirli olmuş ve yazıları *Serbestî* gazetesini devrin en popüler gazetelerinden biri haline getirmiştir. Hasan Fehmi Bey yazılarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümete müdahalesi, mebuslar üzerinde etkisi, orduyu siyasete alet edip bir araç olarak kullanması, Ahmet Rıza başta olmak üzere bazı şahısların Cemiyeti kendi menfaatleri için kullanması, Cemiyet'in muhalefete karşı sert tavrı, gizli bir şekilde hareket etmesi, yolsuzluk, ekonomik ve toplumsal sorunlar vb. konularda sert bir dil ile Cemiyeti eleştirmişti. Hasan Fehmi Bey'in yazıları *Serbestî* gazetesinin yayın politikasının bir tezahürüydü. Basında katilin, Hasan Fehmi Bey'i vurmadan önce yanındaki arkadaşı Şakir Bey'e[558] *'Mevlan al'* demiş olması saldırının Hasan Fehmi Bey'in şahsına değil, bilakis *Serbestî* gazetesine karşı gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Gazetede yazılan başyazıların hemen hepsi imzasız çıkmıştı. Ancak bu yazıların neredeyse büyük bir bölümü Cemiyet ve hükümetin politikalarını eleştirmekteydi.

---

[556] *Serbesti***,** 26 Mart 1325, nr. 142, s. 2

[557] Hasan Fehmi Bey kaleme aldığı hiçbir başyazıda kendi imzasını yahut müstear bir isim kullanmamıştır. Bu noktanın dikkate değer olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde iki önemli örneğe baktığımızda; Ali Kemal'in sermuharrir olduğu muhalif İkdam ile İttihatçılara yakın Hüseyin Cahit'in sermuharrir olduğu Tanin gazetelerinin yazarları kendi imzalarını kullandığı görülmektedir. Serbestî gazetesinin sert muhalif kimliği dolayısıyla Hasan Fehmi Bey yazılarında kendi imzasını kullanmamayı daha uygun görmesi, muhtemel gelebilecek bir saldırının farkında olduğunu göstermektedir.

[558] Ertuğrul Şakir Bey mülkiye kaymakamı olup Hukuk-u Umumiye gazetesinde Hasan Fehmi Bey ile beraber çalıştıklarını, Tanin'e verdiği röportajda Mısır'da ilk defa tanıştıklarını ve Yemen'e gittikten sonra Hasan Fehmi Bey'in kendisine gizli gizli gazeteler gönderdiğini söylemiştir. Aynı zamanda 6 yıllık arkadaş olduklarını ifade etmişti. Katilin daha silahı ateşlemeden 'al Mevlan' diyerek ilk olarak silahı, kaynaklarda denildiği üzere Mevlânzâde'ye benzetildiği için Şakir Bey'e bir el sıktığını daha sonra 3 el Hasan Fehmi Bey'e sıktığını yazmaktadır. Bkz. *Serbesti***,** 30 Mart 1325, nr. 146, s. 1-2, *Osmanlı***,** 26 Mart 1325, nr. 22, s. 3, *Tanin*, 26 Mart 1325, nr. 247, s. 3 Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Siyasal Cinayetler,* Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993, s. 92

Serbestî olaydan sonra hükümete şöyle hitap etmiş: *"Siz bu ehliyetsizlik bu kabiliyetsizlikle makamınızda bulundukça milletin halini de istikbalini de mahvedeceksiniz. Ne olur menafi-i milliye namına geliniz bir kere de matbuatı…dinleyiniz bize alelhusus Avrupa'ya kabinenin hiçbir nüfuz-ı hafi altında olmadığını söyleyiniz ve askerin katiyen mesail-i siyasiyeye müdahalesi bulunmadığını ve hiçbir cemiyete yahut fırkaya müntesip olmadıklarını ilan ediniz. ... Milletin vekillerini kuvve-i hafiyenin nüfuzuna feda ve reisin tehdidine kurban ediyorlar ve bu hareketleri ile katili değil koskoca bir milleti mahvettiklerini unutuyorlar."*[559] diyerek uyarmıştı. Gazete vakadan sonra hükümetin asayişi muhafazaya gücünün kalmadığının katilin derdest edilmemesiyle büsbütün anlaşıldığını belirtmişti.[560] Vakadan bir gün evvel *Serbestî* tarafından yapılacak mitingin da cenaze dolayısıyla ertelendiği okuyucularına duyurulmuştur.[561]

Hasan Fehmi Bey'in ölümü toplumun pek çok kesiminde büyük bir infial yaratmıştır. İttihat ve Terakki ve ona yakın basın dışında herkes bu cinayetin siyasi olduğuna, failin de Cemiyet olduğuna inanmıştır. *İkdam*'da Ali Kemal imzalı başyazı şöyle başlıyordu: *"Hürriyetimiz kansız kurbansız alındı diye seviniyorduk, fakat hakikat öyle değil imiş, çünkü görüyoruz o nimete hakkıyla malik olamadık, istibdadın en çirkin bir şekili işte böyle olur."*[562] *Mizan*'da Murat Bey: *''iki tarafında karakol bulunan bir köprüde biri vuruluyor ama katil yakalanamıyor.''* demiş, zabitlar ya göreve malik değillerdir ya da bilerek bunu ifa etmediler, şeklinde asayiş efradının vaziyetine dikkat çekmiştir. Hükümet yalnız meclis önünde değil millet önünde de direkt olarak mesul olduğunu ifade ederek katilin hemen yakalanmasını beklediğini yazmıştır.[563] Darülfünun hocalarından bazıları üzüntülerinden ders yapamayacaklarını bildirip dersliklerini terk etmiştir.[564] Ali Kemal dersi terk etmeden önce: *"İstanbul'da adam öldürüyorlar, beni de öldürecekler, fakat ben korkmam. Bu akşam köprü başına gider, silahım olmadığı halde*

---

[559] *Serbesti*, 27 Mart 1325, nr. 143, s. 1

[560] *Serbesti*, 26 Mart 1325, nr. 142, s. 2s

[561] *Serbesti*, 26 Mart 1325, nr. 142, s. 2

[562] ''İlk Kurban'' *İkdam***,** 26 Mart 1325, nr. 5341, s. 1

[563] Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 429

[564] Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 429-431

göğsümü açarım gelsinler, beni öldürsünler."[565] dediği, bunun üzerine dersten çıkan talebeler nümayişlerle Sadrazam Hilmi Paşa'ya giderek katilin bir an önce yakalanmasını talep etmiştir. Öğrenciler, *Serbestî* gazetesi idarehanesine giderek Mevlânzâde'ye bu taleplerinin, Sadrazam tarafından katilin *'pençe-i kanuna teslim edileceğini'* vadettiğini bildirmişlerdir.[566]

Hasan Fehmi Bey'in katli siyasi bir vaka mı yoksa adi bir vaka mı olduğu tartışılmıştı. İttihat ve Terakki'nin ve ona yakın olan gazeteler dışındaki herkes bunun siyasi bir vaka olduğunu, *Serbestî* gazetesinin takip ettiği muhalif politikadan kaynaklandığını düşünmüşlerdir.[567] Ancak Cemiyet'e yakın *Tanin ve Şûray-ı Ümmet* gazeteleri bu vakanın adi bir vaka olduğunu iddia etmişlerdi. *Şûray-ı Ümmet*, katilin yüzde doksan ihtimal Şakir Bey olduğu zikredildiğini iddia etmiştir.[568] *Serbestî* gazetesi ise bu iddialarının amacının bu gazetelerin olayı kendi istedikleri yere sevk etmek olduğunu, Hasan Fehmi'nin, Şakir Bey'in on yıllık arkadaşı olduğunu, katil olsaydı neden köprü gibi bir yerde katledeceğini ve en önemlisi kendisini niçin yaralayacağını sorduktan sonra[569] yaralı Şakir Bey'i muayene eden doktorların raporunu göre Şakir Bey'in arkadan, bir metre gibi bir mesafeden vurulduğunu yazarak *Şûray-ı Ümmet* ve *Tanin*'e sert tepki göstermişti.[570] İttihat ve Terakki'ye yakın *Sabah* gazetesi, olayın adi bir vaka olduğuna inandığını söylese de, öldürülen kişinin *Serbestî* gazetesi başyazarı olması akıllara siyasi bir cinayet olduğu fikrini getirdiğini, bununla beraber siyasi veya adi bir vaka hükmünü vermenin yanlış olduğunu, aynı zamanda bir zabittin araba içindeki bir sandığa gizlenerek köprüden geçtiği iddia etmiştir.[571]

Mebusan Meclisinde, Hasan Fehmi Bey'in katledilmesi ve katilin yakalanamaması siyasi bir vaka olduğunu, memlekette asayişin büsbütün ortadan

---

[565] ''Dünkü Nümayiş'' *Tanin*, 26 Mart 1325, nr. 247, s. 3

[566] *Serbesti***,** 26 Mart 1325, nr. 142, s. 2

[567] **MMZC, C. II.** s. 651-652

[568] ''Sermuharririmiz Hasan Fehmi Bey'in Katli Hakkında Mütalaatımız'' *Serbestî,* 30 Mart 1325, nr. 146, s. 1-2

[569] ''Sermuharririmiz Hasan Fehmi Bey'in Katli Hakkında Mütalaatımız'' *Serbesti*, 30 Mart 1325, nr. 146, s. 1-2

[570] ''Ne Diyelim'' *Serbesti***,** 31 Mart 1325, nr. 147, s. 2

[571] ''Sabah'' *Serbesti***,** 27 Mart 1325, nr. 143, s. 1

kalktığını belirten Zahrab Efendi ve rüfekası[572] Dahiliye Nezaretinden izah talep edilmesi için önerge verdiler. Önergede *Serbestî* gazetesinin neşrinden beri takip ettiği siyasi yol ile bu cinayet arasında bir münasebet olduğunu aksi ortaya çıkana kadar bunu böyle kabul etmek zaruri olduğunu ifade etmiştir. Meclisteki muhalif milletvekilleri, basındaki gibi olayın faili olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti görmese dahi Cemiyet'e mensup bağımsız olarak hareket eden birisi olarak görmüşlerdi.[573] İttihatçılar cinayetin adi bir vaka olduğunu iddia ederek buna karşı çıkmalarına rağmen meclis tarafından bu önerge kabul edildi.[574] Hasan Fehmi Bey'in katli askerler arasında dahi infial yaratmış, asker altında adları ve rütbeleri olduğu halde Harbiye Nezareti'ne protesto telgrafları çekmişlerdi.[575]

Hasan Fehmi Bey'in katledilmesinin nedeni, kaynaklarda *Serbestî* gazetesinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı izlediği sert muhalefetinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinden sonra muhalefet şiddetlenmiş, İttihat ve Terakki bunun önünü almak için şiddete başvurma kararı almış ve bu politika değişikliğinin ilk kurbanın Hasan Fehmi Bey olduğu iddiası ortaya atılmıştı.[576] Cemiyet'in bir toplantısında muhaliflerden oluşan bir ölüm listesi hazırladığı kaynaklarda zikredilmektedir.[577] İttihat ve Terakki'ye yakın gazeteler ise *Serbestî* gazetesinin muhalif kimliğinden ziyade şahıslarla uğraşmasına bağlamışlardır.[578] Hatta dönemin basınında Ahmet Rıza'nın, Mevlânzâde'ye şahsiyetle uğraşanların akıbetinin bu olacağını söylediği iddia edilmişti.[579]

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından alınan çeşitli gizli kararları içeren bazı belgelerin Hasan Fehmi Bey'in eline geçtiğini ve bunların yayınlamasının önüne geçmek

---

[572] İstanbul mebusu Zöhrap, Kozan Mebusu Hamparsum Boyacıyan, Ergiri Mebusu Müfit, Sinop mebusu Dr. Rıza Nur, Cidde mebusu Kasım Zeynel, Amasya mebusu İsmail Hakkı, İstanbul mebusu Kozmidi

[573] **MMZC, C. II.** s. 651-655

[574] ''Dünkü Meclis-i Mebusanda'' *Serbesti***,** 26 Mart 1325, nr. 142, s. 2

[575] Alpay Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar, Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası, İstanbul 1976, s. 71

[576] Tevfik Çavdar, *Talat Paşa*, Dost Kitapevi, Ankara 1984, s. 139

[577] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden mebus Rahmi ve Doktor Nazım beylerin gizli bir toplantıda Ali Kemal, İsmail Kemal ve Mevlânzâde Rıfat'ı öldürmek için karar almış, Ali Kemal'in bunu öğrenmesi üzerine Adliye Nezaretine bu olayı ihbar etmişti. Doktor Nazım ve Rahmi Bey'ler ise bunu yalanlamıştı. Bkz: Kazım Karabekir, *a.g.e.,* s. 429-430

[578] ''İstanbul Gazetesi Ne Diyor'' *Tanin***,** 26 Mart 1325, nr. 247, s. 2-3

[579] Hasan Fehmi Demir, *II. Meşrutiyet Döneminde Serbesti Gazetesi ve Hasan Fehmi'nin Misyonu,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2018, s. 68

için öldürüldüğünü iddia eden kaynaklar da mevcuttur.[580] *Serbestî* gazetesi incelendiğinde, Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesine yakın bir zamanda gerçekten de bazı gizli belgelerin yayınladığı görülmektedir. *Serbestî* gazetesi, 125 numaralı nüshada İttihat ve Terakki merkezi tarafından vilayetlerdeki şubelere gönderilen gizli bir beyannameyi ele geçirdiğini iddia ederek beyannameyi neşretmiştir.[581] Bu metinde genel itibariyle Cemiyetle, Kamil Paşa arasında yaşanan çekişmeler ele alınmış, beyannamede adı geçen Erikli maden şirketi yüzünden Fransız sefiri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti karşı karşıya gelmiş, Fransız sefirin bu yüzden ülkeyi terk etmeye hazırlandığı iddiası gazeteye yansımıştır.[582] Serbesti gazetesi ve Hasan Fehmi Bey'in Ahrar Fırkasını desteklemesi sebebiyle, bu cinayetin İttihat-Terakki ve Ahrar Fırkası arasındaki husumete bağlayanlar da olmuştur.[583] Hatta Hasan Fehmi Bey'in kanına karşılık, Hüseyin Cahit Bey'in katledileceği söylentileri bile çıkmıştır.[584]

Bir Arnavut gazetesine göre Hasan Fehmi Bey cinayetinin nedeni olarak Arnavut davasını savunması gösterilmiştir.[585] Hasan Fehmi'nin Arnavut kökenli olduğu bilinmekteydi. *Serbestî* gazetesinde, İttihat ve Terakki'nin, Arnavutlara karşı takip ettiği politikayı eleştirdiği yazılara rastlamak mümkündür. Özellikle mebusan meclisi seçimleri sırasında bu yazılara sık sık rastlanmaktadır.[586] Ancak bu tıpkı gazetenin İstanbul seçimlerinde İttihat Terakki'ye karşı gayrimüslimleri desteklemesiyle aynı nedene yani

---

[580] Cemal Anadol, Siyonizm Kıskacında Türkiye, Bilgi Karınca Yayınları, İstanbul 2009, s. 311

[581] ''Kamil Paşa Kabinesinin Sükûtuna Müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezinden Umum-u Vilayattaki Şubeatına Tebliğ Edilen Beyannamenin Suretidir'' *Serbestî***,** 9 Mart 1325, nr. 125, s. 1-2, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yayınlanan bu metnin iddiasına göre, Erikli maden şirketi meselesinde Kamil Paşanın oğlu Said Paşa aracılığıyla bir sefire para verildiği bahsedilmekteydi. Fransız Sefiri *'bir sefîr'* sözünü kendi üzerine aldığını, Tanin buna cevap vererek *'bir sefîr'* ibaresinden kastın Fransız seferi değil İstanbul'da bulunan başka bir sefir olduğunu belirtmiş, beyanname ise İttihat ve Terakki tarafından yalanlanmamıştı. Ayrıca bkz: ''Cemiyet ve Fransa Sefareti'' *Serbestî***,** 21 Mart 1325, nr. 137

[582] ''Cemiyet ve Fransa Sefareti'' *Serbestî***,** 21 Mart 1325, nr. 137

[583] Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Haz. Faik Reşit Unat, TTK yayınları, Ankara, 1985 s. 46

[584] Cevat Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın,* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılabı Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi,* Ankara 1998, s. 110

[585] Osman Selim Kocahanoğlu, *31 Mart Ayaklanması*, Temel Yayınları, İstanbul 2009, s. 230, Ayrıca Bkz: Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Büke Kitapları, İstanbul 2004, s. 140

[586] ''İstikbal'' *Serbestî***,** 16 Teşrinisani 1324, nr. 14, s. 3, *Serbestî***,** 3 Şubat *'Kabinenin Hali İstikbali'* 1324 nr. 91, s.

İttihad-ı Anasır fikrinden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla *Serbestî* gazetesi üzerinden Hasan Fehmi Bey'in, Arnavut davasını savunduğu için öldürüldüğünü iddia etmek pek makul görünmemektedir. Osmanlı basınında tam aksini iddia eden haberlere de rastlamak mümkündür. *Osmanlı Gazetesi*'nin iddiasına göre dönemin Zaptiye Nazırı Sami Paşa, Hasan Fehmi Bey'in Arnavutlar tarafından öldürüldüğünü söylediği iddia edilmiş, Nazırın bu iddiasına neye dayandırdığı, maksadının ne olduğu gazete tarafından sorgulanmıştır.[587]

Hasan Fehmi Bey'in cenazesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifi bütün grupları bir araya getirmişti. Cenaze alayı 50 bine yakın topluluk tarafından *Serbestî* gazetesi idarehanesinden alınıp Ayasofya Camiinde cenaze namazı kılındıktan sonra Sultan II. Mahmut türbesi haziresine Sultan Abdülhamid'in özel izni ile gömüldü.[588] *Serbestî* gazetesi tarafından cinayetten önce yapılan miting çağrısı da cenaze töreni nedeniyle ertelendiği okuyucuya duyurulmuştu.[589] Bu cinayet, 31 Mart Vakasının nedenleri arasında gösterilmektedir. *Serbestî* gazetesi yazarlarına göre de hürriyetin ilanından beri meydana gelmiş en önemli vakadır.[590]

Serbestî başta olmak üzere muhalif basının kullandığı sert dil halk nezdinde İttihat ve Terakki'ye karşı bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur.[591] Halkın rahatsızlığının farkında olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarının önünde duran muhalif kesimlere karşı politikasını değiştirerek şiddete başvurma kararı almıştır. Hasan Fehmi'nin öldürülmesi işte bu politika değişiminin ilk adımıdır.[592] Bu hareketin amacı Cemiyet'e karşı olan tüm güçleri denetim altına almaktı.[593] Fakat Çavdar'ın ifadesine göre, Hasan Fehmi Bey ciddi bir insan, değerli bir gazeteciydi.[594] Bundan dolayı Hasan

---

[587] ''Zaptiye Nazırı Ne Diyor'' *Osmanlı,* 26 Mart 1325, nr. 22 s. 3

[588] ''Cenaze Alayı'' *Serbestî***,** 27 Mart 1325, nr. 143, s. 1 Yazının Tamamı için bkz: Hasan Fehmi Demir, *a.g.e.,* s. 87-88

[589] *Serbestî***,** 27 Mart 1325, nr. 143,

[590] ''Düşündüm ki'' *Serbestî***,** 3 Nisan 1325, nr. 150, s. 1

[591] *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*, ed. Sommerville Story, çev. Adnan İslamoğulları, Rubin Hoxha, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s. 235

[592] Tevfik Çavdar, *a.g.e.,* s. 139-140

[593] Tevfik Çavdar, *a.g.e.,* s. 140

[594] Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Cilt II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1971, s. 130-131

Fehmi Bey'in katli, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin varlığını tehlikeye düşürecek kadar ciddi bir vakaydı.[595] Hasan Fehmi Bey'in katli II. Meşrutiyet'in sağladığı sınırsız özgürlük ortamına büyük bir darbe vurmuştu.[596] Bu cinayet, *Serbestî* gazetesinin yayın politikası olarak takip ettiği *İttihad-ı Anasır*'a büyük darbe vurmuş, Arnavutların bağımsızlık mücadelesine girişmelerinin nedenlerinden biri olarak gösterilmişti.[597] Bu cinayet patlayacak olan 31 Mart vakasını habercisi olmuştu.[598]

3.1.8.3.31 Mart Vakası Gelişimi ve Gazetenin Kapanması

II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı devletinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sultan Abdülhamid döneminde yasaklı olan hürriyet, müsavat, uhuvvet, adalet, istiklal, terakki gibi kavramlar, yeni devrin sınırsız özgürlük ortamı içerisinde en çok kullanılan kelimeler olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunu dağılmaktan kurtarmak için mutlakiyet rejimine karşı yegane çözümü Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi ve Meclis-i Mebusanın açılmasında yani Meşrutiyet'te görenler, 24 Temmuz 1908'de nihai amaçlarına ulaşmakta muvaffak olmuşlardı. Meşrutiyet rejiminde siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, eğitim vb. alanlarda hemen çözüme kavuşturulacağına dair halk, basın, asker vb. bütün gruplar içerisinde güçlü bir beklenti vardı. Ancak II. Meşrutiyet'in 9 aylık zaman zarfında iktidarın el değiştirmesinde yaşanan sancılı süreç 31 Mart Vakası ile sonuçlanmış, insanların Meşrutiyet üzerinde oluşturduğu beklenti hüsranla sonuçlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Yıldız Saray'ından devralınan hakimiyetin Babıali ve Meclis-i Mebusanda toplanması beklentisi mevcuttu. Ancak Meşrutiyet'in ilan edilmesinde en büyük paya sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyet'i tamamen geri plana çekilmek veya tamamen kontrolü ele almak yerine aracı hükümetler üzerinden kontrolü sağlama yoluna gitti. İttihat ve Terakki'nin takip ettiği politika bir yandan eski devrin tecrübeli devlet adamlarını karşısına aldığı gibi, 31 Mart'a kadar olan süreçte kendisine karşı hem siyaset hem de basın sahasında sert bir muhalefet bloğunun oluşmasına ve organize bir şekilde beraber İTC'ye karşı hareket etmelerinin yolunu açmıştır. Hürriyetin ilk yılında oluşan muhalif blok, farklı ideolojik unsurlardan müteşekkil olmasına rağmen

---

[595] Tevfik Çavdar, *a.g.e.,* s. 141

[596] Bedross Der Matossian, Parçalanan Devrim Düşleri, Çev. Renan Akman, İletişim, İstanbul 2016, s. 233-234

[597] Bedross Der Matossian, *a.g.e.,* s. 234

[598] Cevat Rıfat Atilhan, Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası, Sinan Matbaası, İstanbul 1959, s. 130

hepsinin ortak noktası İttihat ve Terakki karşıtlığı olmuştur. *Serbestî* gazetesi basında bu bloğun en etkili parçalarından biri haline gelmiştir. Meclis-i Mebusan açılmadan evvel, İttihat ve Terakki'ye karşı olan muhalif gruplar, Cemiyet'in bütün gücünü meclise devredeceği beklentisi hakimdir.[599] Bu beklenti Meclis açılmadan önce sert bir muhalefetin oluşmasına engel olmuştur. Ancak meclis açıldıktan sonra İttihat-Terakki ve muhalif gruplar arasındaki çekişme sertleşerek devam etmiş, neticede bu mücadele *Serbestî* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi, 31 Mart gibi önemli bir hadisenin zuhur etmesine yol açmıştır. Daha önce ele aldığımız konu başlıklarında Serbesti gazetesinin İttihat ve Terakki-muhalefet çatışması, siyasi meselelerde gazetenin yaklaşımı vb. çekişmelerin gerekçeleri değerlendirilmeye çalışıldı. 31 Mart Vakası başlığında, gazetenin olaylara bakışı incelenecektir.

Serbestî gazetesinin, 31 Mart Vakasının başlamasından sonraki gün çıkardığı ilk sayı dikkate değerdir. Gazete çıktığı günden beri İttihat ve Terakki muhalefeti sayesinde geniş kitlelere ulaşmıştır. Olayın aktörlerinin isteklerine baktığımızda, hadiselerin İTC karşıtı olduğu hemen göze çarpmaktadır. Ancak gazete, olaydan sonraki ilk sayısında bir bildiri ile hem halka hem de askerlere seslenerek: *"Hükümet artık teşkil etti. İcraat hükümette başlamış demektir. Şu halde muhterem vatandaşlarımızın iş ve güçleri ile meşgul olarak şurada burada toplanmamalarını ve menafi-i vatan ve milleti nazar-ı itibara alınmaları rica ederiz."*[600] diyerek vatanın menfaati için halkın toplanmamasını rica etmiştir. En önemli çağrıyı ise *'lüzum-ı sükûnet'* başlığı altında askere şöyle yapmıştır: "*Dünkü heyecanın sükûtiyet olmasını arzu ederiz. Umum-ı Millet-i Osmaniye'yi sükûnete davet ederiz: katiyen adaletten uhuvvetten ayrılmamağa tavsiye eyleriz. Askeri de sükûnete davet ederiz."*[601] *Serbestî* gazetesi, 1 Nisan'daki sayıda olayların başlamasında kararsız bir tavır sergilemiştir. Bunun nedeninin bir yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın hükümetin istifasını olumlu görürken diğer taraftan nümayişin tertipleyicileri konusunda bir fikre sahip olmadığı anlaşılmaktadır Dolayısıyla hareketin meşrutiyet ve Kanun-i Esasi karşıtlığına doğru evirilmesi endişesi taşımaktadır.

---

599 ''Açık Fikir'' *Serbestî***,** 28 Teşrinisani 1324, nr. 26, s.

600 ''Muhterem Vatandaşlarımıza'' *Serbestî***,** 1 Nisan 1325, nr. 148

601 ''lüzum-u sükûnet'' *Serbestî***,** 1 Nisan 1325, nr. 148, s. 1

Nitekim 3 Nisan'dan itibaren olayları olumlu görse de *Şeriat Esas-ı Meşrutiyettir'* şeklinde Meşrutiyeti muhafaza etmeye çalıştığı anlaşılan yazılar neşretmiştir.[602]

Gazete, 31 Mart hadiselerinin başlamasından sonra olayların gelişimi hakkında okuyucularına bilgilendirmişti. Gazete, zuhur eden nümayişi okuyucusuna şöyle vermiştir: *''Gazetemiz matbaaya verdiğimiz esnada tekmil-i İstanbul ordusu müsellah ve başında kumanda edecek kimse bulunmadığı halde Ayasofya meydanında tecemmu etmiştir. Tekmil-i asker Kanun-u Esasi'yi muhafaza etmek şartıyla taleb-i ulum heyet-i nezaretten bazılarının ve meclis-i mebusan riyasetinin tebdilini şerr-ü şerifin icrasını talep ediyorlar.''*[603] şeklinde olayın kim, taleplerinin neler olduğu okuyucusuna bilgileri yer almıştır. Yine gazeteye göre olayın Harbiye nezareti civarında başladığı, 6 bin askerin Ayasofya meydanında toplanmış bulunduğu, askerin düşük rütbeli zabitler tarafından intizam ile idare edildiği bilgileri verilmiştir. Gazete, olaylara katılan bazı askerlerin olaydan bir gün evvel Selanik'ten geldikleri, bu askerlerin kışlaları gezerek sabah Ayasofya meydanında bulunmaya sözleştiklerini yazmıştı. Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa ettiği, yeni kabinen kurulması hazırlıklarının başladığı da verilen haberler arasında bulunmaktaydı.[604]

Serbestî gazetesi, olayın ilk günü nümayişin yatışması yönünde bir yayın politikası yaptığı görülmektedir. Hatta İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığı ile bilinen *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinden paylaştığı şu alıntı: *''Kanun-u Hanif-i esasinin bir madde-i mahsusası 'Devlet-i Âl'i'nin dini dini İslamdır' diye muharrer olmasından ve altı yüz seneden beri hiçbir kimsenin muhalif-i şerr-i şerif bir harekete cüreti şöyle dursun tahayyül bile etmemiş...''*[605] önemlidir. Bu haber alıntısıyla askerlerin şeriat talebine karşılık, böyle bir talebin gerekçesinin mevcut olmadığını, hem askeri hem de olayların diğer aktörlerini sükunete davet etmiştir.[606] Gazete, olaylar devam ederken en büyük korkusu Meşrutiyet'in tekrar askıya alınması endişesi olmuştur. *Serbestî* gazetesi çıktığı andan itibaren liberal Osmanlıcılık esasına dayanan bir yayın politikası takip etmiştir. 31 Mart Vakasındaki sloganlar, *Serbestî* gazetesinin ideolojik fikrileri ile örtüşmemektedir.

---

602 ''Şeriat Esas Meşrutiyettedir'' *Serbestî***,** 4 Nisan 1325, nr. 151, s. 1

603 ''Dünkü Nümayiş'' *Serbestî***,** 1 Nisan 1325, nr. 148, s. 1

604 ''Son Saat'' *Serbestî***,** 1 Nisan 1325, nr. 148, s. 1

605 ''Şehrimizin Bugünkü Hali'' *Serbestî***,** 1 Nisan 1325, nr. 148, s. 1

606 *Serbestî***,** 1 Nisan 1325, nr. 148, s. 1-2

Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kontrolüne son verdiği için gazete bir yandan olaylara olumlu yaklaşırken, olayların Meşrutiyet aleyhine evirilmesi ihtimalini karşı özellikle askerleri sükunete davet etmiştir.

Gazete, olayı bilinçli olarak meşrutiyeti korumak amacıyla yapıldığı vurgusu yapılmıştır. Gazetede, bu hareket meşrutiyetin asker aracılığıyla ve yine askerin tehlikede gördüğü meşrutiyetin koruyucusu olduğunu göstermesi, vazifesini icra etmesi takdir edilmiştir.[607] Gazeteye göre, Hüseyin Hilmi Paşanın istifa ederek yerine Tevfik Paşa hükümetin kurulması, İttihat ve Terakki'nin hükümet üzerindeki baskının son bulması anlamına geldiğini belirtmiştir. 31 Mart Vakası ile hükümetin değişmesi İTC'nin etkisinin altında ikinci bir istibdat olarak görülen 9 aylık sürecin son bulması, gazete tarafından *'İkinci Devr-i İnkılap'*ın başlangıcı olarak adlandırılmış,[608] böylece 3 Nisan itibariyle açıkça hadiseyi olumlu olarak gördüğünü ifade eden ibareler neşretmiştir. Ancak gazete, hükümetin istifasından sonra herkesi sükunete davet etmiş, hayatın normal seyri içerisinde devam etmesi gerektiğini özellikle belirten yayınlarına devam etmiştir.

Serbestî gazetesi, İttihatçıların 31 Mart Vakası için kullandıkları meşrutiyet karşıtı ve istibdada dönüş isteği yorumuna karşı çıkmıştır. Gazeteye göre Hürriyet devri, İttihatçıların baskısı altında İstibdat hali mevcuttu. İttihat ve Terakki Cemiyeti meşrutiyete hizmette bulunmuş olsa dahi kendi çıkarlarını ön planda tutun şahıslar ve hafiyelerin etkisi altında gayrimeşru bir yola saptığını, askerin 31 Mart'a buna son verdiğine belirtmiştir.[609] Ancak gazetenin buna rağmen endişeleri mevcuttu. Asker tarafından vaki olan fevkalade hareket yüzünden mebuslar meclise gelmemesi, bazılarının korkarak istifalarını vermeye hazırlandığının yayılması üzerine gazete mebuslara seslenerek; takındıkları tavrın meşrutiyete aykırı olduğunu, vaka karşısında asıl işlerine yaparak millet karşısında sorumluluklarını yerine getirmelerini istemiştir.[610] *Serbestî* gazetesinde, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin yayınlanan bildirisinde de mebusların istifa edeceklerine dair söylentilere karşı, mebusların istifa etmeleri halinde vatan hain konumuna düşeceklerini yazmıştır. Gazete, gün geçtikçe olaylar karşısında endişeli bir tavır sergilediği, istibdat tehlikesine karşı *'Şeriat esas-ı meşrutiyettedir'*

---

[607] *Serbestî***,** 2 Nisan 1325, nr. 149

[608] ''İhtiyaçat-ı Hazıramız'' *Serbestî***,** 3 Nisan 1325, nr. 150, s. 1

[609] ''Hakikat Gizlenemez'' *Serbestî***,** 2 Nisan 1325, nr. 149, s. 1

[610] *Serbestî***,** 2 Nisan 1325, nr. 149, s. 1

diyerek tavrını ortaya koymuştu.[611] Yeni hükümetin bir an önce istikrar, asayiş, terakki ve eğitim gibi sorunların çözümü için hareket etmesi gerektiği yazarak, olayların son bulması ve hayatın tekrar normal akışına dönmesini talep etmekteydi.[612]

Serbestî gazetesinin 4-5 Nisandan sonra *Heyet-i Müttefike-i Osmaniye*[613] beyannamesiyle olaylara bakışının değiştiğini anlaşılmaktadır. Hareket Ordusunun İstanbul'a gelmesinde bu değişikliğin önemli nedenlerinden bir tanesidir. Bu konu üzerinde durulacak askerin başlattığı bu hareket meşrutiyetin korunması olarak görülürken 4-5 Nisan olayların 3. Ve 4. Günü itibariyle Meşrutiyete karşı girişilen bir hareket olarak algılanmış, bu durum gazetenin sayfalarına yansımıştır. Meclis-i Mebusanın kapatılacağı endişesi ve Selanik'ten askerin meşrutiyeti korumak adına İstanbul'a hareket ettiği iddiası gazetede tekrardan sükunet çağırıları beraberinde getirmiş, vatanın selametinin sükunette olduğunu ifade etmiş ve askerin kurulan yeni kabineye itimat etmesi gerektiğini şöyle ifade etmişti: *''Artık hükümete itimat edilmeli yoksa bu hal böyle birkaç gün daha devam edecek olursa maazallah akıbeti makbul olmayacak fenalıklar husule gelebilir. Madem ki asker bu kabineyi alkışladı artık çekilmeli millet vekilleri olan meclis-i mebusanımıza itimat edilmelidir.''*[614]

31 Mart Vakası sırasında gazetenin dilinde çok önemli iki özellik dikkat çekmektedir. Birincisi gazetenin kullandığı din ağırlıklı dil ve askerlere yönelik yaptığı yayın politikası özellikle 31 Mart Vakası sırasında Mektepli subay ve öğrencilerin maruz

---

[611] ''Şeriat Esas Meşrutiyettedir'' *Serbestî***,** 4 Nisan 1325, nr. 151, s. 1

[612] *Serbestî***,** 3 Nisan 1325, nr. 150, s. 1

[613] Heyet-i Müttefike-i Osmaniye; Osmanlı devletinde mevcut bulunan bilcümle siyasi fırka, cemiyet ve heyetlerin 31 Mart Vakası zuhuru nedeniyle vatanın ve meşrutiyetin temin-i selameti için aralarındaki ihtilafı bir kenara bırakarak nam-ı Al'i Osman altında bir heyet-i müttefike teşkil etmişlerdir. Heyet-i Müttefike-i Osmaniye içerisinde yer alan fırka ve cemiyetler şunlardır: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Ahrar Fırkası, Ermeni Taşnaksutyun, Rum Cemiyet-i Siyasiyesi, Fırka-i İbad, Demokrat, Arnavut Baskim Merkez kulübü, Kürt Teavün kulübü, Çerkez Teavün Kulübü, Bulgar Kulübü, Mülkiye Mezunları Kulübü, Cemiyet-i Tıbbıye-i Osmaniye. Heyet-i müttefike-i Osmaniye Cemiyeti bir beyanname yayınlayarak birinci görevinin Meşrutiyeti tehdit eden ahvale karşı fırkalar kendi aralarındaki münakaşayı unutarak, elbirliği ile idare-i meşrutiyeti ve meşrutiyetin bekasını müdafaaya gayret edeceklerini taahhüt etmişlerdi. Aynı zamanda gazetelerin meşrutiyetin korunması gibi kutsal emele göre neşriyatını yapması ve bu uğrada gayret göstermekle mükellef olduklarını yayınladıkları beyanname ile belirtmişti. **Bkz**: ''Heyet-i Müttefike-i Osmaniye'nin Beyannamesidir'' *Serbestî*, 5 Nisan 1325, nr. 152, s. 1

[614] ''Selamet-i Vatan Sükunet-i Efkardadır'' *Serbestî,* 4 Nisan 1325, nr. 151, s. 1

kaldığı hakaretlere şiddetle karşı çıkmıştı.[615] 4, 5, 6 Nisan tarihli nüshalarında mekteplilerin tahkir edilmesine karşı çıkan çeşitli yazılar kaleme almış, bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını, mektepli zabitana reva görülmekte olan hadiselerin müeessif ve kanunen suç olduğunu ifade etmişti.[616] Gazetenin daha önce de sık başvurduğu bir usul olan bir konuyu gündemine alırken kullanılan mektuplar alaylı-mektepli tartışmalarında da kullanılmış, alaylı bir askerin gönderdiği bir mektuba yer vererek, mektepli askerleri savunmuştu.

3 Nisandan itibaren gazete olayların son bulması için çeşitli kişi, cemiyet ve oluşumların beyannamelerini genelde ilk sayfada vererek bir an önce sükunetin sağlanması amacına yönelik bir yayın politikası takip etmişti. Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye,[617] Heyet-i Müttefike-i Osmaniye[618] vb yapılarla beraber Prens Sabahaddin'in hem askerlere hem de ulemaya yaptığı sükunet çağrıları ilk sayfadan verilmişti.[619]

5 Nisan itibariyle Serbesti gazetesi kurulan yeni hükümete itimat edilmesi gerektiği, askerlerin kışlalara ve asıl mesleklerine dönmeleri konusunda sık sık çağrıda bulunmuştu. Gazeteye göre Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu ortamdan yararlanma hevesinde bulunan bazı devletlerin mevcut olduğunu, çevrede hala kabul edilemez bazı olayların devam ettiğini, meşrutiyeti korumanın herkesin göveri olduğu yazmıştı.[620] Gazete, Akdeniz'deki İngiliz ve diğer büyük devletlerin savaş gemilerinin müdahaleye hazır konuma göre hareket ettikleri, Karadeniz'de de Rus savaş gemilerinin Boğazlara doğru harekete geçtiği ve müdahaleye hazırlandıkları iddiasında bulunmuş, bu harekete karşı bütün Osmanlı unsurlarının birleşip buna karşı önlem almalarını istemiştir.[621] Ancak böyle bir iddiada, muhtemelen Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun kurulan yeni hükümete müdahale edeceği endişesi yüzünden ortaya atılmıştır.

---

[615] *Serbestî,* 4 Nisan 1325, nr. 151, s. 1

[616] ''Asker'' *Serbestî,* 5 Nisan 1325, nr. 152, s. 1

[617] ''Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin Beyannamesidir'' *Serbestî,* 6 Nisan 1325, nr. 153, s. 1

[618] ''Heyet-i Müttefike-i Osmaniye'nin Beyannamesidir'' *Serbestî,* 5 Nisan 1325, nr. 152, s. 1

[619] ''Sultanzade Sabahaddin Efendi'nin Ulema-i Kirama Açık Mektupları'' *Serbestî,* 5 Nisan 1325, nr. 152, s. 1, Prens mektupta şöyle diyordu: İslam'ın bu büyük hikmetini kalbiyle duyan asker sizden nasihat istiyor. Din nasihattir. Siz de onlara müessir nasihatlerinizle doğru yola sevk etmeye çalışın, şekilde ulemaya seslenmişti.

[620] ''Müsterih Olalım'' *Serbestî***,** 5 Nisan 1325, nr. 152, s. 1

[621] ''Kaş Yapalım Derken Göz Çıkarmak'' *Serbestî***,** 7 Nisan 1325, nr. 154, s. 1

7 Nisan itibariyle gazetenin artık en çok kullandığı kelimeler itidal ve itaat olmuştu. Çatalca'da bulunan müzakere heyetinin dış devletlerin tehditlerini göz önünde bulundurarak bu işin düzenltilmesi çarelerini araması gerektiğini ifade etmişti. Gazete 5 Nisan'da Resneli Niyazi Bey'in olayı irticai bir hareket olarak değerlendirdiği telgrafına yer vermiş, aynı zamanda yurdun çeşitli yerlerinden askerler tarafından gönderilen telgraflarla hareketi bir *darbe-i istibdat* telakki ettiklerine dair haberleri neşretmişti.[622] Hareket Ordusu'nun da duruma hakim olmasından sonra gazetenin net bir şekilde artık dilinin değiştiğini, başta *'İkinci Devr-i İnkılap'* olarak görülen 31 Mart Vakası 7 Nisan itibariyle *Vaka-i Müessife* olarak tanımlanmaya başlanmıştı.[623] İttihat ve Terakki'ye yakın İzmir mebusunun *Serbesti* gazetesinin İstanbul'daki askeri kışkırttığına dair iddiasına karşı sert tepki göstermişti.[624]

8 Nisan'da gazetede olayın rengi tamamen değişmiştir. Öncellikle hükümete seslenerek Hareket Ordusu'na karşı telaşa mahal olmadığını açıklaması gerektiğini ifade etmişti.[625] İttihat ve Terakki'ye yakın gazeteler ve bazı kişilerin *Serbestî* gazetesini olayların sorumlusu olarak görünmesine karşı gazete savunmaya geçmişti. 8 Nisan itibariyle gazete muhtemelen suçlamaların etkisiyle de olayların sorumlusu olarak Yıldız Sarayı'nı göstermişti. 31 Mart Vakasının başlamasından sonra gazete kullandığı dilin gerekçesi olarak şöyle bir savunma yapmıştı: ''*O sırada bu yapılan hareket-i müessifeyi şiddet ile tenkit eylemek mahzan o ateş-i azimenin tevsiine çalışmak demek olurdu. Matbuat, mehalik-i melhuzayı münasip lisan ile ahaliyi ifham ederek bir taraftan efkarı teskine bir taraftan da meşrutiyetin muhafazasına olanca kudret ve kuvvetiyle çalışmakta idi''*[626] Gazete, ilk iki gün kullanılan dilin gerekçesi olarak görevinin meşrutiyeti muhafaza ve sükunetin sağlanmasının birinci önceliği olduğunu savunmuştur. Ancak *Serbestî* gazetesinin bütün bu çabalarına rağmen, yayın hayatına başlamasından itibaren ortaya koyduğu İttihat ve Terakki muhalefetinin yanında 31 Mart Vakasının ilk iki günü sırasında olayları olumlu karşılayan tavrı nedeniyle zaten mimlendiği anlaşılmaktadır.

---

[622] *Serbestî*, 5 Nisan 1325, nr. 152, nr. 4

[623] ''Kaş Yapalım Derken Göz Çıkarmak'' *Serbestî*, 7 Nisan 1325, nr. 154, s. 1

[624] ''Efkar-ı Umumiye'' *Serbestî*, 7 Nisan 1325, nr. 154, s. 1

[625] ''Hükümet Ne Duruyor?'' *Serbestî*, 8 Nisan 1325, nr. 155, s. 1

[626] ''Bir Hafta Zarfinda Matbuatın Mevki ve Lisanı'' *Serbestî*, 8 Nisan 1325, nr. 155, s. 1

10 Nisan'daki *'Katil Kim'* başlıklı yazıda Hasan Fehmi Bey'in katili ve 31 Mart Vakasının sorumlusu dahil olmak üzere İttihat-Terakki ve muhalefetin çatışmasının, bunun neticesinde ortaya çıkan hadiselerin baş sorumlusu olarak Sultan Abdülhamid olarak şöyle gösterilmişti: *''...Dokuz aydan beri husule gelen fenalıkların masdarı otuz üç seneden beridir milleti yakıp yıkan bir kan-ı ateş-i fişan-ı melanet yani Yıldız Sarayı…olduğu katiyen anlaşıldı…''*

10 Nisan 1325(23 Nisan 1909) 158 numaralı nüshasında çıkan bir yazıda olaylardan sorumlu 543 kişiden oluşan bir listenin Hürriyet ordusu kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa'ya teslim edildiği, bu listede 4 gazeteci ve 17 gazete muharririnin yer aldığını belirten bir yazı çıkmıştı.[627] Bu haberden anlaşılacağı üzere bu listeden bulunan gazetecilerden bir tanesi de *Serbestî* gazetesi sahibi Mevlânzâde Rıfat'tır. 10 Nisan 1325 158 numaralı *Serbestî* nüshası 1909 yılında İstanbul'da çıkan son sayı olmuştur. Mevlânzâde Rıfat ülkeden kaçmış, *Serbestî* matbaasına el konulmuştu.

3.2. DIŞ POLİTİK GELİŞMELER

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Osmanlı basını üzerinde halihazırda mevcut bulunan sorunların çözüme kavuşacağına dair kesin bir inanç oluşturmuştur. Ancak bu beklenti Ekim 1908'de büyük bir sarsıntıya uğramıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra en büyük kriz 1908 Ekim'inde yaşandı. 5 Ekim'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Bir gün sonra, 6 Ekim'de, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edildi. Aynı gün Girit, Yunanistan'la birleşme kararı aldığını duyurdu.[628]

Büyük bir krizle karşılaşan Babıali'nin elinde karşılık verebilecek güç mevcut değildi. 1878 Berlin anlaşmasında taraf olan devletlere Bosna-Hersek ve Bulgaristan sorunlarına dair protesto telgrafları çekildi. *Serbestî* gazetesi tarafından yaşanan bu krizlerin diplomatik yollardan çözülmesi gerektiği sıklıkla vurgulanmıştır.[629]

Serbestî gazetesi dış politikada yaşanan bu gelişmelerden yaklaşık bir ay sonra yayın hayatına başlamıştır. İlk çıktığı dönemde gazete dış meselelere dair geniş bölümler ayırmaktaydı. *Serbestî* gazetesi Bosna-Hersek, Bulgaristan ve Girit'i Osmanlı'nın bir

---

[627] ''İrticayun'' *Serbestî***,** 10 Nisan 1325, nr. 158, s. 2

[628] Ahmad, İttihat ve Terakki(1908-1914) *a.g.e.,* s. 42

[629] ''Siyasiyat'' *Serbestî***,** 7 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 1

parçası olarak görmekteydi. Bunu şekli anlamda da açıkça göstermiştir. Gazetenin her sayısında sabit olan abonelik ücret bilgileri dış meselelere yaklaşımı açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Abonelik ücret bilgileri şöyledir: *"Memalik-i Osmaniye ile Bulgaristan, Bosna Hersek, Mısır, Kıbrıs ve Girit için: Senelik 150, altı aylık 80 kuruştur. Memalik-i saire için: Senelik 48 Frank, İstanbul için seneliği 108 kuruş."*[630] diyerek, özellikle Bulgaristan, Bosna-Hersek, Girit ve Kıbrıs gibi yerlerin ismini zikrederek bu toprakların Osmanlı Devleti'nin tabii birer parçası olduğunu şeklen de göstermiştir. İstanbul'da 1909'da çıkan son sayısına kadar bu kalıbı kullanmıştır.

Gazete, yayın hayatına başladığı dönem mebusan meclisi seçimlerine denk gelmiştir. Herkesin seçim işleriyle meşgul olduğu sırada gazeteden dış meselelere dair uyarı gelmiştir: *'' Şu birkaç gün içinde efkar-ı umumiye intihabat meseleleriyle meşgul, cümlemiz pek çok sürurlar heyecanlar içindeyiz. Elbette böyle olacaktır. Zira millet hak hakimiyetine hukuk-u mukaddesesine kavuştu. Bunlar güzel hep güzel fakat nazar-ı dikkat bir türlü hariçteki işlerden Bulgaristan ve Bosna Hersek meselesinden ayrılmıyor ve ayrılamaz da''*[631] diyerek, asıl meselenin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü olduğunu 1908-1909 dönemi arasındaki sayılarında sıklıkla yer vermiştir.

3.2.1. Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İşgali

1878 Berlin Antlaşması neticesinde Avusturya, Bosna-Hersek ve Yeni Pazar sancağına el koyduğu andan itibaren bu toprakları kendi sınırlarına katmaya kararlıydı. Çünkü hem geniş Adriyatik Denizi'ne hem de Balkan coğrafyasına hakim olmak istemekteydi. Avusturya'nın bu topraklar üzerindeki hakimiyeti geçici statüde olduğu için rahatsızlık teşkil etmekteydi.[632] Rusya ise boğazlardan geçme şartı karşılığında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesine razı olmuştur.[633]

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra Bosna-Hersek'in seçimlere dahil olması gerektiği basın tarafından ortaya atılmıştır.[634] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de bu yönde

---

[630] *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324, nr. 1, Ayrıca **bkz:** *Serbestî*, 10 Nisan 1325, nr.157

[631] ''Siyasiyat'' *Serbestî*, 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s. 1

[632] Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım, İstanbul 2010, s. 863

[633] Bayur, *a.g.e.*, s. 103-104

[634] Karal, *a.g.e.*, s. 218

yoğun çabası olmuştur.[635] 1878 Berlin antlaşmasından sonra bölge fiili olarak Avusturya'nın kontrolü altında bulunmaktaydı. Dolayısıyla böyle bir girişime karşılık Avusturya 6 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ve Yeni Pazar sancağını da tamamen Osmanlı Devleti'ne terk ettiğini ilan etmiştir. Kamuoyunda bu haber geniş bir yankı uyandırmıştır. *Serbestî* gazetesi ise: *''İnkılab-ı ahire-i Osmaniye'nin en ehemmiyetli meselesi tabi olarak Bosna Hersek'in keyfiyet-i İlhakıdır.''* diyerek, II. Meşrutiyet'ten sonraki en önemli hadise olarak değerlendirmiştir.[636]

Serbestî gazetesi, Türkiye'nin Bosna-Hersek üzerindeki hakkından kati surette vazgeçmemesi gerektiğini *'Siyasiyat'* başlıkları altındaki yazılarında sürekli olarak dile getirmiştir. Gazete, sorunun diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğini yazmıştır. Meclis açılmadan önce gazetede özellikle hükümet ve düvel-i muazzama sefirlerinin büyük bir sorumluğun altında bulunduklarını söylemiştir.[637] *''Biz Osmanlılar kendi hukukumuzu Avrupa efkar-ı umumiyesine karşı müdafaa edebilmeye çalışmalıyız''* diyerek herkesin bu meselenin çözümü konusunda çabalaması gerektiğini yazmıştır. Hem Bulgaristan hem de Bosna Hersek meselelerinde sürecin millete bildirilmesi gerekliliğini şöyle değerlendirmiştir: *''Avrupa'daki bilcümle sefaret-ı Osmaniye ile buradaki kabinemizin şu vazife-i mühime-i nazikiye bir azim-i ciddi ve vatanperveri ile ifaya sa'y etmeleri ve netice-i mesailerinin semeratını peyderpey Millet-i Osmaniye'nin nazargah-ı itla'ana vazi eylemeleri iktiza eder. Bulgaristan veya Avusturya'yı haklı gibi görmek isteyen hükümetler nezdinde seferamız mevki-i vazifeleri daha mühimdir. Bu vazifede gevşeklik gösteren olursa yerlerine Babıali tarafından daha ziyade iktidar daha ziyade vatan millet için çalışacak olanlar süratle gönderilmeli yani tebdil edilmelidir.''*[638]

Bosna-Hersek'in, Avusturya tarafından ilhak edilmesine en büyük tepkiyi Sırbistan göstermiştir. Hatta Avusturya ve Sırbistan arasındaki çekişme savaşın eşiğine kadar varmıştır.[639] Osmanlı'nın, Avusturya'ya karşı başlattığı boykotaja gazeteden anlaşıldığı kadarıyla Sırbistan, Romanya ve Karadağ da katılmış, Avusturya'ya karşı beraber hareket etme eğilimini göstermişlerdir. İlhakın gerçekleştiği günlerde, Kamil

---

635 Armaoğlu, *a.g.e., s. 868*

636 ''Siyasiyat'' *Serbestî,* 4 Kanunuevvel 1324, nr. 38, s. 1

637 ''Siyasiyat'' *Serbestî,* 7 Teşrinisani 1324 nr. 5 s.1

638 ''Siyasiyat'' *Serbestî,* 7 Teşrinisani 1324 nr. 5 s.1

639 Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 870

Paşa, Avusturya'ya karşı Sırbistan'a ittifak teklifinde bulunmuş, Sırp hükümeti bu ittifaka olumlu yaklaşmıştır. Ancak Serbesti gazetesi, Sırbistan'ın savaşa girişme eğiliminde olması nedeniyle gazete, Osmanlı Devleti'nin savaşacak durumda olmadığı, vakanın diplomatik yollardan çözülmesinin daha hayırlı olacağını ifade etmiştir.[640]

Bosna-Hersek'in ilhak edilmesi iç siyaset ve toplumsal hayatta önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesi üzerine Avusturya mallarına boykot uygulanması kararı alınmıştır. 1908 boykotaj hareketi hükümet dışında gelişmiş ve büyük bir etki yaratmıştır. Avusturya hükümeti müzakerelerin başlaması için boykotajın kaldırılması şartını öne sürmüştür. *Serbestî* gazetesi ise Kamil Paşa ve hükümetin boykotaj meselesinde herhangi bir dahlinin mevcut olmadığı gerekçesiyle hükümetin böyle bir karar alamayacağını belirtmiştir.[641] Boykotaj meselesi sosyal olaylar başlığında ele alınması uygun görüldüğü için şimdilik bu meseleyi zikretmekle yetinilmiştir.

Gazeteden anlaşıldığı kadarıyla dış meseleler iç politik tartışmaların en önemli konu başlıklarını oluşturmuştur. Bosna-Hersek'in ilhakı Kamil Paşa'nın sadaretine denk gelmiştir. Serbesti gazetesi ilk çıktığı dönemde Kamil Paşa'nın Avusturya ile takip edilen müzakerelerde başarısız olduğunu iddia etmiştir. Ancak Kamil Paşa ve İttihatçıların karşı karşıya gelmesinden sonra bu söylemin tam tersine Kamil Paşa'nın tecrübesiyle başarılı bir siyaset takip ettiğini yazmıştır.[642] İttihatçılar ise Kamil Paşanın harici meselelerde yetersiz kaldığı gerekçesiyle Paşa'yı eleştirmiştir. Hüseyin Cahit Bey Mecliste harici meselelere dair soru önergesi vermiştir. Gazete buna karşı Kamil Paşa'nın Avusturya'ya karşı takip ettiği politikayı takdir etmiştir.[643] Gazetenin iddiasına göre Ahmet Rıza Bey'in Avusturya ile başlayan müzakerelerde tazminat karşılığı Bosna-Hersek'in, Avusturya'ya terk edilmesine İttihatçıların karşı olduğu, hükümet tazminat karşılığında anlaşma sağlaması halinde bile, Cemiyet'in Vilayetleri terke yanaşmayacağı ifade etmiştir. Gazete, Ahmet Rıza'nın bu tutumunun, Şeref Sokağı'nın kendini hükümetin üstünde telaki etmesinin harici meselelerde faydadan çok zarar getireceğini belirterek, Kamil Paşa'nın arkasında durmuştur.

---

640 ''Siyasiyat'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324 nr. 3 s.1

641 ''Siyasiyat'' *Serbestî*, 10 Kanunuevvel 1324, nr. 38, s. 1

642 ''Sadrazam Paşanın Beyanatı'' *Serbestî*, 2 Kanunusani 1324, nr. 59, s. 1-2

643 ''Hükümetin Beyannamesi'' *Serbestî*, 3 Kanunusani 1324, nr. 60, s. 1

Bosna-Hersek meselesinin milletlerarası bir konferansla çözülmesi ilk başlarda Osmanlı Devleti'nin gündemine gelmiştir. Sırbistan ve Rusya'nın da konferansta ısrar etmesi, kendi çıkarları için çeşitli tavizler elde etme girişiminde bulunmaları Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile anlaşamaya sevk etmiştir.[644] Kamil Paşa ve Avusturya'nın İstanbul elçisi arasında müzakereler başlamıştır. Gazete, Kamil Paşa'nın başarılı politikaları neticesinde önceden Taşlıca kazasının terkinden başka taviz vermeyen Avusturya hükümeti müzakereler sonunda çeşitli tavizlerle beraber belli bir para da vermesi kararlaştırıldı. Gazeteye göre Kamil Paşa ve Avusturya elçi arasında yapılan müzakereler sonunda Avusturya hükümetinin şu konularda taviz vermiştir: *''Gümrük tarifesinin yüzde on beşe iblağı, Avusturya postalarını lağvı, Rumeli'deki Katolikler üzerindeki Avusturya himayesinden feragat gibi hususlardan maada bu kere ayrıca iki buçuk milyon Osmanlı lirası taviz nakdi karar vermiş olduğunu Dersaadet sefiri Marko Palaviçi vasıtasıyla Babıali'ye teklif edilmiştir.''*[645]

26 Şubat 1909'da iki ülke arasında Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a terki konusunda anlaşmaya varıldı. 2 Mart'ta ise anlaşmanın tam metni *Serbestî* gazetesi tarafından neşredilmiştir.[646] Protokole göre Avusturya, Yeni Pazar sancağını Osmanlı'ya bırakmış, aynı zamanda altın olarak iki buçuk milyon Osmanlı lirası vermeyi taahhüt etmiştir. Bosna ahalisinin emvalini istediği gibi idare edebilecek, maarif konusunda Bosna ahalisi hür olacak, hutbelerde evvelki gibi Halife sıfatıyla Padişah'ın ismi zikredilecek, vakıfların hukuku aynı şekilde korunacak, İslam uleması evvelde olduğu gibi Bab-ı Meşihata tabii bulunacak ve Bab-ı Meşihat reisi ulemanın memuriyetini tasdik etmesi gibi, Bosna Müslümanlarının hukukunu koruyan bir anlaşma ile Bosna-Hersek, Avusturya'ya terk edilmiştir.[647]

Kamil Paşa hükümetinin değişmesinden sonra 26 Şubat 1909'da Avusturya ile anlaşmaya varılmıştır. Gazete daha önce Kamil Paşanın yürüttüğü müzakereleri bir başarı olarak değerlendirmiş, yapılan anlaşmayı da olumlu karşılamıştır. Ancak anlaşma Hilmi Paşa'nın sadaretine denk gelmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın, basın yapılan bu anlaşmayı Hilmi Paşa'nın başarısı olarak değerlendirirken, *Serbestî* gazetesi ise Hilmi

---

644 Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 874

645 ''Avusturya Hükümetiyle İtilaf'' *Serbestî***,** 31 Kanunuevvel 1324, nr. 57, s. 1

646 ''Osmanlı-Avusturya İtilafı Protokolün Tam Metni'' *Serbestî***,** 17 Şubat 1324, nr. 105, s. 2-3

647 'Osmanlı-Avusturya İtilafı Protokolün Tam Metni'' *Serbestî***,** '17 Şubat 1324, nr. 105, s. 2-3

Paşa'nın sadece anlaşmanın altına imza atmaktan başka bir başarısının olmadığını açıkça belirtmiş ve anlaşmanın Kamil Paşanın dehasının bir neticesi olarak değerlendirmişti.[648]

3.2.2. Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı

Meşrutiyet devrinin ikinci büyük krizi, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi olmuştur. 1878 Berlin antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgaristan yarı bağımsız bir prenslik statüsü kazanmıştır. Bulgar prensi, Doğu Rumeli vilayetinin de Genel Valisi statüsüne sahipti.[649] Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin gerekçesi, 13 Eylül'de Hariciye Nazırı Tevfik Paşa tarafından İstanbul'daki yabancı elçilere verdiği ziyafete Bulgaristan'ı temsil etmekte olan Kapı Kethüdası Geshof'un ziyafete davet edilmemesi olmuştur. Meşrutiyet'ten evvel Bulgar temsilcisi bu tarz ziyafetlere çağrılırdı. Geşhof, davet edilmemesinin gerekçesini Kamil Paşa'dan öğrenmek istemiş, Kamil Paşa ise Bulgaristan, Türkiye'ye bağlı bir eyalettir, halbuki ziyafet yabancı elçilerin şerefine veriliyor, demiştir.[650] Bunun üzerine elçi Bulgar hükümetinden aldığı talimatla İstanbul'u terk etmiştir. Bulgarların, Şark Demiryollarındaki işçilerin grevinden faydalanarak demiryollarını işgal etmesi, durumu daha da gerginleştirmişti. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın desteğini alan Bulgarlar 5 Ekim'de bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti ise Berlin antlaşmasının ihlal edildiği gerekçesi ise bağımsızlığı tanımadığını, büyük devletlere de protesto telgrafları çekerek tepki göstermiştir. Osmanlı Devleti, Bulgaristan'da Berlin antlaşmasındaki esaslara göre tekrar hukuki düzenin sağlanması için milletlerarası bir konferansın toplanması istemiştir.[651]

Serbestî gazetesi, Bulgaristan meselesinin diplomatik yollardan çözülmesinden yana bir tavır almıştır.[652] Hatta savaşın eşiğinden dönülmesi *Serbestî* gazetesi tarafından şöyle değerlendirilmişti: *''Bulgaristan'la müzakeratın ne derecede olduğu gerçi henüz bilinmiyor ise de ortada her iki taraf içinde mucip hasar-ı azim olacağından şüphe*

---

[648] ''Siyasiyat'' *Serbestî*, 15 Şubat 1324, nr. 103, s. 1

[649] Karal, *a.g.e.,* s. 225

[650] Karal, *a.g.e.,* s. 226

[651] Bayur, a.g.e., s. 116-17

[652] *Serbestî*, 4 Teşrinisani 1324, nr. 2 s. 1

olamayan harp tehlikesinin bertaraf edildiğini memnuniyetle görüyoruz.''[653] İngiltere ve Rusya da meselenin diplomatik yollardan halledilmesinden yana tavır almıştır.[654]

Gazete, dış meselelerde genel itibariyle tutarlı bir şekilde hareket etmiştir. Ancak hükümetlerin meselelere yaklaşımı, gazetenin iç politik dinamiklerin değişimine göre şekillenmiştir. Daha önce özellikle üzerinde durduğumuz Kamil Paşa hükümetine karşı yaklaşımı Bulgaristan meselesinde de karşımıza çıkmaktadır. Gazete Kamil Paşa hükümetini eleştirdiği dönemlerde Bulgaristan ile yapılan müzakerelerde Paşa'nın halkın gözünü boyadığını herhangi bir ilerleme kaydedilmemesini Kamil Paşa'nın kendisine bağlamıştır.[655] Hükümetin eleştirildiği önemli bir diğer nokta, Rusya'nın Bulgaristan'ı desteklemiş olmasıdır. Gazete ikinci sayısında Bulgar meselesine binaen hükümete şöyle seslenmiştir: *''Biz Osmanlılar bu zaman-ı meşrutiyetimizde vatanımıza, hukuk-u meşrumuza hulasa düvel-i muazzamanın taht-ı temine aldığı bir hukuka Bulgar gibi dört milyondan müteşekkil bir heyet-i içtimaiyenin ihlal tabiyetine kalkışarak neticede 'siyaset' nokta-i nazarından galebesine tahmil edemez ve etmemelidir. Heyet-i vükela meydana getirdikleri bu işi hüsn-ü hale muktedir değil ise acizlerini itirafa ve yerlerini erbab-ı iktidara terke hamiyet kendilerini mecbur etmelidir.''*[656] Ya da şöyle diyerek: *''Bari hiç olmazsa Meclis-i Mebusanın küşadına ve yeni heyet-i vükelanın teşkiline kadar bu mesail-i mühimeyi berbat etmeden idare etmeliler''*[657] diyerek, Meclisin açılmasına kadar idare etmelerini istemiştir.

Hem Osmanlı Devleti hem de Bulgar tarafı meselenin diplomatik yollardan çözüme kavuşturulmasından yana bir tavır almıştır. Osmanlı temsilcileri Bulgaristan'ın bağımsızlığına karşılık Bulgaristan'daki Duyun-u Umumiye hissesi, Doğu Rumeli'nin ödenmemiş vergileri, Demiryolları tazminatı ve Bulgaristan'daki vakıflara karşılık 28 milyon Osmanlı lirası karşılığı altın talep etmiştir.[658] Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin isteklerini kabule yanaşamayınca iki taraf arasındaki ilişkiler tekrar savaş havasına

---

[653] ''Yine Bulgar Mesaili'' *Serbestî***,** 4 Teşrinisani 1324, nr. 2 s. 1

[654] Karal, *a.g.e.,* s. 230

[655] ''Yine Bulgar Mesaili'' *Serbestî***,** 4 Teşrinisani 1324, nr. 2 s. 1

[656] ''Siyasiyat'' *Serbestî***,** 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 1

[657] ''Siyasiyat'' *Serbestî***,** 6 Teşrinisani 1324, nr. 6 s. 1

[658] Karal, *a.g.e.,* s. 230

girmiştir.[659] Ancak Rusya'nın araya girmesiyle, Osmanlı Devleti tarafından talep edilen tazminat, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödenmesi gereken 93 Harbinden kalan tazminat karşılığında Bulgaristan'ın bağımsızlığını kabul edilmesi kararlaştırıldı.[660] Rusya ve Osmanlı Devleti arasında varılan anlaşmadan sonra bir protokol düzenlenmiş, 19 Nisan 1909'da Perapalas'ta Hariciye nazırı Rıfat Paşa tarafından da imzalanmıştır.[661]

3.2.3. Girit'in Meselesi

II. Meşrutiyet'in ilk yılında yaşanan önemli krizlerden biri Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan etmesidir. Girit sorunu, Meşrutiyet'ten evvel uzun yıllar devam eden bir sorun haline gelmiştir. Girit'teki Rumlar tarafından 1895'te Girit Valisi'nin Hristiyan olması tasarısı ve Padişah tarafından atanması, yabancı devlet elçilerinin etkisiyle Babıali tarafından kabul edilmiş, 1907'de ise valinin ataması, komiser unvanıyla Yunan kralına geçmiştir.[662] Bütün bu gelişmelere rağmen ada hukuken Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmaya devam etmiştir.[663] Girit'in nüfusu ise 300.000 civarında ve bunların yüzde onu Müslümanlardan oluşmaktaydı.

Bosna-Hersek'in ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlık haberi Girit'e ulaştığında bunu fırsat bilen Rumlar, adanın 6 Ekim'de Yunanistan'a dahil olması kararı alınmıştır. 13 Ekim'de Yunanistan da katılmayı kabul ettiğini bildirmiştir.[664]

Serbestî gazetesi, Girit meselesine kayıtsız kalmamıştır. Bosna-Hersek ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesine karşı benzer şekilde bir politika takip etmiştir. Girit'in Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğunu, bundan da vazgeçilmeyeceğini hem sütunlarındaki yazılarda hem de şekli olarak ortaya koymuştur.[665]

---

[659] ''Bulgaristan Harbe Hazırlanıyor'' *Serbestî***,** 22 Şubat 1324, nr. 110, s. 2

[660] ''Bulgar-Türk İtilafı'' *Serbestî***,** 4 Mart 1325, nr. 120, s. 1

[661] ''Türkiye-Bulgar Protokolü İmza Edilmiştir'' *Serbestî***,** 8 Nisan 1325, nr. 155, s. 3

[662] Karal, *a.g.e.,* s. 231

[663] Armaoğlu, *a.g.e., s.* 883

[664] Armaoğlu, *a.g.e., s.* 883

[665] *Serbestî*, 3 Teşrinisânî 1324, nr. 1, Ayrıca **bkz:** *Serbestî*, 10 Nisan 1325, nr.157

Girit'te Rum isyanları sırasında Müslüman ahali adadan göçe zorlanmaktaydı. Muhacir durumuna düşen Girit Müslümanları İstanbul'da adanın hukukunu korumak için bir *'Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'* adı altında kulüp teşkil edilmiştir. *Serbestî* gazetesi ise bu çapaya destek olunması gerektiğini okuyucularına duyurmuştur.[666] *Serbestî* gazetesinin Girit meselesine dair Yunan matbuatını takip ettiği anlaşılmakta ve burada çıkan bazı yazılara cevap verdiği de görülmektedir. Yunan gazetelerinde Girit'teki Müslüman memurların alınan karardan sonra yemin ettiklerini yazarak Girit'in Yunanistan'a ilhakında artık bir şüphenin kalmadığı iddia edilmiştir. Buna karşılık *Serbestî* gazetesi ise Müslümanlardan hiçbirinin böyle bir harekete girişmediğini yazarak Osmanlı'nın adadaki hukukunun baki kalacağı cevabını vermiştir.[667]

Serbestî gazetesi, Girit'in peyderpey elden çıkmasını istibdat devri hükümetlerinin hamiyetsizliğinden ve donanmanın çürümeye terk edilmesinden kaynaklandığını iddia etmekteydi. Hatta Girit meselesinin ortaya çıkmasında, Yıldız'ın parmağının olduğu iddiasın da bile bulunmuştur.[668] Ancak artık meşrutiyetle beraber milletin hissiyatı nazarı dikkatten uzak tutulmadığı için hükümetin, Girit'in hukukunu koruması için gayret göstermesi gerektiğini neşretmiştir.[669]

Serbesti gazetesi, Girit'in önemini ticaret açısından elverişli konumundan ziyade siyasi açıdan jeopolitik konumu ve Akdeniz'e hakim olması özelliğini ön plana çıkaran çeşitli yazılar yazmıştır.[670] *Serbestî* gazetesi askeri anlamda Girit meselesinin çözümü için Osmanlı Devleti açısında şartların uygun olmadığını onun için önceliğini adadaki statükonun korunması gerekliliğini öne sürmüştür. Gazete: *''Ada düvel-i muazzamanın idametinde kaldıkça emin olmalıyız ki Yunanistan hiçbir vakit onu ilhak fikrinde bulunmağa cesaret edemeyecektir. Zira devletimizle olan hüsn-ü münasebetini bozmak istemez… Girit Bosna-Hersek değildir. Yunanistan'ın işgal-i askerisi asla girmedi.''* Diyerek, Yunanistan'ın düzenin değişmesinden yana bir tavır alamayacağını da vurgulamıştır.[671]

---

[666] ''Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'' *Serbestî*, 7 Teşrinisânî 1324, nr. 5, s. 3

[667] ''İmpros Gazetesine Cevap'' *Serbestî*, 9 Teşrinisânî 1324, nr. 6, s. 4

[668] ''Yıldız Parmağı'' *Serbestî***,** 27 Kanunuevvel 1324, nr. 53, s. 2

[669] ''Siyasiyat'' *Serbestî***,** 18 Teşrinisani 1324, nr. 16, s. 1

[670] *Serbestî***,** 6 Kanunusani 1324, nr. 63, s. 1

[671] ''Girit'' *Serbestî***,** 27 Kanunuevvel 1324, nr. 52, s.2

Girit, tıpkı Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı gibi iç siyasi dinamikleri etkilemiştir. Özellikle Yunanistan'ın adayı ilhak edeceği söylentileri üzerine İttihat ve Terakki, Kamil Paşa'ya karşı bu meseleyi kullanmıştır.[672] *Serbestî* gazetesi ise Cemiyet'in halkı Girit meselesi gibi nazik bir konuyu Kamil Paşaya karşı kullanmasını muzır bir politika olarak değerlendirmişti.[673]

Yunanistan'da yaşanan karışıklıklar nedeniyle Girit'te Osmanlı hukuku Balkan savaşlarına kadar devam etti. Ancak Balkan savaşlarında alınan ağır yenilgiden sonra Girit adasında ki Osmanlı hukuku tamamen son buldu.[674]

---

[672] ''Bir Mühime-i Siyasiye Girit'e Dair'' *Serbestî***,** 28 Kanunuevvel 1324, nr. 53

[673] ''Bir Mühime-i Siyasiye Girit'e Dair'' *Serbestî***,** 28 Kanunuevvel 1324, nr. 53

[674] Armaoğlu, *a.g.e., s.* 883

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SERBESTÎ GAZETESİNDE SOSYAL, EĞİTİM VE SAĞLIK İLE İLGİLİ KONULAR

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber Osmanlı toplumsal hayatında pek çok köklü değişiklikler yaşanmıştır. *Serbestî* gazetesi de sosyal hayattan ekonomiye, kültürden sağlığa vb. pek çok konuda meşrutiyetle beraber köklü değişikler yapılması gerektiğine dair görüşleri sütunlarına taşımıştır. Gazete, eğitim, ekonomi, toplumsal hayatla ilgili meselelere dair kendi çözüm önerilerini, kendi dışında gelişen fikirlere, hareketlere de yer vererek toplumsal refahı yükseltmek için çapaladığını sürekli vurgulamıştır. Gazete amacını açıklarken milletin aydınlanmasına ve sosyal gruplar arasında birlikteliği sağlayarak düşmana karşı ortak bir güç oluşturma gayretinde olduğunu,[675] bunun da milletin refahını yükseltmekten, eğitimde birlikteliği yakalamak vb. benzeri konulardan geçtiğini sıklıkla yazmıştır. Aynı zamanda göç, yangın, salgın hastalıklar vb. toplumsal hayatı ilgilendiren meselelere karşı duyarlı bir yaklaşım sergilemiştir.

4.1. Sosyal Konular

Serbestî gazetesi yayın hayatına başlar başlamaz istibdat devrinden kalan yapı ve memurların halka gösterdikleri güçlükleri, iş yapma konusunda tembelliklerini gündeme getirerek bir an önce ıslahatların yapılarak milletin zilletten kurtarılması gerektiği açıklamıştır.[676] Gazete bir yerde benzer şekilde şöyle demiştir: *''İdare-i umur-u devlet bahsene gelince Meclis-i Mebusana müteaddit layihalar takdim olunacak ve hamiyetperver mebusan kardaşlarımızın vatan-ı muazzezimizi bu hali meskenet ve zilletten kurtarmağa say' edeceklerini ümit ederiz.''*[677] diyerek, Meclisin önceliklerini sıralamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber hükümetin üzerine düşen görevi yerine getiremediği defaatle dile getirilmiştir. Meclisin açılmasıyla beraber ilk önce halka zarar veren, rüşvet yiyen, iş görmeyen kişilerin kurumlardan ayıklanması, kurumların ıslah edilmesi talep edilmiştir.[678]

---

675 ''Meslek'' *Serbestî,* 3 Teşrinisani 1324, nr. 1

676 ''Ahvalimiz'' *Serbestî,* 3 Teşrinisani 1324, nr.1, s. 3

677 *Serbestî,* 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 2

678 *Serbestî,* 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 4

Gazete, sürekli vurguladığı, toplumsal hayatı felç eden kurum ve kişilerin ıslahını en önemli meselelerden biri olarak görmüştür. *Serbestî* gazetesi, İstanbul merkezli bir gazete olup, Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerine dağıtımı yapılmasına rağmen İstanbul'da mevcut bulunan sorunlar ön plana çıkmaktaydı. *Serbestî* gazetesi incelendiğinde İstanbul'un en önemli sorunları olarak işsizlik, muhacirler, 1908'deki Çırçır yangınında evsiz kalan ahali, Şirket-i Hayriye'nin tarifeleri ve halka yaklaşımı, tramvay şirketinin tutumu gibi belli başlı sorunlar olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında halkta karşılık bulun ve siyasi hayatı da etkileyen, toplumsal harekete dönüşmüş olan boykotaj ve bununla birlikte askerler için toplanan kışlık yardım faaliyetleri gazetede önemli bir yer işgal etmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilk yılı itibariyle Bosna-Hersek, Avusturya tarafından ilhak edilmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Girit ise Yunanistan'a katıldığını ilan etmiştir. Buralardaki Müslüman ahali ise göçe zorlanmaktaydı. Göç edenlerin yöneldiği şehir ise İstanbul olmuştur. İstanbul'da çeşitli cemiyetler kurularak bunlara yardım edilmeye çalışılmaktaydı. *Serbestî* gazetesi ise temel yaşam gereksinimlerinden yoksun olan muhacirlere yardım edilmesi gerektiğini belirtmiş[679] ve toplanan yardımların nerelere harcandığını sorgulamıştır.[680] Muhacirlerle ilgili önemli diğer bir mesele ise göçe zorlandıkları yerlerde geriye bıraktıkları menkul ve gayrimenkuller olmuştur. Gazete hükümetten özel olarak bu konuda çalışmasını talep etmiştir.[681]

İstanbul'a hicret eden muhacirlerin sorunlarıyla ilgilenmek üzere Muhacirin İdaresi kurulmuştur. Bu kurum gelen muhacirlerin temel besin ihtiyaçlarına karşılamak üzere devlet kurumlarıyla organize olarak, toplanan yardımları ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktaydı. Aynı zamanda yeni gelen muhacirlerin misafirhanelere yerleştirilmesi görevini de icra etmekteydi. Kış aylarında misafirhanelere dağıtılmak üzere kömür ihtiyacının bir an önce dağıtılması için gazete çeşitli yazılara yer vermiştir.[682]

Gazetenin üstünde durduğu önemli sorunlardan biri de işsizlik olmuştur. Özellikle Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin kurulmasından sonra gazete siyasi meselelerle birlikte muhalif kimliğini, var olan gerçekçi sosyal sorunlar üzerinden yansıtmaya öncelik

---

679 ''Cemiyet'' *Serbestî*, 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 3

680 *Serbestî*, 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s. 3

681 ''Ahali-i İslamiyenin Mağduriyeti'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 1

682 ''Muhaciran İçin Kömür'' *Serbestî*, 18 Teşrinisani 1324, nr. 16, s. 3

vermiştir. Açlık, sefalet, israf[683] gibi toplumsal konularla beraber işsizlik sorununun da, hükümetin bir an önce çözmesi gereken önemli bir problem olarak durduğunu belirtmiştir. Gazete hükümete seslenerek: *''Niçin madenler, yollar, müesseseler teşkil olunmuyor. Niçin telefonlar, elektrikler, köprüler, tüneller yapılmıyor, niçin amelemizin esbab-ı maişeti düşünülmüyor. Memleketimizde bugün kemal-i teessüfle görülen bu sefaletler hissedilecek derecelerde tenakuz etmez miydi, amelenin hayatı öyle istihfaf olunacak meseleden değildir.*[684] diyerek işsizlik meselesinin yurtdışından gelecek sermaye ile çözülebileceğini, bu konuda hükümetin harekete geçmemesini de eksiklik olarak değerlendirmektedir.

Gazete, özellikle İstanbul'daki sorunları sütunlarına daha çok taşımaktadır. Gazete, İstanbul'daki en önemli sorunlardan biri olarak kış aylarında tramvayın çalışmaması sürekli olarak zikretmektedir. Her memleketin kendine mahsus ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçlar çeşitli şirketlere mecburi olarak ihale edilmektedir. Tramvay ihalesi de bir şirkete ihale edilmiştir. Gazete, şirketin anlaşmasında tramvayın geçtiği mahallelerde yolların şirket tarafından tamir ve inşa edileceği, yağmurlu, karlı havalarda tramvayların katiyen işletileceği, milletin menfaatine göre işletileceği yazılı iken, Tramvay şirketinin tesisinden beri millet için hiçbir icraatı görülmeyip bilakis ahaliye her türlü zorluk çıkarılmaktadır, demektedir.[685] Tramvayın işletilmemesinin, arabacıların fahiş fiyatlar talep etmesine neden olduğunu yazan gazete, bu halin son bulmasını talep etmekteydi. Özellikle kış aylarında tramvayın çalışmamasının zorluklarını şöyle dile getirmiştir: *''Mekteplere devam eden çocuklar ile işi gücü olan, az maaşa çalışan zavallıların tramvaya mecbur oldukları halde tramvay şirketi kolaylık göstermesi gerekirken bunu yapmayarak ve bunun yanında karlı ve yağmurlu havalarda tramvayları işletmemesi kötü bir haldir. Şirkete bu babda uyarılar icra edilmesini talep ediyoruz. Önümüz kıştır, bu hal devam etmesin.''*[686]

İlk çıktığı dönemde okuyucularından da gelen mektuplarla beraber tramvay sorununu gündemde tutmaktadır. Özellikle tramvay şirketinin yolları inşa ederken dikkat etmediğini, bundan dolayı tramvay hattında sürekli kıvrılma ve eğilmelerin meydana

---

[683] *Serbestî***,** 8 Mart 1325, nr. 124, s. 1

[684] *Serbestî***,** 8 Mart 1325, nr. 122, s. 1

[685] *Serbestî***,** 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 4

[686] ''Tramvay'' *Serbestî***,** 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s. 3

geldiğini, inşaatın yapıldığı alanlarda çukurların oluştuğunu, bunlarında suyla dolması nedeniyle tramvayın hareket edemediği ifade eden gazete: *''Şirketin her gün binlerce kazanmakta iken ahalinin temin-i istirahati için üzerine düşen görevi ihmal etmemesi uygun mudur? Şirket ticaret için teşkil etmemiştir. Tramvay şirketi, şimdiye kadar memleketimizden kazanmış olduğu milyonlarca kuruşlar artık yeter. Ahali, vermiş olduğu paraya karşılık temin-i istirahat ister.''*[687] diyerek şirketin üstüne düşeni yapmasını etmektedir.

Tramvay şirketinin nakliye konusunda halka zorluk çıkarmasında önemli bir problem gazete tarafından ele alınmaktadır. Gazete: *''Bilmiyoruz şu companyaya ne söylemekle biraz olsun tesir edebilsin. Her gün halkın nakliyat cihetiyle gördüğü güçlüğü, çektiği ıstırabı tarif ile tasavvuru mümkün değildir. Karlı yağmurlu, çamurlu havalarda en ziyade Harbiye tramvayı hulasa vesaiti-i nakliyeye ihtiyaç görülmesi tabi iken bilakis böyle zamanlarda bu gibi vesaitten mahrum kalmak nasıl tecviz(uygun bulma) olunabilir.''*[688] şeklinde bu uygulamaya tepki göstermektedir.

Serbestî gazetesinin sütunlarına taşıdığı, milletin güçlükle karşılaştığı önemli diğer bir konu ise Şirket-i Hayriye olmuştur. Şirketin uyguladığı fiyat tarifesi, memurların halka karşı sert tavırları, vapurların köhne kamaraları vb. durumlar gazete tarafından sürekli ele alınmaktadır.[689] Şirket-i Hayriye, kuruluşu 1850'li yıllara dayanan, Boğaziçi'nde yolcu taşımak için kurulan ilk yerli anonim şirketi olmuştur.

Gazetenin ilk çıktığı dönemde millette üç aydan beri şirketin fiyatlarında indirim yapması beklentisi mevcuttu. Bunun için çeşitli girişimler olmuş, şirket de bu baskılara dayanamayarak fiyat indirimine gideceğini bildirmişti. Bunun üzerine gazete, şirket, milletin menfaatine hareket etmesi halinde kazanacağını yazmıştı.[690] Gazetenin ayrıca mektep şakirtleri, polis, müvezzi, posta ve belediye bekçilerinin maaşları düşük ancak üzerlerine çok mühim işler düştüğü için bu kişilerin ücretsiz olarak vapurları kullanmaları talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Gazete, İstanbul halkından bu kadar para kar edildiği meydanda iken, ferah vapurların Boğaziçi yolcularına tahsis edilip hep köhne, kamaraları olmayan vapurların ise Üsküdar yolcularına tahsis edilmesine karşı

---

687 ''Tramvay'' *Serbestî*, 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s. 3

688 ''Tramvay Şirketinin Rezaleti'' *Serbestî*, 7 Teşrinisani 1324, nr. 5, s. 3

689 ''Şirket-i Hayriye'nin Nazar-ı Dikkatine'' *Serbestî*, 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 4

690 ''Yeni Tarife'' *Serbestî*, 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s. 3

çıkmıştır.[691] Şirketin seferlerinde yaşanan gecikmeler, fiyat tarifeleri vb. durumlar halkın boykot çağrılarına neden olmuş, gazete de bunlara destek vermiştir.[692]

Serbestî gazetesinde sosyal sorunların önemli bir kısmını İstanbul'da mevcut olanlar oluşturmaktadır. Ancak gazetede Anadolu'nun sorunlarının dile getirildiği çeşitli yazılar da kaleme alındığı görülmektedir. Bu yazılar genelde atanan memurların vaziyeti, usulsüz atamalar, halk üstünde baskı kuran valiler, merkezden rüşvet yoluyla atanan kişiler ve bunların yolsuzluklarıyla beraber ziraat, ticaret, sefalet gibi konular Anadolu'nun karşılaştığı önemli sorunlar olarak ele alınmaktaydı. Gazete, hükümetin takip ettiği politikada Anadolu'da mevcut bulunan sorunların göz ardı edilmemesi gerektiği, işin ehli memurların gönderilmesi, görevlendirmesi yapılan memurların görev yerlerine gitmeleri konusunda gerekli uyarıların yapılmasını talep etmektedir.[693]

Gazete: *''Anadolu, İstanbul'un hazinesi fakat bakılmak şartıyla.''* Çünkü dünyada gayretsiz masrafsız bir şey husule gelmez. Bugün Anadolu'nun umarına, yollarının ıslahına binlerce avuçlar dolusu para dökmeli hem de hiç esirgemeyerek dökülmeli sonra semeresini toplamalıdır. *'Bakarsan bağ olur bakmazdan dağ olur'* derler. Bu bir hakikattir. Hem de nasıl hakikat güneş gibi aşikar. İki kere iki dört eder sözü kadar ciddi ve kati öyleya şimdiye kadar Anadolu'ya bakmadık, dağ oldu. Ahalisi fakir kaldı. Bir tarlaya çift sürülmez ekin ekilmezse ne mahsul verir sahibine ne faydası olur, diyerek devletin menfaatine olan Anadolu'nun mamur hale getirilmesi için ciddi çözümlerin şart olduğu vurgulamıştır.[694]

Gazete, Anadolu sefalet halde bulunmakta, onun için birkaç sene oradan alınan vergiler oranın işleri için harcanmalı, demektedir. Anadolu bugün büyük bir yardıma muhtaçtır. Ahalisi sefalet içinde kaldı.[695] Mültezim meselesi ortadan kalkmalı köylü ürününü en kolay vasıta ile istediği yere sevk edip satmalı. Mültezim gelip görecek diye ürün aylarca meydanda kalmamalıdır. Hükümet ziraata muktedir olmayanlara nakden yardım etmeli. Çünkü bu yardım bilahare hükümete pek büyük bir istifade temin eder.

---

691 ''Şirket-i Hayriye Neyden Haya Eder'' *Serbestî***,** 17 Kanunusani 1324, nr. 74, s. 1

692 ''Şirket-i Hayriye-Boykotaj-Üsküdar Kayıkçıları'' *Serbestî,* 6 Mart 1325, nr. 122, s. 2

693 *Serbestî***,** *'Anadolu'ya Bakan Yok'* 10 Kanunuevvel 1324, nr. 38, s. 3

694 ''Anadolu'ya Bakmalı'' *Serbestî***,** 18 Kanunuevvel 1324, nr. 46, s. 3

695 *''Yine Anadolu'da Zülüm ve Sefalet'' Serbestî***,** 3 Mart 1325, nr. 119, s 2

Hem ahali sefaletten kurtulur hem de memleket terakki eder. Hürriyet devrinde şimdiye kadar pek çok yardımalar toplandı. Gönül istedi ki bu yardımların bir kısmı hatta bir kısmı değil büyük bir kısmı Anadolu'ya olmalıdır, diyerek hem toplanan vergilerin yerinde harcanması hem de çeşitli yardımlarla Anadolu'nun ziraat, ticaret vb. ihtiyaçları için hükümetin gerekli tedbirleri uygulamasını talep etmiştir.[696]

Gazete insanların karşılaştığı sorunları gündeme getirdiği gibi hayvanlara edilen eziyetleri de dile getirmektedir. Özellikle İstanbul'da yük taşımacılığı için kullanılan atlara yapılan eziyetleri sütunlarına taşımıştır. Hayvanlar bizim çok işimize yarar, en başta da at, yüklerimizi taşır, arabalarımızı çeker, sahibi üzerinde bulunduğu zaman en memnun olur, muharebelere iştirak eder, bu hizmetlere mukabil hayvanlara bilhassa atlara iyi muamele etmek icap eder. Gazete, hal böyle iken atlara haddinden fazla yük koymak doğru değildir, polisler buna kalkışanlara derhal müdahale etmelidir, demektedir.[697] Aynı zamanda hayvan haklarının korunması için bir komisyonun teşkil edilmesi gerektiğini şöyle ifade ederek: *''Bir Himaye-i hayvanat komisyonu teşkil etse, hayvanata gaddarane muamele eden arabacılardan, sürücülerden ceza-i nakdi bu para ile de zülümzede hayvanlara yedirilmek üzere arpa ile ot alınsa münasip olur.''*[698] şeklinde bir öneride bile bulunmuştur.

Anadolu'dan aileleri yanlarında olmadan İstanbul'a gelen çocuk ve gençlerin sokaklarda olmadık işlere, çeşitli suçlara karıştıklarına dikkat çeken gazete, bu çocukların memleketlerinde tutulmaları, ailelerine yardım ederek topraklarını işletmeleri için çareler düşünülmesi gerektiği, bunun herkesin çıkarına olduğunu savunmuştur. Çocuklardan okul çağında olanların Anadolu'da yeterli imkanlar sağlanarak okula gönderilmeleri, yaşı geçenlerin ise iş tutmaları için hükümet tarafından yardım eli uzatılmasını gerektiğini belirtmektedir.[699]

Serbestî gazetesi merkez dışında kalan Anadolu coğrafyasının yanında Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerine de, yerel şartlar göz önünde bulundurularak, özellikle toplumsal sorun olan memurların halka kötü davranması sorununu öncelikli olarak gündeme getirmiş, ekonomi, eğitim, sağlık ve kültürel alanlarda mevcut olan sorunları da

---

[696] ''Anadolu'ya Bakmalı'' *Serbestî***,** 18 Kanunuevvel 1324, nr. 46, s. 3

[697] ''Himaye-i Hayvanat'' *Serbestî***,** 13 Kanunuevvel 1324, nr. 41, s. 3

[698] ''Himaye-i Hayvanat'' *Serbestî***,** *'*13 Kanunuevvel 1324, nr. 41, s.3

[699] *''*Anadolu'ya Bakan Yok'' *Serbestî,* 10 Kanunuevvel 1324, nr. 38, s. 3

sütunlarına taşıyarak, hükümete, sorunlara çözüm bulunması için sık sık uyarılarda bulunmuştur. Gazete özellikle ademi merkeziyet ve teşebbüsü şahsi fikirleri esasları üzerinden bu meseleleri ele almış ve sorunların ademi merkeziyet ve teşebbüsü şahsi fikirleri esas alınarak bu sorunların çözülebileceği fikrini savunmuştur.

Serbestî gazetesi çıktığı dönemde toplumu ilgilendiren önemli meselelerde çok fazla yazı yayınlanmıştır. Bunlardan en önemlileri boykotaj, Çırçır yangını, askere kışlık yardım gibi konular gazetede sürekli gündemde tutulmuştur.

4.1.2. Boykotaj

II. Meşrutiyet'in ilk ciddi krizleri 5 Ekim'de Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal edilmesi ve Bulgaristan'ın 5 Ekim'de bağımsızlığını ilan etmesi olmuştur. Osmanlı toplumunda, basın başta olmak üzere, II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber mevcut olan sorunların ortadan kalkacağı inancı güçlü bir şekilde mevcuttur. Ancak hem Bosna-Hersek hem de Bulgaristan sorunlarının ortaya çıkması mevcut inancı güçlü şekilde sarsmıştır.

Bosna-Hersek ve Bulgaristan meselelerine karşı halk, çeşitli gösterilere başlamıştır, yaşanan bu krizler üzerine, Avusturya ve Bulgaristan'a karşı iktisadi harp ilan edilmiştir. Boykotun ilan edilmesi ve daha sonra güçlü bir şekilde devam etmesinde en başat faktör basın olmuştur. 7 Ekim 1908'de *Servet-i Fünun* gazetesinde Ubeydullah Efendi tarafından *''Horasani''* imzalı bir yazı ile ilk defa boykot çağrısı yapılmıştır. *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Bey'in yazı dizileri, boykotun geniş kitleler üzerinde etki meydana getirmesine yardımcı olmuştur.[700] Avusturya'ya karşı savaşacak durumda olmayan Osmanlı Devleti, boykotun ilan edilmesi ve halkın büyük desteğini alması sonrası hükümetin, Avusturya'ya karşı eli güçlenmiştir.

Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında boykot önemli bir kriz halini almış, Avusturya tarafı boykot son bulmadan müzakerelerin başlamasına karşı çıkmıştır. Ekim 1908'in sonlarına doğru boykot Avusturya tüccarlarını güçlü bir şekilde etkilemiş, tüccarlarında kendi hükümetleri üzerinde, boykota son verilmesi için çeşitli girişimleri olmuştur. 16 Kasım 1908'de Avusturya'nın İstanbul elçisi Pallavicini boykot devam ettiği sürece müzakerelerin başlamayacağını bildirmiştir.[701] Babıali sefire cevap vermek

---

[700] Doğan Çetinkaya, *1908 Boykotu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 102-103

[701] Doğan Çetinkaya, *a.g.e.,* s. 106-109

üzere yirmi dört saat mühlet istemiştir.[702] Osmanlı devleti yetkilileri ise boykotajın hükümetin dışında halkın hür iradesi ile ortaya çıktığını, bundan dolayı boykota müdahale etmenin hükümetin işi olmadığını bildirmiştir. Avusturya sefiri, sık sık Babıali'ye boykotajın son bulması için girişimlerde bulunmaya devam etmiştir.[703] Boykotun etkili olması neticesinde Avusturya, diplomatik yollardan boykotun sonlandırılmayacağını anladıktan sonra, Osmanlı devleti ile müzakerelere başlamıştır.

Serbestî gazetesi boykotaja büyük bir destek vermiş, çıktığı günden itibaren sürekli bu konuya dair yazılar, haberlere yer vermiştir. Boykot meselesine dair gazetede önemli derecede materyal mevcuttur. Boykotta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli bir etkisi olduğu bilinmekteydi. Gazete, Cemiyet'e muhalif olmasına rağmen boykot meselesinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın basının yazdıklarına yer vermiş, Cemiyeti bu konuda desteklemiştir. *Serbestî* gazetesinin ilk döneminde boykot, gazete ve Cemiyet arasında, ortak fikirde oldukları ender konulardan birisi olmuştur.

1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından Berlin antlaşmasına aykırı olarak ilhak edilmesinden sonra Osmanlı devletinde matbuatın tavsiyesi üzerine Avusturya'ya karşı boykot ilan edilmişti. *Serbestî* gazetesi de çıktığı ilk günden itibaren boykota destek vermiştir.[704] Gazete ayrıca boykotun devam etmesiyle ilgili olarak şöyle demiştir: *''Bosna-Hersek meselesi hukuk-u Osmaniye'nin muhafazası şartıyla kati surette hal ve tesviye olunmadıktan sonra boykottan vazgeçilmeyeceğini Avusturya emtiası hakkında ki boykotun hukuk-u Osmaniye'nin teminine kadar şiddetle devam etmelidir.''*[705] *Serbestî* gazetesi boykotun devam etmesinin siyasi faydalarının yanında hem toplumsal hem de yerel ekonomi açısından devam etmesinin yararları üstünde şöyle durmuştur: *''Bu güne kadar rağbet edilmeyen yerli kumaşlara rağbet edilecek. Bugüne kadar kurtarmayan yerli eşyalarımız artık Avrupa mallarıyla yarış etmeye başlayacak, yakında şeker fabrikaları, iplik fabrikaları çuha fabrikaları açacağız, memleketlerinde işsiz kalıp gurbetlere dökülen gayretli hemşerilerimiz iş bulacaklar, çoluk çocuklarının başında kalacaklar ve güzel güzel çalışacaklar.''*[706]

---

[702] ''Avusturya-Boykotaj'' *Serbestî,* 15 Teşrinisani 1324, nr. 13, s. 1

[703] Doğan Çetinkaya, *a.g.e.,* s. 113

[704] *Serbestî,* 3 Teşrinisani 1324, nr. 1, s. 4

[705] ''Boykotaj Devam Etmeli'' *Serbestî,* 23 Teşrinisani 1324, nr. 21, s. 2

[706] ''Harb-i İktisadi de Muvaffakiyetler'' *Serbestî,* 23 Teşrinisani 1324, nr. 22, s. 3

İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin diğer coğrafyalarında Avusturya eşyasına karşı boykot, toplumsal bir hareket haline gelmiştir. Gazetede sık sık hükümetten bağımsız olarak ortaya çıktığı ifade edilen boykot hareketinin meşrutiyetin sonucu olarak halkın gayret ve sebatıyla devam ettiği vurgulanmaktadır.

Limanlara yanaşan Avusturya gemilerindeki mallar hamallar ve gümrük memurları tarafından indirilme işlemleri gerçekleştirilmiyordu. Avusturya eşyası satan mağazalarda alış-veriş yapılmıyor, Avusturya imalatı olan fesler yırtılarak yerine kalpak, keçe külah serpuş vb. başlıklar tercih ediliyordu. Gazetenin çıktığı 1908 Kasım ayı itibariyle boykotun tazyiki, özellikle yurt içinde Avusturya mallarını satan mağazalarda, yüksek oranda hissedilmiştir. Gazeteye göre boykotta milletin sebat etmesi Avusturya'yı son derece telaşa düşürmüştür. Gazete: *''İttihad-ı millet hissi-i ulvisi sayesinde Avusturya mağazalarının Bosna bilançoları acınacak bir surette bulunmaktaydı. Malları Osmanlılar almamaya karar verdiler ve bunda sebat eyleyeceklerdir. Avusturya Bosna-Hersek kıtasını terk etmedikçe Osmanlılar bu tazyik-i iktisadiye de devam edecektir.''*[707] demiştir.

Avusturya tüccarının, Türkiye'de eşyalarının boykot sebebiyle satılmamasından, yirmi milyona mütecaviz bir zarar olduğu ve böyle devam etmesi halinde zararın gittikçe artacağı Viyana'daki hariciye bir heyet vasıtasıyla beyan etmiştir.[708] Avusturya hükümeti, boykotu, ilk dönemlerinde halkın geçici bir tepkisi olarak düşündüğü için bu konunun üstüne fazla gitmediği anlaşılmaktadır. Ancak boykotun şiddetinin gün geçtikçe artması üzerine Avusturya, boykota son verilmesi için İstanbul'daki sefiri vasıtasıyla, Babıali'ye müracaat etmiştir.[709] *Serbestî* gazetesi, Avusturya temsilcisi tarafından boykotun sonlandırılması için Kamil Paşa'ya yapılan teklifin hükümetin boykota dahili olmadığı için sonlandırılmasına yönelik bir karar alınamayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda Dahiliye müsteşarı Adil Bey'in gazetelere verdiği röportajı sütunlarda yorumlayarak yayınlamıştır. Mezkur haber şöyledir: *''Sefir hazretlerinin vuku bulan müracaatı ve teklifi üzerine Babıali sefire cevap vermek üzere yirmi dört saat mühlet istemiştir. Osmanlılar eşya-i ticariyeyi istediği mağazadan istedikleri tebaanın mağazasından almakta hürdür. Hiçbir vakit Babıali bir Osmanlı'ya filan mağazadan sana lazım olan eşyayı al gibi bir*

[707] ''Siyasiyat Haftalık Hülasa'' *Serbestî,* 16 Teşrinisani 1324, nr. 14, s. 1

[708] ''Siyasiyat Haftalık Hülasa'' *Serbestî,* 16 Teşrinisani 1324, nr. 14, s. 1

[709] Doğan Çetinkaya, *a.g.e.,* s. 109

ihtarda bulunmağa muktedir değildir. Dahiliye müsteşarı Adil Bey bu babda gazetecilerden birine hakikaten vatanperver ağzına yakışacak şu sözleri söylemiştir ki takdir etmemek insafsızlıktır.

Muhavere şöyledir:

Muharrir: Ne Yapacaksınız?

Adil Bey: Biz ne yapmak iktidarına haiziz? Avusturya eşyası satın almaya ahaliyi rızaları hilafında mecbur edebilir miyiz? Unutulmamalıyız ki bugün hür Türkiye'mizde herkes bildiği gibi hareket eder. İki eyaletimizi ilhak etmeden evvel Avusturyalılar bu neticeyi nazardan dûr tutmamalıydılar. Avusturya emeline hadim olmak maksadıyla tebaanın hürriyetine asla tecavüz edilmez, demiştir. Ey muhterem Osmanlılar Avusturya'ya karşı şu muzafferiyet milletin sırf milletin muvaffakiyetidir. Hükümetlerin, kabinelerin, yapamayacağı bilcümle muvaffakiyeti millet ittihaz ile ittifak ile yapar, yapabilir. İnkılabımız milletin mahsul-u mesaisi olduğu gibi şimdi Avusturya'yı adeta pek müşkül mevkie götüren kuvvet dahi milletin ittihadıdır.''[710]

Kasım 1909 itibariyle Avusturya hükümetinin boykotun son bulması için yaptığı girişimler sonuçsuz kalmış, bu durum Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yeni bir krizin çıkmasına yol açmıştır. Avusturya, İstanbul'daki sefirini çekme,[711] hatta ticaret gemilerine savaş gemilerinin de eşlik edeceği tehdidinde bulunmuştur. Gazete, Osmanlı ahalisinin Avusturya'nın gülünç tehditlerine pabuç bırakmayacağını ifade etmiştir.[712]

Avusturya'nın Kasım ve Aralık aylarında boykotun son bulması için yaptığı girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bütün Osmanlı basınının boykot konusunda ortak hareket etmesi, cemiyetler, partiler ve sıradan halk gruplarının yoğun desteği sayesinde boykot, Avusturya'nın müzakereleri başlatması için önemli bir baskı aracı olmuştur. *Serbestî* gazetesinde Şerafettin Mağmûmî'nin konuyla ilgili yazdığı bir makale mühimdir. Boykotun zafer olarak değerlendirildiği makale şöyledir: *'' Bizim boykotaj vaktiyle Viyana surlarına yağdırdığımız güllelerden ziyade tesir gösterdi. Herkes gibi Nemçeliler de ilk günleri boykotajı kuru laftan ibaret sanıyor böyle ciddi ve devamlı olacağını zihinlerinden geçirmiyorlardı. Baktılar ki Türkler bildikleri tanıdıkları gibi değil. Yavaş yavaş yelkenleri suya indirmeye başladılar. Avusturya şimdi kendisi müzakere istiyor.*

---

[710] ''Siyasiyat Avusturya-Boykotaj'' *Serbestî,* 15 Teşrinisani 1324, nr. 13, s. 1

[711] ''Servet-i Fünun'dan'' *Serbestî,* 16 Teşrinisani 1324, nr. 14, s. 4

[712] ''Boykotaj Devam Etmeli'' *Serbestî,* 23 Teşrinisani 1324, nr. 21, s. 2

Tazminat teklif eyliyor. Konferansa hazırlanıp duruyor. İşte bu muvaffakiyet iki sebebi var. Biri her şeyden kuvve ve şedit olan bu hususstaki ittihat ve metanetimiz. Diğeri ise İngiltere'nin dostluğu. Bunu da unutmamalıyız. Avusturya'nın bir konferans toplanmasına karar vermesinin bir zafer olarak değerlendirmiştir.''[713]

Gazete ise Avusturya devletinin boykota son verilmesi için efkar-ı umumiyemizi rencide edecek bir söz söyleyemediği, sefir kont Pallavicini Babıali'ye verdiği notada hamalların, gümrük memurlarının iskeleden Avusturya ticari eşyasını çıkarmamakta gösterdikleri ısrara ibraz ettikleri ehemmiyete nihayet vermelerini Babıali'den dostane bir şekilde talep ettiği, kabine eski devirde olsa sefirin ısrarına mahal vermeden vatanperver gümrük memurları ile hamalları sürgün ederek boykota son vereceğini yazmış, netice itibariyle elde edilen bu başarıyı meşrutiyetin getirdiği bir kazanım olarak değerlendirmeye devam etmiştir.[714] Gazete, ilk zamanlarda Kamil Paşa'nın, meselenin Avusturya'nın istediği şekilde halledilmesi endişesi içerisinde olduğunu belirterek bundan dolayı meselenin Kamil Paşa tarafından çözülmesine karşı çıkmış, boykotla beraber harici meselelerin mecliste çözüme kavuşması gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır.

İstanbul'da boykota destek vermek için Boykotaj Cemiyeti tarafından çeşitli organizasyonlar icra edilmekteydi. 1908 boykotunun sembolü haline gelen fes yırtma bayramı adı altında birçok defa organizasyonlar yapılarak halkın bu konuda bilinçlenmesi amaçlanmaktaydı. Öğrenciler, memurlar, doktorlar, sıradan insanlar feslerini yırtarak yerine başka başlıklar tercih etmekteydi.

Boykotun yayılması için yapılan etkinlikler, geniş kitleler tarafından yayılmasını sağlamaktaydı. Esnaf grupları çeşitli etkinliklerle Avusturya mallarına boykot uyguladığını açıklamakta,[715] kurulan boykotaj sendikası tarafından bu esnaflara ve bünyesine katılanlara şahadetnameler verildiği gazete sütunlarından anlaşımaktadır.[716]

Boykotun başarıya ulaşmasındaki en önemli pay ise gazeteye göre hamal ve mavnacılara aittir. Gazete: *''Gümrük hamalları ile mavnacılar bu aslan yürekli vatanperverler boykotajın hadim-i hakikileri desek hiçte mübalağa etmemiş oluruz.''*

[713] ''Düşümdüm Ki'' *Serbestî,* 20 Kanunuevvel 1324, nr. 47, s. 1

[714] ''Siyasiyat'' *Serbestî,* 18 Teşrinisani 1324, nr. 16, s. 1

[715] ''Boykotaj'' *Serbestî,* 10 Teşrinisani 1324, nr. 8, s. 3

[716] *Serbestî,* 19 Teşrinisani 1324, nr. 17, s. 4

demektedir.[717] Özellikle hamalların boykota çok büyük hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Gazete: *''Yaşasın harb-i iktisadinin hadim-i hakikileri hamallarla mavnacılar. Bu hamiyetli erlerimiz sayesinde düşmanlarımızdan en faydalı, en tesirli bir surette intikam alıyoruz. onlar iktisadi harbimizin askerleridir. Onlar sayesinde muzaffer olacağız.''*[718] diyerek övmüştür. Hamallar halk tarafından da büyük takdir toplamış, boykotun devamında gösterdikleri başarıyı takdir ve teşekkür için Dolmabahçe civarında ikamet edenler tarafından bin elli dokuz kuruş toplanmış, toplanan parayla bir saat satın alınarak İstanbul gümrük hamalları onbaşısı Ali Ağa'ya hediye edilmiştir.[719] Hükümeti ihtarlarına rağmen boykottan vazgeçmeyen hamallar önemine değinen gazete, her Osmanlı vatandaşı üstüne düşen vazifeyi hamal vatandaşlar kadar ifa etmeleri halinde vatanın menfaatinin pek çabuk temin edileceği vurgusunu sürekli olarak gündemde tutmuştur.[720]

Avusturya'ya karşı yapılan boykot sadece İmparatorluğun başkenti İstanbul ile sınırlı kalmamıştır. İzmir'den Selanik'e, Beyrut'tan Cidde'ye kadar yayılmıştır.[721] Çeşitli vilayetlerde boykotun devamı için boykotaj cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetler fes yırtma etkinliklerinin yanında, Avusturya mallarının kullanılmaması için organize programlar düzenlenmiştir. Fes yırtma bayramı adı altında topluca fesler yırtılarak serpuş, kalpak ve keçe külah tercih edilmekteydi. Vilayetlerdeki fes yırtma bayramlarına önde gelen idari amirlerin de iştirak ettiği gazeteden anlaşılmaktadır.[722]

Gazeteden anlaşıldığı kadarıyla Avusturya'ya karşı başlatılan boykot Osmanlı devletinin sınırlarını da aşmıştır. İstanbul'da başlatılan boykot Hindistan'daki Müslüman ahali tarafından da desteklemiş ve Avusturya mallarına karşı boykot uygulanmıştır.[723] Osmanlı Devleti'nde başlayan boykot, Avusturya-Macaristan devleti ile sorunlar yaşayan diğer ülkelere örnek teşkil etmiştir. Sırbistan, Karadağ ve Romanya, gazeteye yansıdığı kadarıyla, Avusturya ile olan sorunları nedeniyle boykota başvuran ülkeler olmuştur.[724]

---

[717] ''Boykotajın Hadim-i Hakikileri'' *Serbestî,* 19 Teşrinisani 1324, nr. 17, s. 3

[718] ''Harb-i İktisadi de Muvaffakiyetler'' *Serbestî,* 23 Teşrinisani 1324, nr. 22, s. 3

[719] ''Boykotaj'' *Serbestî,* 26 Teşrinisani 1324, nr. 25, s. 4

[720] ''Boykotaj'' *Serbestî,* 23 Teşrinisani 1324, nr. 22, s. 4

[721] ''Cidde'de Boykotaj'' *Serbestî,* 5 Teşrinisani 1324, nr. 3, s. 4

[722] ''İzmir'de Boykotaj'' *Serbestî,* 29 Teşrinisani 1324, nr. 27, s. 4

[723] ''Hindistan'da Boykotaj'' *Serbestî,* 22 Teşrinisani 1324, nr. 20, s. 4

[724] ''Telgraflar'' *Serbestî,* 9 Teşrinisani 1324, nr. 6, s. 1

Yine gazetenin verdiği haberlere göre Avusturya ile yaşanan sorunlar nedeniyle İtalya'nın boykota hazırlandığı, Osmanlı devletinde devam eden boykot nedeniyle 20 milyon kıron zarar eden Avusturya ticaretinin daha fazla bununla mücadele etmesinin zor olduğu belirtilmiştir.[725]

Serbestî gazetesinde boykotun delindiği çeşitli vakaları gündeme getirmekteydi. Boykotun ilk zamanlarında, Haydarpaşa rıhtım şirketinin şartnamesine aykırı olarak hareket etmesine karşılık makamları şöyle uyarmıştı: *''Bugünde bazı tüccar tarafından celp edilmiş olan eşya, Haydarpaşa rıhtım şirketi tarafından Haydarpaşa'ya çıkarılmıştır. Haydarpaşa aktarma eşyasından başka eşya çıkarılmamak rıhtım şirketinin şartnamesi ahkamından iken boykotun şiddetle devam etmekte olduğu bir sırada şirketin Avusturya eşyasını Haydarpaşa'ya çıkarması nazarı müsamaha ile görülecek olamadığından Nafiye nezaretinin şirketlere tenbihat lüzmü icra edileceğini ümit ederiz.''*[726] Boykot yurtiçinde bazı yerler tarafından delindiği gibi yurtdışından gelen yabancı bayrakları vapurların çeşitli hileleriyle de delinmeye çalışılmaktaydı. Gazete özellikle bunlara tepki göstermeyi ihmal etmemiştir.

Boykotu delmek için uygulanan yöntemlerden biri gazetede aynen şu şekilde aktarılmıştır: *''Evvelki gün Cenova'ya ihraç olunmak üzere bir miktar eski bakırın muamelesi icra edilip Salıpazarı açıklarında Nemçe vapuruyla rampaya demirlemiş bulunan Dolfin nam Yunan vapuruna tahmil(yükleme) edilerek sevk olunur. Yunan vapuruna tahmil olunan eşya vinç vasıtasıyla yanındaki Nemçe vapuruna aktarma edilmekte olduğu görülmüştür. Mezkur Yunan vapuru Teressta hattına seyrüsefer icra etmediği halde Nemçe vapuruna eşya tahmiline vasıta etmektedir. İşte bu aleni hata bizimle anlaşmayı bozan Avusturya'ya yardım demektir. Bundan maada mezkur Nemçe vapurunda mukaddema Selanik'e sevk olunduğu bin tank kadar tütün bulunmakta imiş. Daimi surette Selanik hattına icra-i sefer etmekte olan Dolfin vapuruna işbu tütünlere aktarma etmekte imiş. Anlaşılıyor ki Nemçe vapuru Yunan vapuruyla bir mübadelede bulunuyor. Yani Avrupa'ya sevk olunacak olan eşyayı Yunan vapuru kabul edip Nemçe vapuruyla irsal etmekte, Nemçe vapuru da buna mukabil Selanik'e ihraç edemediği tütünleri vesair eşyayı Yunan Vapuruna tahmil etmektedir. Böyle harb-i iktisadi cemi kırılmakta… Zamanımızda Yunanlı dostumuzun, düşmanlarımıza bu derece muavenette*

[725] ''Siyasiyat'' *Serbestî,* 19 Teşrinisani 1324, nr. 17, s. 1

[726] ''Avusturya Eşyası-Boykot'' *Serbestî,* 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s. 4

bulunacağını asla hayal etmezdik. Destoni kumpanyasına teessüf sad hazar teessüf ki cezai bir menfaat için hileye irtikap etmekte olduğu görünmüştür.''[727]

Bosna-Hersek'in ilhakı üzerine Osmanlı devleti ve Avusturya-Macaristan tarafından yapılan müzakereler sonucunda bir protokol imzalanmıştır. Protokol ilan edilir edilmez, Avusturya mallarına karşı yapılan boykotun kaldırılması için sadaret tarafından bazı gazetelerde bildiri yayınlanmıştır. *Serbestî* gazetesi ise: *''Boykotajın icrası sırf arzu-i milli ve efrad-ı milletin daire-i hak ve salahiyetinde bir muameledir. Yani her fert serbesti-i ticaret ve muamelat hakkına haizdir. Binaenaleyh falan bir işi icradan veya falan bir malı iştiradan hükümet kimseyi men edemeyeceği… O halde Sadrazam hangi salahiyete istinaden emir verecek… Sadrazamın emri ile hamallara yük taşıtmak veyahut bir kimseye emir ve cebir ile Avusturya fesi giydirmek veyahut mağazasından bir paltosunu iştira ettirmek nasıl haiz olur… Hükümet ikamesine muktedir olamadığı bir şeyi emir ile cebren refine nasıl muktedir olabilir?''* diyerek Hilmi Paşa'nın boykota son vermesine karşı çıkmıştır.[728] 26 Şubat 1909'da Boykotaj Cemiyeti'nin boykota son verildiği açıklaması üzerine[729] gazete boykotun devamıyla ilgili çok fazla ısrarcı olmamıştır.

Gazetede, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgali üzerine başlatılan boykot hareketi 1908-1909 yılında en önemli toplumsal hareketlerden bir olarak karşımıza çıkmaktadır. *Serbestî* gazetesi boykota büyük bir destek vermiştir. Boykot, gazetede siyasi tartışmaların unsurlarından biri haline gelmiştir. Gazete, Kamil Paşa'ya karşı olduğu dönemde, boykot meselesinde paşanın Avusturya lehine hareket ettiğini savunurken, gazete daha sonraki dönemde ise boykotu, Kamil Paşanın siyasi dehasının bir sonucu olarak değerlendirmiştir.

Avusturya'nın Osmanlı devletinin müzakere isteklerini kabul etmesi, bunun yanında tazminata razı olmasının en önemli nedenlerinden biri de boykot olgusu olmuştur. İlk defa Osmanlı devleti içerisindeki toplumsal bir hareket, dış siyasette Osmanlı devletinin taleplerinin, yabancı bir ülke tarafından kabul edilmesinde bu derece etkili olmuştur. II. Meşrutiyet ile siyasi hayata giren boykot kavramı sonraki dönemlerde de hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde sık sık gündeme gelmiştir. En son

---

[727] ''Yunan Destoni Kumpanyasının Boykotaja Dair Bir Hilesi'' *Serbestî,* 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 3

[728] ''Boykotaj'' *Serbestî,* 9 Şubat 1324, nr. 97, s. 1

[729] Doğan Çetinkaya, *a.g.e.,* s. 377

Amerika ile olan ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar nedeniyle halkın bazı kesimleri tarafından Amerikan mallarına boykot uygulama kararı alınmıştır. Ancak hiçbiri 1908-1909 arasında uygulanan boykot hareketi kadar etkili olmamıştır.[730]

4.1.3. Çırçır Yangını

II. Meşrutiyet'in ilanından bir ay sonra 23 Ağustos 1909'da Fatih Çırçır mahallesinde büyük bir yangın çıkmıştır. İstanbul'un en büyük yangınlarından birisi olarak bilinmektedir. 1500 hanenin ve iş yeri yangında kül olmuştur. Yangında 7 kişi hayatını kaybetmiş, maddi kayıp ise çok büyük olmuştur. Yangının bir kundaklama neticesinde zuhur ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Yangından sonra 5 Eylül'de Saraçhane'de kundakçılık yaptıkları şüphesi ile 10 kişi tutuklanmıştır.[731] *Serbestî* gazetesinde Çırçır yangının bir kundaklanma sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Hürriyetin ilanından sonra jurnalcilerin bilerek, kargaşa yaratmak için, kundakçılığa başvurduğunu da sütunlarına taşımıştır.[732]

Yangından sonra binlerce kişi evsiz kalmıştır. Toplumda öncelikli mesele yangından etkilenenlere yardım ulaştırmak olmuştur. *Serbestî* gazetesinden anlaşıldığı kadarıyla toplumsal bir seferberlik yaşanmış, konserler, tiyatrolar vb. çeşitli etkinliklerle yangınzedelere para toplanmıştır. Ayrıca daha önce Enver ve Niyazi Bey'ler adına vatana hizmetlerinden dolayı iki kruvazör satın alınması için de yardımlar toplanmıştır. Yangın dolayısıyla gazetelerin de çağrısıyla toplanan yardımların yarısının yangınzedeler için bağışlanması kararı alındı.[733] Yardım için bağışta bulunanlardan birisi de Sultan Abdülhamid Han olmuştur. Sultan kendi adına 5 bin ve Şehzadeler adın da 2 bin olmak üzere toplamda 7 bin lira bağışlamıştır.[734]

Serbestî gazetesi yangının üzerinden yaklaşık üç ay geçmesine rağmen Çırçır yangınına dair haberlere sürekli yer vermiştir. Bu haberlerin mahiyeti genel itibariyle yangınzedelerin ağır kış koşullarında karşılaştıkları güçlükler, konser, tiyatro ve bağış kampanyaları neticesinde toplanan yardımların hak sahiplerine ulaştırılmaması ve

---

[730] Doğan Çetinkaya, *a.g.e.,* s. 382-383

[731] Aykut Kanusu, *1908 Devrimi, a.g.e.,* s. 281-282

[732] ''Bizim Halimiz Ne Olacak'' *Serbestî,* 1 Kanunuevvel 1324, nr. 29, s. 1

[733] Ali Cevad, *a.g.e.,* s. 12-13

[734] Ali Cevad, *a.g.e.,* s. 13

başlayan yeni kampanyaları duyuran yazılardan oluşmaktadır. Gazetenin çıkışı, İstanbul'da kışın başlangıcı olan döneme denk gelmiş, bu nedenle gazete, sürekli olarak hem yangın komisyonuna hem de Şehremaneti ve hükümete yangınzedelere bir an önce, toplanan yardımları ulaştırmaları için çağrılar yapmıştır. Aynı zamanda bu yönde yangınzedelerden gelen mektuplara sık sık yer vermiştir.

Gazete, Çırçır yangınından sonra binlerce kişinin, kadın, çocukların evsiz kalmış oldukları malumdur. Bunların gerekli ihtiyaçları için bir çok konserler verilmiş yardımlar toplanmış iken bu paraların yangınzedelere dağıtımı yapılmadığı, Çırçırda kadın ve çocukların topraklar üzerinde eski çadırlar altında kaldığı nazarı teessüfle görülmektedir. Kış mevsimi ve soğuklarda giderek şiddetleniyor. Birçok kimselerin karlar altında yatmaları soğuktan rutubetten titremeleri vicdanları titretecek haldedir. Milletin her türlüsüne yardım ediyoruz. İaneler veriyoruz. Acaba şimdiye kadar bu yardımların hangi sebeple dağıtımı yapılmıyor. Mevsimi düşünerek zavallı vatandaşlarımıza derhal imdatlarına yetişilmesini temenni eyleriz, diyerek daha ilk sayısında toplumsal sorun haline gelen yardımların dağıtılmamasına dikkat çekmiştir.[735]

Serbestî düzenli olarak yangınzedelerin maruz kaldıkları zorlukları sütunlarına taşımıştır. O örneklerden bir tanesi ise Çırçır yangınında evini kaybeden 4 çocuklu bir kadın, çadırda kaldıkları sırada ısınmak için yaktıkları kömürün dumanından zehirlenmiş, 4 çocuk kurtarılmış ancak kadın hayatını kaybetmiştir. *Serbestî* gazetesi bu olay üzerine konserler, tiyatrolar ve halk tarafından toplanan yardımların hala ihtiyaç sahiplerine ulaşmamasına tepki göstermiştir. Kışın şiddetle devam ettiği bu dönemde ihtiyaç sahipleri yüzüstü bırakılmıştır. Toplanan yardım başka yerlere mi harcandı, şehremaneti neden hala yardımları dağıtmıyor, diyerek tepki göstermiştir.[736]

Gazete ayrıca yangınzedelerin yararına düzenlenen etkinlikler hakkında okuyucusunu bilgilendirmeyi de ihmal etmemiştir. Avrupa tiyatrolarında yangınzedelerin yararına düzenlenen etkinliklerden birisi de şöyledir: *''İstanbul harikzedeganı menfaatine Avrupa tiyatrosunda ita olunacak olan fevkalade oyun parlak bir muvaffakiyet temin eyliyor. Şimdiden elli bin franklık(2500 lira) bilet satılmıştır. Hasılatın yüz bin frankı(5000 lira) geçeceği muhakkaktır.''*[737]

---

[735] ''Çırçır Harikzedeganı'' *Serbestî* 4 Teşrinisani 1324, nr. 2, s. 2

[736] ''Çırçır Harikzedeganı ve Felaket-i Müthişe'' *Serbestî* 27 Teşrinisani 1324, nr. 25, s. 4

[737] ''Servet-i Fünun Refikimizden'' *Serbestî,* 14 Teşrinisani 1324, nr. 12, s. 3

Yangında evsiz kalan memurlar için özel olarak maaşlarından olası bir yangın ihtimaline binaen evvelden yüzde beş oranında bir kesinti yapılarak bir sandıkta toplanmaktaydı. Yangından etkilenen memurlar olması durumunda sandıktan tazminat olarak ödeme yapılmaktaydı. Çırçır yangınından etkilenen bir kısım memura bu tazminat verilmiştir. Ancak bir kısmına maaşlarından kesinti yapılmasına rağmen herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Meşrutiyet'ten evvel Harik Sandığı tarafından, Hicaz Demiryolu komisyonuna, bu paralar borç alarak aktarılmıştır. İnkılaptan sonra Hicaz Demiryolu komisyonu bu paranın bir kısmını vermiş ve verilen para harikzedegana tevzi edilmiş ise de bu defa Demiryolu idaresi para kalmadığını ve veremeyeceğini söylemiş. Şimdi müracaat eden harikzedegana para tedariki için mazbata yapılıyor, arza gidecek cevabı verilmekteydi. Gazete Harik komisyonunun ne ile meşgul olduğu sorarak bu işi takip etmesi gerektiğini neşretmiştir.[738]

Şehremaneti tarafından yangında zarar görenler için hasar tespiti yapılmıştır.[739] Gazetenin özellikle üzerinde durduğu konulardan birisi de yangından zarar görenlerin hasarının tespiti sırasında yangınzedelerden bazılarının gerçek orandan fazla beyanda bulunanlar olmuştur. Gazete şöyle demektedir: *''Çırçır hariki ianesinin tevziatına başlanılacak fakat hasarat katiyen dikkate alınmamalıdır. Çünkü hasarın tespiti sırasında büyük suiistimallere uğramıştır. Bunun herhalde ayrıca bir heyet tarafından tespitinin yapılması gerekmektedir. Bazı kimseler hasarları 10 lira ise 60 lira olarak yazdırmıştır.''*[740] Yangın komisyonunun aldığı bir karara göre yangından zarar görüp, sigortalı olanlar ve emlakın sahibi olmayanlara, belli bir meblağın üstünde maaş alanlara yardım verilmeyeceğini açıklaması, bazı yangınzedelerin tepkisini çekmiştir. Özellikle emlak sahibi olmayıp, kirada oturanlar için bunun bir zulüm olduğu en çok yardıma muhtaç olanların yardımlardan yararlanmamasının büyük haksızlık yaratığına gazeteye gönderilen mektuplardan birisinde dikkat çekilmiştir. Ayrıca matbuata da, alınan bu haksız kararın kaldırılması için destek olması gerektiği cümleleri ile biten yazı, *Serbestî* tarafından yayınlanmıştır.[741]

---

[738] ''Alınan Bir Varakada Deniliyor ki'' 10 Teşrinisani 1324, nr. 8, s. 3

[739] *Serbestî,* 7 Teşrinisani 1324, nr. 5, s. 4

[740] ''Çırçır Hariki…'' *Serbestî* 3 Kanunuevvel 1324, nr. 29, s. 2

[741] ''Çırçır İane Komisyonuna Acı Bir Feryat'' *Serbestî,* 21 Kanunuevvel 1324, nr. 49, s. 2

23 Ağustos 1908'de yaşanan yangın sonrası birkaç yardımın yapılmaması gazetenin tepkisini çektiği gibi yangınzedelerin de umudunu kırmıştır. Gazeteye gelen bir yangınzede mektubunda şöyle demektedir: *''Beş aydan beri sefalete tahammül ettik çünkü bir ümit ile yaşıyorduk her taraftan ianeler toplandığı ve tevzi olunacağı gazeteler ile ilan olunması medar-ı tesellimiz oluyordu. Halbuki faalen hiçbir şey zuhur edememesi ve iane verilmeyecektir, suretinde deveran eden sözler büsbütün ümidimizi mahvetti. İşte bugün hal-i sefaletimizi ihbar ediyoruz. Üç aydan beri toplanan ianeler neden tevzi edilemiyor yoksa hiç verilmeyecek mi bu Şehremaneti'den soruyoruz.''*[742]

Gazeteden anlaşıldığına göre Mart 1909'un sonlarına doğru toplanan yardımlar Harik Komisyonu tarafından hak sahiplerine dağıtılmaya başlanmıştır. Ancak gazetede yer alan haberlerde dağıtımın ihtiyaca göre taksim edilmediğini ve çeşitli usulsüzlüklerin yapıldığı belirtilmiş bundan dolayı gerekli merciler uyarılmıştır.

1908-1909 arasındaki ilk döneminde Çırçır yangını üzerinde özellikle duran gazete, hürriyetin getirdiği özgürlük ortamı içerisinde yangınzedelerin haklarını savunmuş, sıkıntılarını okuyuculara aktarılmıştır. İstibdat devrindeki usulsüz örnekler veren gazete, aynı usulsüz yöntemlere hürriyet devrinde meydan verilmeyeceği bildirmiştir.

4.1.4. Askere Kışlık Yardım

Serbestî gazetesinde sık sık rastlanılan diğer önemli yardım çalışmaları ise askerler için toplanılan kışlık yardımlardır. Fatma Aliye hanımın öncülüğünde kadınlar tarafından askerlere nakit ve eşya yardımı için Beyazıd Cemiyet-i Hayriye tarafından organize edilen bu yardımlara yoğun bir destek olmuştur. Gazete okuyucularına, yardıma iştirak etmeleri için, yardım faaliyetlerinin başladığını şöyle duyurmuştur: *''Edebiye ile alakadar Fatıma Aliye Hanımefendi Hazretlerinin delaletiyle Nisvan-i Muhteremamızdan müteşekkil bir cemiyet, kahraman ordumuzun fertlerine kışlık hediyelerin tedarikiyle meşgul olduklarını memnuniyetle haber aldık. Bu muhterem cemiyete eşya irsaline iştirak eyleyiniz.''*[743]

---

[742] ''Çırçır Hariki…'' *Serbestî,* 31 Kanunusani 1324, nr. 88, s. 3

[743] ''Askere Hediye-i Şitaye'' *Serbestî,* 7 Teşrinisani 1324, nr. 5, s. 4

Gazete, aynı zamanda askerin içinde bulunduğu sefaleti, Avrupalı örnekleriyle karşılaştırarak ordunun içinde bulunduğu sefalete bir an önce son verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[744] Gazete, kadınların öncülüğünde askerler için başlayan bu yardımları ve kadınların sosyal yaşamın içerisine faal olarak yardım işlerine yoğunlaşmasını takdirle karşılamıştır.[745]

Askere kışlık yardımları organize eden Fatıma Aliye Hanımdır. Gayrimüslim kadınlarında bu organizasyonun önemli bir parçası olduğu yardımların toplandığı evlere bakıldığında anlaşılmaktadır. Yardımların toplandığı yerler ve kişiler, gazete tarafından şöyle duyurulmuştur: *''Kahraman askerlere gönderilecek hediyeyi aşağıdaki mahallelere teslim edebilirler. İstanbul Salkım Sokakta Tüccardan İbrahim Efendi konağında zevcesi hanımefendiye, Cadde-i Kebir'de Paşazade Ziya Beyefendinin hanesinde Behice ve Nezihe Hanımlar. Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de Galata Sarayı yakınında Güce oğlu Agop Efendinin zevcesi Eliza Hanım Güce oğlu Aram Bey'in zevcesi Lois Hanım, Şişli'de Nişantaşı caddesinde 54 numaralı hanede Dikran Terabyan Efendi'nin zevcesi Hatoş Hanım. Cemiyet namına gönderilecek evrak dahi Şişlide Nişantaşı caddesinde 56 numaralı haneye Fatıma Aliye hanımefendi namına gönderilmelidir.''*[746] Gazete tarafından kadınların bu faaliyeti takdirle karşılanmıştır. Birkaç gün üstü üste aynı haber tekrar edilerek, halkın destekleri talep edilmiştir.[747]

Gazete, İstibdat devrinde hayır cemiyetleri pek olmuyordu. Ancak Hürriyetin gölgesinde artık Avrupa derecesinde hayır cemiyetleri kurulmaktadır. Kadınlar hem kendileri ve hemcinsini düşünebiliyor. Kalplerde uyanan bu hiss-i necibenin asker evlatlarını düşünmeye başladı. Hükümetin iane namı altında topladığının kat kat üstünde para ve eşya hasıl oldu, demiştir.[748]

Gazeteler tarafından askerlere kışlık yardım taleplerinin karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Hem memurlar hem de sıradan insanlar kendi aralarında organize olarak yardımlar toplayarak destek olmuştur.[749] Yardıma üst düzey devlet adamlarından da

---

[744] ''Asker'' *Serbestî,* 4 Mart 1325, nr. 120, s. 1

[745] *Serbestî,* 7 Teşrinisani 1324, nr. 5, s. 4

[746] ''Askere Hediye-i Şitaye'' *Serbestî,* 7 Teşrinisani 1324, nr. 4, s.4

[747] ''Askere Hediye-i Şitaye'' *Serbestî,* 9 Teşrinisani 1324, nr. 6, s.3

[748] ''Beyazıd Cemiyet-i Hayriyesi'' *Serbestî*, 11 Teşrinisani 1324, nr. 9, s. 3

[749] ''İane'' *Serbestî,* 6 Teşrinisani 1324, nr. 4, s. 4

destek gelmiştir. En ilginci ise Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa tarafından olmuştur. Sultan Abdülhamid tarafından kendisine takdim edilen kıymetli bir kılıç, Paşa tarafından, Kamil Paşa'ya yazılan bir tezkire ile hediyenin askere kışlık yardım için verdiğini bildirmiştir.[750]

Kadınlar tarafından çeşitli el emeği ürünler yapılarak sergiler düzenlenmiş, sergilerde bu el emeği ürünlerin açık artırma usulü ile satışı yapılarak elde edilen hasılat askerler için toplanan kışlık yardımlara aktarılması sağlanmıştır. Mağazalar, özellikle bu sergilere dahil olarak çalışmalara katkı vermişlerdir.[751]

Gazete, toplanılan her nevi nakit ve hediyelerin mümkün mertebe askerlere ulaştırılması gerektiğini belirterek, durumun üç ay evvel sürgün ve firariler için toplanıp, hala nereye harcandığı belli olmayan yardımlara benzemesinden endişe duyduğunu ifade etmiştir. Bu hediye ve nakidin yerlerine ulaşıp ulaşmadığı meselesi hükümetin vazifesidir, bu denetlesin; zira millet topladığı hediyelerin tamamen askere takdimini arzu ediyor. Hükümet, Cemiyeti ve olup bitenleri zabıta aracılığıyla teftiş etsin, askerin hukuku hükümet tarafından korunsun, demektedir.[752]

4.2. Eğitime Dair Konular

Serbestî gazetesi eğitim konusuna çok büyük önem vermiştir. Siyasi ve sosyal sorunların yanında eğitime dair seri yazılar yayınlayan gazete, ayrıca maarifte mevcut olan problemler ve çözümleri için birçok öneride bulunan yazılar kaleme almıştır.[753] Eğitim meselelerine olan yaklaşımını Prens Sabahaddin Bey'in Teşebbüs-ü Şahsi fikrilerine göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

Gazetede, maarife dair kaleme alınan, daha çok eğitimdeki problemlerin ele alındığı uzun soluklu bir yazı dizisinin[754] ilk yazı şöyle başlamaktadır: *''Maarif, bir milletin ruhu ve vasıta-i terakkisidir. Bir millette maarif olmaz veyahut 'Bizde olduğu gibi' terakki çareleri mahdut ve mevkut bulunursa o millet maddi ve manevi-i siyasi ve mecra-i terakkiden mahrum kalarak bidayetten hiçbir vakit kendini kurtaramaz.''* Uzun

---

[750] ''Dünkü İkdamda Görülmüştür'' *Serbestî,* 3 Kanunuevvel 1324, nr. 31, s. 3

[751] ''Asker-i Şahane'' *Serbestî,* 8 Kanunuevvel 1324, nr. 36, s. 4

[752] ''Askere Verilen…'' *Serbestî,* 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33, s. 3

[753] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-1'' *Serbestî,* 28 Kanunuevvel 1324, nr. 54, s. 2

[754] *Serbestî* gazetesinde eğitime çok büyük önem verilmiştir. ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz'' adı altında kaleme alınan yazı dizinin ilk yazısı 28 Kanunuevvel 1324(nr. 54) başlanıp, 6 Nisan 1325'e(nr. 153) kadar aralıklarla eğitime dair genel sorunlar ve çözümleri üzerine yazılar yazılmıştır.

süre devam eden bu yazı dizisi, Teşebbüs-i Şahsi fikirlerinin eğitime tatbik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.[755]

Gazete, evvelen, mekteplerde bulunan muallimlerin iktidar sahibi olmalarını, mektep idaresinden sorumlu bulunan idarecilerin de gerekli şartlarının tanzim edilmesinin şart olduğunu ifade etmektedir. Muallim ve idarecilerin ahlaken üstün olmalarının hayati öneme sahip olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda idareci olanların muallim olmamaları, muallim olanlarında idare işlerine bulaşmamaları gerektiğini ifade ederek, okulun en temel problemlerinden birisinin bunların düzenlenmesi olduğunu iddia etmiştir.[756] Gazete muallimler üzerinden devam ederek, yetersizliklerini şöyle ifade etmektedir: *''Mektepte öyle muallimler biliriz ki: Kendileri talim ve tedrisata muhtaçtırlar. Belki ertesi gün talebeye vereceği ders bir gün evvel kendisi diğer bir muallimden tedris eder ve esna-i derste talebe derse mutealik bir sual edince cevap vermekte aciz olur… Yazıklar olsun evlad-ı vatan bu muallimden nasıl istifade etsin.''*[757] diye belirterek, önemli diğer bir sorunun da muallimlerin yetersizliği olduğunu açıklamıştır.

Gazete, bir mektebe muallim olma, şartlarının, ilim ve güzel ahlak sahibi olmak, adap ve meramında ciddiyet ve nezaket, icabına göre şecaat ve asalet sahibi olmak olduğunu açıklamış, talebe hocasının sözlerinden lezzet almalıdır. aynı zamanda muallimlerin tecrübe sahibi olmalarının, olmayanların ise en az beş altı sene özel yerlerde muallimlik yaptıktan sonra resmi mekteplere kabul edilmelidir, diyerek öğretmenlerin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini açıklamıştır.[758]

Gazete ilkokullardan başlayarak okulların sorunları ve bunların çözüm yolları üzerinde de durmuştur. İbtidai mekteplerde iki önemli problemin mevcut olduğunu yazmıştır. Birincisi talebelerin okudukları okulların fiziki şartları, ikincisi ise ders veren imam ve kalfalarının yetersizliğini ve bunların asıl mesleğinin muallimlik olmaması olarak göstermiştir. Herkesin mekteb-i ibtidailerin sorunlarını bildiğini ancak kimsenin bu sorunları çözmek için bir girişiminin olmadığını ifade etmiştir. Gazete: *''Maarif Nezaretinin ehemmiyetine arz edeceğimiz gayet mühim bir cehd vardır ki o da ilim ve*

---

[755] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-1'' *Serbestî,* 28 Kanunuevvel 1324, nr. 54, s. 2

[756] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-3'' *Serbestî,* 4 Kanunusani 1324, nr. 61, s. 2

[757] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-1'' *Serbestî,* 28 Kanunuevvel 1324, nr. 54, s. 2

[758] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-2'' *Serbestî,* 31 Kanunuevvel 1324, nr. 57, s. 3

maarifin terakki maksadıyla en birinci derecede ibtidai mekteplerinin tanzim ve ıslahına gayret eylemeleridir. Velhasıl gerek memleketimizde ve gerek vilayetlerde her bir cihetindeki ibtidai mekteplerimzin ne derecelerde muhtaç-ı ıslah olduğu görülmektedir''[759] demiştir. İbtidai mekteplerin muallimlerinin imamlar olmasının doğru olmadığını, imamlar nikah, cenaze, cami işleri ile meşgul olmaları, dolayısıyla önceliklerinin okul olmamasını, çocuklarının eğitiminin ihmal edildiğini, bu okullara ayrıca sadece muallimlik mesleğini icra edecek kişilerin olmasını gerektiği vurgulanmıştır.

Gazete, ibtidai mektebin hitamından sonra ikinci dereceden mektepler olan Rüştiye mektepleri üzerinde durmuştur. Rüştiye mekteplerinde görüşen intizamın ibtidai mekteplerine nispetle bir dereceye kadar daha kaliteli olmasına rağmen birçok noksanlarının mevcut olduğu yazmıştır. Rüştiye derecesinde eğitim alacak kız öğrencilerin yabancı muallimlere teslim edilmesini eleştirmiş, bunun yerine kendi imkanlarımızla kendi kadın muallimlerimizin yetiştirilmesine daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Rüştiye mekteplerinin ders programlarının eski olması nedeniyle tadil edilmesinin zaruretini dile getirmiştir.[760] Aynı zamanda Rüştiye mekteplerinin mutlaka bir bahçeye sahip olması gerektiğini, bunun talebelerin terbiyesi açısından mühim olduğunu vurgulamıştır.[761]

Gazete, Rüştiye mekteplerinden sonra devam edilen idadiye mekteplerinin de hali üzerinde durmuştur. Öncelikle idarecilerin yaşı 25 ile 30 arasında olan kişilerden seçilmesinin mahzurlu olduğu dile getirmiştir. Bazı muallimlerin öğrencilerle yaşıt olması sebebiyle onlara ahlaki olarak bir şey veremeyeceğini ifade eden gazete, maarif nezaretinin bunu göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerektiğini yazmıştır.[762]

Serbestî, maarif konusuna çok büyük önem vermiştir. İbtidai mekteplerden başlamak üzere yüksek dereceli okullara kadar eğitimde var olan sorunları sürekli dile getirerek, hükümetin öncelik olarak geleceğin teminatı olan çocukların devam ettiği mektepleri ıslah etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

---

[759] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-4'' *Serbestî,* 11 Kanunusani 1324, nr. 68, s. 2

[760] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-5'' *Serbestî,* 14 Kanunusani 1324, nr. 71, s. 2

[761] ''Taşrada Mekteb-i Rüştiyelerin Islahı Lüzumu'' *Serbestî,* 16 Kanunusani 1324, nr. 44, s. 3

[762] ''Umur-u Maarif ve Mekteplerimiz-6'' *Serbestî,* 14 Kanunusani 1324, nr. 82, s. 2-3

Gazetenin üzerinde önemle durduğu noktalardan birisi de taşradan İstanbul'a gelen öğrencilerin çektikleri zorluklardır. *Serbestî: ''Evladı-ı vatanda uyanan hiss-i tahsilin mümkün olduğu kadar iltifat ve teşvik ile karşılanması teal-i istikbal nokta-i nazarından fevkalade mühimdir.''*[763] diyerek, taşradan gelen öğrencilerin han ve otel köşelerinde sefalet ve perişanlık içinde olmalarının, sırf mekteplere girmek için besledikleri arzuyu tehlikeye soktuğunu ifade etmiştir.

Gazete ayrıca gayrimüslimlerle Müslümanların ayrı okullara devam etmelerinin *''İttihad-ı Anasır''* yani Osmanlıcılık fikriyle çeliştiğini, birliğin ortadan kalktığını belirtmiştir. Gayrimüslim okullarındaki programların da Maarif Nezaretinin kontrolüne geçmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir: *bizim maarif nezaretinin idare-i umumiyesinde bulunan- mekatib-i İslamiyeden kat kat muntazam ve ihtiyaca daha salih gibi görülüyor ise de usul-u terbiye ve talim muhafaza-i kavmiyet esasına bina edilmiş olduğundan İttihad-ı Osmaniye karşı derece-i mazarattı tariften müstağnidir. Binaenaleyh- her hususta anasır-ı Osmaniye arasında müsavatı bihakkın temin edebilecek kavanin ve teşkilat tertip ve tanzim edilmelidir. Her halde terbiyenin bir terbiye-i umumiye-i Osmaniye olmasını temin etmelidir.''*[764]

4.3. Sağlık ile İlgili Konular

Serbestî gazetesi, mevcut bulunan idari kurumların yanında sıhhiye alanında da ıslaha muhtaç olunduğunu şöyle belirtmiştir: *''Sıhhiye Nezareti devr-i hürriyette icra-i tensikata başladı. Tabi bütün devair muhtaç-ı tensik ve ıslah bulunuyor. Her dairede ıslahat ve tensikatta bulunmazsak işin içinden çıkmayız.''*[765] demektedir. Gazete ayrıca doktorların içinde bulunduğu kötü şartlardan bir an önce kurtulmaları için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle taşradaki doktorların karşılaştıkları sorunların fazlalığı ve terfi almamaları gibi meselelere gazete dikkat çekmiştir.

Doktorlar hakkında hastalara bakmadıkları yönünde halk arasında dolaşan söylentilere karşı sıhhiye nezaretinin bu söylentilere karşı hiçbir şey yapmaması ve

---

[763] ''Maarif Nezaretinin Nazar-ı Dikkatine'' *Serbestî,* 20 Kanunuevvel 1324, nr. 48, s. 4

[764] ''Noksanımız Müsavat-ı Umumiye ve Osmanlılık'' *Serbestî,* 10 Teşrinisani 1324, nr. 7, s. 2

[765] ''Sıhhiye Tensikatı Doktorlar ve Eczacılar'' *Serbestî,* 11 Kanunuevvel 1324, nr. 39, s. 3

doktorların töhmet altında bırakılmasına tepki gösteren gazete, doktorların var olan problemlerinin çözülmesi için hükümetin harekete geçmesi ve söylentilerin önünü alması gerektiğini vurgulamıştır.[766] Hükümetin, öncelikle hastanelerdeki doktorların odaları başta olmak üzere mevcut bulunan sefaletin son bulması ve doktorların taltif edilmesi gibi meselelerde sıhhiye müfettişlerinin gösterdikleri ketumluğa son verilmesi için çalışması gerektiğini çeşitli yazılarda belirtmiştir.

Gazete, salgın hastalıklara neden olan vakalara özellikle tifo gibi hastalıkların ortaya çıkmasında önemli bir etken olan kirli suların temizlenmesi gerektiğine dikkat çekmiş, yine halkın sağlığını tehdit eden özellikle İstanbul'daki Terkos sularının temizlenmesi gerektiğini aralıklarla neşretmiştir. Gazete suların temizliğinden sorumlu şirket için şöyle demiştir: *''Şirket para çekmekten başka bir şeye bakmıyor. Şirketin şartnamesi ahkamınca suların içilebilir bir halde olması ve su borularının gayet temiz bir halde bulundurulması iktiza eder iken bu cihete itina etmemesi sıhhiye, ticaret ve nafiye nezaretlerinin dikkatini çekmiyor mu, bu hale teessüf ederiz.''*[767] diyerek gerekli kontrollerin yapılmamasını eleştirmiştir. Aynı zamanda İstanbul'da mevcut bulunan sebillerin halkın su ihtiyacını karşıladığını ancak temiz olmayan kapların mevcudiyeti ve halkında buna dikkat etmemesi nedeniyle bulaşıcı hastalıkların ortaya çıktığını bunun için halkın bilinçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[768]

Gazete aynı zamanda taşrada ortaya çıkan salgın hastalıkların önüne geçilmesi için hükümeti uyarmış, gerekli müdahalelerin yapılarak salgın hastalıkların önüne geçilmesini sıklıkla gazeteye gelen mektuplarla duyurmuştur. Kastamonu'nun bir köyünde ortaya çıkan tifo salgını yüzünden birkaç kişi ölmüş, hastalığın civar köylere sirayet etmesi üzerine gazete, hükümetten acil olarak salgının önüne geçilmesi için müfettişlerin görevlendirilmesini talep etmiştir.[769] Trablusgarp'ta kuraklık yüzünden başlayan göç sonucu çiçek hastalığı ortaya çıktığı sırada sıhhiye müfettişlerinin İstanbul'a gelmeleri ve hastalığın önüne geçecek herhangi bir çalışma yapılmaması yine gazetenin tepkisini çekmiştir. Haber şöyledir: *''Trablusgarp vilayetinde bir hayli zamanda beri çiçek hastalığı şiddet ve süratle intişarı eylemiştir. Bu sene kuraklık vilayette kuralıktan*

---

[766] ''Umum-u Hastaneler ve Doktorlar Namına Bir Feryat'' *Serbestî,* 20 Kanunuevvel 1324, nr. 48, s. 4

[767] ''Sıhhat-i Umumiye'' *Serbestî,* 17 Teşrinisani 1324, nr. 15, s. 4

[768] ''Sebiller'' *Serbestî,* 10 Kanunuevvel 1324, nr. 38, s. 3

[769] ''Dahiliye Nezaret-i Celilesinin Nazar-ı Dikkatine'' *Serbestî,* 20 Kanunuevvel 1324, nr. 48, s. 3

*dolayı birçok fırka ve ahali temin-i maişet için Trablusgarp şehrine iltica eylemek suretiyle çiçek altında şehri-i mezkura bulaştırmışlardır. Bunlara karşı sıhhiye müfettişi hiçbir tedbir-i sıhhiyede bulunmayarak birkaç gün içinde Dersaadet'e gelmi*ştir.''[770]

Serbestî gazetesinin üzerinde durduğu ve halkın sağlığını tehdit eden yiyecek ve içeceklerin Şehremaneti tarafından denetlenmelerinin düzenli bir şekilde yapılması gerektiğini, uygun olmayanlarının icabına bakması gerektiğini sıklıkla dile getirmiştir. Özellikle okullarda taleplerin sıhhatli sulara ulaşması,[771] bakkallarında satılan yiyeceklerin hijyeni gibi esaslara dikkat edilmesi gerektiği yazmıştır.[772]

[770] ''Trablusgarp'ta Çiçek Hastalığı'' *Serbestî,* 8 Nisan 1325, nr. 155, s. 4

[771] ''Mekteplerde İyi Su'' *Serbestî,* 10 Kanunuevvel 1324, nr. 38, s. 3

[772] ''Mekteplerde Bakkallar'' *Serbestî,* 10 Kanunuevvel 1324, nr. 38, s. 3

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde gazeteciliğin gelişimi, hızlı dönüşümlerin yaşandığı 18. ve 19. yüzyılda önce yabancıların teşebbüsleriyle başladı. Gazetenin kitlelere ulaşmada önemli bir araç olduğunun farkına varılmasından sonra devlet adamları veya direkt olarak devlet eliyle gazeteler çıkarılmaya başlandı. 1853 Kırım savaşından sonra gazetecilik faaliyetleri dünyada olduğu gibi Osmanlı topraklarında da hızla yayılmaya başladı. Devlet dışında şahsi teşebbüsler neticesinde ilk gazeteler çıkarılmaya başladı. Tercüman-ı Ahval gibi ilk şahsi teşebbüs ürünü olan gazeteler, aynı zamanda yeni siyasi ve fikri akımların öncülüğünü yapan merkezler halinde geldi. Osmanlı saraylarında başlayan batılılaşma hareketleri, bu ilk özel teşebbüs ürünü olan gazeteler sayesinde tabanda sosyal hayatın dönüşüm/değişimini hızlandırmıştır.

Sultan II. Abdülhamid'in, Meclisi 93 Harbi nedeniyle kapatmasından sonra yeni mutlakiyet rejiminin başlangıcı oldu. Sultan Abdülhamid'in mutlakıyet idaresi altında siyasi hareketler belirgin olarak gazetelerde yer almamıştı. Ancak gazeteler siyaset yerine fikir, kültür ve edebiyat alanlarında yeni ve zengin hareketlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. İlk şahsi teşebbüs ürünü olan gazetelerle beraber hareketlenen Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan kurtarmaya yönelik fikri akımlar ve hareketler en nihayetine Sultan Abdülhamid'in mutlakıyet idaresine karşı, Meşrutiyeti imparatorluğun yegane kurtuluşu olduğuna inanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıkardı. Uzun bir mücadele neticesinde 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildi.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi yeni bir devrin başlangıcı oldu. Hürriyetin ilanı sınırsız özgürlükleri beraberinde getirdi. En büyük dönüşüm matbuat aleminde meydana geldi. Orhan Koloğlu'nun tabiriyle bir *'basın patlaması'* yaşandı. II. Meşrutiyet'in ilk yılında yüzlerce yeni gazete ve dergi ortaya çıkarken, bunların büyük bir kısmı kısa süren bir süreç sonrasında kapandı. 16 Kasım 1908'de ilk sayısını çıkaran *Serbestî* gazetesi, takip ettiği yayın politikası sayesinde, 31 Mart Vakası'ndan sonra kapanmasına kadar en çok okunan gazetelerden biri haline gelmiştir.

Serbestî gazetesinin en bilinen tarafı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı ortaya koyduğu muhalif kimliğidir. Gazete, ilk çıktığı dönemde Cemiyet'e karşı eleştiri dozu düşüktür. Bunun nedeni gazetenin, Meclis-i Mebusanın açılması ile Cemiyet'in sahip

olduğu kuvveti Meclise bırakacağı düşüncesidir. Ancak seçim sonuçlarının gazetesinin beklediği gibi çıkmaması ve İttihat ve Terakki'nin takip ettiği politika gazetenin gittikçe sertleşen bir eleştiri dili kazandırmıştır. İttihat ve Terakki'nin hem Meclis hem de hükümet üzerindeki baskısı gazetenin beklentilerini boşuna çıkarmıştır. Gazete, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artan kontrolsüz gücüne karşılık Ahrar fırkası, Prens Sabahaddin, Kamil Paşa hükümeti ve gayrimüslimlere farklı zamanlarda destek çıkmıştır. Bu sayede İttihat ve Terakki'nin gücünü kırmaya çalışmıştır.

Serbestî gazetesi, bazı olaylar ve kişilere karşı muhalif çizgisinin zaman içinde değiştiğine şahit olunmaktadır. Bu değişikliklerin temel nedeni, İttihat ve Terakki politikaları olmuştur. Mevlânzâde anılarında gazete çıkarma gerekçesi olarak istibdattan kalan odaklarla mücadele etmek, Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için çalışmak olarak zikretmiştir. Gazete, ilk sayılarında Sultan Abdülhamid karşıtlığı ağır basmaktadır. Ancak 1908 seçimleri, özellikle de İstanbul seçimleri sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti gazetede en çok eleştirilen yapı olmuştur. Gazete, Kamil Paşa'nın eski devrin adamı ve istibdat taraftarı olması iddiaları ile sürekli eleştirmiştir. Ancak Paşa ve İTC'nin arası açılmasından sonra Kamil Paşa'yı savunmaya başlamıştır. Bunun nedeni gazetenin öncelikle İTC'ye karşı oluşan alternatif güçlere destek vermesi yatmaktadır. Kamil Paşa kabinesinin düşülmesi sonrası gazete bütün varlığı ile İttihat ve Terakki'ye karşı mücadele etmiştir.

Gazete, İttihat ve Terakki'nin hükümete müdahalelerini, istibdat devri adamlarının Cemiyet içindeki faaliyetleri, askerin siyasete bulaştırılmasını, yolsuzluklar, Cemiyet'in gizli bir şekilde faaliyet yürütmesi vb. konuları gündeminde tutarak Cemiyet'e karşı mücadele etmiştir. Gazetenin yayın politikası halk arasında karşılık bulmuştur. Bu sayede II. Meşrutiyet'in ilk yılında en çok satan gazetelerden birisi olmuştur. Ancak gazetenin etkili yayın politikası İttihatçılar tarafından hedef haline getirilmesine neden olmuştur. Gazetenin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinin nedeni *Serbestî*'nin etkili muhalefetinin sonucu olarak İttihatçılar tarafından hedef haline gelmiş olmasıdır. İttihat ve Terakki ile muhalefet arasındaki çekişme 31 Mart Vakasına ortam hazırlamıştır. 31 Mart Vakasının yaşanmasında hem Cemiyet hem de *Serbestî* gazetesi büyük pay sahibidirler. Gazetenin muhalif tavrı ortamı germiş, Cemiyet'in politikaları, muhalefetin daha da sertleşmesi, yani etki tepkiyi doğurmuştur. *Serbestî* gazetesi, yayınları ile her ne kadar 31 Mart Vakasına ortam hazırlamış olsa da 31 Mart'ın tertipleyicilerinden biri değildir. Bilakis olaylar başladıktan sonra Kanun-ı Esasi ve

Meclis-i Mebusanın tehlikeye girmesinden endişe duymuştur. Bu yüzden de vaka sırasında olayların yatışması için çabalamıştır. Ancak İttihatçıların hedefi haline gelmesi nedeniyle 31 Mart Vakasının kurbanlarından birisi olmuştur.

Serbestî gazetesini sahibi Mevlânzâde Rıfat, başyazarı ise Hasan Fehmi Bey'di. Şerafettin Mağmûmî, Muammer Ferdi, Ali Ulvi, Baha Tevfik gibi dönemin tanınan simaları da gazetede yazılar yazmıştır. *Serbestî* gazetesi bugünkü manasıyla günlük haberleri veren bir gazete olmaktan ziyade dönemin aktörlerine karşı siyasi bir oluşum gibi hareket eden siyasi fikri bir gazetedir. Dolayısıyla gazete, günlük hadiseleri aktarmak yerine fikri ve ideolojinin ön planda olduğu bir yayın politikası takip etmiştir. *Serbestî* gazetesinin sık sık vurguladığı anasır-ı muhtelifenin bir araya gelerek İttihat Anasır'a uygun şekilde hareket etmesine amaçlamaktaydı. Ancak *Serbestî* gazetesine kimlik kazandıracak şey onun İttihat ve Terakki'ye karşı muhalif düşüncesidir. Sultan Abdülhamid karşıtlığı ile yayın hayatına başlayan gazete, İttihat Terakki'ye karşı muhalif tavrı zaman içinde değişse de sahip olduğu muhalefet anlayışı asıl kimliğini oluşturmuştur. İlk çıktığı dönemlerde daha çok Sultan Abdülhamid'in mutlakiyet devrinden kalan kurum ve kişilere karşı daha yoğun bir muhalefet takip ederken, zaman içinde bu ağırlık İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalefeti ağırlık kazanmıştır. Gazetenin, İttihat ve Terakki'ye karşı takip ettiği muhalefet başyazarı Hasan Fehmi Bey'in ölümünde ve 31 Mart'ın çıkmasında en büyük etkenlerden biri olarak görülmektedir.

Serbestî gazetesinde dikkat çeken önemli bir ayrıntı; gazetenin Şehzade Mehmed Reşad Efendi ile olan ilişkisidir. Siyasi konularda kaynaklarda saltanat veliahttı Şehzade'nin kaynaklarda siyasi konular karşısında pasif bir kişiliği sahip olduğu zikredilmektedir. Ancak gazete incelendiğinde Mehmed Reşad Efendi'nin aksine kendisine karşı olan odaklarla mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Saltanat hakkından feragat ettiği, hasta olduğu veya yerine Yusuf İzzettin Efendi'nin atandığına dair çıkan haberlere karşı *Serbestî* gazetesini kullanarak mücadele etmiştir.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV Ve SÜRELİ YAYIN KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Resmi Yayınlar

-Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı(Y.MTV)

-Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı(.PRK.BŞK)

-Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi(DH. MKT)

2. Resmi Yayınlar

- Meclis-i Mabusan Zabıt Cerideleri(MMZC)

3. Süreli Yayınlar

-Ahali

-İkdam

-Osmanlı

-Serbestî

-Şûray-ı Ümmet

-Tanin

B. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

AFYONCU, Erhan, *"İbrahim Müteferrika", **TVDİA***, c. 21, İstanbul 2000,

AHMAD, Feroz, ***İttihat ve Terakki(1908-1914)*** Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1971

AKIN, Rıdvan, ***Türkiye Siyasal Tarihi 1908-2000***, XII. Levha, İstanbul 2012.

AKŞİN, Sina, *"Fedakâran-ı Millet Cemiyeti*", ***AÜSBF Dergisi***, Sayı:1, c. 29, Ankara 1974.

AKŞİN, Sina, ***Jön Türkler ve İttihat Terakki,*** Remzi Kitapevi, İstanbul 1987.

AKŞİN, Sina, *31 Mart Olayına Değin Sabahaddin Bey ve Ahrar Fırkası,* **AÜSBF Dergisi**, *Cilt: XXVII* Eylül 1972, No. 3.

AKŞİN, Sina, ***31 Mart Olayı,*** Sinan Yayınları, İstanbul 1972.

AKYILDIZ, Ali, *'Meclis-i Mebusan'*, ***TDVİA***, c.28, Ankara, 2003.

Ali Cevat Bey, ***İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi***, Haz. Faik Reşit Unat, TTK yayınları, Ankara, 1985.

ANADOL, Cemal, ***Siyonizm Kıskacında Türkiye***, Bilgi Karınca Yayınları, İstanbul 2009.

ARMAOĞLU, Fahir, ***19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,*** Alkım Yayınevi, İstanbul 2010

ATİLHAN, Cevat Rıfat, ***Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası,*** Sinan Matbaası, İstanbul 1959.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, ***Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa,*** Cilt II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1971.

BABİNGER, Franz, ***Müteferrika ve Osmanlı Matbaası***, (çev. Nedret kuran Burçoğlu) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.

BAYUR, Hikmet, ***Türk İnkılabı Tarihi***, Cilt 1, Kısım 2, TTK basımevi, Ankara 1983.

Bedross Der Matossian, ***Parçalanan Devrim Düşleri***, Çev. Renan Akman, İletişim, İstanbul 2016.

BENGİ, Cevat Hilmi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın,* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılabı Enstitüsü, ***Basılmamış Doktora Tezi,*** Ankara 1998.

BERNARD Lewis, ***The Emergence Of Modern Turkey***, Oxford University Press, London, 1961.

BEYDİLLİ, Kemal, "Matbaa", ***TDVİA*** , c. 28, Ankara 2003

BEYDİLLİ, Kemal, "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası, 18.Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat," ***Toplumsal Tarih***, S. 128.

BİRİNCİ, Ali, ***Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûlden Birkaç Zat***, Dergah Yayınları, İstanbul 2001.

BOSTAN, Zeynep, ***Otur Baştan Yaz Beni***, Haz. Abdülhamit Kırmızı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

ÇAKIR, Hamza, ***Osmanlı'da Basın İktidar İlişkisi,*** Siyasal Kitapevi, Ankara 2002, s. 66-67

ÇAVDAR, Tevfik, ***Talat Paşa,*** Dost Kitapevi, Ankara 1984.

ÇAVDAR, Tevfik, ***İttihat ve Terakki Cemiyeti,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1991,

ÇELİK, Bilgin, ***İttihatçılar ve Arnavutlar***, Büke Kitapları, İstanbul, 2004.

ÇETİNKAYA, Doğan, ***1908 Boykotu***, İletişim Yayınları, İstanbul 2004

ÇOPANOĞLU, Münir Süleyman, ***Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi,*** Pınar Yayınları, İstanbul 1946.

DANİŞMEND, İsmail Hami, ***İzahlı Osmanlı kronolojisi,*** *c. 4,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

DEMİR, Hasan Fehmi, *II. Meşrutiyet Döneminde Serbesti Gazetesi ve Hasan Fehmi'nin Misyonu,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, ***Basılmamış Yüksek Lisan Tezi***, İstanbul 2018, s.

DEMİR, Fevzi Demir, ***Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914***, İmge kitapevi, Ankara, 2007, s. 33

Doktor Şerafeddin Mağmûmî, ***Düşündüm ki***, Matbaat'ül Yusufiye, Kahire 1331.

EBBUZİYA, Ziyad, ''Ahmet Rıza'' maddesi, ***TDVİA***, Cilt.2, İstanbul 1989,

ERASLAN, Cezmi – OLGUN, Kenan, ***Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento,*** 3F Yayınevi, İstanbul 2006

ERSOY, Osman, ***Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler,*** Ankara Üniversitesi DTCF yayınları, Ankara 1959.

ERTUĞ, H. Refik, ***Basın ve Yayın Tarihi Hareketleri***, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.

GEORGEON, François, ***Sultan Abdülhamid***, Çcv. Ali Berktay, Homer Kitapevi, İstanbul, 2003.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, ***Osmanoğullarının Son Padişahı Mütareke Gayyasında,*** Sebil Yayınevi, İstanbul 1994.

GÜRESİN, Ecvet, ***31 Mart İsyanı,*** Cumhuriyet gazetesi, İstanbul, 1998, s. 11-14

HANİOĞLU, Şükrü, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük,* İletişim Yayınları, İstanbul 1995

HUT, Davut, "V. Mehmed Reşad'ın Veliahdlığı ve II. Abdülhamid'in Ona Yüklediği Siyasi Anlam" ***Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi***, Cilt 1, Milli Saraylar, İstanbul 2018.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, *'Tanin"* ***TDVİA***, c. 39, İstanbul, 2010.

ISSI, Murat, "Hürriyet Aşığı Bir Osmanlı Kürt Aydını: Mevlânzâde Rıfat", ***Toplumsal Tarih Dergisi***, Sayı:196, 2010.

İNAL, İbnü'l Emin Mahmud Kemal, ***Son Asır Türk Şairleri***, Haz. Müjgan Cunbur, Atatürk kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

İNUĞUR, M. Nuri, ***Basın ve Yayın Tarihi***, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1982.

İRTEM, Süleyman Kani, ***31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu Abdülhamid'in Selanik Sürgünü***, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003.

KAAN, Oğuz, *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Partisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ***Basılmamış Doktora Tezi***, İstanbul 2008.

KABACALI, Alpay, ***Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın Tarihi***, Literatür Yayınları, İstanbul 2000.

KABACALI, Alpay, ***Türkiye'de Siyasal Cinayetler***, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993.

KALUÇ, Şenol, *Osmanlı Ahrar Fırkası Kuruluşu Faaliyetleri ve Sonu*, ***Liberal Düşünce Dergisi***, Kış-Bahar 2009, sayı. 53-54.

KANSU AYKUT, ***1908 Devrimi***, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

KARABEKİR, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.

KAYRA, Cahit, ***Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye'de Bir Osmanlı Doktorunun Hatıraları***, Büke Yayınları, İstanbul 2008.

KIEL, Machiel, "Yenişehir" ***TDVİA,*** c. 43, İstanbul 2013.

KIRILMAZ, Gülin, *Son Telgraf Gazetesi 1924-1925*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, ***Basılmamış Yüksek Lisans Tezi***, İstanbul 2014.

KOCABAŞ, Süleyman, ***Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı***, Vatan Yayınları, İstanbul, 1993.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, ***31 Mart Ayaklanması***, Temel Yayınları, İstanbul 2009.

KOLOĞLU, Orhan, ***Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın***, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

KOLOĞLU, Orhan, ***İlk Gazete İlk Polemik***, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara 1989, s.27

KOLOĞLU, Orhan, ***Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi***, çev. Erol Üyepazarcı, Müteferrika, İstanbul 1998.

KOLOĞLU, Orhan, ***Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi***, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.

KOLOĞLU, Orhan, ***Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları***, İÜ İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010.

KOLOĞLU, Orhan, ***Takvimi Vekayi Türk Basınında 150 yıl***, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1981.

KOLOĞLU, Orhan, ***1908 Basın Patlaması,*** Bas-Haş, İstanbul 2005.

KURAN, Ahmet Bedevi, ***İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler***, Tan Matbaası, İstanbul 1945.

MALKOÇ, Eminalp, Ebü'l Ahrar Ahmet Rıza Bey Bir Pozitivistin Hayatı, Yazışmaları ve Düşünce Dünyası, Der Yayınları, İstanbul 2017.

MARDİN, Şerif, ***Jön Türklerin Siyasi Fikirleri(1895-1908),*** İletişim, İstanbul 2008.

MEVLÂNZÂDE, Rıfat, ***Mevlânzâde Rıfat'ın Anıları,*** Haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 1992.

NALCIOĞLU, Belkıs U., ***Osmanlı Muhalif Basının Doğuşu***, Yeditepe, İstanbul 2013.

ORAL, F. Süreyya, ***Türk Basın Tarihi 1728-1922***, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968

ÖLKER, Perihan, ***Tanzimat Basının Dili***, TDK Yayınları, Ankara 2016.

PAŞA, Şerif, ***Bir Muhalifin Hatıraları İttihat ve Terakkiye Muhalefet***, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.

POLAT, Nazım H., ***Avrupa Seyahat Hatıraları: Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Hatıraları,*** Büke yayınları, İstanbul 2008

POLAT, Nazım Hikmet, ***Dr. Şerafettin Mağmumi Bir Jön Türk'ün Serüveni***, Büke Yayınları, İstanbul, 2001.

Prens Sabahaddin, ***Görüşlerim,*** Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Buruc Yayınları, İstanbul 1999.

Prens Sabahaddin, **Hayatı ve Eserleri,** Haz. Nezahet Nurettin Ege, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1977.

"Publishing" ***The New Ensyclopaedia Britannica***, 15th Edition.

SERTOĞLU, Mithat, ***Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı***, C. VI, TTK Yayınları, Ankara 2011.

SONYEL, Salâhi R., ***İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk Ermeni Olayları,*** TTK, Ankara, 2014.

SONYEL, Salâhi R., ***Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire,*** Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 1993.

SÖNMEZ, Banu İşlet, ***II. Meşrutiyet'te Arnavut Muhalefeti***, YKY, İstanbul, 2007.

SÜLEYMAN Şefik Paşa, ***Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası,*** Haz. Hümeyra Zerdeci, Arma Yayınları, İstanbul 2004.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, ***Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın***, Güven Matbaası, Ankara 1969, s.25-28

Şemsettin Sami, ***Kamus-i Türki,*** Şifa Yayınevi, İstanbul 2012.

TANÖR, Bülent, ***Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri***, YKY, İstanbul, 2004.

TEMO, İbrahim, ***İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları***, Arba Yayınları, İstanbul, 1987.

TOPUZ, Hıfzı, ***II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,*** Remzi Kitapevi, İstanbul 2003.

TUNAYA, Tarık Zafer, ***Türkiye'de Siyasal Partiler C.I, II. Meşrutiyet Dönemi,*** Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952)**, Arpa Araştırma Basım Yayın, VIII, İstanbul 1995.

TUNAYA, Tarık Zafer, ***Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki**, c. 3,* Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

TUNAYA, Tarık Zafer, ***Hürriyetin İlanı***, Baha matbaası, İstanbul, 1999.

TÜRKOĞLU, İsmail, "Şerafeddin Mağmûmî" ***TDVİA***, Ek-2. İstanbul 2016.

UÇMAN, Abdullah, ''Prens Sabahaddin'' ***TDVİA***, Cilt 34, Ankara 2007, s. 341

Ufuk Gülsoy, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni,** Simurg, İstanbul, 2000.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, ***Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

YALMAN, Ahmed Emin, ***Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1888-1918***, c. 1, Yenilik basımevi, İstanbul 1970.

YERLİKAYA, İlhan, *Basiret Gazetesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi FEF Yayınları, Van 1994.

EKLER

Ek: 1 *Serbesti* gazetesi mizanpaj örneği.

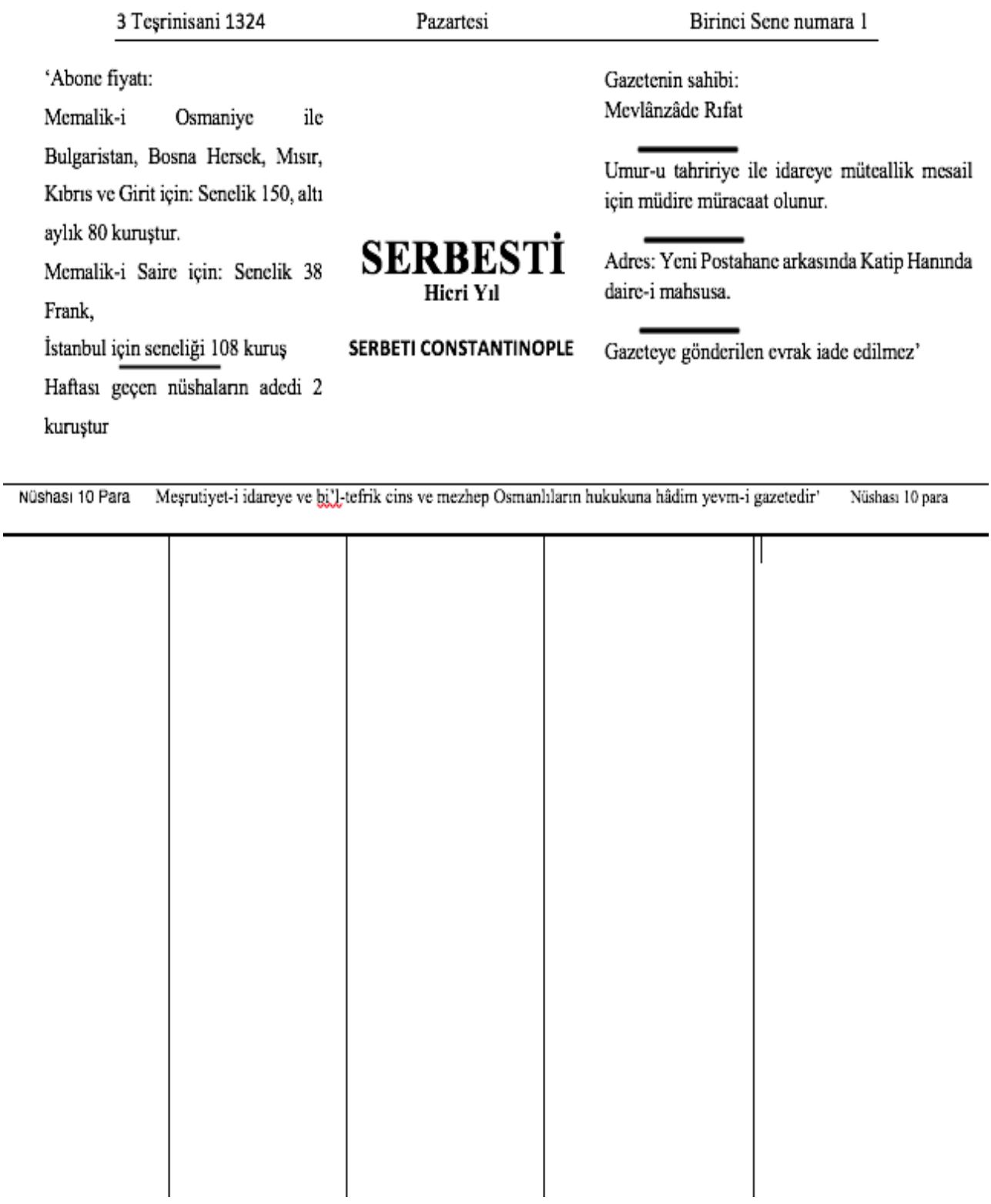

3 Teşrinisani 1324 Pazartesi Birinci Sene numara 1

'Abone fiyatı:
Memalik-i Osmaniye ile Bulgaristan, Bosna Hersek, Mısır, Kıbrıs ve Girit için: Senelik 150, altı aylık 80 kuruştur.
Memalik-i Saire için: Senelik 38 Frank,
İstanbul için seneliği 108 kuruş
Haftası geçen nüshaların adedi 2 kuruştur

SERBESTİ
Hicri Yıl
SERBETI CONSTANTINOPLE

Gazetenin sahibi:
Mevlânzâde Rıfat

Umur-u tahririye ile idareye müteallik mesail için müdire müracaat olunur.

Adres: Yeni Postahane arkasında Katip Hanında daire-i mahsusa.

Gazeteye gönderilen evrak iade edilmez'

Nüshası 10 Para Meşrutiyet-i idareye ve bi'l-tefrik cins ve mezhep Osmanlıların hukukuna hâdim yevm-i gazetedir' Nüshası 10 para

Ek: 2 *Serbestî* Gazetesi 3 Teşrinisani 1324 1 numaralı sayısı.

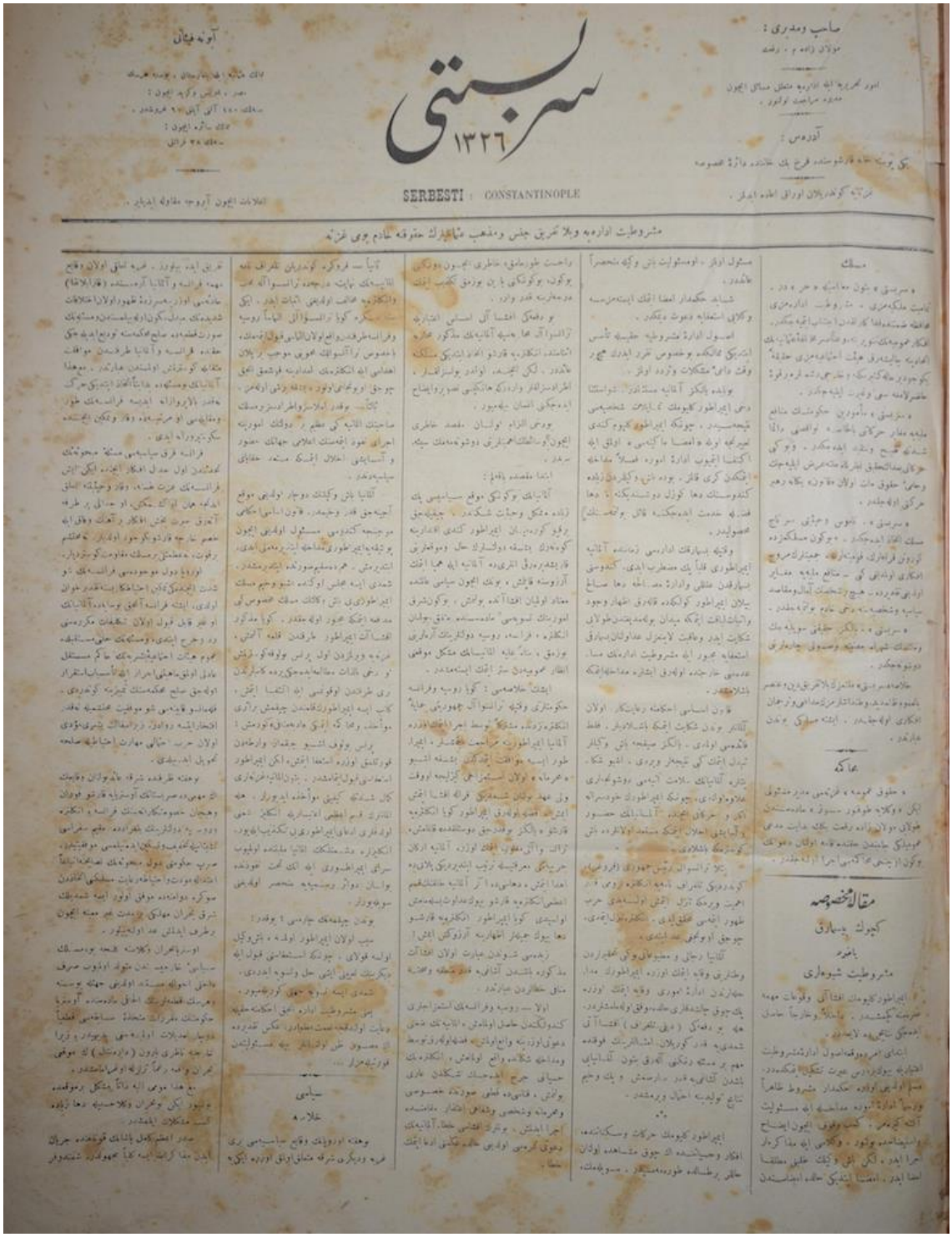

صاحب ومدیری :
مولای زاده م . رضا

امور تحریریه ایله اداره‌یه متعلق مسائل ایچون
مدیره مراجعت اولنور .

آدرس :
پک پوسته قوتوسنده فرح بك خانده داره‌ی مخصوصه

مرتبه کوندریلان اوراق اعاده اولنماز .

آبونه شرائط

داخله مثلثه اعانه‌سیله ، پوسته عثمانیه
سنه ، اغوس وکریه ایچون :
ماهلغی ۱۰۰ آلتی آیلغی ۵۰ غروشدر .
خارجه سائره ایچون :
سنه‌لغی ۲۵ فرانق

اعلانات ایچون آبونه مقاوله ایدیلیر .

سربستی

۱۳۲۶

SERBESTI : CONSTANTINOPLE

مشروطیت اداره‌یه ویلا تحریق جنس ومذهب مناقشه‌دن حقوقه خادم وطنی غزته

مسلك

« سربستی » بتون معاشیه و حر و در . تابعیت ملکیه‌ی ، مشروطیت اداره‌ی‌ی قاعده عمومیه‌دن بولدیغی افکار عمومیه‌یه سویر . « سربستی » نك مسلکی اداره‌یه بیانیه‌نده‌ی هیئت احتیاریه‌ی حقیه‌ی کوجوده جلب ایتمك ، وطنه‌ی دائره‌ده خدمتکار اولمقدر .

« سربستی » مأمورین حکومتك منافع مایه‌ه‌ی دکار حرکاتی یاخود ، تواضعی دائما شدتله صحیح ونقد ایده‌جکدر . وچونکی حرکات وصفاتك تطبیق ایتمکله متناسب اولیه‌جق وجهله حقوق ملت اولان مقاوله یه‌کاه رعایت ایده‌جکدر .

« سربستی » ، بتون وجودیله سرتاج سلطنت اولان ذات همایونه ، وچونکی سلطنتك ترقی وتعالیسی ، حکومتك عزت وشوکتی ، ملتك حریت وسعادتیله قائم اولدیغنی بیلدیکندن ، هرنه قدر بعض افکار وتعلقات وقتیه‌یه تابع اولسه‌لر بیله ، ذات همایونه قارشو بیطرفانه حرکت ایده‌جکدر .

« سربستی » ، بالکز حقیقی سویله‌یه‌جك وسلطنتك شهامت وصمیمیتی وصدوق بیلدیکی دوشونه‌جکدر .

جلاله‌سی ، سربستی‌نك بالاخره بزدن وهم بلکه دنیادن وطنداشلرینك مرتزم‌لقی وترحمانی وزبانی اولدیغنی بیله‌جکدر . اینه مسلکی بودر .

عاکه

« حقوق عمومیه » نك رئیسی مدیر مسئولی ایکی « وکلاء طوفور سیوك » نامنده‌کی ارمنیلردن اولدیغی حالده رعیت عثمانیه‌دن اولدیغی جهتله جنسیتی عثمانیه‌ده اولدیغی حالده ، بو ایکی وکیل طرفندن « سربستی » نك مسلکی حقنده بیان اولنان مطالعات ، بالکز بو ایکی وکیلك دکل ، بلکه عثمانیلرك اکثریتی تشکیل ایدن ارمنیلرك دخی مسلکی اولدیغنی بیان ایلمکله ، بو ایکی وکیلك ، بو مسلکه مخالف اولان مطالعاتی ، ارمنیلرك اکثریتی تشکیل ایدن ارمنیلرك

Ek: 3 Mevlânzâde'nin gazete üzerinden Sultan Abdülhamid'e yazdığı mektup.

صره‌ده بو ایکی مملکت آره‌سنده مناسبات تجاریه‌نك توسیعی مقصدینه معطوف بولنان تشبثات، مخادنت سیاسیه‌نك ده تأییدینه‌ده خدمت ایلیه‌جکنی بیان ایلمشدر. موسیو (لوزانتی) ایله (مارینی) کندی تشبثات مصیبه‌لرینی قریباً برطرز عملی‌ده ایضاح ایلیه‌جکلرنده اتحاد ایلمشلردر.

روما: ۹ — (تریبونا) غزته‌سنك پترسبورغدن آلدیغی بر تلغرافنامه‌ده روسیه حکومتی مسائل مشکلهٔ حاضره‌نك حل و تسویه‌سی ایچون اوستریا حکومتی تسلیحاتی ترك ایدرك ایشی ایتالیا دخی داخل اولدیغی حالده حکومات غربیه‌نك رأینه حواله ایدلمسی خصوصنده تشبثات رسمیه‌ده بولندیغی تأمیناً بیان اولنمقده‌در.

اوروپا حکومات غربیه‌سی روسیه حکومتنك اشبو تکلیفی قبول خصوصنده متحد ایسه‌لرده انکلتره حکومتی المانیانك بو بابده — رضاسی تحصیل ایدلمکسزین هیچ برشی یاپه‌میه‌جغنی و بناءً علیه المانیانك موافقتی اقتضا ایلدیکنی سورمکده‌در.

(قوریه دللاسه‌را) غزته‌سی بو مسئله‌نك انکلتره طرفندن مأمول و منتظر اولمدیغی مطالعه‌سنده‌در.

روما: ۹ — موسیو ایزوولسکی قونفرانس پروغرامنه متعلق آوستریا حکومتنك ویره‌جکی جوابك ورودینه قدر شدتله قرائت ایدلمسنه بوراده انتظار اولنان نطقنی تأخیر ایده‌جکنی بالجمله انکلیز غزته‌لری طرفندن ظن اولنیور. بو جوابك بو هفته ظرفنده ورودینه انتظار ایدلمکده‌در.

پارس: ۹ — روسیه و ایتالیا ائتلافی کاملاً قلمه آلنمشدر. بالقان مسائلی حقنده هر ایکی حکومت قطعیاً ائتلاف حاصل ایتمشلردر. ائتلافنامه‌نك اساسنی ترکیه و صربیه حکومتلرینك تمامیت ملکیه‌لرینك تحت ضمانه آلنمسی کیفیتندن عبارتدر.

برلین ۹ — اخیراً ظهوریافته اولان بعض حادثاته بناءً بالقان مسائلی ایله بحران حاضر حقنده قریبا مسالمتکارانه برصورت تسویه بولنه‌جغی برلین محافل سیاسیه‌سنجه ظن اولنمقده‌در.

سن پترسبورغ: ۹ — وارشوی دیوان حربی اختلالجیلردن طقوز کشی‌یی اعدامه محکوم ایلمشلردر.

آچیق عریضه:

ذات حضرت پادشاهی‌یه

شوکتلو پادشاهم

ولی عهد سلطنت دولتلو نجابتلو رشاد افندی حضرتلرینه منسوبیت تهمتیله قسطمونی والی اسبق خلیل خالد بك مرحوم ایله مرحومك خصوصی کاتبی اولان بنده‌کزك قیصری‌یه بلا معاش زجراً نفی اولوندیغمز خاطر نشان همایونلری اولمق کرکدر.

کرچکدن سرفرازان حمیتمندان اولان مشار الیه ۱۳۱۷ سنه‌سی اواخرنده نظرنده براسارت زندانی حکمنده اولان دنیایی ترك ایتدی. او وجود معززدن ابدیاً آیرلمقدن متحصل آلام تحملفرسایی تخفیفه دها میدان بولامادن ۱۳۱۸ مارتنك اون سکزنده دوغریدن دوغری‌یه قیصری متصرفلغنه تبلیغ بیوریلان ارادهٔ ملوکانه‌لریله توقیف و خاتم باسیله‌رق تحری ایدیلدی. بو توقیف و تحرینك قباصقال محمد پاشانك پرورده‌لرندن اولوب الیوم مطبوعات قلمنده مستخدم اولان قدرینك ولی عهد سلطنت رشاد افندی حضرتلرینك نزد عاجزانه‌مده برقطعه فطوغرافی موجود اولدیغی حقنده‌کی ژورنالندن نشأت ایتدیکی بالآخره تحقق ایتدی. سنه‌لرله دوام ایدن مدت موقوفیتمده بوزلرجه تلغرافلرله محاکمه اولنمقلغم خصوصنده‌کی طلب و استرحامك اسعافی شویله طورسون حتی خالد بکك انشای قبری با وصیت بکا تودیع ایدلمشیکن مرحومه ایفا ایدیله‌جك شو مقدس بورجك اداسنی حکومت بالمداخله [illegible] ایلدی.

موقوفیتمك امتدادندن مأیوس اولوب دور سابقده معلوم اولان وسائط غیر مشروعه ایله حق مشروعم بولنان تخلیه‌مه موفق اولارق اوروپایه فرار تشبثی فعله چیقارمق صره‌سنده ایکن تکرار تحت توقیفه آلندم. خاتم ینه بالتحری بالجمله کتابلرم و اوراقم و بومیاندن محصول عمر نتیجم اولان «ماضیدن عبرت» عنوانلی ایکی جلد تاریخ ایله فلسفه‌یه متعلق «اسرار کائنات» نام اثرم «بدرقهٔ ارشاد» تسمیه ایتدیکم احادیث نبویه ترجمه‌سی بالمصادره سرای همایونلرینه کوندریلدی.

صوکی کلمه‌بن موقوفیتمدن مأیوس اولارق واقع اولان مصرانه شکایاتم اوزرینه محاکمه‌نك اجراسنه ارادهٔ سنیه‌لری صادر اولمش ایسه‌ده قیصری‌ده محاکمه‌مه جرأت اولونه‌مامقله استانبوله اعزام ایدلدم. محکمهٔ جنایتده بعد المحاکمه برائت ایلمکله برابر ینه قهراً و جبراً بلا مأموریت بر بچق سنه دها موقوف قالدقدن صکره یمنه نفی و تبعید اولوندم.

شوکتلو پادشاهم.

محصول فکر و تتبع اولان اثرلرك صاحبی نزدنده‌کی قیمت و اهمیتی معلوم شاهانه‌کزدر. ارباب معرفت زادهٔ طبعی، اولاده تشبیه ایلمشلردر. بن ذات همایونلرندن آثارمی یعنی اولادمی بکا اعاده بیورمکزی رجا ایدیبورم. بتون قباحتلرك مجبوراً معفو کوریلدیکی شو دور حربنده البته آنلرکده عفو اولنه‌جغی شبهه‌سزدر.

ضبط و مصادره اولونان آثارمك بکا اعاده‌سنه اراده بیورمکزی استرحام ایلرم.

مولان زاده

رفعت

آچیق فکر

اسارتدن یکی قورتیلان بر ملته حقیقتی تفهیم ایتمك کوجدر. محاکمهٔ فکریه سنه‌لرجه

Kaynak: Serbestî, 28 Teşrinisani 1324 Numara 26 s. 1

Ek: 4 Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinden sonra çıkan 142 numaralı sayı. Boş sayfanın Ortasında şöyle yazmaktadır: "*Serbesti-i matbuatın ilk kurbanı ömrünü menfalarda geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna Fatiha*"

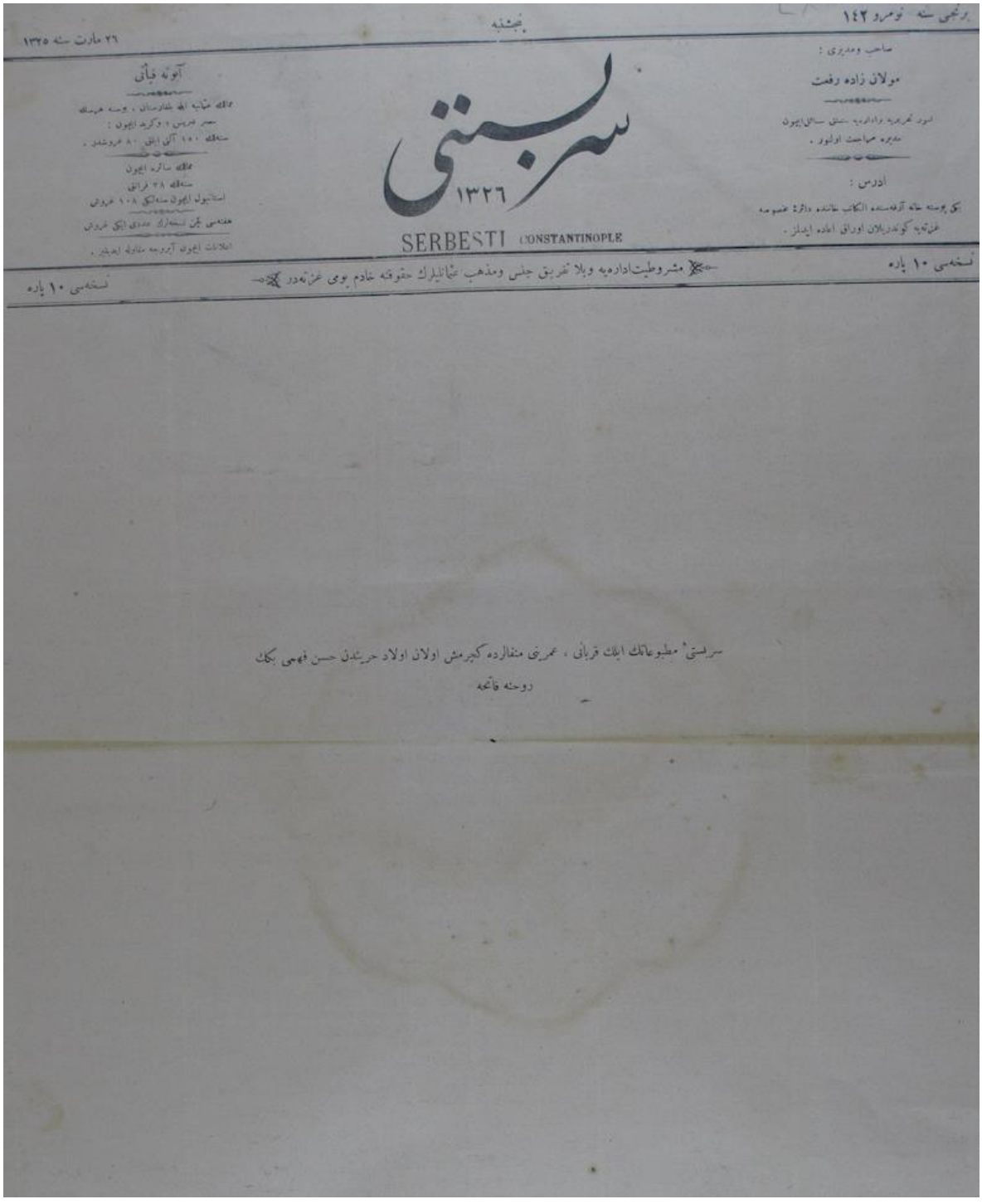

Kaynakça: Serbestî, 26 Mart 1325, nr. 142

Ek: 5 Meclis-i Mebusanın açılışı münasebetiyle ilk defa gazetede fotoğraf kullanılmıştır. Mithat Paşa, Prens Sabahaddin, Resneli Niyazi, Genç bir zabit; Hürriyetin ilanında emeği geçenler olarak verilmişti.

برنجی سنه نومرو ۳۳ — جمعه — ٥ كانون اول ١٣٢٤

صاحب ومديری : مولانا زاده رفعت

امور تحريريه ايله اداره‌يه متعلق مسائل ايچون مديره مراجعت اولنور .

ادره‌س : بكی پوسته خانه آرقه‌سنده كاتب خانه‌ده دائره مخصوصه

غزته‌يه كوندريلان اوراق اعاده ايدلمز .

سربستی ١٣٢٦

SERBESTI CONSTANTINOPLE

آبونه فيئاتی

ممالك عثمانيه ايله بلغارستان ، بوسنه هرسك مصر ، قبرس وكريد ايچون :

سنه‌لك ١٥٠ آلتی آيلق ٨٠ غروشدر .

ممالك سائره ايچون :

سنه‌لك ٣٨ فرانق

استانبول ايچون سنه‌لكی ١٠٨ غروش

اعلانات ايچون آيروجه مقاوله ايديلير .

نسخه‌سی ١٠ پاره — مشروطيت اداره‌يه وبلاتفريق جنس ومذهب عثمانيلرك حقوقنه خادم يومی غزته‌در — نسخه‌سی ١٠ پاره

مجلس مبعوثانك رسم بهين كشادی

اوتوز ايكی سنه‌دنبری منافع خصوصيه‌يه ودرلودرلو انتريقه‌لره قربان ايديلن حاكميت ملت قهرمان اردولريمزك ابراز ايتدكلری آثار حميت وفداكاری سايه‌سنده اعاده وبو اوزون مدت ظرفنده مسدود قالان مجلس مبعوثان قپولری كمال شان وشرفله كشاد اولندی حاكميت املت المتلقه يكيدن موجوديتی كوستردی .

ايلك دفعه مجلس مبعوثان دائره‌سنه كلن تساليا قوماندانی مشير ادهم پاشا اولوب اندن صكره علمای كرام ورؤسای روحانيه ووكلای فخام حضراتی واعيان اعضاسی داخل اولديلر بالاخره مجلس مبعوثان اعضاسندن دور استبداده قلبه‌ده غيرت غزته‌سنی نشر ايدن رضا پاشا ايلك مبعوث اولدقی كيردی تكميل مبعوثلر پيدرپی اخذ موقع ايتديلر اك صوك احمد رضا بك كلدك سائر مبعوثلر كبی اوطوره‌يوب طوغريدن طوغری يه موقع رياستك اشاغيسنده صول طرفنده بولنان صاحب منلا حضرتلرينك الی اوچرك احترامانده بولندقدن صكره صدر سابق سعيد پاشا حضرتلرينك نزد دولتلرينه دخی تقربله اللرينی صيقمق كبی آثار احترام كوسترمك ايستدی . بعده مجلس مبعوثان اعضاسنك بر چوغيله دها كورشدی . ساعت سكزده ذات شاهانه كتديلرينه مخصوص اولان لوجه‌يه كلديلر .

ورسم تعظيم اولاق اوزره حاضرون قيام ايلدی .

بش اون دقيقه قدر ذات شاهانه وحضار كرام آياقده اولدقلری حالده مابين باش كاتبی جواد بك مجلس مبعوثان رياستی موقعنك آلتنده اخذ موقع ايدرك آتيده‌كی نطق همايونی قرائت ايلدی .

ذات شاهانه‌نك نطقی

اعيان ، مبعوثان

حين جلوسمده وضع ايتمش اولديغم قانون اساسينك موقع تطبيقه وضعنده تصادف اولنان مشكلاته مبنی اوزمان رجال دولت طرفندن

عاطف بك

رسمی الده ايديله‌مين قهرمان

Kaynakça: Serbestî, 5 Kanunuevvel 1324, nr. 33

Ek: 6 10 Nisan 1325'te Serbestî gazetesinin İstanbul'da çıkan son sayısındaki 'Katil Kim' başlıklı Mevlânzâde tarafından kaleme alınan ilk yazı,

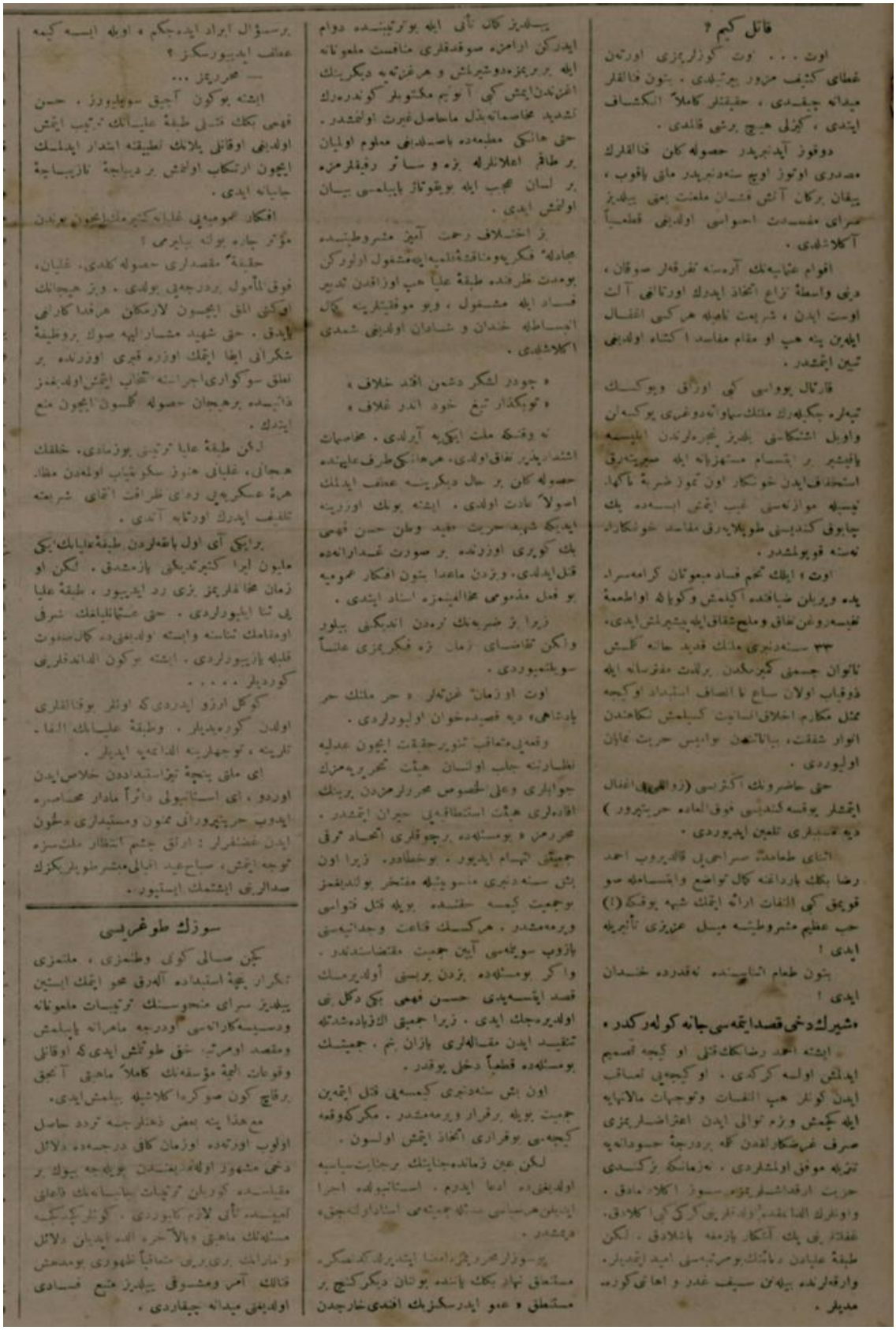

قاتل كيم ؟

اوت . . . اوت كوزلريزى اورتمن غطاى كثيف مزور پرتيلدى . بتون فاللر ميدانه چيقدى ، حقيقتلر كاملاً انكشاف ايتدى ، كيزلى هيچ برشى قالمدى .

دوقوز آيدنبرىدر حصوله كان فاللرك مصدرى اوتوز اوچ سنه‌دنبرىدر مالى ياقوب ، پيقان بركان آنش فشان ملعنت يعنى پيلدريز صراى مقدسدت احواسى اولدينى قطعياً آكلاشلدى .

اقوام عثمانيه‌نك آرمسنه تفرقه‌لر صوقان ، دينى واسطه‌لر نزاع اتحاد ايدرك اورتاغى آلت اوست ايدن ، شريعت ناصله هر كسى اغفال ايلەرك پنه هپ او مقام مفاسد اكتشاف اولدينى تعين ايتمشدر .

قاتال يووسى كى اوزاق ويوكسك تپەلر يكپارچه ملتك سياه‌دوغرى يوكسەلن واويل اشتكاسى بلدرز نجرەلرندن ايليسه يانيشير بر ايتسام مستهزيانه ايله صيحريشرق استخفاف ايدن خونكار اون تموز ضربة ماكمه‌سيله موازنه‌سى غيب ايتمش ايسه‌ده يك چابوق كنديسى طوپلايه‌رق مقاصد خونكارانه‌سنه قويولمشدر .

اوت ، ايلك تخم فساد مبعوثان كرامه‌سراپده ويريلن ضيافته آكلمش وكويا اواطعمة غبسه‌روغن طاق وملح شقاق ايله پيشيرلمش ايدى .

٣٣ سنه‌دنبرى ملتك قديد حالته گلمش ناتوان جسمى گيرمكدن برلمت مدوسانه ايله ذوقياب اولان سلح تا انصاف استبداد اوكيجه محل مكارم اخلاق انسانيت گيلمش تكاهندن انوار شفقت بيانلرنجه نوايس حريت محابان اولبوردى .

حتى حاضرونك اكثريسى (زوالى اغفال ايتشلر يوقسه گندينى فوق العاده حريتپرور) ديه تصديقى تلعين ايدبوردى .

اثناى طعامده سراجى‌زاده احمد رضا بكك بارداغنه كال تواضع وابتسامله صو قويمق كى الفات اراءة ايتمك شهه يوقسه (!) حب عظيم مشروطيتمه ميل عزيزى تأثيريله ايدى !

بتون طعام اثنا ايتسنده نه‌قدرده خندان ايدى !

مشيرك دخى قصداينه‌سى جانه كوله‌رك كدر .

ايشته احمد رضانك قتل او گيجه تصميم ايدلمش اولمه كركدى . او گيجه‌يى تعاقب ايدن گولر هپ النفات وتوجهات مالانهايه ايله گچمش وزره توالى ايدن اعزاضلريزى صرف غمخوارلغدن گله بردرجة حسوداته تنزيله موفق اولمشلردى . نه‌زمانكه بزكسدى حريت ارقداشلرينزه سوء اكلاد مادق . واوطرف الفاعلمه اولدقلرينى گرگى اكلادق . غفلتريى يك آغير بازمه باشلادق . لكن طبقة عليادن دائماً بومتبوسى اميد ايتمكلر . وارقه‌لرنده بيله‌لن سيف غدر و اعانى گورمه مديلر .

برسؤال ايراد ايده‌جكم ، اوله ايسه كيمه عطف ايدييورسكز ؟

— محرريز ...

ايشته بوگون آچيق سويليورز . حسن فهمى بكك قتل طبقة عليه‌لك ترتيب ايتمش اولدينى اوقاتلى يلانك تطبيقه ابتدار ايدلمك ايچون ارتكاب اولنمش بر دياجة تازيانة جانيانه ايدى .

افكار عمومية غليانه كتيرملك ايچون بوندن مؤثر چاره بولە بلير مى ؟

حقيقةً مقصدارى حصوله كلدى . غليان ، فوق المأمول بردرجه‌يى بولدى . وبر هيجانك ايكنجى الق ايچون لازمكان هرفداكارلغى ايدى . حتى شهيد مشار اليه صوك بروظيفة شكرانى ايفا ايتمك اوزره قيرى اوزرنده بر تعلق سوكواريى اجرانه انتظار ايتمش اولديغمز فائيده برهيجان حصوله گلسون ايچون منع ايتدك .

لكن طبقة عليا ترتيبى بوزمادى . خلقك هيجانى ، غليانى هنوز سكونيابه اولمدن مظاهرة عسكريه‌يى دخى ظرافت اتفاقى شريعته تلطيف ايدرك اورتايه آتدى .

برايكى آى اول باغه‌لردن طبقة عليانك ايكى مليون ليرا كنيزتديكى يازمشدق . لكن او زمان محافظريز بزى رد ايدييور ، طبقة عليا يى تنا ايليورلردى . حتى عثمانليلغمك شرفى اوملامك تناسنه واسته اولديغى‌ده كال صدوت قلبله يازيبورلردى . ايشته بوگون الدلدفلريى گورديلر .....

گوكل ارزو ايدردى كه اولمز بوقاللرى اولدن گورميديلر . وطبقة عليانك الغا . تلرينه ، توجهلرينه الدانميه ايديلر .

اى ملى پنجهٔ تزاستبداددن خلاص ايدن اوردو ، اى استانبولى دائراً مادار محاصره ايدوب حريتپوراى ممنون ومستبدارى دشمن ايدن غضنفرلر : اراق چشم انتظار ملتسزه توجه ايتش ، صباح عيد التالى مشروطيتزكزك صدالرينى ايشتمك ايستيور .

سوزك طوغريسى

بكن صالى گونى وطنمزى ، ملتمزى تكرار پنجهٔ استبداده آلدرق محو ايتمك ايستين يلدز سراى منحوسنك ترتيبات ملعونانه ودسيسه‌كارانه‌سى اودرجه ماهرانه پاپلمش ومقصد اومرتب خوق طوتش ايدى كه اوقاتلى وقوعات الجهٔ مؤسفه‌نك كاملاً ماهيتى آنجق برقاچ گون صوكره آكلاشيله بيلمش ايدى .

مع هذا يته بعض ذهنلرجنه تردد حاصل اولوب اورتده اوزمان كافى درجه‌ده دلائل دخى مشهود اولمه‌ديغندن بويله‌جه بيوك بر مقياسده گورلن ترتيبات پاپسانه‌نك فاعلى اميسنده تأنى لازم گيوردى . گونلر گچمكله مسئله‌نك ماهيتى وبالآخره الده ايديلن دلائل و مدارك برى برى متدرجاً ظهورى بومحض قاتلك آمر ومشوق يلدز متبع فسادى اولديغى ميداله چيقاردى .

Kaynakça: Serbestî 10 Nisan 1325, nr. 157

Ek: 7 ‘Katil Kim’ Tam Çevri 10 Nisan 1325, nr. 157

Evet…Evet gözlerimizi örten gıta-i keşif-i müzevvir yırtıldı. Bütün Fenalıklar meydana çıktı, hakikatler kemalen inkişaf etti gizli hiçbir şey kalmadı.

Dokuz aydan beri husule gelen fenalıkların masdarı otuz üç seneden beridir milleti yakıp yıkan bir kan ateş-i fişan melanet yani Yıldız Sarayı…olduğu katiyen anlaşıldı.

Akvam-ı Osmaniye’nin arasına tefrikalar sokan dini vasita-i nizâ ittihaz ederek ortalığı altüst eden şeriat namıyla herkesi iğfal eyleyen yine hep o mefasit iktinah olduğu tebyin etmiştir.

Kartal yuvası gibi uzak ve yüksek tepelere çıkılarak milletin semavata doğru yükselen vaveyle istikasına Yıldız pencerelerinden iblise yakışır bir ibtisam müstehziyane ile sırıtarak istihfaz eden Hünkar 10 Temmuz darbe-i nakehanisine muvazenesini kayıp etmiş ise de pek çabuk kendisine tapılarak mefasid hünkaranesine kapılmıştır.

Evet ilk tohum fesat mebusan-ı kirama sarayda verilen ziyafette ekilmiş ve güya ki o taam-ı nefise revegan nifak ve mulih şikak ile pişirilmiş idi. 33 senesinden beri milletin kadid haline gelmiş natüvan cismini kemirmekten bir lezzet müfterisane ile zevkiyat olan siba na-insaf istibdat o gece mümessel mekarim ahlak-ı insaniyet kesilmiş nigahından envar-ı şefkat beyanatından nevamis hürriyet nümayan oluverdi.

Hatta hazirunun ekserisi (zavallıyı iğfal etmişler yoksa kendisi fevkalade hürriyetperver) diye müsebbipleri tel’in ediyordu. Esna-i taamda sürahiyi kaldurup Ahmet Rıza Bey’in bardağına kemal-i tevazu ve ibtisamıyla su koymak gibi iltifat ârâya etmek şüphe yok ki (!) hab-ı azim meşrutiyete misal azizi tesiriyle idi. Bütün ta’âm esnasında ne kadar da handan idi. ‘’Şirin dahi kast etmesi cana güler gider’’ İşte Ahmet Rıza Bey’in katli o gece tasmim edilmiş olsa gerek idi. O geceyi takip eden günler hep iltifat ve teveccühat ile geçmiş ve bizim tevali eden itirazlarımızı sırf garazkarlıktan gelme bir derece-i hasudaneye tanzile muvaffak olmuşlardı. Ne zaman ki bir kendi hürriyet arkadaşlarımıza söz anlatamadık ve onların aldanmakta olduklarını gerektiği gibi anladık. Gafletlerini pek aşikar yazmaya başladık. Arkalarında bilenen seyf gadr ve ihaneti göremediler.

Yıldız kemal-i teenni ile bu tertibinde devam ederken aramıza soktukları münafest melunane ile beraber birbirimize düşürülmüş ve her gazeteye diğerinin ağzından imiş gibi anonim mektuplar göndererek teşdid-i gayret olunmuştur. Hatta hangi matbuada basıldığı

malum olmayan bir takım ilanlarla bize ve sair refiklerimize bir lisan-ı acayip ile boykotaj yapılması beyan olunmuş idi. Biz ihtilaf rahmet amiz meşrutiyette mücadele-i fikriye ve münakaşa-i kalemiye ile meşgul olurken bu müddet zarfında tabiki tabak-i ulya hep uzaktan uzağa tedbir-i fesat ile meşgul ve bu muvaffakiyetlerine kemal-i inbsatla handan ve şadan olduğu şimdi anlaşıldı.

Ne vakit ki millet ikiye ayrıldı. Muhasamat istidatpezir nifak oldu. Her hangi taraf aleyhinde husule gelen bir hal diğerine atıf edilmek usulen adet oldu. İşte bunun üzerine ettiği şehid-i hürriyet nakid-i vatan Hasan Fehmi Bey köprü üzerinde bir suret-i gaddaranede katl edildi. Ve bizden maada bütün efkar-ı umumiye bu faal-i mezmumi muhalifimize isnad etti. Zira biz darbenin nereden indiğini biliriz ve lakin tekaza-i zaman bize fikrimizi alenen söylettiremiyordu. Evet o zaman gazeteler 'her milletin padişahı' diye kasidehan oluyorlardı. Vakai müteakip tenvir-i hakikat için Adliye nezaretine celb olunan heyet-i tahririyemizin cevapları ve al'l husus muharrirlerimizden birinin ifadeleri heyet-i istintakiyeyi hayran etmiştir. Muharririmiz 'bu meselede bir çokları İttihat Terakki Cemiyeti'ni itham ediyor. Bu hatadır. Zira on beş seneden beri mensubiyetiyle müftehir bulunduğumuz bu cemiyetin kimse hakkında katıl fetvası vermemiştir. Herkesin kanaat-ı vicdaniyesini yazıp söylemesi aynı cemiyet muktezasındandır. Ve eğer bu meselede bizden birisini öldürmek kast etseydi Hasan Fehmi Bey'i değil beni öldürecek idi. Zira cemiyeti en ziyade şiddetle tenkit eden makaleleri yaazan benim. Cemiyet'in bu meselede katiyen dahili yoktur. On beş seneden beri kimseyi katletmeyen Cemiyet'in böyle bir karar vermemiştir. Meğer ki vukua gecesi bu kararı ittihaz etmiş olsun. Lakin aynı zamanda cinayetin bir cinayet-i siyasiye olduğunu da iddia ederim. İstanbul'da icra edilen her siyasi Cemiyete mi isnat olunacak' demiştir.

Bu sözler muharririmize imza ettirildikten sonra müstantık Nihat Bey'in yanında bulunan diğer genç bir mustantık 'umut edersiniz ki Beyefendi hariçten bir sual irad edeceğim' öyle ise kime atıf ediyorsunuz' Muharririmiz…

İşte bugün açık söylüyoruz Hasan Fehmi Bey'in katli tabaka-i ulyanın tertip etmiş olduğu o kanlı planın tatbikine ibtidar edilmemek için irtikap olunmuş bir dibace-i nazibace-i caniyane idi. Efkar-ı umumiyeyi galeyana getirmek için bundan müessir çare bulunabilir mi? Hakikaten maksatları husule geldi. Galeyan fevkalade bir dereceyi buldu. Ve biz heyecanın önünü almak için lazım gelen her fedakarlığı yaptık. Şehid-i müşarünileyh son bir vazife-i şükürani ifa etmek üzere kabri üzerinde bir nutuk-u senaveri icrasına intihap etmiş olduğumuz, bir heyecan husule gelmesin için men ettik. Lakin

tabak-i uluya tertibini bozmadı. Halkın heyecanı galeyanı henüz sükunet olmadan mazhar-ı askeriyeyi… şeriata telfif ederek ortaya attı. Bir iki ay evvel bankalardan tabaka-i uluyanın iki milyon lira getirdiğini yazmıştık. Lakin o zaman muhaliflerimiz bizi reddediyor, tabaka-i uluyayı sena eyliyorlardı. Hatta Osmanlılığın şerefi o makamın senasına vasıta olduğunu da kemal-i safvet-i kalple yazıyorlardı. İşte bugün aldandıklarını gördüler.

Gönül arzu ederdi ki onlar bu fenalıkları evvelden gördüler. Ve tabaka-i uluyanın iltifatlarına tevcihlerine aldanmaya idiler. Ey milleti pençe-i tiz-i istibdattan halas eden ordu, ey İstanbul'ı dairen madar-ı muhasara edip hürriyetperveranı memnun ve müstebitleri dilhun eden Gazanferler: Artık çeşm-i intizar-ı millet size tevcih etmiş, sabah îd ikbali toplarınızın sedalarını işitmek istiyor.

Ek: 8 *Serbestî* gazetesinin Sultan Abdülhamid'e karşı kullandığı dil, Sultan'ı rahatsız etmişti. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid'in rahatsızlığı Sadarete bildirilmiştir.

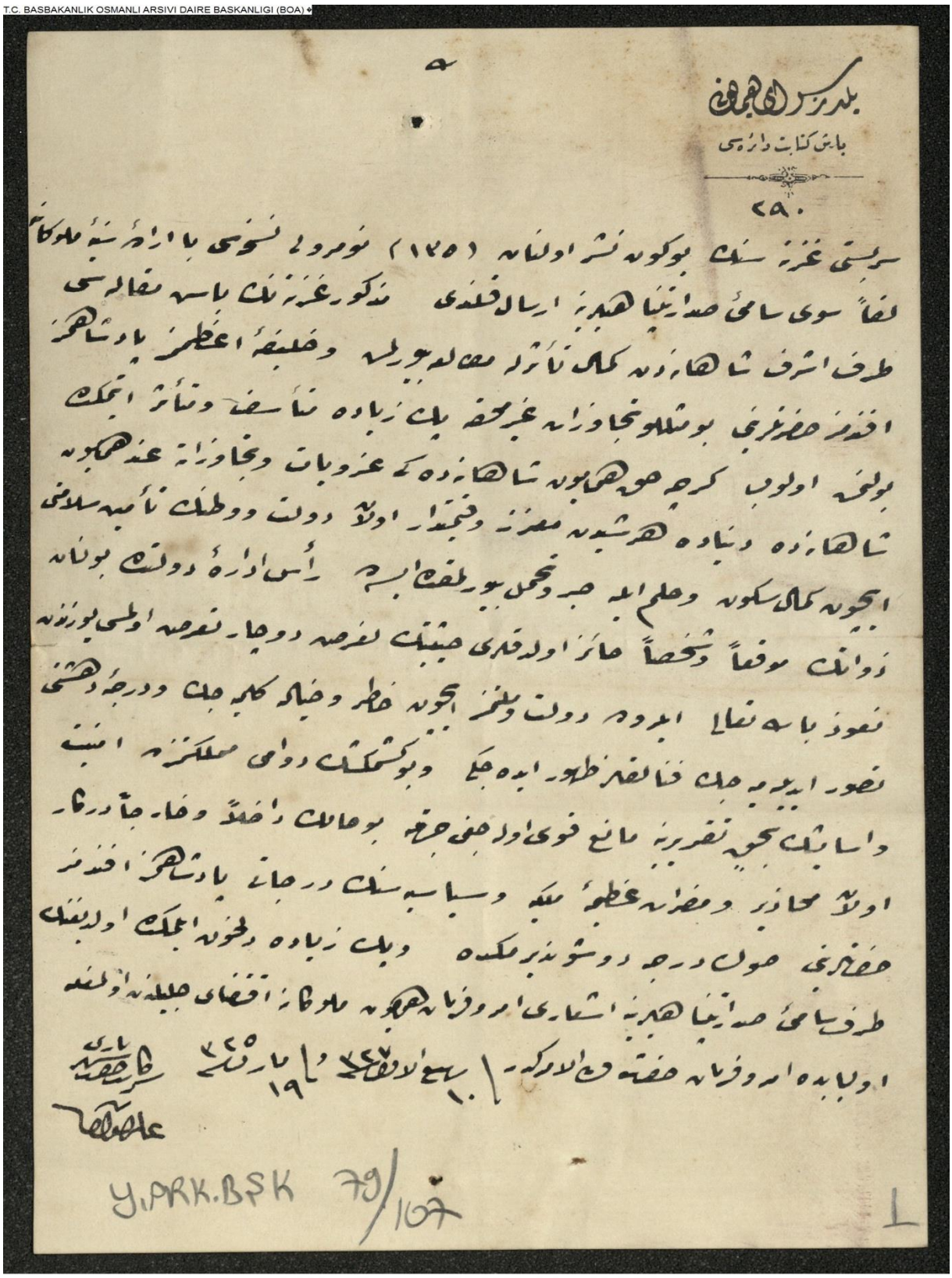
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Y.PRK.BŞK.00079.00107.001

Ek: 9 *Mizan* Gazetesi Hasan Fehmi Bey cinayetini okuyucularına şöyle duyurmuştur:*''Şehid-i Hürriyet Hasan Fehmi Bey'in Ruhuna Fatiha''*

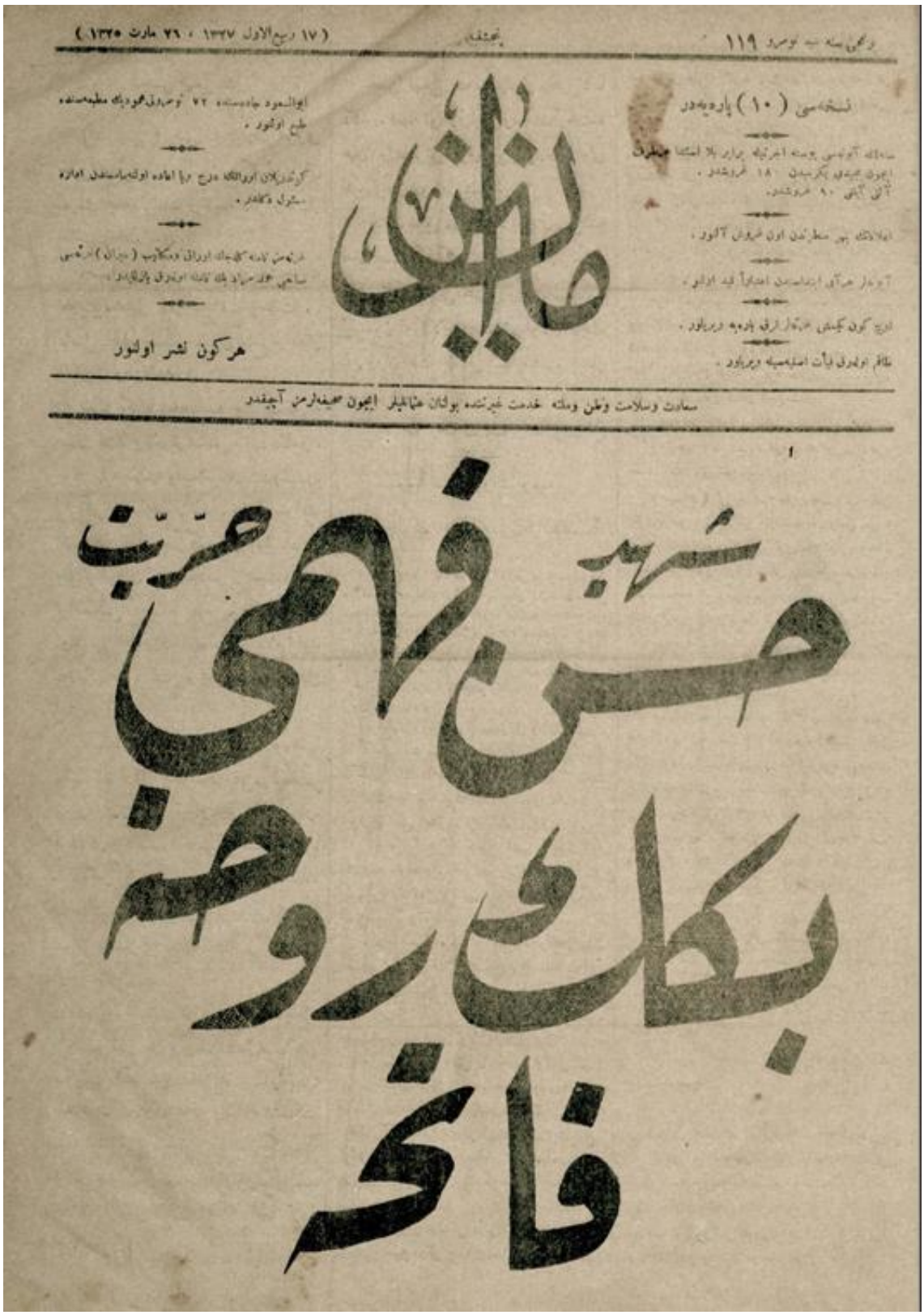

Kaynakça: **Mizan**, 26 Mart 1325, nr. 119

Ek: 10 Osmanlı Gazetesi Hasan Fehmi Bey cinayetini okuyucularına şöyle duyurmuştur: *''Serbesti matbuatın ilk kurbanı ömrünü menfalarda geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna Fatiha''*

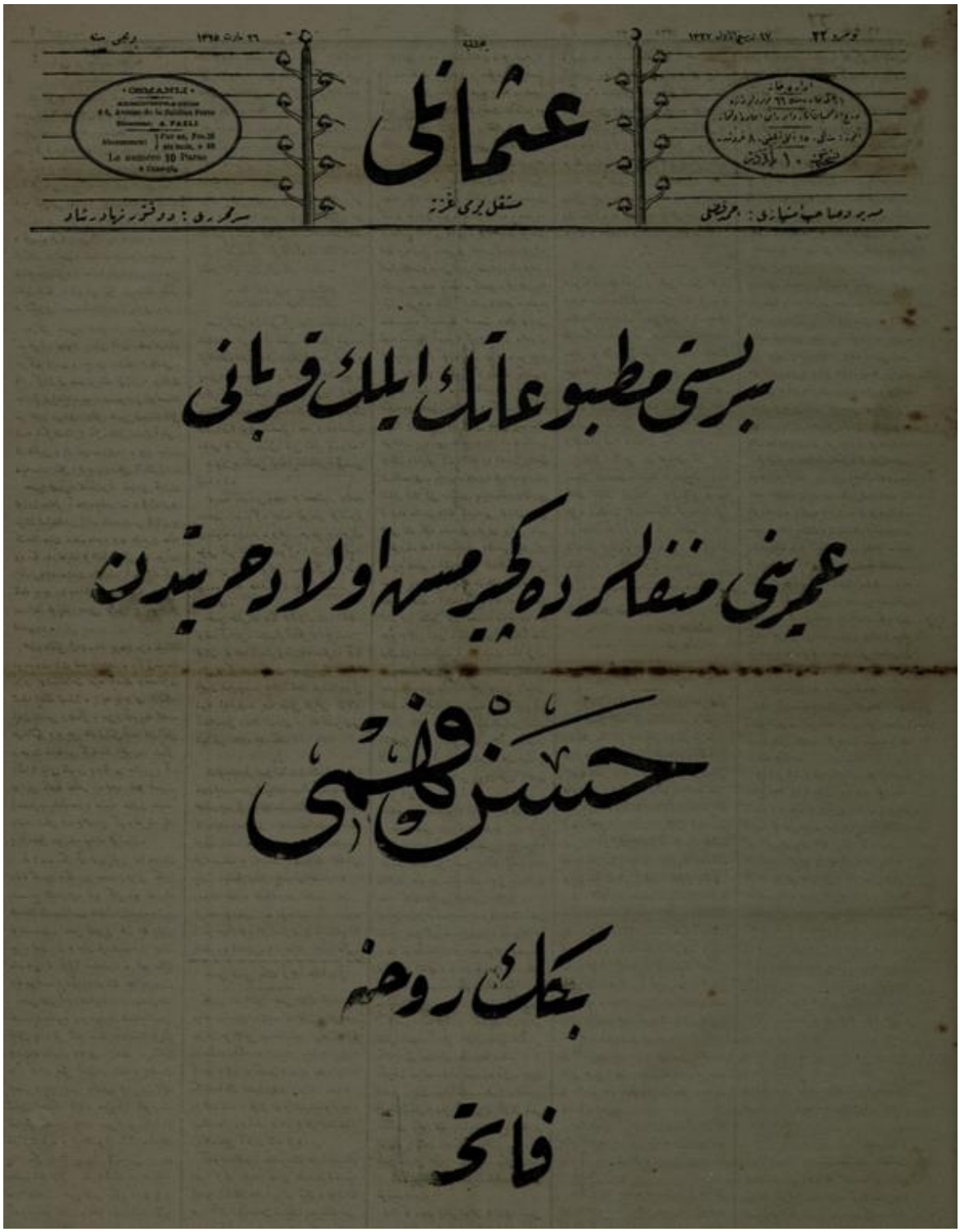

Ek: 11 Mevlânzâde Rıfat'ın Dahiliye Nezaretine *Serbestî* namıyla bir gazetesi çıkarma başvurusunun kabul edildiğini gösteren belge.

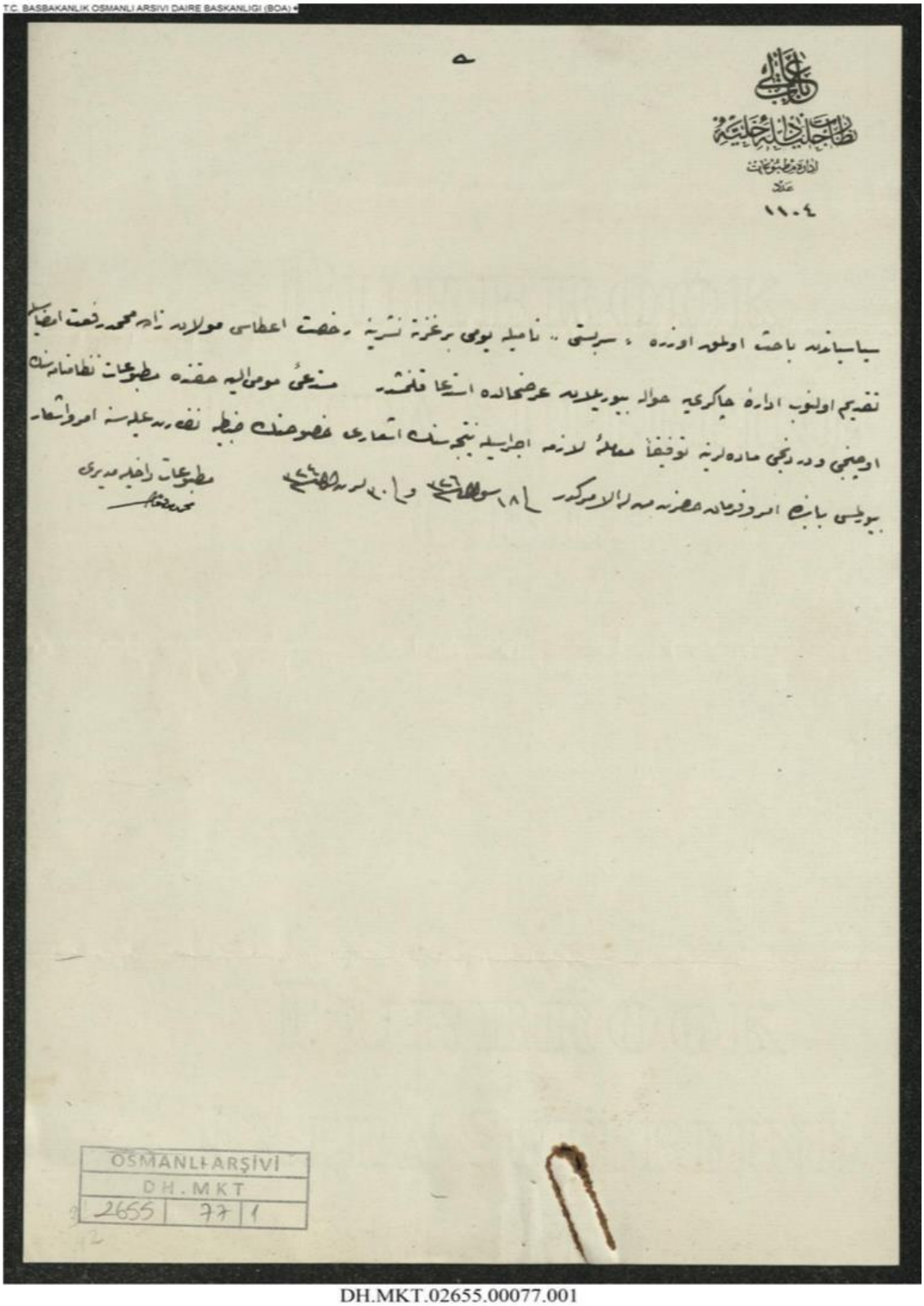
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
DH.MKT
2655 | 77 | 1

DH.MKT.02655.00077.001

Ek: 12 *Serbestî* sahibi Mevlânzâde Rıfat Bey

Ek: 13 *Serbestî* başyazarı Hasan Fehmi Bey'in son fotoğrafıdır.

Ek: 14 Hasan Fehmi Bey'in katli sonrası, İkdam başyazarı Ali Kemal Bey Galata köprüsüne silahsız olarak gideceğini ifade ettikten sonra *Serbestî* gazetesinde Muhaliflerin fotoğrafı neşredilmiştir. Fotoğrafta yer alanlar: Beraat Mebusu İsmail Kemal Bey, *Serbestî* sahibi Mevlânzâde Rıfat Bey, *Mizan* sahibi Murat Bey, *İkdam* sermuharriri Ali Kemal Bey.

